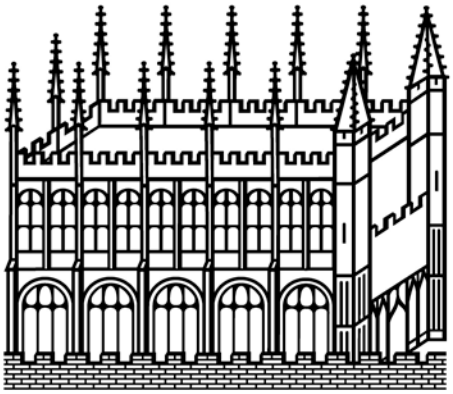

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

600053762T

41. 1321.

Gedrukt bij D. Meindersma, Wz.

1400.

1841.

HET

FIVELINGOËR

EN

OLDAMPSTER

LANDREGT.

EEN OUDFRIESCH HANDSCHRIFT

UIT DE 14e EEUW.

MET EENE VERTALING

DOOR

Jr. Mr. M. DE HAAN HETTEMA,

Regter Commissaris bij de Arrondissements

Regtbank te Leeuwarden.

DOCKUM,

D. MEINDERSMA, Wz.

BIBLIOTHECA · BODLEIANA

VOORREDE.

Dit werk is een afschrift van een Oudfriesch Manuscript, onder den titel van Fivelingoër Landregt *meer algemeen bekend, waarbij ik mijne vertaling en aanmerkingen gevoegd heb. Het is hetzelfde Ms. waaruit het* Apographum Jun. frisice scriptum juris synodalis comitatus Frisiae *genomen is; is in klein 4to op papier geschreven, hetwelk eenen ossekop met een kruis tusschen de hoornen tot watermerk heeft en 128 bladzijden, en op iedere 25 regels, bevat, welke ik door de cijfers in den tekst geplaatst heb aangeduid. Het heeft roode en blaauwe beginletters. In het* Taalkundig Magazijn *van* DE JAGER *1836, II, 236, heb ik hiervan eene beschrijving gegeven.*

Behalven de oudfriesche tekst bevat het wijders I de FOCKE UCKENA Wilkeran, *bl. 172. — Dit is eene overeenkomst van den jare 1427 quinta feria post pascha, tusschen de Abten, Prelaten, Hoofdpriesters, Hovelingen en de Gemeenten der landen tusschen de Lauwers en de Eems ter eenre en* FOCKE UKENA, HYSKEN *proost te* Emden, ENNEN *in der* Gred *en* YMEL *te* Grimersum *ter andere zijde. Hoe-*

wel op bl. 39—45 in het Ms. staande, heb ik dezelve achteraan gezet en daar ik deze bij BENINGA *en elders te vergeefsch gezocht heb, en zij mij voorkwamen voor de Geschiedenis niet onbelangrijk, zoo heb ik gemeend ze niet te moeten achterwege laten. II* Het Zylregt van Delfzylen *even als het vorige in het platduitsch bl. 168. Dit vindt men in het latijn bij* DRIESSEN Monumenta Groningana *p. 83, (1822) en bij* RICHTHOFEN Friesische Rechtsquellen *bl. 288,* Berlin *1840; het is van den jare 1347, ante assumptionis beatae Mariae virginis. III* Het Dykregt te Feldwird; *zoo ik mij niet bedrieg van 1318, ipsa die Gervasii et Protasii martyrum bl. 170. Ook dit is mij nergends voorgekomen, IV. Een paar bepalingen aan het einde van het Ms., met eene latere hand er bij geschreven vindt men in de aant. op het 10e deel.*

Twee Bijlagen heb ik geoordeeld niet achterwege te moeten laten. De eerste is: Het Regt der Rustringer *van het jaar 1327. Hiervan maakt* WIARDA *Asegabuch bl.* LXXIV *melding, en noemt het:* ein extrahirtes Asegabuch. RICHTHOFEN *l. l. bl. 536, geeft ons dit, met de opheldering, dat hij dit afschrift, hetwelk hij* die vollständige Oelrichsche Abschrift *noemt, uit Hanover ontvangen heeft. Van deze laaste heb ik het overgenomen en er mijne vertaling bijgevoegd. De tweede is de* Fia-eth *uit den tweeden Emsiger codex in de bibliotheek van het Gen. pro excol. jur. Patr. voorhanden, bl. 1—7, mede bij* RICHTHOFEN *bl. 245 en varianten daarop bl. 551, opgenomen; en daar er*

gene vertaling bij is, deze ook hier gemeend te moeten bijvoegen.

Om niet te omslagtig te worden, heb ik mij onthouden van vergelijkingen met andere oudfriesche Ms. en uitgegevene werken. Ik meen evenwel hier de beoefenaren van dit vak bij deze gelegenheid oplettend te moeten maken op de Lex Frisionum. *Misschien zullen er zijn, die, na vergelijking, het met mij daarvoor zullen houden, dat deze* Lex *eene latijnsche vertaling en opgave is, van den hoofdzakelijken inhoud dezer en andere wetten der Friezen en dat, voordat zij in 't latijn zijn overgebragt, de daarin vervatte bepalingen reeds kracht van wet in Friesland hadden, hoewel de ons bekende handschriften van latere dagteekening zijn. De Additamenta beschouw ik als later overgezondene stukken.* GAUPP *in zijn* Lex Frisionum *Breslau 1832. Zegt in eene noot op de* Additio Sapientum WLEMARUS, *bl. 30.*

Ex mea quidem sententia pro certo sumendum est, omnes titulos, qui a sapientibus WLEMARO *et* SAXMUNDO *legi additi sunt, serioris ætatis esse, quam ipsa lex proprie sic dicta; qua de re in commentario legis pluribus agendum erit.* Additionem sap. *anno 802 compositam esse, putes, ubi in* chronico Moissiac. *hoc legitur: »Et mense octobrio congregavit (*CAROLUS*) universalem synodum (in Aquis) et ibi fecit Episcopis cum Presbyteris seu Diacombus relegi universos canones, quos sancta synodus praecepit, et decreta Pontificum. — — Similiter in ipsa synodo congre-*

gavit universos Abbates et Monachos, qui ibi aderant, et ipsi inter se conventum faciebant et legerunt regulam sancti patris BENEDICTI *et eam tradiderunt* Sapientes *in conspectu Abbatum et Monachorum. — — Et ipse imperator interim, quod ipsum synodum factum est, congregavit duces, comites et reliquum populum christianum cum legislatoribus, et fecit omnes leges in regno suo legere, et tradere unicuique homini legem suam,* et emendare ubicumque necesse fuit, et emendatam legem scribere, *ut iudices per scriptum iudicassent* (*iudicarent*) *et munera non accepissent* (*acciperent*), *sed omnes homines, pauperes et divites, in reguo suo iustitiam haberent.*" *Cf.* PERTZ Monum. Germ. I, *306, 307. — Vide et inquire.*

Bij de vertaling van dit Ms. heb ik drie platduitsche, Fivelingoër regt, bevattende Mss. gebezigd; één in folio, één in quarto en één in minori forma. Deze hebben mij vele inlichtingen gegeven en voor zoo verre zij de zelfde bepalingen bevatteden, heb ik die met dit Ms. vergeleken en de varianten en lezingen er bijgevoegd. De Wilkeuren van Fivelingo vond ik in zijn geheel en deze meende ik er achter aan te mogen voegen. Ten slotte heb ik eene woordenlijst ten gemakke van den lezer er bijgevoegd.

En hiermede vermeen ik deze voorrede te kunnen sluiten met den wensch, dat deze onderneming, mijnerzijds geheel belangloos, den uitgever niet ten schade moge strekken; maar hem door eene behoorlijke deelneming mag aanmoedigen, om zijnen goeden wil ten dezen te

doen voortduren; om hierdoor in de gelegenheid te worden gesteld, meerdere stukken tot de Taal-, Geschiedenis- en Oudheidkunde van Friesland betrekkelijk, te ontvangen.

Friezen! Herdenk wat uwe voorvaderen al niet voor de kunsten en wetenschappen gedaan hebben. Volg hun voorbeeld. Bevorder door uwe deelneming, — door uwe geldelijke bijdragen, het doel, hetwelk zich eenige mannen in Friesland voorgesteld hebben, te bereiken. Denk dat zij dit niet voor hun, maar tot luister der Provincie doen, denk niet, dat deze, afgedane zaken, zijn, waarop men niet behoeft terug te komen. Neen! oude wetten, oude legenden, oude kronyken, ja geslachtregisters van de oude familien hier te lande, — en uit deze laaste leert men dikwijls de drijfveren kennen, waarom zoo en niet anders in den staat gehandeld werd — zijn het, welke ons eene naauwkeurige geschiedenis van ons gewest kunnen geven; en voor dat deze er niet zijn, is het onmogelijk *eene goede geschiedenis van onze Provincie te geven. Gij weet dat de onze gebrekkig is.*

LEEUWARDEN, *Julij 1843.*

INHOUD.

I.	Voorrede van den vertaler	Bladz.	I.
II.	Voorrede	»	2.
III.	1e Deel. van de kesten	»	6.
IV.	2e — van de landregten	»	22.
V.	3e — van de keuren	»	36.
VI.	4e — van het zeendregt	»	42.
VII.	5e — boetregister	»	60.
VIII.	6e — gemengde bepalingen	»	110.
IX.	7e — asegaregt en erfenissen	»	134.
X.	8e — oldampster regt	»	146.
XI.	9e — hunsingoër wilkeuren	»	156.
XII.	10e — zyl- en dykregt	»	168.
XIII.	11e — Focke Ukena willekeur	»	172.
XIV.	Rustringer regt, bijlage I	»	178.
XV.	Fia-red, bijlage II	»	210.
XVI.	Vergelijkingen met de drie platduitsche handschriften	»	217.
XVII.	Aanmerkingen op dit werk	»	236.
XVIII.	Woord-Register	»	255.

HET

FIVELINGOËR

EN

OLDAMPSTER

LANDREGT.

HIC INCIPIT JUS

COMITATUS FRISIAE.

Heth is riucht? List ende kenst, riuchtis ande godis. Riuchtes, thet queth rethelika thinga ande riuchtelika thinga, alsa bithiut hit thi paws. Hwet queth thet wird Godis. Netherlika thinga and erthelikera thinga sprecht thi kaiser. Hv monich riucht ist er? Twa. En godelic ende en manslic. Thet erste is thi onbern, thet other scoltu lernia. Thet en hath *naturalis*, thet other *ciuilis*. Hweth is godelic riucht? Onwerp Godis gastis, ther thet gode bibiuth and thet erge let. Godes riucht is thio ewe, ther thes monnis sinnes lert hine self te biriuchtane and thet vnriucht to vnfruchtane, tha vnscheldega to helpana and tha missidan to for driwane. Alsama seit. ***Jus est iuste viuere, neminem ledere, unicuique suum dimittere.*** Hwet is manslic riucht? Keninges setma and liuda plega nethelic ende erlic. Keninges setma hat ma screuen riucht, sa hat ma ac ewa; wither tha ewa ne mei nen wilkere stonda. Erlic plega fon longere vnicheid is alsa goud, sa scriuen riucht, jef se nout ne tziwiath. Hwervmbe is thet riuchte seth? (2) Thet thi *fatuus*, thet is thi dumba, ther breke, thet hi werthe in there pina, and lust there sende, and bischirme tha vnschilde and scheppe tha wreke.

HIER BEGINT HET REGT

VAN HET

GRAAFSCHAP FRIESLAND.

Wat is regt? Wetenschap en kunst van het regt en van het goede. Regt, dat zegt redelijke zaken en regtelijke zaken, alzoo beduidt het de paus. Wat zegt het woord Gods? Nuttige dingen en eerlijke dingen spreekt de keizer. Hoe menigerlei regt is er? Tweeërlei. Een goddelijk en een menschelijk. Het eerste is u aangeboren, het ander zult gij leeren. Het een heet natuurlijk, het ander burgerlijk. Wat is goddelijk regt? Aandrift van Gods geest, welke het goede beveelt en het kwade nalaat. Gods regt is de *ewa*, welke des menschen zin leert zich zelven te beregten en het onregt te vreezen, den onschuldigen te helpen en de slegte gewoontens te verdrijven. Want men zegt: » Regt is, regtvaardig te leven, niemand te beleedigen, aan ieder het zijne te laten." Wat is menschelijk regt? Des konings instelling en des volks plege, nuttig en eerlijk. Deskonings instelling noemt men geschreven regt, zoo noemt men ook de *ewa*; tegen de *ewa* mag geen willekeur bestaan. Eerlijke plege van langer gewoonte is even goed als geschreven regt, indien zij niet verscheelen. Waarom is het regt ingesteld? Dat de *fatuus*, dat is de domme, die breekt, dat hij kome in de pijn en verlaat de zonde en bescherme de onschuld en verschaffe de wraak.

HEC EST INSTRUCTIO FRESONUM.

Hic est scriptum. Hir is escriwen, thet wi alsadene landriucht halde, sa God selua erest bad, thet wi alle afte and alle riuchte thing helde. Efter tham beden hit and bonden alle ertkeningan. JULIUS, OCTAVIANUS tha furma, ther Rome weren. God ief MOYSI twa stenena tewla, ther weren onescriwen tha tyan bode and alle tha riucht, ther tha Israheliske liude heden, tha se in ther westenia weren. And alsa God sine liude latte fon Egyptralonde, alsa lat Hi alle thone to tha himele, ther tha riuchte fulgiat; and hwasa thet riucht (4) brecht, sa bislute hine God in there helle, alsa Hi bislat tha Egypteran in tha rada se, tha se sina liude vrdera wolden; bithio beslut thene God in there helle, ther tha riuchte brekat; want Hi 't selua scref mith sine hondum and bad alle sine liudum to haldin. Alsa helden hit AARON ende SAMUEL, an ta keningan DAUID and SALOMON, ther er CHRISTUS berde weren. And ther efter CHRISTUS berde weren. Thet was thi ersta: JULIUS and OCTAVIANUS, TITUS and VASPACIANUS, AUGUSTUS, NERO, DOMICIANUS, ALEXANDER, DECIUS, GERMANUS, TRAIANUS, ADRIANUS, TYBERIUS, GAYUS, CLAUDIUS, DYOCLESIANUS, MAXIMIANUS, ANTONIUS, AURELIUS, CONSTANTINUS, JUSTIANUS, OTTO, JULIANUS, THEODOSIUS, ARCHADIUS, HONORIUS, GALLIANUS, HENRICUS, CONRADUS, LUCIANUS, VALERIANUS, VALENTINUS, FREDERICUS. Disse keningan iewen alla londum kesta an londriucht.

1e Deel.

PRIMA PETICIO.

Thit is thio erste kest, and thio keninges KERLIS ieft

DIT IS DE INSTRUCTIE DER FRIESEN.

Hic est scriptum. Hier is geschreven, dat wij alzoodanig landregt houden, als God zelf het eerst beval, dat wij alle wettige en alle regte zaken hielden. Daarna bevolen het en maakten het verbindende alle aardsche koningen. JULIUS, OCTAVIANUS de eerste die (te) Rome waren. God gaf MOZES twee stenen tafelen, daar waren opgeschreven de tien geboden en al het regt, hetwelk de Israëlitische lieden hadden, toen zij in de woestijn waren. En gelijk God zijne lieden leidde uit Egyptenland, zoo leidt Hij alle die naar den hemel, die het regt volgen; en wie het regt breekt, dan besluit hem God in de hel, gelijk Hij besloot de Egyptenaren in de roode zee, toen zij zijne lieden verderven wilden; daarom besluit God deze in de hel, die het regt breken; want Hij het zelf schreef met zijne handen en gebood allen zijnen lieden (het) te houden. Alzoo hielden het AARON en SAMUEL, en de koningen DAVID en SALOMON, die voor CHRISTUS geboorte waren. En die na CHRISTUS geboorte waren. Dit was de eerste: JULIUS en OCTAVIANUS, TITUS en VESPASIANUS, AUGUSTUS, NERO, DOMITIANUS, ALEXANDER, DECIUS, GERMANUS TRAJANUS, ADRIANUS, TIBERIUS, GAJUS, CLAUDIUS, DIOCLETIANUS, MAXIMIANUS, ANTONIUS, AURELIUS, CONSTANTINUS, JUSTINIANUS, OTTO, JULIANUS, THEODOSIUS, ARCHADIUS, HONORIUS, GALLIANUS, HENRICUS, CONRADUS, LUCIANUS, VALERIANUS, VALENTIUS, FREDERICUS. Deze koningen gaven allen landen kesten en landregten.

Ie Deel.

EERSTE KEST.

Dit is de eerste kest en des koning KAREL gift allen

alra Fresena. Thet allera monna lic sines aynes bruke and walde, alsa longe, sa hi 't vnforwrochte hebbe.

SECUNDA.

Thio other keste is thet. Frethe alla godes husum, and alla godes monnum bi LXXij pundum; and thet pund scol wesa bi sogen agripscha panningum; hwant colneburg heth bi alda tydum Agrippina on alla noma. Hwant thi kening heth (5) AGRIPPINUS, ther se stifte bi OCTAVIANUS tidum. — Tha was vs thio mente to fir and thi panning to swer; tha lichten hit tha Franan, and keren hit tha liude ene niarra menta, and anne lichtera panning; leiden ende lageden with thet twa LXXij scill. rednathes slachta ieftha kaneng slachta ieftha foka slachta. Sa hwasa thene frethe breke, thet hi gulde thria pund tha frana and xxi scill. tha keningis bon tho liuda londrecht.

Thio thredde kest is. Hweder sa ti mon hebbe driuande sa dregande hewa, a wei sa a wetere, merche sa mora, thet hi vppa sine gode sitte vnbirawat; hit ni se, thet ma him fon thes keninges halm to spreke, and ma hine mith tele and mith rede and riuchta thingade vrwinne; sa dwe hi alsa den, sa him sin asega deme and dele to liuda landriuchte, and fresna riucht. Thi asega ach, ni acht nanne dom to delane, hit ne se, thet hine tha liude hebbe kern, (jef) and hi to fara tha kayser to Rome hebbe swern. Sa ach hi thenne tho witana alle riuchta thing, and alle aftlike thing; thet sen kesta and londriucht. Sa ach hy thenna to delane tha fiunde alsar tha friunde, tha erma (6) and tha rika, widum and wesum and alle walberum, and alle warlase luidum like to helpane and hira thredda kni. Alsa thi

Friezen. Dat ieder zijn eigen gebruike en bestiere, alzoo lange hij het niet verbeurd hebbe.

TWEEDE KEST.

De andere kest is deze. Vrede aller godshuizen en allen godsmannen bij 72 pond; en dit pond zal zijn van 7 agripynsche penningen; want de keulsche burg heette bij oude tijden Agrippina in alle talen. Want de koning heette AGRIPPINUS, die hem stichte bij OCTAVIANUS tijden. — Toen was ons de munt te verre en de penning te zwaar; toen verlichtten het de Franen en kozen het de lieden eene nadere munt en eenen ligteren penning; legden en schatteden (zij) hiertegen twee 72 schellingen van REDNATHS muntslag of van KANENGS muntslag of van FOCKA muntslag. Zoo wie dat de vrede breke, dat hij betale drie pond aan den frana en 21 schellingen voor des konings ban tot der lieden landregt.

DERDE KEST.

De derde kest is. Zoo de man hebbe drijvende of dragende have, op den weg of op het water, markland of moerland, dat hij op zijn goed zitte onberoofd; het en zij, dat men hem van des koningswege aansprake en men hem met aanspraak en met reden en met regtmatig geding verwinne; dan doe hij alzoodanig als hem zijn asega doeme en deele naar der lieden landregt en der friezen regt. De asega mag noch moet geenen doem deelen, het en zij dat hem de lieden hebben gekoozen en hij voor den keizer te Rome hebben gezworen. Zoo moet hij dan weten alle regte zaken en alle wettige zaken; dat zijn kesten en landregten. Zoo moet hij dan vonnissen de vijanden gelijk de vrienden, de armen en de rijken, weduwen en wezen en alle welgeborenen en alle weerlooze lieden gelijk te helpen, als zijne derde graad van verwantschap.

asega nimth vnriuchte meida, and tha vrlowade panningan, sa ach hi nanne dom mar to delane; thervmbe thet ti asega beteknat thene prestere. Thi asega and thi prestere hia sont and schen alle liudum helpa, and then wei wisa, ther him sellum nout helpa ne mei; hwant hya sen agen (oculi) ther liuda.

Thio fiarde kest is. Hwasa inna otheres hewa and wera farith vnbitalede (vnbitellrede) tele and vnbithingades thinge, vter frana bon and vter asega ledene, and liude orlif, sa brecht hi x liud merc; merka ec bi fior wedum, weda ec bi xii panningum. An na frana sine fiarda twedne scill. to liuda londrechte.

QUINTA PETICIO.

Thio fifte keste is. Thet wi Fresan agen to heiane an to haldane emes lawa, aldafeders lawa and edela lawa, and feda lawa, and thredknia lawa ach ma to haldana and ded sunder strid mith xii monnum on tha withum.

Thio sexte keste is. Thet ma caplond and godes huses erue, thet to tha godeshuse bokat iefta iewen is, jef thet erue ening mon tha helgum thet erue wolde vntteztsa and vnttya, sa schel ma thet halda tha sancta to ther hond (7) mith sogen monna withethum vter strid; and thera monna ne scel nen wesa menethich ne monslachtich, ne an hordome ne an othera sendum sa fir biwluen se, thet hi ene karina schildich se. Alle schen wesa frey and fulbern ayneruat an insetene liude an alle schelen se kunna *Credo* and *Pater noster.*

Wanneer de asega neemt onwettige geschenken en ongeoorloofde penningen, dan mag hij geen vonnis meer vellen; daarom, dat de asega beteekent de priester. De asega en de priester zij zijn en zullen alle lieden helpen en den weg wijzen, die hen zelven niet helpen kunnen; want zij zijn oogen der lieden.

VIERDE KEST.

De vierde kest is. Wie in een anders have of bezit gaat, zonder pleit en zonder geregtelijk geding, buiten frana ban en buiten asega's leiding en der lieden verlof, dan verbeurt hij 10 volksmarken; iedere mark van vier weden, iedere wede van 12 penningen. Aan den frana zijne drie twee derde schelling tot der lieden landregt.

VIJFDE KEST.

De vijfde kest is. Dat wij Friezen behooren te heffen en te houden, ooms erfenis van moeders zijde, grootvaders erfenis en ouders erfenis en ooms erfenis van vaders zijde en erfenis in den derden graad behoort men te houden en dit zonder strijd met twaalf mannen op de heiligen.

ZESDE KEST.

De zesde kest is. Dat men aangekogt land en godshuis erf, hetwelk aan het godshuis geboekt of gegeven is, zoodat erf iemand aan den heiligen dat erf wilde ontnemen of onttrekken, dan zal men houden dit den heiligen aan de hand met zeven mannen tegeneeden, zonder strijd; en dezer mannen zal geen wezen meineedig of manslagtig of aan hoererij of aan andere zonden, zooverre besmet, dat hij eene kerkelijke vaste schuldig is. Alle zullen wezen vrij en volgebooren, eigenerfde en gezetene lieden en alle zullen zij kennen *Credo* en *Pater noster*.

SEPTIMA PETICIO.

Thio sogende kest is. Thet alle Fresan a fria stole sitte, and hebbe frie spreke. Thet jef him thi goda kening KERL, thruch thet hia cristen worde, henzech an herich tha sutherna keninge, clepschilde vrtege, and huslowa gulden and sinte PETER vntkande mith tynze and mith tegeda, and mith alsadene tynze, sa nu an keningis londe stant, and kapaden ther mithe bi liuda riuchte and bi asega dome etheldom and frei hals. Want alle Fresan er nord vrhef herden in tha grimma herna.

Thio achte kest is. Thet ter nen husmon ne ach with sinne hera to swithe ne winna, jef with sinne kening nout to sere stridane; jef hine alsafir witherstride, thet ma hine alhir onspreke fon thes keninges halm, thet hi sine haudis schildich were. Jef hit ouercome thet hi's vngande were, jef hi's ac biseke, thet hine sikrie mith xii monna withethum, mith fior ethlingum, mith fior frilingum, mith fiower (8) lethslachtum; mith alsadene twelwin, sa riucht ma tha keninge. Sa ne thor thi husmon with thene keninge nanne kampa leda, thruch thet thi kening heth him selua allera kampana noch an sine screda ridderum; and thet ther ac alle kampan vnder thes keninges bon fiuchtat.

Thio niogende kest is. Thet wi Fresan agen vsen frethepanning to iewane; fortha twa hws thre *rethnates* slachta; hir mithe kapaden wi thes keninges bon. Hwasa him werne, jefta sine weldicha boda, and hit vrsitte bi sina dolla stride, jefta bi sina vrmode, al hwan thi frana sinne skild vphalde, sa brecht hi thes keninges hagista

ZEVENDE KEST.

De zevende kest is. Dat alle Friezen een vrij gerigt bezitten en hebben vrije spraak. Dit gaf hun de goede koning KAREL, omdat zij christenen wierden, onderdanig en gehoorzaam den zuidelijken koning, krijgsschatting betaalden en huisschatting betaalden en den h. PETRUS erkenden met cijns en met tienden en met zoodanige cijns, als nu in 's konings land gebruikelijk is, en kochten daarmede bij der lieden regt en bij asega vonnis eigendom en vrije hals. Want alle Friezen eer noordwaarts over zee hoorden, in den grimmen hoek.

ACHSTE KEST.

De achste kest is. Dat er geen huisman behoort tegen zijnen heer te zwaar te strijden, of tegen zijnen koning niet te zeer te vechten; zoo hij hem alzoo ver tegenstrijde, dat men hem alhier aanspreke van des konings wege, dat hij zijn hoofd schuldig ware. Zoo het gebeurt, dat hij het ontgaande ware of het ook ontkenne, dat hij zich zekere met 12 mannen tegeneeden, met vier edelingen, met vier vrijlingen, met vier minedele; met zoodanige twaalf, zoo regt men den koning. Zoo behoort de huisman tegen den koning genen kamp te voeren, door dat de koning heeft voor zich zelven van alle kampvegters genoeg en aan zijne geschorene ridders; en dat ook alle kampvegters onder des konings ban vegten.

NEGENDE KEST.

De negende kest is. Dat wij Friezen behooren onzen vredepenning te geven; voor twee huizen drie rednathes munten; hiermede kochten wij des konings ban. Wie hem weert of zijnen gemagtigden bode en het verzitte bij zijne onberadenheid of bij zijne overmoed, als wanneer de frana zijn schild op houdt, dan breekt hij des konings hoogsten

bon; hit ne se, thet hi's vngunge mith ene ethe, thet hi's na wernande were andes jelde hi thes kenings bon, tha frana mith xxi schill. Hir mithe ach ma vs to wariane sogen streta rum and rennade; suther to farande, tria an londe and fior an wetere. Thio forme londstrete is vp to Omersburch, and vt to Jewere. Thio other vp to Mimigerdeforde and vt to Emeda. Thio thredde is vp to Colne and vt to Stauerum. Thio forme weterstrete is tio Elue. Thio other thio Wisere. Thio thredde is thio Emese. Thio fiarde is thet Ryn. (9) Sa hwasa vs thiras ogen stretena eng bitech iefta binimt, sa brecht hi ther on x liudmerc and thes Frana alrahagiste bon thet is xxi schill. Jef thi Fresa iefta hira kapliud in tha thira sogen stretena eng wert birawat, jefta binereth and hit den se schen fon thes keninges halwin, sa ach ma hira schatha to fellene, and to nimane of herum and of huslotha of keninges lond and of liuda fia thene schatha mithe to fellane. And is hit ac den fon tes biscops halwin, sa ach ma hit to nimane of tinze and of thegede hira schatha to fellane, and hira bon to betane to liuda londriucht.

Thio tiande kest is. Thet wi Fresan ne thoren nenes herabonnes farra plegia tha kayser to hilpe, than aster to ther Wisere and wester to tha Fli. Tha wolde vs thi kening KERL farra leda; aster to ther Eddere, and wester to tha Sinfalem. Tha bihelden thet tha Fresan, and efter wel biherten, thet hia sines bonnes farra ne plegede, than aster to there Wisere, and wester to tha Fli an suther nout farra, than se ewenda machte wither kuma; vmbe thet, thet wi vse londe bihalda machte with thene salta se, and thene nord screda ridder, and with thene haga helm, and thene rada schild, and with then nordisca here.

ban; het en zij dat hij het ontga met eenen eed, dat hij dit niet weerende was en betale hij des konings ban, den frana met 21 schellingen. Hiermede behoort men ons te bewaren zeven straten ruim en vaarbaar; zuidelijk te varen, drie op het land en vier op het water. De eerste landstraat is op tot Omersburg en uit te Jever. De andere op tot Mimigerdeforda en uit te Emeda. De derde is op tot Keulen en uit te Staveren. — De eerste waterstraat is de Elve. De andere de Wezer. De derde is de Eems. De vierde de Rijn. Zoo wie ons een dezer zeven straten sloot of benam, dan breekt hij daaraan 10 volksmarken, en des Frana's allerhoogste ban, dat is 12 schellingen. Zoo de Friezen of hunne kooplieden op een dezer zeven straten een wordt beroofd of behinderd en het dan geschied is van s' konings wege, dan behoort men hunne schade te betalen en te nemen van de huren of van de huischatting, van s' konings land of van der lieden goed den schade mede te betalen. En is het ook van des bisschops wege gedaan, dan behoort men het te nemen van den tijns en van de tienden hunne schade te betalen en hunnen ban te boeten tot der lieden landregt.

TIENDE KEST.

De tiende kest is. Dat wij Friezen niet behoeven eenen heerban verder te voeren den keizer tot hulpe, dan oostwaarts tot de Wezer en westwaarts tot het Flie. Toen wilde ons de koning KAREL verder leiden; oostwaarts tot den Eider en westwaarts tot den Sincfal. Toen betwistten dit de Friezen en daarna wel bevestigden, dat zij zijnen ban niet verder voerden, dan oostwaarts tot den Wezer en westwaarts tot het Flie en zuidwaarts niet verder, dan dat zij des avonds mochten wederkomen, omdat, dat wij ons land beschermen mochten tegen de zoute zee en den geschorenen ridder en tegen den hoogen helm en het roode schild en tegen het noordsche heir.

(10) Thio alfte kest is. Frethe alle widum and alle wesum, walberum and vnewaxena liudum, palmerum, rumfarum, an riuchta karinum, helga sindebodum bi x liudmerkum, and tham twifalde bote, ther vrswern hebbat wich and wepen thruch frethe and truch nethe, and xxi schill. tha frana.

Thio twelfte keste is. Tzurcfrethe, herefrethe, thingfrethe, rumfrethe, dycfrethe, hoffrethe, husfrethe, des byscops infrethe, and alder ma sweselika thriowa lowat bi xxxii reilmerkum. Thet is achte half gratara merka, and xxi scill. tha Frana tho liuda londriuchte.

PETICIO xiii.

Thio threttenste kest is. Thi leida liudfrethe, ther tha liude lowiat bi x liudmerkum; there merka ec, bi fior wedum, weda ec, bi xii panningum. Sa hwa sa ne brecht, sa ach hi ne to fellane mith alsa thene panningum, sa re on biseten is to liuda londriucht.

PETICIO FIORTENSTE.

Thio fiortenste kest is. Jef thene mon nordmon nimat, and hi vrsant jefta vrseld wert, hweder nord vr hef jeftha suther vr berch. Jef hi sunt witherkume to londe, and muge hy bikanna ayn, an erda, an sines feders statha, nomia feder and moder, brother iefta suster, fore- (11) munda iefta sinne riuchta balemunda, ther sin lond inset, vrwixlat jefta vrkapat hebbe; sa (ach) hi to farane in sin ayn goud, and vp sine ayne erwe, vter strid mith alle Fresena riuchte.

Thio fiftenste keste is. Gef hwa nat wida jefta famna,

ELFDE KEST.

De elfde kest is. Vrede aller weduwen en allen wezen, welgeborenen en onvolwassene lieden, Palmdragers, Romevaarders en wettige boetedoeners, boden der heilige Zeend op 10 volksmarken en de dubbelde boete voor die verzworen hebben den krijg en de wapens, om vreede en om genade en 21 schellingen den Frana.

TWAALFDE KEST.

De twaalfde kest is. Kerkvrede, heirvrede, gerigtsvrede, Romesvrede, dijkvrede, hofvrede, huisvrede, des bisschops intogt en alwaar men zoodanige trouw belooft bij 32 reilmarken. Dat is zeven een tweede grotere mark en 21 schellingen den Frana tot der lieden landregt.

DERTIENDE KEST.

De dertiende kest is. Des volks vrijgeleide vrede, welke het volk belooft bij 10 volksmark; ieder dezer marken van vier weden, iedere wede van 12 penningen. Zoo wie dezelve breekt, dan behoort hij te betalen met alzoodanige penningen, als hij daaraan misdaan heeft tot der lieden landregt.

VEERTIENDE KEST.

De veertiende kest is. Zoo den man de noordman neemt en hij overgezonden of verkocht wordt, hetzij noord over de zee of zuid over de bergen. Zoo hij gezond weder kome in het land en mag hij dan bekennen eigendom en grond en zijn vaders bezitting; noemen vader en moeder, broeder of zuster, voogd of zijn wettige bestierder, die zijn land verzet, verwisselt of verkocht hebbe, dan behoort hij te varen in zijn eigen goed en op zijn eigen erf, zonder strijd, met aller Friezen regt.

VIJFTIENDE KEST.

De vijftiende kest is. Zoo wie verkragt weduwen of maag-

jeftha others monnes wif; ac ief hi ian schele, and ma hine mith kompschelde winne, sa ach hi sine haud to lesane mith xii merkum itta liudum and hire wergeld mith othera xii merkum, and ofta twina xii merkum tha Frana sine bon to fellane bi xxi schill. Thrimen of ther liudscelde and twede of ta wergelde, thruch thet: thet hui thes wares bihouath. Sine friund agen him to hilpane bi Asega dome and nei Scheltata bonne, jef hit selua nebbe. Is 't ac thet thet se hlied an clagat an worpena ware jefta inna heyda synde jefta inna thingada thinge to kompian.

Thio sextenste kest is. Thet wi Fresan hebbat vrkern alle burga, bihala twam burgum. Thio forme is tio aburch, thio other is thio seburch. Ther wart en hach frethe onleyd fon thes keninges halwin. Ther efter vrkere wi Fresan stoc and stupa, skera (12) and besma, hende and bende buta Saxena merkum; thruch thet wi Fresan mugen alle vse firna mith fia beta an fella jef with hebbath. Werth er ac hwa vrwonnen, vrdemet and ac vrdelet on liuda ware bi Scheltata bonne an bi Kayseris orle (ue). Hebbe hi ac den hauddeda, nedbrond jeftha nednachte thiuchda jefta otheres morddeda, sa ielde hi 't selua mith sina halse, jef hi fia nebbe. Sa scolre ac in thenc kraga, ther tha kv nebbe; hwant hi like ielt alle liudum to thoncke, ther hongat. Mord scel ma mith mord kela.

PETICIO DECIMA ET SEPTIMA.

Thio segentenste keste is. Ther Fresan mith hira fia kapaden it ta kening KERL., tha hi himman tha xvi hede iewen. Thet hia thingat bi twira monna tele, bi Asega dome, bi Scelta bonne; an alra monna lic him sellum

den of eene anders mans vrouw; ook zoo hij bekennen zal en men hem met kampstrijd winne; dan moet hij zijn hoofd lossen met 12 mark aan het volk en haar weergeld met andere twaalf mark, en van de twee maal 12 mark den Frana zijn ban te betalen bij 21 schellingen. Een derde van de volksboete en twee derde van het weergeld: omdat: dat zij de waar (het geregt) behoeft. Zijne vrienden moeten hem helpen volgens Asega vonnis en naar des Schouten ban, zoo hij het zelf niet hebbe. Is 't ook dat, dat zij bewijzen en klagen aan den opgeworpen warf of in een gespannen zeend of in een geregtelijk geregt te kampen.

ZESTIENDE KEST.

De zestiende kest is. Dat wij Friezen hebben afgewillekeurd alle burgen, behalven twee burgen. De eerste is de rivierburg, de andere de zeeburg. Daar werd eene hooge vrede aangelegd van des konings wege. Daarna willekeurden wij Friezen af, gevangenis en banden, brandmerk en gezeling, houding en binding buiten de Saksische grenzen; omdat wij Friezen mogen alle onze misdaden met geld boeten en betalen, zoo wij het hebben. Wordt er ook iemand verwonnen, veroordeeld en ook gevonnisd aan den volkswerf bij Schouten ban en des Keizers verlof. Hebbe hij ook gedaan hoofddaden, geweldige brand of geweldige nachtdiefte of andere moorddaden, dan betale hij het zelf met zijnen hals, zoo hij geen goed hebbe. Dan zal hij ook in den kraag, welke de koe niet heeft; want hij tegelijk betaalt aan al het volk ten dank, die daar hangt. Moord zal men met moord koelen.

ZEVENTIENDE KEST.

De zeventiende kest is. Welke de Friezen met hun goed kochten van den koning KAREL, toen hij hun de zestien gegeven hadde. Dat zij dingen bij (tegenspraak) tweeër mannen taal, bij Asega vonnis, bij Schouten ban; en iedereen zelfbewijze

withe inna tha withum, hwet hi den hebbe; bihalua fif wendum.

Thi forma wend is. Hwersama liachtis deys and bi skinande sunna twene heran sompniat and twene herefonan vpriucht and tha ofledene weddat, alle thet, therma ther fiucht in dolghum jef in daddelum; thet scol alle iechta wesa.

Thi other wend is. Hwersama ene frowa nimth wepande and (13) ropande and ma hire fulgat mith fulke and mitha Frana, hwet sa hire denna den is, sa ist alle iechta. Ferist tha wiwe her werield and tha liudum hire frethe and tha Frana sinne bon.

Thi tredda weind is. Hwersama inna tha bonneda synethe jeftha in tha ena heyda thinge jefta in tha ena liudworpena ware en wed weddat jefta enes thingis iecht, sa ne memma thes nene withe biada.

Thi fiarda wend is. Hwasa farit nachtis bi slepanda monnum and bi vnwissa wakinghum to en othera monnis howe and huse thruch a thiawes laste and brecht ther in hol an herna and ma hine bifarit, vr send an vr sed mitha bundene bernde, and ma him nimt a beke an a bosma tha blodingha thiuchde; sa ist al en iechta; and ne memma there dede nene withe biada, and sa ach hi biriuchta thene swartha lappa and thene smerta knotta and thet nordalde tre. Alle liudum ielt hi to thoncke ther hongat.

Thi fifta wend is. Hwersa ma tha mentere binna thes keninges menta fad and falsched an der honde bigript, sa is sin hals thera liuda: hit ne (14) se, thet hia en lichtra londriucht kiase. Thet hit mithera farra hond fella mote; and hit se a iechta and ne mei nene wite biada, thruch thet, thet ter nis nen werra thiaf, than thi ofstelt helgum and herum and alla liudum.

Thit sent tha sogentene keste, ther thi kening KERL alle Fresum ief and hia mith riuchta bruka schen, alsalonge

op het heilige, wat hij gedaan hebbe; behalven vijf misdaden.

De eerste misdaad is. Wanneer men lichtendags en bij schijnende zon twee legers verzamelt en twee heirvanen oprigt en den aanval bepaalt, al wat, dat men daar vegt aan wonden of aan doodslagen; dit zal alles bewezen zijn.

De andere misdaad is. Wanneer men eene vrouw neemt klagende en roepende en men haar volgt met volk en met den Frana, wat dat haar dan gedaan is, dat is alles bewezen. Vooreerst der vrouwe haar weergeld en het volk hunne vrede en den Frana zijnen ban.

De derde misdaad is. Wanneer men in den bevolen zeend of in het gespannen geregt of in een door het volk opgeworpen geregt eene belofte bevestigt of eene zaak bekent, dan mag men hieromtrent geen tegenbewijs bieden.

De vierde misdaad is. Wie intreedt des nachts bij slapende mannen en bij onzekere wakende in een andermans hof en huis door een diefsche list en breekt daar in gaten en hoeken en men hem betrapt, boven regt en boven gewoonte wet, met de opgebondene last en men hem neemt van den rug of uit den boezem het openbaar gestolene; zoo is het al een bewijs; en men mag dezer daden geen tegenbewijs bieden, en dan behoort hem met regt den zwarten lap en den zwarten knoopdoek en den eikenboom Allen lieden betaalt hij ten danke die daar hangt.

De vijfde misdaad is. Wanneer men den munter binnen des konings munt met vermindering of vervalsching aan de hand betrapt, dan is zijn hals aan de lieden: het en zij, dat men een ligter landregt kieze. Dat hij het met de regterhand betalen moet; en het is een bewijs en (hij) mag geen tegenbewijs bieden, omdat, dat er is geen erger dief, dan die besteelt de heiligen en de heeren en al het volk.

Dit zijn de zeventien kesten, welke de koning KAREL allen Friezen gaf en zij met regt gebruiken zullen zoolang

sa lond lidze, and tha liude libbe, wither alle heran and with alle husliude. Tha bad thi kening KERL and ther efter bade hi't vs; thet wi alle afte thing and alle riuchta thinge helde and vnade, salonge sa wi liwade; and hwasa vs thira thinga ening birawat, thet hi word fordemet and vrdelid to fara God almachtich and alle sine helgum in celo et in terra, bethe in hymelric and in erthric. Thit riuchte ach ma and scol ma halda mith sogen liude withum fonta sogen Selondum to Vpstallisbame teysdey in ther pinxstra wika alle Fresum to lowe and to erum.

2e Deel.

JUS TERRE PRIMUM.

Thet forme londriucht is. Thet ter alle monna lic inna sina gode sitte vnebirawat; hit ne se thet hi werne thrira. (15) Thet hi nelle reka, ne riuchta. ne deithingis bidda, sa ach hi onfer on sin goud and sine ayna hewin and on sine ayna werum: hit ne se thet ma hine mith tele, mith rede and mith riuchta thinga thingade ther ofbrenge. Gef hi werne thria riuchtes thingis and hi tha thria liudthing bi vrmode and bi dulla stride vrsitte, ther him fon thes keninges halm beden send to haldene and hi nouder nelle dwan, iewa, ne riuchta *ut supra*; sa mot hi onferd hebba, ther er tosprect: hit ne se, thet thi other biade thera fior nedschinena hwelic, thet ti freia Fresa fon riuchta ach to duane. Thio furme: thet him thi bonnere nen thing ne kethe; thet other: thet him sin fiund thene wei mith wige and mith wepene vrstode; thet thredde: thet him wind and vnewad weter ofnome; thet fiarde: thet hi an sechte, sa siake were, sa hi cuma ne machte. Ther efter dwe hi alsa him sin Asega deme and dele to londriuchte.

zoo land ligt en de lieden leven, tegen alle heeren en tegen alle huislieden. Toen verzocht de koning KAREL en daarna gebood hij het ons; dat wij alle wettige zaken en alle regte zaken hielden en oefenden, zoolang als wij leefden; en wie ons dezer dingen een berooft, dat hij worde veroordeeld en gevonnisd voor God almagtig en alle zijne heiligen in celo et in terra, beide in het hemelrijk en op het aardrijk.

Dit regt behoort men en zal men houden met zeven mannen getuigen van de zeven Zeelanden te Upstalboom des dingsdags in de pinksterweek allen Friezen tot lof en tot eer.

2e Deel.

EERSTE LANDREGT.

Het eerste landregt is. Dat iedereen in zijn goed zitte onberoofd; het en zij hij weigere drie (dingen). Dat hij niet wil geven, noch regten, noch dagvaarding verzoeken; dan moet hij invaart in zijn goed en in zijne eigene have en in zijne eigene bezitting (hebben); het en zij dat men hem met pleit, met reden en met wettig geding daar afbrenge. Zoo hij weigere drie wettige geregten en hij de drie volksgeregten bij overmoed en bij dolle strijd overzit, welke hem van des konings wege bevolen zijn te houden en hij noch wil doen, geven, noch regten, *ut supra*; dan moet hij invaart hebben, die eerst aanspreekt; het en zij, dat de andere biede van deze vier noodschijnen een, hetwelk de vrije Fries met regt behoort te doen. De eerste: dat hem de banner geen geregt verkondigde; de andere: dat hem zijne vijand den weg met strijd en met wapen belemmerde; de derde: dat hem wind en onwaadbaar water belette; de vierde: dat hij door ziekte, zoo ziek ware, dat hij niet komen mogt. Daarna doe hij zoo als hem zijn Asega oordeele en vonnisse naar landregt.

Thet other londriucht. Hwersa thio moder hire kindes erue forkapat iefta vrwixlat mith hire friunda rede, er thet kind ierich is. Alsa hit ierich is likegere him thi kap, sa halde hi ne; ne likegere him nout, sa (16) fara hi on sin ain erue uter strid and vter liudschelde. Sa hwasa thet kind bifinchte iefta birawie vp sine aina erue, sa brecht x liudmerc with tha liude and thria pund with thene Frana, thet sen xxi schill.; and alle tha liude achen him to hilpane and ti Frana, thet hit vp sine erue bisitte, ther hit er bi riuchta achte; hit ne se alsa fir, thet thio moder hit set iefta seld hebbe iefta vrwixlat, thruch thera thrira haudnetha hwelic; thet hiu him thes liwes machte mithe hilpa. Thio furme ned: sa hwersa thet kind iung is fiterat and fensen nord vr hef iefta suther vr berch, sa mot thio moder hire kindes erue setta an sella an hire kind lesa and thes liwes hilpa. Thio other ned is: jeft er erga ier wert and thi heta hunger vr thet lond fareth and thet kind hunger stera wel: sa mot thio moder hire kindis erue setta an sella an kapia hire kind kv and corn, ther ma him thet lif mithe behelpe. Thio thredde ned is: sa thet kind is stocnakend jeftha huslas and thenna tio thiuster niwel and ued calda winter and thio longe thiustre nacht on tha tunan hliet, sa (17) faret allera monna hwelic on sin hof an on sin hus an on sine warme winclen; and thet wilde diar secht thera birga hli and then hola bam, alther hit sin lif one bihalde; sa waynat an skriet thet vnjerich kind and wepet thenne sine nakene lithe and sin huslase an sinne feder, ther him reda scholde with then hunger an then niwel kalda winter, thet hi sa diape alsa dimme mith fior neilum is vnder eke and vnder ther molda bisleten and bithacht, sa mot thio moder hire kindes erue setta and sella, thervmbe, thet hiu ach ple

Het andere landregt. Wanneer de moeder haar kinds erf verkoopt of verwisselt met harer vrienden raad, eer het kind jarig is. Als het jarig is, gelijkt hem dan de koop, dan houde hij hem; gelijkt hij hem niet, dan vare hij in zijn eigen erf zonder strijd en zonder beschutting der lieden. Zoo wie het kind bevegt of berooft op zijn eigen erf, zoo breekt (hij) 10 volksmark aan de lieden en drie pond aan den Frana, dat zijn 21 schellingen; en alle de lieden behooren hem te helpen en de Frana, dat het (kind) op zijn erf zitte, dat het vroeger met regt had; het en ware alzoo verre, dat de moeder het verzet of verkogt hebbe of verwisseld door dezen drie hoofdnoodzaken eene; dat zij hem het leven mogte daarmede hoeden. De eerste nood: zoo wanneer het kind jong is gebonden en gevangen noordwaarts over de zee of zuidwaarts over de bergen, dan moet de moeder haar kinds erf verpanden en verkoopen en haar kind lossen en het leven hoeden. De andere nood is: zoo er erge jaren komen en de heete honger over het land vaart en het kind hongers sterven wil; dan moet de moeder haar kinds erf verzetten en verkoopen en koope haar kind koe en koorn, waarmede men hem het leven behoede. De derde nood is: wanneer het kind is stoknaken of huisloos en dan de duistere nevel en de nat koude winter en de lange duistere nacht over de tuinen ligt, dan vaart der mannen elk in zijn hof en in zijn huis en in zijne warme kameren; en het wilde dier zoekt der bergen luuwte en den hollen boom, alwaar het zijn leven in behoudt; dan weent en schreit het onjarig kind en toont dan zijne naakte leden en zijn huisloosheid en zijn vader, die hem raden zoude tegen den honger en de nevel koude winter, dat hij zoo diep en duister met vier nagelen is onder het hout en onder de aarde besloten en bedekt; dan moet de moeder haar kinds erf verzetten en verkoopen, daarom, dat zij heeft de verpleging

and plicht alsalonge, sa hit vngerich is, thet hit noder frost ne hunger ne in fangenschip vrfare.

Thet thredde londriucht is. Jef thene mon nortmon nimat and hi vter lond sleth wert. Sa hwasa sin erue then a hwile kapat; sa hi thene wither inlendis cume, sa fare hi vppa sin aijn. Sa hwasa hine bifiucht iefta birawie vppa tha erue, sa brecht hi x luidmerc witha liuda and thria pund with thene Frana. Thet is xxi schill. thes keninges bon. Scriue alsa fort to bewe.

(18) Thet fiarde londriucht. Feder ieftha moder, ther hira dochter an flette geuet, sa iewat se hira aijn erue; sa hit oftha liudgartha thenna lath wert, mith cap jefta mith wixle in anne otherne liudgarda, and hire broder thet redda welle, sa mot hiu hit halda mith twam dedethum.

V.

Thet fifte londriucht, Thet lond ther thu sokest to thisse monne, thet kapat hi et ena Rumfaranda, hi lette invr berch sin fereth and sin fia, ther nuthe hi mitha fia, bede lif ande sel; bithio mot hit halda mith twam dedethum binna there hanmerke vter strid; hwant hi (ne) thor lang mith warada sitta.

JUS TERRE SEXTUM.

Thet sexte londriucht. Jeft er tweno broderan sen, and thi other wif nimth; so weldegat him hira feder riucht swesdel efter sina degum. Sa sin kind sa sines kindis kind hine forliwat, sa thes kindes alder nout libbat; sa wele thet kind dela and sin fedria ne welle, queth: thet

en verzorging alzoolange, als het onjarig is, dat het niet door vorst of honger of in gevangenschap verga.

DERDE LANDREGT.

Het derde landregt is. Zoo de noordman den man neemt en hij uit het land gesloten wordt. Zoo wie zijn erf dan terwijl koopt; zoo hij dan wederom inlandig koomt, dan vare hij op zijn eigen. Zoo wie dat hem bevegt of berooft op het goed, dan breekt hij 10 volksmark aan de lieden en drie pond aan den Frana. Dat is 21 schellingen des konings ban. Schrijft verder voort aan Bewe.

VIERDE LANDREGT.

Het vierde landregt. Vader of moeder, die hunne dochter een huwelijksgoed geven, dan geven zij hun eigen erf; wanneer het dan uit het familiebeheer gebragt wordt, door koop of door wissel in een ander familiebeheer, en hare broeder dit beletten wil, dan moet zij het houden met twee bewijseeden.

VIJFDE LANDREGT.

Het vijfde landregt. Het land, hetgeen gij vordert van dezen man, dat kocht hij van eenen Romevaarder; hij voerde over den berg zijne have en zijn goed, daar onderhield hij, met het goed, beide lijf en ziel; daarom moet hij het houden met twee bewijseeden binnen den hemmerik buiten strijd; want hij behoort niet langer met borgtogt te bezitten.

ZESDE LANDREGT.

Het zesde landregt. Wanneer er twee broeders zijn, en de tweede eene vrouw neemt; dan verzekere hem zijn vader wettig erfdeel na zijnen dood. Zoo zijn kind of zijn kinds kind hem overleeft, zoo des kinds ouders niet leven; als het kind dan wil deelen en zijn oom wil niet (en) zegt: dat

hi ene kni niar se, sa mot thet kind hit innia on thene liudgarda twelfauasum mith achte feder magum and mith fior magum. Jef him friunda berste, sa mot hi se capia, tha mon, ther mith him swere, ief him sin fedria vrdera welle.

Thet sogende londriucht is. Alderfeders lawa and aldamoders lawa and (19) emes lawa and ethelis lawa and thredzia lawa, tha ach ma to haldane, and ded uter strid, mith xii monna withethum.

OCTAVUM.

Thet achtende londriucht is. Sa hwersa ma benethe werpt vp anne mon, ther nen dolch ne hebbe; and ma thet queth: hi se mith bamum to slain, sa mot ma thes xii vntswera. Jeft er dolch is and ma thes iecht, and thes daddelis bisecht, sa mot thi erfnoma sinna thredkning onleda mith xii monna withethum. Sa ach ma hine to ieldan. Thet is londriucht.

Thet niogende londriucht is. Sa hwasa sa sie sinne friund bleda iefta blenda, ther him alsa sib and alsa swes se, thet hi him se binna tha tredda kni; jef hi ther to hlape and hi an sin soch fiuchte, dolch iofta daddel, iefta bethe twa; sa bete hit thi, ther an sin soch fuchten se. Jef hi beta ne welle, sa swere thi other in tha withum, thet hi't ne dede vmbe aldne nicht, ne vmbe nene seke; ne werra, thet hi him hilpa wolt; sa bete hit thi, ther an sin soch fuchten se.

DECIMUM JUS.

Thet tiande londriucht is. Sa hwersa ma benethe werpt

hij eene graad nader is, dan moet het kind het innen aan het familiebeheer twaalfersom met acht vader vrienden en met vier magen. Zoo hem vrienden ontbreken, dan moet hij ze koopen, de mannen, die met hem zweren, zoo hem zijn oom hinderen wil.

ZEVENDE LANDREGT.

Het zevende landregt is. Grootvaders erfenis en grootmoeders erfenis en ooms erfenis en ouders erfenis en erfenis der derde graad, die behoort men te houden, en zulks buiten strijd, met 12 mannen bewijseeden.

ACHTSTE LANDREGT.

Het achtste landregt is. Wanneer men wrake werpt op eenen man, die gene wonde heeft; en men dit zegt: hij is met stokken geslagen, dan moet men dit met twaalf ontzweeren. Zoo er wonde is en men dat bekent, en het dooddeel ontkent, dan moet de erfgenaam met zijne derde graad bewijzen met 12 mannen bewijseeden. Zoo moet men hem gelden. Dit is landregt.

NEGENDE LANDREGT.

Het negende landregt is. Wie zijnen vriend ziet bloeden of blinden, die hem alzoo na en alzoo verwant is, dat hij hem is binnen de derde graad; zoo hij daar na toe loope en hij om zijne zaak vegt, wonde of doodslag, of alle beide twee; dan boete het die, om wiens zaak gevogten is. Zoo hij niet boeten wil, dan zwere de andere op het heilige, dat hij het niet deed om oude nijd noch om eenige zaak; het ware, dat hij hem helpen wilde; dan boete het die, om wiens zaak gevogten is.

TIENDE LANDREGT.

Het tiende landregt is. Wanneer men wrake werpt

vppa enes monnes schalc; sa mot thi hera vndswera on tha withum jef thi schalc vntgunge mith ene heta yrsene.

UNDECIMUM JUS.

Thet alfte londriucht is. Sa hwersa ma benethe (20) werpt vp anne mon: fon herseshowe, iefta fon hrindershowrne, fon hundes tuscke, fon swines tute, fon hona etzel; sa mot hi thes xii vntswera and ma ne ach him mar to ferdrianne. Sa hwet sa thi tusc deth, iefta horn, iefta hoef, iefta hona etzel, jefta schalc, iefta vnieriche kind, jefta thes monnis wif, jefta thi mon selua vrbee deth, jef hi't on tha witum biweria wel, thet him werc vnwille dede and vnwelde dede; sa schel ma hit alle beta mith haluere bote and nanne frethe tha liudum ne tha Frana.

Thet tuelfte londriucht is. Sa hwasa otherum fare to huse and to howe mith ena vpriuchta fona, one liuda worde and one Frana bon enes domliachtes deys; sa hwet sa hi ther fiucht invr hof and invr hus, thet schel ma al beta mith twifaldre bote; and alle thet, therma vtfiucht ofther nedwere, thet scol alle efretha wetha wese and ebete. Thes agun him to hilpana tha liude and ti Frana; ther vmbe, thet him thi haudlasa here to faren was.

JUS TERRE xiij.

Thet threttenste londriucht is. Sa hwasa bifiuchte iefta birawie wida iefta wesencline iefta walberan, sa schel ma thet alle twibete beta and tha liudum thene frethe bi x luidmerkum, (21) and thria pund tha Frana, xxi schill. thes keningis bonnis; and allera dega hwelikes alsalonge sa hi mitha vnriuchta rawe sitte, sa ielde hi tha Frana allera degalikes xxi schill.; thruch thet hiu is thes keninges mundele.

op iemands knecht; dan moet de heer ontzweeren op het heilige of de knecht ontga met een heet ijzer.

ELFDE LANDREGT.

Het elfde landregt is. Wanneer men wrake werpt op iemand: van paardenhoef of van runderhoorn, van hondes tand, van zwijnen bek, van hanen spoor; dan moet hij dit met 12 ontzweeren en men mag hem niet meer regten Wat dat de tand doet, of de hoorn, of de hanen spoor, of de knecht, of het onjarig kind, of des mans vrouw of de man zelf achter den rug doet, zoo hij het op het heilige bewijzen wil, dat zijne daden onwillens en zonder opzet waren; dan zal men het alles boeten met halve boete en gene vrede aan de lieden noch aan den Frana.

TWAALFDE LANDREGT.

Het twaalfde landregt is. Wie de anderen vaart in huis en in hof met eenen opgeregten vaan, zonder der lieden toestemming en zonder Frana ban op eenen helderlichten dag; wat dat hij daar vegt in hof en in huis, dat zal men al boeten met dubbele boete; en aldat, wat men daaruit vegt, uit noodweer, dat zal alles zonder vrede wezen en zonder boete. Hiertoe behooren hem te helpen de lieden en de Frana; daarom, dat hem het hoofdeloos heir toegevaren was.

DERTIENDE LANDREGT.

Het dertiende landregt is. Wie dat bevegt of berooft weduwen of wezen of welgeborenen, dan zal men dit alles dubbeld boeten en den lieden de vrede bij 10 volksmarken en drie pond den Frana, 21 schellingen des konings ban; en alle dagen zoolang als bij met onregt roof zit, zoo betale hij den Frana elken dag 21 schellingen; omdat zij is des konings onmondige.

JUS QUARTUM X.

Thet fiortenste londriucht is. Sa hwasa otherum ene wepeldepene jefta anne swartene sweng deth, jeftha thene mon vnschildegis bint; sa is thera jhawelikis bota xv enza iefta fiorasum to vntswerane and anne fia-eth.

VX.

Thet fiftenste londriucht is. Thet thio wide ne thet kind ne thoren onderdia vmbe lond, ne vmbe letar, ne vmbe nene meytele, er thet kind ierich is. Elles schelen se onderdia, vmbe alle, sa hwet sa ma himman to secht.

DECIMUM SEXTUM.

Thet sextenste londriucht is. Sa hwer sa lawa lewet send vtvr tha sex honda and thera hondena nen nis, feder ne moder, brother ne suster, kint ne kindiskind; sa sent thet ene vnwena lawa, sa dele hia tha friund al belika, ther hia ewen swes se an hia knaya muge.

Thet sogentenste londriucht is. Sa hwersa thi mon otherum en goud an hond an in helde an in hude ieweth, sa is thet riucht: thet hi't him wither vponderde thes selua deys, thet hi't hebba welle; hit ne se thettet him nime (22) of thera thira aftneda; nedraf, nedbrond, nachtethiuwethe. Jef thet is liudkuth and burkuth, thet him sin goud vntraweth se, jefta forbarnet se jefta vnstellin se; sa ne thor hi him thet goud nout wither onderdia, thruch thet, ther ter nen mon otheris goud farra ne mei an ple an in plicht ne nima sa'r sin ayn.

VEERTIENDE LANDREGT.

Het veertiende landregt is. Wie den anderen eene waterdompeling of eene huidbegieting doet, of den man onschuldig bindt; dan is de boete van ieder dezer 15 einzen of vierërsom te ontzweren en een waarderingseed.

VIJFTIENDE LANDREGT.

Het vijftiende landregt is. Dat de weduwe noch het kind behoeven te verantwoorden wegens land, noch wegens verdienst, noch wegens het gemeene deel der vrienden, voordat het kind jarig is. Overigens zullen zij verantwoorden, wegens alles, waarover men hun aanspreekt.

ZESTIENDE LANDREGT.

Het zestiende landregt is. Wanneer er erfenissen nagelaten worden buiten de zes handen en der handen geen is, vader noch moeder, broeder noch zuster, kind noch kindskind; dan is dit eene onzekere erfenis, dan deelen haar de vrienden gelijkelijk, wanneer zij even na zijn en gelijke verwantschap berekenen kunnen.

ZEVENTIENDE LANDREGT.

Het zeventiende landregt is. Wanneer de man den anderen een goed in handen en in bezit en in bewaring geeft, dan is het regt: dat hij het hem weder verantwoorde deszelven daags, dat hij het hebben wil; het en zij het hem belette eene dezer drie wettige nooden, geweldige roof, geweldige brand, nachtdiefte. Zoo het is den lieden kundig en buurkundig, dat hem zijn goed afgeroofd zij, of afgebrand zij of ontstolen zij; dan behoeft hij hem dat goed niet weder te verantwoorden, omdat, dat er niemand een anders goed verder mag in verzorging en in verpleging nemen dan zijn eigen.

Thet achtenste londriucht is. Hwersa ma tha monne bitigie, thet hi wif a nede hebbe nimen, sa ielde hi se twede, jef hi se iha schele. Jef hi ac biseke, sa vntswere hi xii in tha withum ief hi sikringe hine mith ene bereschinza kampa binna thrim ethmelum.

Thet niugentenste londriucht is. Hwersa thi mon in hereferth fiucht, sa beta thi tha monne twibete and tha liudim thene frethe and thria pund tha Frana.

Thet twinthechgiste londriucht is. Jeft er northmon kumath and anne mon hendat and bunden to tha skipe brengat, and hi mith himman in sine ayna londe to ene thorpe kumpt an hi ther hus barnt ande wif a nede nimth ande mon slaith, end hwet sa hi to ewela decht; jef hi thenna vnfliucht iefta leszed wert, sa stant hi an liudworpena ware an on tha bonnena thinge. And sprecht ma him to, thet hi alle ewela deda den hebbe, sa iecht hi thes alles and queth: hi hebbe alsa den; end hi ne thor ther nen bote vmbe iewa and ac nanne frethe felle, hwant hi dede, thahwile alsa hi en skalc was. Thi (23) schalc scolde dwan alsa him sin hera bad thruch thes liwes willa.

JUS TERRE VIGINTI VNUM.

Thet en and twingiste londriucht is. Thet lond, ther thu mi to sokest and vmbe to thinge brengest and bennest, thet lefde mi and min ethela, min aldafeder and min aldemother, jef ic hia nomia scol, sa nome ic se son. Bithio mot ic thet erue bihalda mith dedethum vter strid.

ACHTIENDE LANDREGT.

Het achtiende landregt is. Wanneer men iemand beschuldigd, dat hij eene vrouw geweld aangedaan heeft, dan betale hij haar dubbeld, zoo hij het bekennen zal. Indien hij ook ontkent, dan ontzweere hij met 12 op de heiligen of hij zekere zich met eenen openbaarschijnenden strijd binnen drie etmalen.

NEGENTIENDE LANDREGT.

Het negentiende landregt is. Wanneer iemand in heirvaart vegt, dan boete hij den man dubbeld en den lieden den vrede en drie pond aan den Frana.

TWINTIGSTE LANDREGT.

Het twintigste landregt is. Zoo er noordmannen komen en eenen man gevangen nemen en gebonden naar de schepen brengen, en hij met hun in zijn eigen land in een dorp komt en hij daar huizen brandt en vrouwen nood aan doet en mannen doodt, en wat kwaad dat hij doet; als hij dan ontvlugt of gelost wordt; dan sta hij aan den opgeworpen volkswerf en aan het bevolen geregt. En zegt men hem, dat hij alle slegte daden gedaan heeft, dan bekent hij dit alles en zegt: hij hebbe alzoo gedaan; en hij behoeft daar gene boete voor te geven en ook gene vrede betalen; want hij deed (het), terwijl hij een knecht was. De knecht zoude doen, alzoo hem zijn heer beval, om des levens wille.

EEN EN TWINTIGSTE LANDREGT.

Het een en twintigste landregt is. Het land, dat gij van mij eischt en (mij) om voor het geregt brengt en bandt, dat lieten mij en mijne ouders na, mijn grootvader en mijn grootmoeder, zoo ik hun noemen zal, dan noem ik ze nu. Daarom moet ik het erf behouden met bewijseeden zonder strijd.

xxij.

Thet twa an twintichgiste londriucht is. Ethelis wiues wetma, thet sen achte pund and achte panningan. Thet is londriucht. Thet alle monna hwelic sines walde, alsalonge sa hi 't vnvorwrocht hebbe.

Thet thria an twintichgiste londriucht is. Sa hwasa ene frowa an berde bifiuchte, binna there benena burch en lif ofnimt iefta twa; jef hi se ia schel, sa scol hi thet lif twiielda ielda and hire liudwerdene mith xii merkum fella and tha liudum then frethe and thria pund tha Frana. Jef hi biseke sa vntswere hi xii on tha withum, jef hi sikre him mith ix scherum iefta mith ene bereskinza binna thrim ethmelum.

Thet fior an twintichgiste lond(riucht) is. Sa hwasa otherum fare nachtis to howe and to huse mith enre gliander glede and alle thet goud barnet, ther hi heueth an howe and an huse, on werum and an werue, jef hi se jan schel, sa scol hi kuma to thera fior hernena hwelic mith x merka (24) wedde, enen dom witha liude to stondan and it ta herthstede mith sinre haudlesene and tha monne sin goud twiielde ielda, alsa hit sine buran ieftha sine vmbeburan mith him onleda wellat; jef hi biseka welle, sa scel hi eth thera fior hernena hwelic an stride withstonda and it ta herthstethe mith ta fifta; thruchthet, thet ma schol mord mith morde kela.

3e Deel.

ANDE DE UICTORIA FRESONUM.

Tha thet strid vphewen warth twisc Romera heran

TWEE EN TWINTIGSTE LANDREGT.

Het twee en twintigste landregt is. Edeler vrouwe weduwen geld, dat zijn acht pond en acht penningen. Dit is landregt. Dat ieder het zijne bestiere, zoolang hij het niet verwerkt hebbe.

DRIE EN TWINTIGSTE LANDREGT.

Het drie en twintigste landregt is. Wie eene vrouw in zwangerheid bevegt, binnen de beenener burg een leven afneemt of twee; zoo hij het bekennen zal, dan zal hij het leven tweedubbel betalen en hare openbare belediging met 12 mark boeten en den lieden den vrede en drie pond den Frana. Zoo hij het ontkent, dan ontzweert hij met 12 op de heiligen, of hij zekere zich met negen ijzers of met eenen openbaar schijnenden (strijd) binnen drie etmalen.

VIER EN TWINTIGSTE LANDREGT.

Het vier en twintigste land(regt) is. Wie den anderen vaart des nachts in hof en in huis met eenen gloeienden gloed en al het goed brand, dat hij heeft in hof en in huis, op het heem en aan den werf; zoo hij het bekennen zal, dan zal hij komen tot ieder der vier hoeken met 10 wedemarken, voor een vonnis jegens de lieden in te staan en op den heerdsteed met zijne hoofdlossing en den man zijn goed dubbel betalen, zoo als het zijne buren of zijne omwonende buren met hem bewijzen willen; zoo hij ontkennen wil, dan zal hij aan ieder der vier hoeken ten strijd staan en op den heerdsteed met de vijfde; daarom, dat men zal moord met moord koelen.

3e Deel.

VAN DE OVERWINNING DER FRIEZEN.

Toen de strijd aangevangen werd, tusschen de Roomsche

and thene kening KERL, tha brocht ma tha nakene Fresan allesa fara, hu se erst alle forslain worde. Tha nethtend tha Fresan mitha liwe and efter bifuchten's se hiat mith ta hondum, thet se Rome wonnen. An thredde tyd, thes deys tha Romera heran ouer hiara mose weren, tha brochte MAGNUS, ther Fresena foner was, sinne fona vppa thene allerhagesta turn, ther binna Rome was. A hu leith thet kening KERL thet was; er weren se alle nakend Fresan heten; tha hete thi kening, and bad ma tha herum gold and gode wed; tha bad ma aller ekum sinne breda schild mitha rada golde to bislain; tha bad ma tha herum aller ekum to settane in ene sunderga rike, and ma'n ther of thianede, alsa ma ena weldicha kening scholde.

Alle tha iefta ther thi kening bad, tha withsprec MAGNUS an kas en alle betera; (25) an kas thet:

Thet alle Fresan were freiheran, thi berna and thi vneberna, alsalonge sa thi wind fon ta himele weide and thio wralde stode. And wellat wesa, mith kere, thes kenings herenatan.

Alder efter kas MAGNUS then otheren kere and alle Fresan an MAGNUS kere ien.

Thet ma tha Fresan tha witta ofta halse spande and hia ammermar frei were, thi berna and thi vneberna. And se mitha kere weren thes keninges herenatan.

Tha kas MAGNUS thene tredda kere, an alle Fresan an sine kere ien.

Thet se nene keningschelde ne hachra gulde, than riuchte hwslotha tha scheltata; hit ne were, thet hit dumme liude in tha bonnum hiara vrbreke an hia's thenna vngulde.

Tha kas MAGNUS then fiarda kere.

Thet se nene himelschilda ne hachra gulde than riuchten dekma tha proueste, ther tha haudsto bisiunge; hit

heeren en den koning KAREL, toen bragt men de naakte Friezen geheel vooraan, opdat zij eerst alle verslagen werden. Toen waagden het de Friezen met hun leven en daarna bevogten zij het met de handen, dat zij Rome wonnen. Ten derden ure des daags, toen de Roomsche heeren aan de maaltijd waren, toen bragt MAGNUS, die der Friezen vaandrager was, zijnen vaan op de allerhoogste tooren, die binnen Rome was. Ach hoe leed dat koning KAREL dit was; eer waren zij alle naakte Friezen geheeten; toen heette de koning, en bood men den heeren goud en goede klederen; toen beval men ieder zijn breed schild met rood goud te beslaan; toen bood men den heeren een ieder te zetten in een afzonderlijk rijk, en men hem daaruit diende, als men eenen magtigen koning zoude.

Alle de giften die de koning aanbood, die weersprak MAGNUS en koos een veel beter; en koos dit:

Dat alle Friezen waren vrijheeren, de geborene en de ongeborene, alzoolang als de wind van den hemel waaide en de wereld stond. En wilden wezen, met keuze, des konings heirgenoten.

Daarna koos MAGNUS de andere keur en alle Friezen in MAGNUS keur toestemden.

Dat men den Friezen de banden van den hals bond en zij altijd vrij waren de geborene en de ongeborene. En zij met keure waren des konings heirgenoten.

Toen koos MAGNUS de derde keure, en alle Friezen in zijne keure toestemden.

Dat zij gene koningsschatting hooger betaalden, dan wettige huisschatting den schout; het en ware, dat het domme lieden aan de wetten verbeurden en zij zulks dan ontgolden.

Toen koos MAGNUS de vierde keure.

Dat zij gene hemelschatting hooger betaalden, dan wettige tienden den proost, die de hoofdkerk bezingt; het en

nere, thet hit alle dumme liude in tha bonnum hiara vrberde and sol thenna gulde.

Tha kas MAGNUS thene fifta kere.

Thet se nene herefert nelde farra fara, than aster to there Wisere and wester to tha Fli, vp mitha flod an vt mitha ebba, thruch thet, thet se hudat deis ande nachts withen nordischa kening and with thene wilda witzend and thene deikisflod mith fif wepnum: mith swerde, mith schelde, mith spada, mith forka and mith ettegrisorde.

Sequitur electio sexta. (26) Tha kas MAGNUS thene sexta kere.

Thet hia hiara ain riucht welde halda binna hiara ayna sogen Selondum bithes paws ande kaysers iefte an bi alle riuchta bonnum, bi Asega domum and bi riuchta papana ordele, alsa hia hethe twen leyan to folgre.

Tha kas MAGNUS thene sogenda kere.

Thet him ti paws LEO and thi kening KERL welde iewa bref and insigel and hia ther moste one scriua vii keran, and xvii kesta, xxiiij londriuchta and xxxvi sindriuchta.

Thet orlof ief thi paws and thi kening KERL mith munde and efter wedden se mitha hondum. En helich biscop set tha to and screuet mith sine hondum and MAGNUS spreket hit mitha munde vt ther stena teula, ther God her MOYSES ief vp tha birge to synai.

Tha thit bref birat was, hv frey monich Fresa thes was; tha gingen se alle to fara thene paws stonda and to fara thene kening. Thet bref him thi paws ief. A! hu hage hit himman biplichte and het, thet hia thet riuchte helda sa feste, sa hia then cristena noma halda wolde; and hia tha sutherna hera riuchte heroch wesa wolde; hwant hia in thet northkening er herden and alle hethen weren.

Allererst ther himman thet bref in tha honde kom, tha

ware, dat het alle domme lieden aan de wetten verbeurden en zouden het dan gelden.

Toen koos MAGNUS de vijfde keure.

Dat zij gene heirvaart wilden verder varen, dan oostwaarts tot den Wezer en westwaarts tot het Flie; op met den vloed en uit met de ebbe, daarom, dat zij hoeden dag en nacht tegen den noordschen koning en tegen den wilden zeerover en den dijksvloed met vijf wapens: met zwaard, met schild, met spade, met vorken en met eggespitzen.

Volgt de zesde keur. Toen koos MAGNUS de zesde keur.

Dat zij hun eigen regt wilden houden binnen hunne eigene zeven Zeelanden volgens des pausen en des keizers gifte en volgens alle wettige bannen, bij Asega vonnis en der geestelijken wettig oordeel, als zij twee leken als volgers hebben.

Toen koos MAGNUS de zevende keure.

Dat hem de paus LEO en de koning KAREL wilden geven brief en zegel en dat zij daarin moesten schrijven zeven keuren, zeventien kesten, vier en twintig landregten en zes en dertig zeendregten.

Deze toestemming gaf de paus en de koning KAREL met den mond en daarna bevestigden zij het met de handen. Een heilig bisschop zat daartoe en schreef het met zijne handen en MAGNUS sprak het met zijnen mond, uit de stenen tafelen, die God heer MOZES gaf op den berg te Sinaï.

Toen de brief gereed was, hoe verheugd menig Fries daarover was; toen gingen zij alle voor den paus staan en voor den koning. De brief hun de paus gaf. O! hoe hoog hij het hun oplag en gelaste, dat zij dit wettig hielden zoo vast, als zij den christen naam houden wilden; en zij des zuidelijken heeren regt gehoorzaam zijn wilden, want zij in het noordsche koninkrijk vroeger hoorden en alle heiden waren.

Allereerst toen hun deze brief in de handen kwam, toen

hof se vp anne *loflaysa* song ande sungen KRIST vnse (27) genathe *kyrieleison*. Tha remden se thet keninges KERLES hof and thet Romera lond. Ac bunden 's to hiara skefte thes keninges hereteken, hv hit alle folke trowe were, thet alle Fresan frei were, thi berna and thi vneberna, alsalonge sa thi wint fon ta wolcnum weide and thio wralde stonde. Thet bref brochte MAGNUS inna Fresena merka to Almum in tha sinte Michaelis dome to Hernze, ther in ther tyd mith holte and mith rheide remat was. Ther nas ellekes in Freslond nout monich. Ther les ma vta brewe vii keran, xvii kesta, xxiiij londriuchta and xxxvi sindriuchta: alle Fresum to lowe an to erum.

4e Deel.

SYNDRIUCHT.

1. Thet is thet sinthriucht. Hwersa ma anne mon biclagat vmbe en vnebinomat mord, sa is hi niar xii sum to vntswerane, than hi age to deyane sineth ieftha en ontiuch; berst him thera etha, sa schel hi beta thet bon met thrim merkum and thene liudfrethe, alsa thet riucht is; and thet mord alsa diure sa anne monslachta.

2. Hwersa ma ene frowa wrogat, thet hio vrhor den hebbe, sa ach se hire formund to sikriane, jef hi hia siker wet; berst him thera etha, sa weth hire hir formund alle schildich; sa ach hi thenna thene kere, hwether hi se fille, sa hi se vnthaudie mitha swerde, ther hiu vndergeng, tha hio thet afte bigeng, sa hi se to him nime, sa scel ma vmbe tha sende tha herm(28)schere vntfan and thet bon beta mit LXXij scillingum.

3. Hwersa ma clagat vm en afte, thet hit bretzen

hieven zij eenen *lofleisa* zang aan en zongen CHRISTUS onze genade *kyrie eleison* (Heer ontfermt u onzer). Toen ruimden zij des koning KAREls hof en der Romeinen land. Ook bonden zij aan hunnen staf des konings heirteken, opdat het alle volkeren geloofbaar ware, dat alle Friezen vrij waren, de geborene en de ongeborene, alzoolang als de wind van de wolken waaide en de wereld stond. Deze brief bragt MAGNUS in de Friesche landen te Almum (Almenum) in de sint Michiels dom te Harns (Harlingen) die in dien tijd met hout en met riet getimmerd was. Daar waren overigens in Friesland niet vele. Daar las men uit de brief zeven keuren, zeventienkesten, vier en twintig landregten en zes en dertig zeendregten: alle Friezen tot lof en tot eer.

4e Deel.

ZEENDREGT.

1. Dit is zeendregt. Wanneer men iemand aanklaagt wegens eenen afgenomen moord, dan is hij nader twaalfersom te ontzweeren, dan dat hij behoort te dulden zeend of een bewijs; ontbreken hem de eeden, dan zal hij boeten den ban met drie mark en de volksvrede, zoo als het regt is; en den moord even duur als een manslag.

2. Wanneer men eene vrouw beschuldigt dat zij overspel bedreven hebbe, dan moet haar hare voogd verontschuldigen, zoo hij haar onschuldig kent; ontbreken hem de eeden, dan erkent haar hare voogd geheel schuldig; dan heeft hij alsdan de keuze, of hij ze gezele of hij ze onthoofde met het zwaard, daar zij onderging, toen zij den echt aanging, of dat hij ze tot zich neme, dan zal men wegens de zonde de boetebrief ontvangen en den ban boeten met 72 schellingen.

3. Wanneer men aanklaagt wegens eenen echt, dat hij

se, sa scol hit aldus to riuchta kuma. Thet thio frie Fresinne kome on thes freia Fresa were, mith hornes hlude, mith bura vnhlest, mith bekana bronde and mith winna songe, and ma thet burmel et, and breydelike sinne bethselma vrstop and on tha bedde hire liwes nette mitha monne; and a morna vpstod, to tzurka geng, tzurcstal stod, alter erade, tha prestere offerade, thet afte bigeng, alsa thi freia Fresa mither freia Fresinna scold; sa schel ma thet afte biherda mith sogen burum and mitha prestere, ther se in tha tzurka lat and mitha offermanne, ther tha klocca hlette and mitha prestere, ther tha missa sang and thet offer vntfeng. Sa is ma mith thisse ix tiugum niar thet afte to sterckiane, than hit eninge Fresa is to slitane.

4. Hwersa en prester in ene capella kumt mit hlote jef mith liuda wilkere; sa ach thi persona then alter him to bifelane and ta tzurka, boka, stola, ompel and fona and alle thet goud, sa ther binna is to hudan, ther ma godes thianst mithe framma schol.

PRIMA ELECTIO.

5. Thi ersta dom is in gastelikehed. Hwersa thio jungfrowe en afte bigan wolle, sa schol hio xii jera ald wesa; sa mei hio kiasa anne foremund, jef thet ammer with(29)spreke, sa ach thet thi Asega thet to riuchte to wisane, thet hiu thet afte bigunga muge.

6. Thi other dom is. Thet thet kind ach siner moder huderslan to iewane, allera iera ec fif schill. and ix pannigan to xii jerum long, alsa fir sa hiu't bihut hebbe vnewlemeth fon achte sekum: fon fyure, fon sade, fon slate, fon wallande wetere, fon herses howe, fon rindershorne, fon swinestuske, fon hundisbite, and fon hona etzel, and fon skerpa weppene, alsa hi sin breyde to hws halat; hit ne se, thet hi swera wol,

vernietigd is, dan zal het aldus voor regt komen. Dat de vrije Friesin kwam in des vrijen Friezen bezit, met hoornen geluid, met buren geschal, met fakkelbrand en met vrolijken zang, en men het buurmaal at, en bruidelijk zijn beddesteê beklom en op het bed haar lijf gebruikte met den man; en des morgens opstond, ter kerke ging, kerkstal stond, het altaar eerde, den priester offerde, den echt aanging, zoo als de vrije Fries met de vrije Friesin zoude; dan zal men dezen echt bevestigen met zeven buren en met den priester, die hun in de kerk leidde en met den offerman, die de klok luidde en met den priester, die de misse zong en het offer ontving. Dan is men met deze negen getuigen nader den echt te bevestigen, dan het eenig Fries is (denzelven) te vernietigen.

4. Wanneer een priester in eene kapel komt met het lot of met der lieden willekeur; dan moet de hoofdpriester het altaar hem aanbevelen en de kerk, boeken, stolen, kelk en vaan en al het goed, dat daar binnen is te hoeden, daar men Godes dienst mede voordeel doen zal.

EERSTE DOEM.

5. De eerste doem is in geestelijkheid. Wanneer de jonkvrouwe een huwelijk aan gaan wil, zoo zal zij twaalf jaren oud zijn; dan mag zij kiezen eenen voogd, zoo het iemand tegenspreke, dan moet dit de Azega met het regt bewijzen, dat zij dien echt aangaan mag.

6. De andere doem is. Dat het kind behoort aan zijne moeder behoedloon te geven, ieder jaar vijf schellingen en negen penningen tot twaalf jaren lang, voor zoo verre, dat zij het behoed hebbe onbezeerd van acht zaken: van vuur, van put, van sloot, van kokend water, van paarden hoef, van runderhoorn, van zwijnstand, van hondsbeet, en van hanen spoor, en van scherpe wapenen, als hij zijne bruid te huis haalt; het en zij dat hij zweeren wil,

thet hi thisse achte seka eng vnforwaret se, ther hio him fon huda scolde, sa mei hi bihalda tha sextich schill. thet is ix schill. Ac, hit ne se, thet hi swera welle, alsa hi sogen iera ald is, thet hi sin goud bistan and bigaen muge and bireda and thi Asega scol him then eth stawia; sa schel hi iewa xxxv schill., thet is fif schill. and thre panning and wesa formund siner moder. Sa mot hio thenna mitha huders of luterslan sella and capia and iewa sunder ther formundis rede; alle mei hio nout walda sunder hire lithena.

7. Thi thredda dom is. Thet ti londsetha ach mith sine ethe to witane hwanna hi tha hera gulden hebbe tha forma twa jer. Thet thredde jer is ti londhera niar to (30) witane hulong hiara ontele se. Alsa hi him hera ieft, sa ach hi thenna thene kere wether hine vrdriwe, sa hine sitta lete.

8. Sententia quarta. Thi fiarda dom is Thet alle lawa agen fort to gungane alsa se deden fon ABRAHAM and fon YSAäc and fon alle hiara iungerum alhvnt in thine hiudelika dey. Thet sibbeste blod is sibbeste and nest tho then goud.

9. V. Thi fifta dom is. Thet tha wesencline nime aldafeders lawa and aldemoders lawa mith marra riuchte, than se agen to vrbec to gungane on tha sida.

10. Sexta sentencia. Thi sexta dom is. Thet ter nen husmon jef nen mon ach sine stiapfeders ne tha stiapmoders lawa; thruch thet ach thi halfbroder mith enre hond on tho tasten and thi fulbroder mith twam hondum hiara broders lawa to fane.

11. Thi sogenda dom is. Thet thio fulsuster nime hire broders lawa and thi halfbroder nime se half; thruch thet, thet hiara otheris aldera alle fremmethe weren.

12. *Fon ene horkind.* Thi achtenda dom is. Hwersa en mon ganc fon sine afta wifue to ene othera wiue and hi ther a bern bi tilat, bi thes fiandes sponste an

dat hij voor een dezer acht zaken niet bewaard is, daar zij hem van hoeden zoude: zoo mag hij behouden de zestig schellingen dat is negen schellingen. Ook, het en zij dat hij zweeren wil, als hij zeven jaar oud is, dat hij zijn goed bestaan en begaan kan en beheeren en de Azega zal hem den eed staven; dan zal hij geven 35 schellingen, dat is vijf schellingen en drie penningen en wezen voogd zijner moeder. Zoo moet zij dan met het behoed of zuiveringsloon betalen en koopen en geven zonder des voogds raad; overigens mag zij niet beheeren, behalven hare leden.

7. De derde doem is. Dat de landzaat behoort met zijnen eed te weten, wanneer hij de huur betaald heeft de eerste twee jaar. Het derde jaar is de landheer nader te weten hoelang hunne overeenkomst is. Als hij hem huur geeft, dan heeft hij de keuze of hij hem verdrijve, of hem zitten late.

8. De vierde doem is. Dat alle nalatenschappen behooren te vererven gelijk zij deden (ten tijde) van ABRAHAM en van IZAÄK en van alle hunne jongeren tot op de huidigen dag. Het naaste bloed is naast en het naaste aan het goed.

9. De vijfde doem is. Dat de wezen nemen grootvaders erfenis en grootmoeders erfenis met meerder regt, dan zij behooren terug te gaan (of) aan de zijde.

10. De zesde doem is. Dat er geen huisman of geen man behoort zijn stiefvaders noch stiefmoeders erfenis (te hebben); daarom behoort de halfbroeder met eene hand aan te tasten en de vollebroeder met twee handen, hun broeders erfenis te nemen.

11. De zevende doem is. Dat de vollezuster neme hare broeders erfenis en de halfbroeder neme ze half; daarom, dat van hunne ouders een hen geheel vreemd was.

12. *Van een Hoerkind.* De achtste doem is. Wanneer een man ging van zijne echte vrouw bij eene andere vrouw en hij daar een kind bij teelt, door des duivels verleiding en

thio berde thenne wast and vrslagen wert, sa ach thio frowe, ther se bi des fiandes sponste vndrein wart, thet jeld and tha lawa, to lika al sa hiu 't mith hire lithum won hethe. And hio (31) nene fia follenga, ther thet brocht to ther wralde.

13. Sa thi byscop sinne frethe ketha wol, and hi sinne boda inna Freslond senda wol, sa schel ma sinne syneth sex wikum er ketha, er ma'n halde; sa scolre self kuma jef hi mei. Jef hi nout ne mei, sa scol inkuma sin korbyscop mith insigele and mith ena geldena fingerline and quetha: thet sin hera alsa siac se jefta suther vr birch efaren, thet hi to tha kethta synede nout kuma ne mei. Sa scol thi corbiscop synethia allererst vppa thene vrhericha, ther thi deken vrherich brocht heth; thria ier and ix synethan.

14. Thi deken schel wesa frei and fresic and fulwiget and sin riucht vneforlern and enes leya sune. Sa ach thene sind thi haudprester to kethane and tha liud alle husmon to sekane. Sa hi thre degan sinethat heth halden, sa scel hi setta anne deken an him sin bon bifela bi thrim schill.; sa schel ma thes dekens synd xx nachta er ketha er ma ne halde.

15. Nu agen tha liude ethsworan to settan. Tha schen wesa frey and fresic and fulbern and alsa rycheftich, thet hia byscopis bon bon beta muge and hira riucht vnforlern; sa ach hine thi prester (32) and tha lude to kiasane and on thene synd to brengane. Nu ach hine thi deken to fara tha bonne to ethane. Sa hi then eth swern heth, sa ach hine thi deken tho ne frethebon to dwane, thet ammer him owet eweles spreke jefta dwe vmbe tha wrogenga; sa schen tha liude thene fretha sterkia; sa schel hi thene deken nomia, alsa thet syndriucht is; sa ach hi to achteane mith sina prester and mith sine burem. Nu ach hi to fragiane sina prestere and sina burum, hwether

de geboorte dan groeit en verslagen wordt, dan komt der vrouwe wier het door des duivels verleiding ontdragen werd, het geld toe en de erfenis; even als of zij het met hare leden gewonnen had. En zij gene schadevergoeding, die het in de wereld bragt.

13. Als de bisschop zijnen vrede verkondigen wil, en hij zijne boden in Friesland zenden wil, dan zal men zijnen zeend zes weken eer verkondigen, voor men ze houde; dan zal hij zelf komen, zoo hij mag. Zoo hij niet mag, dan zal inkomen zijn koorbisschop met zegel en met eenen gouden vingerring en zeggen: dat zijn heer alzoo ziek is of zuidwaarts over de bergen gevaren, dat hij tot den verkondigden zeend niet komen mogt. Dan zal de koorbisschop zeenden allereerst op den ongehoorzamen, die de deken ongehoorzaam gebragt heeft drie jaar en negen zeenden.

14. De deken zal zijn vrij en friesch en welgebooren en zijn regt onverloren en eens leken zoon. Dan behoort dien zeend de hoofdpriester bekend te maken en het volk volk (alle huislieden) te bezoeken. Als hij drie dagen zeend heeft gehouden, dan zal hij zetten eenen deken en hem zijnen ban bevelen bij drie schellingen; zoo zal men des dekens zeend 20 nachten eer verkondigen voor men ze houde.

15. Nu behooren de lieden eedzweerders te stellen. Deze zullen zijn vrij en Friesch en volboren en alzoo gegoed, dat zij des bisschops ban boeten mogen en hun regt niet verloren dan behooren hen de priester en de lieden te kiezen en aan den zeend te brengen. Nu behoort hen de deken voor den ban te beeedigen. Als hij den eed gezworen heeft, dan behoort hem de deken in den vredeban te brengen, opdat niemand hem iets kwaads spreke of doe wegens de klagten; dan zullen de lieden den vrede bevestigen; dan zal hij de deken noemen, gelijk het zeendregt is; dan behoort hij te regten met zijnen priester en met zijne buren. Nu behoort hij te vragen zijnen priester en zijne buren, wat

hia ther ouer wite, ther ma mith riuchta wrogiane skele. Sa ach hi an fulla synd to wrogiane, ther him sin prester and sine buran redath.

16. Jef thi deken anne mon fort askie buta tha ethswora wrogenga jefta thes presters, sa ne thor hi noder jan iefta biseka. Jef thi ethswora anne wrogat vmbe sibba, ief hi tha sibba nout reda ne kan, sa is hi self bon schildich. Jef hi anne mon wrogat vmbe sonandeis fira, sa is ti freia Fresa niar vp tha helgum to vntriuchtane met xii, than hi age anne bon to betriane jefta hermischere to driwane, ief hi's vnschildich is ti mon. (33) Sinte MARIA an allera godis helgena, alle Apostola degan and sinte LAURENCIUS dey mith vj to vntsweran ief bon to betan.

17. Jef ma anne mon wreith vmbe ene binomat mord, thet hi 't in sina wife iefta in tha othera wif den hebbe, sa mot hi thes xii sum vntswera, jef hi vnschildich is; jef thi ethswera anne mon wreit, hi epessa, sa is ma niar thi fria Fresa mith xii vntsweran, jef hi vntschildich is, sa hi en hanordel is on to gan. Jefta thi ethswera mith wreit *wreit* anne mon vmbe ene alterraf, jef hi thes biseka wel, sa ach hi xii sum to vntriuchtan.

18. Jef thi prester bitigat tha leya mith sina fogeth, thet hi hine rawat hebbe, lessa sa marra, jef hi 't bikant, sa scol hi him viii beta beta jefta vj vntswera.

19. Jef thi leya tha prester mith hasterhond ene faxfeng deth, sa ach hi him viii bete beta iefta xii to vntsweran.

20. Jef thi leya bitigat tha prester ene erge dede, sa ach hi mith sina fria foget mith ena ethe to vntriuchtan.

21. Jef thi deken anne mon fort aschat, ther vmbe, thet hi sinne sineth alsa socht nebbe, sa hi bi riuchta

zij daarvan weten, dat men met regt aanklagen zal. Dan behoort hij in den vollen zeend te klagen, daar hem zijne priester en zijne buren raden.

16. Zoo de deken iemand opeischt zonder aanklagte der eedzweerders of des priesters, dan behoeft hij noch te bekennen of te ontkennen. Wanneer de eedzweerder eenen aanklaagt wegens verwantschap, zoo hij de verwantschap niet bewijzen kan, dan is hij zelf banschuldig. Zoo hij iemand aanklagt wegens zondag vieren, dan is de vrije Fries nader op de heiligen te ontregten met 12 (eeden) dan hij behoeft een ban te beteren of boete brief te voeren, zoo hij hiervan onschuldig is die man. H. MARIA en aller godes heiligen, alle Apostel dagen en H. LAURENTIUS dag met zes te ontzweeren of den ban te boeten.

17. Wanneer men iemand aanklaagt wegens eenen afgenomen moord, dat hij het in zijne vrouw of in een anders vrouw gedaan heeft, dan moet hij dit met twaalf ontzweeren, zoo hij onschuldig is, zoo de eedzweerder iemand aanklaagt, dat hij bezeerd is, dan is men nader de vrije Fries met twaalf te ontzweeren, zoo hij onschuldig is, dan dat hij een handoordeel behoeft aan te gaan. Zoo de eedzweerder eenen man aanklaagt wegens altaarroof, zoo hij dit ontkennen wil, dan behoort hij dit met twaalf te ontregten.

18. Zoo de priester beschuldigd den leek met zijnen voogd, dat hij hem beroofd hebbe, weinig of veel, zoo hij het bekent, dan zal hij hem achtmaal boeten of met zes ontzweeren.

19. Als de leek den priester met haastige hand een haargreep doet, dan behoort hij hem achtmaal te boeten of met twaalf te ontzweeren.

20. Zoo de Leek beschuldigt den priester van eene kwade daad, dan behoort hij met zijnen vrijen voogd met een eed te ontregten.

21. Zoo de deken iemand opeischt, daarom, dat hij zijnen zeend niet bezocht hebbe, zooals hij volgens regt

scolde, sa scol hi thes xîi vntriuchta jeſta sinne bon beta.

22. Jef thi deken him thes bitigath, thet hi thes forma deis vrherich were, sa ach hi him to vntriuchtan (34) jefta sin bon beta. Jef him sin deken thes bitigat thes otheres deis, alsa. Jef hi him bitigat thes thredda deis, thet hi vrherich wesin hebbe, sa is thi deken niar mith fior leyem to bithingane, than hi tha dedlatha to biádana.

23. Sa hwasa tha dre degan herich in tha sinde sten heth, sa ne thor hi thes fiarda deis ni bon iefta bonnis thilda.

24. Jef thi deken en wif aschat and hire thes bitigat wert, thet hiu se with anne mon vrhorit hebbe, vnder hire afta mon, jef hiu thes biseke wele, sa wele hire thio papheit and wise thingmon en hondordel dela, sa stant hire afta mon and queth: hio se thes alle vntscheldich; nu is hi niar mith ethe hia to sikriane, than hio thet ordel thor ongan; and jef hi se nout sikria nelle, and hia God and thet ordel sikrat, sa ach hire afte mon hia to him tho nimane. Jef hio se vrbarnt in ther sikeringe, so mot hi se leta, ief hi welle, iefta to him nima jef hit thi wisa biscop ret.

25. Jef thi deken anne mon askat, ther nout an ondert nis and hi sinne boda ther sante, and thet nedschin ther bibiuht and queth: thet hi sa mugande ne se, thet hi kuma machte jef hi vr en vnwaddade wetere were, er thi sind keth were and hi thet vppa tha helgum swera wele, sa ne thor hine farra vr(35)fan, tha to tha nesta sinde.

26. Jeft er binna thrim ierum tha deken ammer vrherich wer, sa ach hi hine thes fiarda ieris to tha biscop tho kethane, sa ach thi biscop thes fiarda

zoude, dan zal hij dit met twaalf ontregten of zijnen ban boeten.

22. Zoo de deken hem hiervan beschuldigt, dat hij den eersten dag ongehoorzaam ware, dan moet hij zich ontregtten of zijnen ban boeten. Zoo hem zijn deken hiervan beschuldigt des anderen daags, ook zoo. Als hij hem beschuldigt den derden dag, dat hij onghoorzaam geweest is, dan is de deken nader met vier leken te beregten, dan hij de zuiveringen te bieden.

23. Wie de drie dagen gehoorzaam in den zeend gestaan heeft, zoo behoeft hij den vierden dag noch ban noch wegens ban te betalen.

24. Zoo de deken eene vrouw eischt en zij hiervan beschuldigt wordt, dat zij zich met iemand overspeeld hebbe, onder haar echte man, zoo zij dit ontkennen wil, dan zullen haar de geestelijkheid en de wijze geregtsmannen een handoordeel toewijzen, zoo staat haar echte man en zegt: zij is hieraan geheel onschuldig; nu is hij nader met eenen eed haar te ontschuldigen, dan dat zij het oordeel behoeft aan te gaan; en zoo hij haar niet verontschuldigen wil, en haar God en het oordeel verontschuldigt, dan moet haar echte man haar tot zich nemen. Zoo zij zich brandt bij de ontschuldiging, dan moet hij ze laten, zoo hij wil, of tot hem nemen als het de wijze bisschop raadt.

25. Zoo de deken iemand opeischt, die niet tegenwoordig is en hij zijnen bode daar zond, en de noodschijn dan aanbiedt en zegt: dat hij zoo vermogend niet is, dat hij komen mochte of (dat) hij over een onvaarbaar water ware, voor de zeend verkondigd werd en hij dit op de heiligen zweeren wil, dan durft hij hem niet verder te vatten, dan in den naasten zeend.

26. Zoo er binnen drie jaren den deken iemand ongehoorzaam ware, dan behoort hij hem des vierden jaars voorden bisschap te roepen, dan behoort de bisschop des vierden

ieris vp then vrherichga to sindiane, allererst alle tha dre degan, jef hi er bikanna nelle. Sa ach hi him efter him to lathiane to thrim tzurkum, alder hi thenne then sind halt; jef hi thes alles vrherich wert, sa ach thi biscop hine efter him to lathian to tha stole to Menstre; ther ach hine thi decken to lathian; jef hi ther kuma nelle, sa ach hi hine thes fiarda deis to bonne to dwane. Jef hi thenna in tha bonne sterf, sa ne ach hine nen prester to bifeliane, jefta nen liacht vr hine to barnane and nene missa vr tho siungane, ief nen crius to dregane, vp nen hof to ledzane and sin goud herth an hofwera.

27. Jef en mon tilath enes bernes bi ena wiue an hi's nout jan nelle, sa hit bern is; sa ach hio hire wed to iewane vppa then selua, ther hiut vppeslaget; er hit ach en prester tho cristmane.

28. Jef thet wif askat anne mon in da sinde, and queth: thet hi thes bernes feder se, quet hi thenna, thet hi hia ne to wiue wnne, sa is hi niar vppa xii scherum to vntriuchtane than hiu 't vppa hine is to brengane; jef hine then vrbarn, (36) sa ach hi thenna thet kind to vnfane, and thene menaeth to festiane and thene bon beta.

29. Jef en wif hire afta mon secht inna bonda sinde, sa skel hine thi deken mith lathingum tho ondert brenga, jef hi mei. Jef hi biseka wel, sa is hio niar hine to winnane mith afta tiuge, jef hiu 't heth, than hi se, thet afte is to vnsekene. Jef hi thes riuchtes alle vnherich wert, sa ach hio thene frethe on tha gode.

30. Thera kerena frist is xlij nachta and thenna thi mon to sine haudsto to kumane mith sine fiure and mith sina yrsnum and mith sina soccum, mith sine waxe, sin ombithe ther to herane, then wita ther to nimiane, lichmissa

jaars op den ongehoorzamen te zeenden, allereerst alle de drie dagen, zoo hij niet vroeger bekennen wil. Dan behoort hij hem achter zich te dagvaarden aan drie kerken, alwaar hij alsdan den zeend houdt; zoo hij dees alles ongehoorzaam wordt, dan behoort de bisschop hem achter zich te dagvaarden voor den stoel van Munster; daar behoort hem de deken te dagvaarden; zoo hij daar niet komen wil, dan behoort hij hem des vierden daags in den ban te doen. Zoo hij dan in den ban sterft, dan behoort hem geen priester te beveelen, noch geen licht over hem te branden en geene misse over (hem) te zingen, noch geen kruis te dragen, op geen hof te leggen en zijn goed behoort aan de hofbezitting.

27. Zoo iemand teelt een kind bij eene vrouw en hij het niet bekennen wil, zoo het geboren is; dan behoort zij hare verklaring te geven op denzelfden, wien zij het opklaagt, voor het een priester behoort te dopen.

28. Zoo eene vrouw opeischt eenen man in den zeend, en zegt: dat hij des kinds vader is, spreekt hij dan, dat hij haar niet tot vrouw won, dan is hij nader op twaalf ijzers te ontregten dan zij het op hem is te brengen; zoo hij zich dan brandt, zoo behoort hij dan het kind te ontvangen, en den meineed te vasten en den ban te boeten.

29. Zoo eene vrouw haren wettigen man zoekt in den gebannen zeend, dan zal hem de deken met dagvaarding tot verantwoording brengen, zoo hij kan. Zoo hij ontkennen wil, dan is zij nader hem te winnen met wettig getuigenis, zoo zij het heeft, dan hij is, dezen echt te ontkennen. Zoo hij dit regt geheel ongehoorzaam wordt, dan heeft zij de vrede aan het goed.

30. De tijd der karina (veertig daagsche vaste) is 42 nachten en dan de man tot zijn hoofdkerk te komen met zijn vuur en met zijne ijzers en met zijne zokken, met zijn was, zijne misse aldaar te hooren, het gewijde aldaar te nemen, lijkmisse

to herane, ordelwigenga to winnane mith twam schill. and tha skera inna tha tzurka to brengane iefta gungane.

YRSERN TO DREGAN.

31. Hondyrsen aldus. Vrnacht sin ombithe to herane, ordelwienga mith ena scill. to winnane and tha eft in tha tzurka to dregane. Nu skel ma tha hond thes thredda deis schawia, thi prester and sex mon mith him; fon thes monnes halm twen, fon thes wiues, fon thes dekenes halm, thi prester and twen mon mith him; and ief hia owet tziwiat, sa send hia niar tha fiurega hond to heliane, than tha thre to vrbarnande, hit ne se thet alle thio mene ja wele.

32. Thet is riucht. Sa hwer(37)sa is en wiede sto an thi prester en afte alter heth and ther licfelinga send and kind cristenga, sa ach allerec sinne dekama to iewane to tha selua Godeshuse ther hi binna seten is. Thes fiarda ieris ach thi biscop to sindiane, ief hi inkumt; an sinne sind schol alle husmon seka. Jef ammer tha prester vrherich wert binna thrim ierum, sa ach ti byscop erst uppa thene to sindiane. Jef hi thes fiarda ieris nout inkumt, sa ach thi deken thes fiarda ieris to sindiane alsa tha othera.

33. Thet is riucht. Thet tha capella papan thiania schen mitha haudprestere alder ney, ther hiara goud to leit; sa schen hia thianst dwan. Ther nanne decma vntfacht and ti nanne decma vnfeth, thi ne thor nanne thianst dwan.

34. Alsa thet strid is an vntyd vppehewen an paschamorn, an a christe morn in there tzurka, thet thi corpus domini bretzen is an thi ompel stert is and thi prester bifuchten is to thes blodes vtrene, sa is ter bretzen sacrilegium and emunitas; sa is ti angel jnch, sa scel ma vmbe tha epenberlika senda tha hermschere vntfan and thene hagitsta bon beta mith LXXII punda agripske panningan. Thach schen se tha Fresan nedena niata,

te hooren, oordeelwijdinge te winnen met twee schellingen en de ijzers in de kerk te brengen of (er over) te gaan.

IJZERS TE DRAGEN.

31. Handijzer aldus. Oversnachts zijne misse te hooren, oordeelwijdinge met eenen schelling te winnen en dat daarna en de kerk te dragen. Nu zal men de hand des derden daags schouwen, de priester en zes man met hem; van des mans wege twee, van der vrouwe, van des dekens wege, de priester en twee man met hem; en zoo zij eenigzins twisten, dan zijn zij nader de vurige hand te heelen, dan de drie te verbranden, het en zij zij alle gezamenlijk bevestigen willen.

32. Dit is regt. Waar is eene gewijde kerk en de priester een wettig autaar heeft en er lijkbevelingen zijn en kinddoopingen, dan behoort ieder zijn tiende te geven aan dat zelfde Godshuis daar hij binnen gezeten is. Des vierden jaars behoort de bisschop te zeenden, zoo hij inkomt; en zijnen zeend zullen alle huislieden zoeken. Zoo iemand den priester ongehoorzaam wordt binnen drie jaren, dan behoort de bisschop eerst op deze te zeenden. Zoo hij des vierden jaars niet inkomt, dan behoort de deken des vierden jaars te zeenden gelijk de andere.

33. Dit is regt. Dat de kapelle priesters dienen zullen met den hoofdpriester aldaar, waar hun goed bij legt; zoo zullen zij dienst doen. Die geen tiende ontvangt en die gene tienden heeft ontvangen, die behoeft geene dienst te doen.

34. Zoo den strijd is onder de misse aangevangen op paaschmorgen, op kersmorgen in de kerk, dat het ligchaam des heeren gebroken en de kelk gestort is en de priester bevogten is tot des bloeds uitloop, dan is er gebroken heiligschennis en kerkelijke vrijheid; dan is de engel gram, dan zal men om de openbare zonde de boetebrief ontvangen en den hoogsten ban boeten met 72 ponden agrippijnsche penningen. Evenwel zullen de Friezen hunne nooden gebrui-

thi WIDEKEN, thi forma Asega delde, and HELDRIC thet efter scref bi thes (38) paws hangnisse, thet tet ammer gunga vr hals and vr hewa thi panning, ther ieue and gens were.

35. Hwersa 'r fuchten is in tha godishuse and ther nout blicandis nis, jef ma thet bikanna wele, sa schel ma thene bon beta mith xxxiii schill.; ne sen se thes nout schildich; hwether sa thet fon faxfengan iefta dudslekan, dustwerpen, sa is thi husmon hine niar to sikriane mith LXXII, mith thrim fachtem in tha helgum, dan hi is to daiane sined ieftha ordel iefta ontiuch.

36. Hwersa ma clagat, thet ter faren se binna thes wedelis werp and ther thio wiethe erthe epenat se ande reraf theron den se and theron ebretzen sacrilegium and emunitas, sa ne thor ma there hagista gretene nen onder iewa; hit ne se thet ma swigia welle (sacrilegium) and greta emunitatem, sa scol ordel ondert wesa en papa ende twen leyan, sa his hi niar in da onderde xii to vntsweran, dan hi age to daian synd iefta ontiuch. Berst him thes riuchtis, sa is hi alle scheldich. Explicet jus Synodale.

VAN ENE THIAF.

37. Thet is riucht. Hwersa ma anne thiaf feth and ma hine brenge to ware and latte ne vmbe thene warf; an hine biut ma to lesane, and nel ma hine nout lesa, sa vrdel ma hine sin hals. Ther efter mei hine en mundlas meiden lesa, jef hio hine to ena formund kiasa wele (39) jef en meynwif mei hine lesa, dar vten bodelhws is to afta. Sa mei hi sin hals bihalde.

ken, welke WIDEKIND, de eerste Asega deelde, en HELDRIK dit daarna beschreef bij des pausen toestemming, dat er altijd zoude gaan boven hals en bezitting de penning, welke gaaf en gangbaar was.

35. Wanneer er gevochten is in het godshuis en er niets blijkends is, zoo men het bekennen wil, dan zal men den ban boeten met 33 schellingen; het en zij zij hier niet aan schuldig zijn; zoo het van haargrepen of duustslagen of duustwerpen (is) dan is de huisman zich nader te zekeren met 72, met drie staken der familie op de heiligen, ban hij behoeft te dulden zeend of oordeel of bewijs.

36. Wanneer men klaagt, dat er gevaren is binnen den gewijden grond en aldaar de gewijde aarde geopend is en lijkroof daaraan geschied is en daaraan gebroken heiligschennis en kerkelijke vrijheid, dan durft men de hoogste klagte geen antwoord te geven; het en zij dat men zwijgen wille (sacrilegium) en klagen kerkelijke vrijheid, dan zal in het oordeel tegenwoordig zijn een priester en twee leken, dan is hij nader in de verantwoording met twaalf te ontzweeren, dan hij behoort te dulden zeend of bewijs. Ontbreekt hem dit regt, dan is hij geheel schuldig. Explicet jus Synodale.

VAN EENEN DIEF.

Dit is regt. Wanneer men eenen dief vat en men hem brengt aan de weer en leidde hem om den werf; en hem biedt men te lossen, en wil men hem niet lossen, dan veroordele men zijnen hals. Daarna mag hem eene voogdelose maagd lossen, zoo zij hem tot een voogd kiezen wil, of eene weduvrouw mag hem lossen, die uit het boedelhuis is gehuwd. Dan mag hij zijnen hals behouden.

5e Deel.

(BOETREGISTER.)

1. (49) Faxfeng dustslec fiif scillingan ende fior panningan. Blodelsa, fellisofslecht alsa fule, iefta twen ethan. Stefslec x schillingan and viij panningan. Blicande blodresne buta clanum anne schill. and ix enza iefta fior ethan. Tria leseka iahwelic fiif schillingan thet send ix panningan buta ethe. Tha lesekan ne ach ma nowet ma to scriuane buta a thrim logum: in tha forhaude, and binna in tha hondum and binitha in tha fotum. Humonege sa ma kerfth, sa ne ach ma buta thria to scriuane. Thes dolges onkeme vppa tha haude midda tha here xii schillingan, thet is xxii panningan sunder ene haling. *Abel* and *incepta* x schill. thet is nu xviij panningan. Synkele vii schill. thet is xiij panningan sunder ene halling. Tha sex stekan on dere vnde, jef se sied is, elclic vii schilling. Benstal on dere vnde x scill. thet is nu xviij panningan. Thisse fiif wendan sunder ethe. Thrina sina wert xii scill. thet is xxii panningan sunder ene hallinge mith ene ethe to haliane. Trina benabreke xii scill. thet is xxii panningan sunder ene haling. Trira benavtgung alsa fule. Thise twina mith ene ethe to ha(50)liane. Vppa tha breincoppe scrift ma benebreke and benavtgung ief hi vntgunst is, thach hi nout thruch en kemen se, jef hi nout vntgunst ne se, sa lidze benebreke and benavtgung and scrift ma benesonstal, x scill. thet is xviij panningan mith ene ethe to haliane. Alsa deth ma on alle lithum, ende nout ne mey ma benabreke ende benesonstal to gadere scriwa. Hwmonich sa ther bretzen ende vtfleten send, sa ach ma buta thria to scriwane. Thi thruchkeme ther breinponna xii scill. thet is xxii panningan sunder ene halling. Blodes inrene alsa fule. Thet blod vppa tha helebreda fallin alsa fule. Thisse thrina mith ene ethe to

5e Deel.

(BOETREGISTER.)

1. Haargreep, dustlag vijf schellingen en vier penningen. Bloeding, velafslag even veel, of twee eeden. Stokslag 10 schellingen en acht penningen. Zichtbare bloedrijzing buiten de klederen een schelling en negen einzen of vier eeden. Drie rimpels ieder 5 schellingen dat zijn 9 penningen zonder eed. De rimpels behoort men niet meer te schrijven dan op drie plaatzen: in het voorhoofd, en binnen in de handen en beneden in de voeten. Hoeveel men ook snijde, zoo behoort men niet meer dan drie te schrijven. Het aankomen der wonde op het hoofd in het haar 12 schell. dat zijn 22 penningen min eene haling. *Abel* en *incepta* 10 schell. dat is nu 18 penningen. Ontvelling 7 schell. dat is 18 penningen min eene haling. De zes steken aan de wonde, zoo zij genaaid is, ieder 7 schell. Het vastgroeijen van het been aan de wonde 10 schell. dat is nu 18 penningen. Deze vijf bezeeringen zonder eed. Drie zenuwen ontsteld 12 schill. dat is 22 penningen min eene halling met eenen eed te halen. Drie beenbreuken 12 schell. dat is 22 penningen min eene haling. Drie beenuitgangen evenveel. Deze twee met een eed te halen. Op den hersenpan schrijft men beenbreuk en beensuitgang zoo hij uitgegaan is, en hij evenwel niet door gekomen is, zoo hij niet uitgegaan is, dan ligt beenbreuk en beensuitgang en men schrijft beensontstelling, 10 schell. dat is 18 penningen met eenen eed te halen. Alzoo doet men aan alle leden; en men mag niet beenbreuk en beensontstelling te zamen schrijven. Hoe veel daar gebroken en uitgevloten zijn, zoo behoort men maar drie te schrijven. De doorgang door den hersenpan 12 schell. dat is 22 penningen min eene haling. Bloeds inloop evenveel. Het bloed op de schouders gevallen evenveel. Deze drie met eenen eed te halen.

haliane. Tha wederwondelinga xxiiij scill. thet is iii scill. ende vi panningan and en fiarling mit ene ethe to haliane. Tha hauddusengha xxxvi scill. thet is fiif scill and v panningan sunder ene fiarling mith ene ethe to haliane; jef him therfon send wert tha fiif syn allegader, allerek xxxvi scill. end allerek mith ene ethe to haliane.

FON THA FIF SINNEM.

2. Dith send tha fiif sin. Siune, here, rene, smaka, fele. Thisse fiif sin ne ach ma nowerna to scriwane, buta a twam logum, binna inda haude and a thefta alle olinga there waldwaxa, xxxvi scill. the v scill. ende v panningan sunder ene fiarling (51) mith ene ethe to haliane, thet tha lithe therfon ewert se; therney tha allewa wendan. Thet hi sa wel ne muge wesa a bethe ne a bedde, a wayne ne a wedzie, a wey ne a wetre, a skipe ne an yse, a huse ne a Godishuse, bi sine wiwe wesa, by sine fiure alsa sitta, ne a nenre ferd hine selua sa bireppa sa hi er machte, sa is thera xi wenda ec xii scill., thet is xxii panningan sunder ene halling, thio bote mith ene ethe to haliane.

ARE.

3. Is thet are fon ther dede daf, sa is thio bote fiortenste thrimen merc thet is xiij thrimen merc sunder iiii panningan; ende sa scel lidsa thio lesse bote xxxvi scill., jef hi 't biswera wel, thet hit alle daf se and thet other are schel ma a plicht nima ier and dey. Jef hit dawat fon ther dede thes haudes, sa is 't alsa diure sa thet ower.

AGE.

4. Jef thet age ne muge then thar nout bihalda fon ter hauddede, sa is thio bote xxxvi schilllingan mith ena ethe to

De weersverandering 24 schell. dat is 3 schell. en 6 penningen en een vierling met eenen eed te halen. De hoofdduizeling 36 schellingen dat is 5 schellingen en 6 penningen min eene vierling met eenen eed te halen: zoo hem daarvan zijn ontsteld de vijf zinnen al te maal, ieder 36 schell. en ieder met eenen eed te halen.

VAN DE VIJF ZINNEN.

2. Dit zijn de vijf zinnen. Gezicht, gehoor, de reuk, de smaak, het gevoel. Deze vijf zinnen behoort men nergens anders te schrijven, dan alleen in twee plaatzen, binnen in het hoofd en van achteren alle langs den ruggespier, 36 schellingen tot 5 schellingen en 5 penningen min eene vierling met eenen eed te halen, dat de leden daarvan ontsteld zijn; daarna de elf wendingen. Dat hij zoo wel niet mag wezen aan den tafel noch in het bed, op den wagen noch op de kar, op den weg noch op het water, in het schip of op het ijs, in huis of in Godshuis, bij zijne vrouw wezen, bij zijn vuur alzoo zitten, noch in gene handeling zich zelven zoo gedragen als hij vroeger mocht, dan is deze elf wendingen ieder 12 schellingen, dat is 22 penningen min eene haling, de boete met eenen eed te halen.

OOR.

3. Is het oor door de daad doof, dan is de boete veertienste derde mark dat is: $13\frac{1}{3}$ mark min 4 penningen; en dan zal leggen de minste boete 36 schellingen, zoo hij het bezweeren wil, dat het geheel doof is en dat ander oor zal men voor rekening nemen jaar en dag. Zoo het dooft door de daad aan het hoofd, zoo is het alzoo duur als het andere.

OOG.

4. Zoo het oog niet mag de tranen houden door de hoofddaad, dan is de boete 36 schellingen met eenen eed te

haliane. Sent er helpdolch ehlepen fon ter dede, sa ach ma thria to scriwane and nout mongra. Allerec xii scill. mith ene ethe to haliane. Sent er binna tha here monegra vnda slain, sa ach ma thria tho ther frumdede to scriuane ende allerec xii scill. thet is xxii panningan sunder ene haling; sunder in halnigum (52) mith ene ethe to biwariane, thet se mith ene sleke slain se. Aldus scel ma tha deda vppa tha haude scriua, jef hit ther al on vrfuchten se. Tha wederwonderlinga ne ach ma nowerna to scriuane buta a fiif logum: on da haude, in da aga, and in da halse, in da liwe and in da machtum; elkes in alla lithum scel ma scriua hete ende kelde. Tha wederwondelga ende het and keld scrift ma nout to gadere.

ARA.

5. Thi onkeme thes ara xvii scill. and fior panningan sunder ene fiarling, is thet xxxii panningan. Thi thruchkeme alsa fule mith ene ethe to haliane. *Abel* and *incepta* x scill. thet is xviii panningan. Thi wlitelemmelsa alsa fule. Hete en kelde alsa fule. Gristelisbreke alsa fule. Is hit fort ekemen inna thet haud, xvii scill. and fior panningan. Thria sina wert xii scill. mith ene ethe to haliane. Thria benebretzen and tha vtfleten xii scill. mith ene ethe to haliane; thi thruchkeme xii scill. thet is xxii panningan sunder ene haling. Thes blodes inrene alsa fule. Thet blod vppa tha helebreda fallin alsa fule; thise thrina mith ene ethe to haliane. Tha wederwondlinga xxiiii scill. mith ene ethe to haliane. Tha hauddusinga xxxvi scill. mith ene ethe to haliane. Jef ta fiif sin ewert send therfon, allerec xxxvi scill. ende allerec mith ene ethe to haliane. Is thet are, alle (53) daf, sa is thio bote fiortendiste thrimen merc mith ene ethe to haliane. Ist thet are ac alle ofeslagen xi merc and thria enza and fior panningan, thet is xxiiii scill. sunder thrim panningan; al ther to ach ma to scriuane thene onkeme

halen. Zijn er hulpwonden op geloopen van de daad, dan behoort men drie te schrijven en niet meer. Ieder 12 schell. met eenen eed te halen. Zijn er onder het haar meerdere wonden geslagen, dan behoort men drie bij de eerste daad te schrijven en ieder 12 schell. dat is 22 penningen min eene haling; zonder inhalingen, met eenen eed te bewaarheden, dat zij met een slag geslagen zijn. Aldus zal men de daden op het hoofd schrijven, als het al daar aan vervochten is. De weersverandering behoort men nergens te schrijven, behalven op vijf plaatzen: in het hoofd, in de oogen, en in de hals, in het lijf en in het gemacht; anders in alle leden zal men schrijven hitte en koude. De weersverandering en hitte en koude schrijft men niet te zamen.

OOR.

5. De aankomst aan het oor 17 schell. en 4 penningen min eene vierling, dit is 32 penningen. De doorgang evenveel met eenen eed te halen. *Abel* en *incepta* 10 schell. dat is 18 penningen. De zichtbare huidbezeering evenveel. Hitte en koude evenveel. Knarsbeenbreuk evenveel. Is het verder gekomen in het hoofd, 17 schell. en 4 penningen. Drie zenuwen ontsteld 12 schell. met eenen eed te halen. Drie beenbreuken en die uitgevloten 12 schell. met eenen eed te halen; het doorkomen 12 schell. dat is 22 penningen min eene haling. Des bloeds inloop evenveel. Het bloed op de schouders gevallen evenveel. Deze drie met eenen eed te halen. De weersverandering 24 schell. met eenen eed te halen. De hoofdduizeling 36 schell. met eenen eed te halen. Zoo de vijf zinnen ontsteld zijn daarvan, ieder 36 schell. en ieder met eenen eed te halen. Is het oor, geheel doof, dan is de boete $13\frac{1}{3}$ mark met eenen eed te halen. Is het oor ook geheel afgeslagen, 11 mark en drie einzen en vier penningen, dat is 24 schell. behalven 3 penningen; daarbij behoort men te schrijven het aankomen en

and thene wlitewlemmelsa. Jef hit sum stant ende sum oue is, thi gerstfal xxxvi scill. thet is fiif scill, and v panningan sunder ene fiarling; and tha stemblinga alsa fule. Alder to ach ma to scriuane then onkeme and then wlitewlemmelsa. Thene wlitewlemmelsa ne ach ma nout to scriuane mar buta her and buta clanum. Tha helpdolch scrift ma buta clanum bi xvii schill. and fior panningan.

FON THA AGA.

6. Thet age allegader vte en halfgeld. Thet age alle blind and onsittande en thrimen ield. Jef thet age wert is, sa scol hit to scrifta stonda. Sa is ti onkeme xvii scill. and fior panningan. Thes tares rene xxxvi scill. mith ene ethe to haliane. Thes ringes alsa fule, buta ethe. Tha glisinga alsa fule, buta ethe, Thes appelssmelinga alsa fule, buta ethe. Thio sia werdene hundert scill. tha is xviii scill. mith ene ethe. to haliane. Tha wederwondelinga xxiiii scill. thet is thre scill. and vii panningan sunder ene fiarling, (54) mith ene ethe to haliane. Thi wlitewlemmelsa x scill. thet is xviii panningan. Thria vptaga xii scill. thet is xxii panningan sunder ene haling, mith ene ethe to haliane. Thet age bred and thet hlid stiuat, and hit nout biluca ne muge jefta biletzen is, sa ist thira thrira allerec xii scill. mith ene ethe to haliane. Thiu bresskedene vii scill. thet is xiii panningan sunder ene haling.

FON BLODRENE.

7. Is thet blod vtrunnen it aidra nosterne and itta mula, sa ist xii scill. allerec thira thrira mith ene ethe to haliane. Fon hokere dede, sa thet blod vtrent, et nostrum, etta mula and itta machtum, sa ach ma aldus to scriuane. Hwersa ma twina inhalinga scrift fon enre dede, sa scrift ma buta in ther other dede, sinewer-

de zichtbare huidbezeering. Zoo het gedeeltelijk staat en gedeeltelijk af is, de grasval 36 schell. dat is 5 schell. en 5 penningen min eene vierling; en de verstommeling evenveel. Aldaar bij behoort men te schrijven het aankomen en de zichtbare huidbezeering. De zichtbare huidbezeering behoort men niet te schrijven, dan buiten haar en buiten de kleederen. De hulpwonden schrijft men buiten de kleederen bij 17 schell. en 6 penningen.

VAN DE OOGEN.

6. Het oog geheel uit een half geld. Het oog geheel blind en ontsteld een derde geld. Zoo het oog beledigd is, dan zal het beschreven worden. Zoo is de aankomst 17 schell. en 4 penningen. De traanvloeijing 36 schell. met eenen eed te halen. Des (oog) rings evenveel, zonder eed. De glinstering evenveel, zonder eed. Des appels beschadiging evenveel, zonder eed. De gezichtsbelemmering honderd schell. dat is 18 schell. met eenen eed te halen. De weersverandering 24 schell. dat is 3 schell. en 7 penningen min eene vierling, met eenen eed te halen. De zichtbare huidbezeering 10 schell. dat is 18 penningen. Drie optrekkingen 12 schell. dat is 22 penningen min eene haling, met eenen eed te halen. Het oog bezeerd en het lid verstijft, en het niet sluiten mag of beschadigd is; zoo is ieder dezer drie 12 schell. met eenen eed te halen. De wenkbraauwsnijding 7 schell. dat is 13 penningen min eene haling.

VAN BLOEDVLOEIJING.

7. Is het bloed uitgelopen uit ieder neusgat en uit de mond, zoo is het 12 schell., ieder dezer drie met eenen eed te halen. Van welke daden, dat het bloed uitloopt, uit de neusgaten, uit de mond en uit het gemacht, dan moet men aldus schrijven. Wanneer men twee inhalingen schrijft van eene daad, dan schrijft men, behalven andere daden, zenuwbe-

dene and benabreke and *Abel* and *Incepta*, hete ende kelde; hoc lith sa thene slec iefta thene stet feth, etta haude jefta etta buke jefta etta regge. Is thet lith oue iefta lemet and hit fort ekemen se thruch thet haud jef thruch thet lyf, sa scel ma tha inhalinga scriua mitha lemetum jefta gerstfalle mith ene ethe gader to lukane. On alla lithum scrift ma sinewerdene bihala tha lyppa van tha ara and afara ondere nose. Hw monicha sina sa ma kerft, sa ne ach ma buta thria to scriuane, (55) hulong sa thio vnde is, sa ach ma buta sex meta to there frumdede to scriuane, allerec bi xvii scill. buta ethe.

FON THER NOSE.

8. Thio nose thruchsteten; thi onkeme xvii scill. and fior panningan. Sent er thrina helpdolch ehlepen, allerec alsa fule, tha thrina mith ene ethe to haliane. *Abel* an *Incepta* x scill. Thi wlitewelemsa alsa fule. Thi thruchkeme on thet nostern xii scill. Thi blodes inrene alsa fule. Thes midlista dommis alsa fule. Thise thre wendan mith ene ethe to haliane. Thes grestelesbreke x scill. thet is xviii panningan. Thi thruchkeme thes midlista dommis xii scill. thet is xxii panningan sunder i haling. Thes blodes inrene alsa fule. Thet blod etta mula vtrunnen alsa fule. Thi onkeme thes thredda wagis alsa fule. Thise wendan mith ene ethe to haliane. Thi thruchkeme xvii scill. an fior panningan sunder ene fiarling, thet is xxii panningan sunder ene fiarling, mith ene ethe to haliane. Hete ende kelde x scill. thet is xviii panningan mith ene ethe to haliane. Thio nose alle ofeslagen, thera thrira domma gresfal, allerec xxxvi scill. thet is fiif scill. an v panningan sunder sex grenskin, mith ene ethe to haliane. Tha thrira stemblinga allerec alsa (56) fule. Ther to scel ma scriua thene onkeme an thene wlitewlemmelsa and hete an kelde and blodes inrene, mith ene ethe to haliane. Omma stempene xii scill. thet is xxii panningan sunder ene haling.

schadiging en beenbreuk en *Abel* en *Incepta*, hitte en koude; welk lid, dat den slag of den stoot ontvangt, in het hoofd of in den buik of in den rug. Is het lid af of verlamd en het verder gekomen is door het hoofd of door het lijf, dan zal men de inhalingen schrijven met de verlammingen of grasval, met eenen eed zamen te trekken. Aan alle leden schrijft men zenuwbeschadiging, behalven aan de lippen van de ooren en voor onder de neus. Hoe menige zenuwen, dat men kerft, zoo behoort men maar drie te schrijven; hoelang dat de wonde is, zoo behoort men maar zes maten bij de eerste daad te schrijven, ieder bij 17 schell. buiten eed.

VAN DE NEUS.

8. De neus doorgestooten; het aankomen 17 schell. 4 penningen. Zijn er drie hulpwonden opgeloopen, ieder evenveel, de drie met eenen eed te halen. *Abel* en *Incepta* 10 schell. De zichtbare huidbezeering evenveel. De doorgang aan het neusgat 12 schell. Des bloeds inloop evenveel. Des middelsten dams evenveel. Deze drie misdaden met eenen eed te halen. De knarsbreuk 10 schell. dat is 18 penningen. De doorgang van den middelsten dam 12 schell. dat is 22 penningen min eene haling. Des bloedsinloop evenveel. Het bloed uit den mond geloopen evenveel. Het aankomen der derde zijde evenveel. Deze misdaden met eenen eed te halen. De doorgang 17 schill. en 4 penningen min eene vierling, dat is 22 penningen min eene vierling, met eenen eed te halen. Hitte en koude 10 schell. dat is 18 penningen, met eenen eed te halen. De neus geheel afgeslagen, der drie dammen grasval, ieder 36 schell. dat is 5 schell. en 5 penningen min zes groninger scheijssen, met eenen eed te halen. De drie verstommelingen ieder evenveel. Daarbij zal men schrijven het aankomen en de zichtbare huidbezeering en hitte en koude en bloedsinloop, met eenen eed te halen. Ademstopping 12 schell. dat is 22 penningen min eene haling.

FON THER TZIAKA.

9. Thi onkeme there tziaka xvii scill. and fior panningan, thet is xxii panningan sunder ene haling. Thria helpdolch fon there dede ehlepen, allerec alsa fula, mith ene ethe to haliane. Sent er mongra vnda slain mith ene sleke, sa scel ma thria to ther frumdeda scriua, mith ene ethe gader to lucane, allerec xvii scill. and fior panningan. *Abel* an *Incepta* x scill. Thi wlitewlemmelsa alsa fule. Wongapa vii scill. thet is xiii panningan sunder ene haling. Mulabredene xii scill. thet is xxii panningan sunder ene haling. Thisse fior wendan ,buta ethe. Thria sine wert xii scill. mith ene ethe to haliane. Hwersa nene efna is, sa ach ma nene to scriuane. Thi thruchkeme ther tzaka xii scill. Blodes inrene alsa fule. Thise twina mith ene ethe to haliane. Omma vtgung ende ingung aider xii scill. met ene ethe to haliane. Hete and kelde x scill.

FON KESUM.

10. Hv monega kesa, (57) sa ther oue sent fon tere dede, sa is allerec xxxvi scill. thet is v scill. ende fiif panningan sunder ene fiarling. Spedelspring xxxvi scill. Seueres rene alsa fule. Ommastempene alsa fule, xii scill; thisse fior wendan sunder ethe.

FON TER TUNGA.

11. Thi onkeme there tunga xii scill. Thi thruchkeme ther tunga alsa fule. Thisse twina mith ene ethe to haliane. Thet blod itta mula vpehlepen xii scill. mith ene ethe to haliane. Thria sine wert xii scill. mith ene ethe to haliane. Jef thio tunge alle of is en twede ield, half oue, en half ielde. Is ter en gersfal oue xxxvi scill. Tha stemblinga alsa fule. Spedelspreng alsa fule. Wonspreke alsa fule. Ommastempene xii scill. Sent tha kesa iefta tuschan oue and hit fort on da tunga ekemen se, sa ne

VAN DE KAAK.

9. Het aankomen der kaak 17 schell. en 4 penningen, dat is 22 penningen min eene haling. Drie hulpwonden door de daad ontstaan, ieder evenveel, met eenen eed te halen. Zijn er meerdere wonden geslagen door eenen slag, dan zal men drie bij de eerste daad schrijven, met eenen eed zamen te trekken; ieder 17 schell. en 4 penningen. *Abel* en *Incepta* 10 schell. De zichtbare huidbezeering evenveel. Wangaping 7 schell. dat is 13 penningen min eene haling. Mondbezeering 12 schell. dat is 22 penningen min eene haling. Deze vier misdaden zonder eed. Drie zenuwen beschadigd 12 schell. met eenen eed te halen. Waar gene opening is, zoo moet men gene schrijven. De doorgang der kaak 12 schell. Bloedsinloop evenveel. Deze twee met eenen eed te halen. Ademsuitgang en ingang ieder 12 schell. met eenen eed te halen. Hitte en koude 10 schell.

VAN KIEZEN.

10. Hoe menige kies, dat er af is door de daad, zoo is ieder 36 schell., dat is 5 schell. en vijf penningen min eene vierling. Speekselsprong 36 schell. Speekselloop evenveel. Ademstopping evenveel, 12 schell.; deze vier misdaden zonder eed.

VAN DE TONG.

11. Het aankomen aan de tong 12 schell. De doorgang der tong evenveel. Deze twee met eenen eed te halen. Het bloed in de mond opgelopen 12 schell. met eenen eed te halen. Drie zenuwen ontsteld 12 schell. met eenen eed te halen. Zoo de tong geheel af is, tweederde geld, half af, half geld. Is er grasval af 36 schell. De verstommeling evenveel. Speekselsprong evenveel. Wanspraak evenveel. Ademstopping 12 schell. Zijn de kiezen of de tanden af en het verders aan de tong gekomen is, dan be-

ach ma seueres vtrene, ni spedelsspring, ni ommastempene, buta inna tha otherum, to scriuane, and buta ethe.

FON TA TUSKUM.

12. Ther achta tondan allerec to fara haude fiif merc ende twa enza.

WERA.

13. Jef thio were trucheslain is. Thi onkeme xvii scill. and fior panningan. Thet xxxii panningan sunder ene fiarling. *Abel* an *Incepta* x scill. thet is xviii panningan. Wlitewlemmelsa alsa fule. Hete (58) an kelde x scill. mith ene ethe to haliane. Sent er helpdolch, sa scriwe ma se, mith ene ethe to haliane. Thi thruchkeme xii scill. Blodes inrene alsa fule. Thise twina mith ene ethe to haliane. Ommastempene xii scill. Mulabredene alsa fule. Aidra thira buta ethe. Thio wre were al oueslain fiortenste thrimen merc, thet is xiii scill. sunder iiii panningan. Thio nithere were alsa fule; and ther to scel ma scriua then onkeme an hete an kelde an wlitewlemmelsa an tha stemblinga xxxvi scill.

FON TER NOSE.

14. Is thio nose ofeslagin and tha wera, bethe mith ene sleke, sa ach allerec sine sunderga bote, mith ene ethe to haliane. Thi onkeme an thi wlitewlemmelsa, *Abel* and *Incepta* an benstal and sinkele and tha sex meta an sex stekan, iahwelic vii scill. And tha sex leseka and thi wongapa and gresfal an ta stemblinga an tha lithwega and lithsmelinga; alle thisse wendan sent buta ethe, in hoka lithe, sa ma se scrift.

HALS.

15. Sa thio dede is on thene hals ekemen, sa is thio

hoort men geen speekseluitloop of speekselsprong of adem-stopping, behalven in de andere, te schrijven, en zonder eed.

VAN DE TANDEN.

12. Ieder der acht tanden voor in het hoofd 5 mark en twee einzen.

LIPPEN.

13. Zoo de lip doorgeslagen is. Het aankomen 17 scill. en 4 penningen. Dit 32 penningen min eene vierling. *Abel* en *Incepta* 10 schell. dat is 18 penningen. Zichtbare huidbezeering evenveel. Hitte en koude 10 schell. met eenen eed te halen. Zijn er hulpwonden, dan schrijve men ze, met eenen eed te halen. De doorgang 12 schell. Bloedsinloop evenveel. Deze twee met eenen eed te halen. Ademstopping 12 schell. Mondbezeering evenveel. Ieder dezer zonder eed. De bovenlip geheel afgeslagen $13\frac{1}{3}$ mark dat is 13 schell. min 4 penningen. De onderste lip evenveel; en daarbij zal men schrijven het aankomen en hitte en koude en zichtbare huidbezeering en verstommeling, 36 schell.

VAN DE NEUS.

14. Is de neus afgeslagen en de lip, beide door eenen slag, dan heeft ieder zijne afzonderlijke boete, met eenen eed te halen. Het aankomen en de zichtbare huidbezeering, *Abel* en *Incepta* en beensontstelling en velkaalte en de zes maten en zes steken ieder 7 schell. En de zes rimpels en de wangaping en de grasval en de verstommeling en de lidwaters en de lidsmallingen; alle deze misdaden zijn zonder eed, in welke leden, dat men ze schrijft.

HALS.

15. Zoo de daad is aan den hals gekomen, dan is de

dede xvii scill. and fior panningan, thet is xxxii panningan sunder i fiarling. Send er helpdolch allerec alsa fule. *Abel* an *Incepta* x scill. Wlitewlemmelsa (59) alsa fule. Thria sine wert xii scill. mith ene ethe to haliane; thi thruchkeme xii scill. Blodes inrene alsa fule. Fort in thet lif erunnen alsa fule. Thisse thrina mith ene ethe to haliane. Thi wederwondelga xxiiij scill. thet is thre scill. and vii panningan, mith ene ethe to haliane. Wonspreke xxxvi scill. thet is v scill. and v panningan sunder ene fiarling, mith ene ethe to haliane. Ommastempene xii scill. buta ethe. Blod vphlepen et nostrum and et ta mula, allerec xii scill. mith ene ethe to haliane. Is thi hals alle lom, thio hageste lemethe c scill. thet is xviii scill. mith ene ethe to haliane. Is hit a tefta on den halse ekemen and tho walwaxe se vngunst and tha fiif sin therfon ewert se, sa scel ma hia to ther dede scriua; and then onkeme there waldwaxa and tha xi wendan mith ene ethe to haliane. Tha waldewaxa scrift ma al to ther meldka twischa tha twa ara and onlinga thes reggis al vppa tha lenderna. Is thio dede a fara in den hals ekemen, sa scel scriua tha fior wendan, thes throtbolla and gresteles breke.

FON ENE LOMMA ERM.

16. (60) Is thi erm alle lom fon ter dede, sa scel ma hine to ther waldwaxa dade to lomma scriua. Jef thi slec vppa thene erm ekomen is, sa is thi on (keme) xii scill. *Abel* an *Incepta* x scill. Sent er helpdolch, allerec mith ene ethe to haliane. Ist bensetich x scill. Sent er sex meta vii scill. allerec, thet is xiii panningan. Is tio vnde sied, tha sex stekan iahwelic vii scill. Thria sina wert xii scill. mith ene ethe to haliane. Jef thi erm is lom and noutes nette is, sa is thio hachste lemet a buppa etter axla c scill. Thio midliste lemet etta ermboga xxxvi scill. Thio minste xxiiii scill. Thisse thrina

daad 17 schell. en 4 penningen, dat is 32 penningen min eene vierling. Zijn er hulpwonden ieder evenveel. *Abel* en *Incepta* 10 schell. Zichtbare huidbezeering evenveel. Drie zenuwen beschadigd 12 schell. met eenen eed te halen; het doorkomen 12 schell. Bloedsinloop evenveel. Verder in het lijf geloopen evenveel. Deze drie met eenen eed te halen. De weersverandering 24 schell. dat is 3 schell. en 7 penningen met eenen eed te halen. Wanspraak 36 schell. dat is 5 schell. en 5 penningen min eene vierling met eenen eed te halen. Ademstopping 12 schell. zonder eed. Bloed opgeloopen in de neusgaten en in den mond, ieder 12 schell. met eenen eed te halen. Is de hals geheel lam, de hoogste lamming 100 schell. dat is 18 schell. met eenen eed te halen. Is het achter aan den hals gekomen en de ruggespier is ontsteld en de vijf zinnen daarvan beledigd zijn, dan zal men hun bij de daad schrijven; en het aankomen aan den ruggespier en de 11 wendingen met eenen eed te halen. De ruggespier schrijft men tot den aarsknop tusschen de twee ooren en langs den rug tot op de lendenen. Is de daad voor aan den hals gekomen, dan zal men schrijven de vier wendingen, den strotknop en knarsbeenbreuk.

VAN EENE LAMME ARM.

16. Is de arm geheel lam door de daad, dan zal men haar bij de ruggespierdaad ter verlamming schrijven. Zoo de slag op den arm gekomen is, dan is het aankomen 12 schell. *Abel* en *Incepta* 10 schell. Zijn er hulpwonden, ieder met eenen eed te halen. Is het beenzittend 10 schell. Zijn er zes maten 7 schell. ieder, dat is 13 penningen. Is de wonde genaaid, de zes steken ieder 7 schell. Drie zenuwen bezeerd 12 schell. met eenen eed te halen. Zoo de arm lam is en niets nut is, dan is de hoogste lamming boven aan de schouder 100 schell. De middelste lamming aan de elleboog 36 schell. De minste 24 schell. Deze drie

mith ene ethe to haliane allerec. Hete ende kelde x scill. Thria bene bretzen and tha vtfleten aider xii scill. mith ene ethe to haliane. Tha thria lithsmelinga alsa fule, butha ethe. Thria biletzinna lithe buta ethe. Thet sent biletzinna lithe. Ther sent weden ande wilat. Thria stiwande lithe alsa fule, mith ene ethe to haliane. Is thi erm kortera, sa scel ma scriua thria stemblithe, alsa fule, mith ene ethe to haliane. Stembe lithe and stiuande lithe ne ach ma nout buta in enre vnda to (61) scriuane. Thria lithwega allerec x scill. buta ethe.

FINGRAN.

17. Hebbath tha fingran lemethe fon tere dede, on tha erme, sa ach allerec finger xxxvi scill. allerec mith ene ethe to haliane. Sent er slecan iefta stetan twischa tha lithe jeftha vr tha lithe on tha erme, sa scrift ma tha lessa lemet bi xxiiii scill. thet is thre scill. and vii panningan; ief ta scriuere thinze, thet thio hachste lemethe ther nowt oue se. Thene lithsiama scrift ma on tha ermum and in tha benum, vr hoc lith sa thio dede kemen is, bi xxxvi scill. mith ene ethe to haliane. On tha fingrum and on tha tanum ne scrift ma nanne lithsiama. Thene vrferelsa plech ma to scriuane on tha tanum and on tha benum. Alder tha lithe lom sent, bi xxxvi scill. mith ene ethe to haliane; vmbethet, sa ofta sa ma lomme lithe rept, sa het ma thene vrferelsa.

FON TAR HOND.

18. Sa thi slec is ekemen vp tha hond, sa is thi onkeme xvii scill. and fior panningan, thet is xxii panningan sunder ene halling. Sent er helpdolch fon ehlepen, fon there dede, allerec thira thrira met ene ethe alsa fule, gader to lucane. *Abel* and *Incepta* x scill. Thrina sine wert xii scill. mith ene ethe to haliane. Thria ben (62) ebretzen

met eenen eed te halen ieder. Hitte en koude 10 schell. Drie beenbreuken en de uitvloeijengen ieder 12 schell. met eenen eed te halen. De drie lidsmallingen evenveel, zonder eed. Drie beschadigde leden zonder eed. Dit zijn beschadigde leden. Die bezeerd zijn en welken. Drie stijve leden evenveel, met eenen eed te halen. Is de arm korter, dan zal men schrijven drie stramme leden, evenveel, met eenen eed te halen. Stramme leden en stijve leden behoort men niet, dan in eene wonde te schrijven. Drie lidwaters ieder 10 schell. zonder eed.

VINGEREN.

17. Hebben de vingeren lamte door de daad, aan den arm, dan behoort ieder vinger 36 schell. ieder met eenen eed te halen. Zijn er slagen of stoten tusschen de leden of over de leden aan den arm, dan schrijft men de geringste lamming bij 24 schell. dat is 3 schell. en 7 penningen; zoo de schrijver denkt, dat de hoogste lamming daar niet aan zij. Het lidwater schrijft men aan de armen en aan de beenen, over welk lid, dat de daad gekomen is, bij 36 schell. met eenen eed te halen. Aan de vingeren en aan de teenen schrijft men geen lidwater. Die bezeering pleeg men te schrijven aan de teenen en aan de beenen. Waar de leden lam zijn, bij 36 schell. met eenen eed te halen; omdat, zoo dikwijls men van lamme leden rept, dan heeft men die bezeering.

VAN DE HAND.

18. Als de slag is gekomen op de hand, dan is het aankomen 17 schell. en 4 penningen, dat is 22 penningen min eene haling. Zijn er hulpwonden van opgeloopen, door de daad, ieder der drie, evenveel, met eenen eed zaam te trekken. *Abel* en *Incepta* 10 schell. Drie zenuwen ontsteld 12 schell. met eenen eed te halen. Drie beenbreu-

and tha vtfleten aider xii scill. mith ene ethe to haliane. Ist a binna on dere hond, sa scrift ma thria leseka, allerec bi v scill. thet is ix panningan. Jef ter alsa monge kuruen sent, sunder ethe. There hondlemethe xxxvi scill. mith ene ethe to haliane. Tha smelinga alsa fule. Sent ta fingran allegader lom, sa scel ma se allegader to lomma scriua; jef thi slec is vr tha fingran ekemen and alle tha lithe on tha fingrum lom sent, sa scel ma on allereke lithe tha lemete scriua. Thi onkeme thes ena fingers xvii scill. and fior panningan thet is xxxii panningan sunder ene fiarling. Jef ter helpdolch sent, allerec alsa fule; mith ene ethe to haliane and to ther dede to lucane. Thi wlitewlemmelsa x scill. *Abel* an *Incepta* alsa fule. Bensittan alsa fule. Thria sina wert xvii scill. mith ene ethe to haliane. Thria ben ebretzen and ta vtfleten aider xii scill. mith ene ethe to haliane. Hete ende kelde x scill. mith ene ethe to haliane. Thio lemete thes feritsta lides xxxvi scill. thes (63) midliste lithes xxiiii scill. thes eftersta lithes xii scill. Tha thria lemeta mith ene ethe to biswerane. Thria lithsmelinga alsa fule, sa de lemethe. Thria biletzinna lithe alsa fule. Thria stebbe lithe alsa fule. Stebbe lithe and stiuande lithe ne ach ma nout to gadere to scriuan. Thria stiuande lithe alsa fule. Aldus scel ma allerec finger scriua, ief se fon enre dede lemet sent; bihalua sinewerdene and benebreke and hete and kelde; thise thrina, mith ene ethe, ne ach ma, buta in ene finger to scriuane. Sent er tha feritsta lithe et allereka finger owe, allerec ach thene onkeme, fiif merc and twa enza, thet is allefta haluen scill. and thi ena ach thene wlitewlemmelse and hete and kelde and helpdolch, ief se ther sent and elkes nanen. Alsa tha feritsta lithe oue send, sa ne ach ma in tha fingrum nene lemete to scriwan. Het hit ur thet feritste lith owet efen, sa is ti gersfal xxxvi scill. Tha stem-

ken en die uitgevloten ieder 12 schell. met eenen eed te halen. Is het binnen aan de hand, dan schrijft men drie rimpels, ieder bij vijf schell. dat is 9 penningen. Zoo er alzoo veel gekorven zijn, zonder eed. De handlamming 36 schell. met eenen eed te halen. De smalling evenveel. Zijn de vingers allegader lam, dan zal men ze allegader als lam schrijven; zoo de slag is over de vingeren gekomen en alle de leden aan de vingeren lam zijn, dan zal men aan ieder lid de lamming schrijven. Het aankomen van den eenen vinger 17 schell. en 4 penningen, dat is 32 penningen behalven eene vierling. Zoo er hulpwonden zijn ieder evenveel; met eenen eed te halen en bij de daad te trekken. De zichtbare huidbezeering 10 scell. *Abel* en *Incepta* evenveel. Beenzittend evenveel. Drie zenuwen ontsteld 17 schell. met eenen eed te halen. Drie beenderen gebroken en die uitgevloten ieder 12 schell. met eenen eed te halen. Hitte en koude 10 schell. met eenen eed te halen. De lamming van het voorste lid 36 schell. van het middelste lid 24 schell. van het achterste lid 12 schell. De drie lammingen met eenen eed te bezweeren. Drie lidsmallingen evenveel, als de lammingen. Drie beschadigde leden evenveel. Drie stramme leden evenveel. Stramme leden en stijve leden behoort men niet te zamen te schrijven. Drie stijve leden evenveel. Aldus zal men ieder vinger schrijven, zoo zij van eene daad gelamd zijn; behalven zenuwbeschadiging en beenbreuk en hitte en koude; deze drie, met eenen eed, behoort men niet, dan in een vinger te schrijven. Zijn er de voorste leden aan iederen vinger af; ieder heeft voor het aankomen vijf mark en twee einzen, dat is $10\frac{1}{2}$ schell. en de een heeft de zichtbare huidbezeering en hitte en koude en hulpwonden zoo er zijn en anders genen. Alzoo de voorste leden af zijn, dan behoort men in de vingeren geene lamming te schrijven. Heeft het over de voorste leden iets gevat, dan is de grasval 36 schell. De verstom-

blinga alsa fule. Is tet midlitste lith allegader oue xxxvi scill. Tha stemblinga alsa fule. (64) Is ti finger allegader oue, sa is tet efters lith xxiiii scill. Tha stemblinga alsa fule. Jef ta fingran allegader of sent, allerec lith twa enza and v merc, thet is halfte halue scill. An ta midlista xxxvi scill. And allereftersta allerec xii scill. and allerec finger ene stemblinga xxxvi scill. ande allerec anne onkeme and allerec ene wlitewlemmelsa and enes hete ande kalde. Thet hondbled ach xxxvi scill. Alsa tha fingran alle oue sent. Tha thre fingran in der ferre hond, ief se oue sent, sa is allerec thrimen furdel vmbe thet, thet se tha senenga dwath gens then dyuel. Jef se stondat and lom sent, sa achgen se nout mar to bote, sa tha othera. Thi liteka finger is hi of ieftha lom, sa ach hi xxxvi scill. mar to bote, sa ther othera eng, vmbe thet, thet hi tha hond biluket. Thria lithwega scrift ma vr tha fingran alsa se lom send, and nout mongra allerec bi x scill. Hwersa ma owet of ene lithe slait, sa is thet gersfal and thio bote is xxxvi scill. Tha stemblinga alsa fule. Is ti gersfal buta clanum, sa ach ma thene wlitewlemmelsa to scriuan. Is ter of ene knockel owet slain, sa hert thio litwega ther to, bi x scill. Hwersa growinga sen in tha lomma lithum, (65) sa ach ma se to scriuane, alsa ma lithsmelinga thet. Growinga and lithsmelinga ne mey ma nout to gadere in enre vnda scriua. Is ti slec ur tha fingran ekemen and hia nout lom ne se, sa ach ma ther nen lemet on to scriuane and thene wlitewlemmelsa, bensetan and tha lithwega sunder helpdolch: and sent er helpdolch, sa scrift ma se ther to. Neilis ofslecht vii scill. Tha hagista scriftlemethe c scill. a fior logum. In tha halse, in tha regge, in tha ermum and in tha benum.

THRUCH DEDE.

19. Jef thi mon is thruchstat and thio dede se a tefta

meling evenveel. Is het middelste lid geheel af 36 schell. De verstommelingen evenveel. Is de vinger geheel af, dan is het achterste lid 24 schell. De verstommelingen evenveel. Zoo de vingeren alle af zijn, ieder lid twee einzen en vijf mark, dat is $10\frac{1}{2}$ schell. En de middelste 36 schell. En de allerachterste ieder 12 schell. en iedere vinger eene verstommeling 36 schell. en ieder een aankomen en ieder eene zichtbare huidbezeering en eene hitte en koude. Het handblad heeft 36 schell. — Wanneer de vingers alle afzijn. De drie vingeren in de regterhand, zoo zij afzijn, zoo is ieder een derde meerder omdat, dat zij de zegening doen tegens den duivel. Zoo zij staan en lam zijn, dan hebben zij niet meer tot boete, als de andere. De kleine vinger is hij af of lam, dan heeft hij 36 schell. meer tot boete, dan der anderen een, omdat, dat hij de hand sluit. Drie lidwaters schrijft men over de vingers als zij lam zijn, en niet meerder, ieder bij 10 schell. Wanneer men iets van een lid slaat, dan is dit grasval en de boete is 36 schell. De verstommelingen evenveel. Is de grasval buiten de kleederen, dan moet men de zichtbare huidbezeering schrijven. Is er van eene knokkel iets geslagen, dan behoort het lidwater daarbij, bij 10 schell. Wanneer er verdikkingen zijn in de lamme leden, dan behoort men ze te schrijven, gelijk men de lidsmallingen doet. De verdikkingen en de lidsmallingen mag men niet te zamen in eene wonde schrijven. Is de slag over de vingers gekomen en zij niet lam zijn, dan behoort men daar gene lamming aan te schrijven en de zichtbare huidbezeering, beenzitting en de lidwaters zonder hulpwonde: en zijn er hulpwonden dan schrijft men ze daarbij. Nagel afslag 7 schell. De hoogste geschrevene lamming 100 schell. in vier plaatsen. In de hals, in den rug, in de armen en in de beenen.

DOORGAANDE DADEN.

19. Zoo de man is doorgestooten en de daad is van ach-

on ekemen, sa is thi onkeme xii scill. Sent er helpdolch, allerec alsa fule. *Abel* an *Incepta* x scill. Thria sine wert xii scill. met ene ethe to haliane. Thrina bene ebretzen and tha vtefleten, aider xii scill. mith ene ethe to haliane. Thi thruchkeme xii scill. Blodes inrene alsa fule. Thet blod fort vp thet midrether fallin alsa fule; thisse thrina mith ene ethe to haliane. Tha wederwondelinga xxiiii scill. mith ene ethe to haliane. Tha buclemethe xxxvi scill. mith ene ethe. On den orne wach ekemen xii scill. Lungensiama xxxvi scill. mith (66) ene ethe to haliane. Thet inrif xxiiii scill. buta ethe. On dene orne wach ekemen xii scill. mith ene ethe to haliane. Thi thruchkeme xii scill. Thene lungernsiama ne scrift ma binitha tha midrhether nout, ne thet inrif. Blod et nostrum and etta mund vppehlepen scrift ma buppa tha midrether and binitha nout. Is thio dede a tefta, alsa grat. Thet thi liccoma fon there waldwaxe ewert se, sa scrift ma tha fiif sin allerec bi xxxvi scill. thet is fiif scill. and v panningan sunder ene haling. Tha xi wendan allerec bi xii scill. mith ene ethe to haliane and tha hagesta regstiwenga bi hundert scill. thet is xviii scill. mith ene ethe to haliane. Is ti slec vppa thene reg ekemen, thach thet hit nout thruch ekemen se, sa ach ma thesse wendan to scriuan. Is tio dede afara onkemen and hit a thefta in tha walwaxa kemen se, sa ach ma tha waldwaxa to scriwane and alle thet, ther hire folgat. Is tio dede a fara binitha tha midrether ekemen in thene buc, sa is ti onkeme xii scill. *Abel* an *Incepta* x scill. Thria sina wert xii scill. mith ene ethe to haliane. Is tio vnde sied, tha sex stekan jawelic vii scill. thet is xiii panningan. Tha sex meta vii scill. Blodes inrene xii scill. Thi thruchkeme xii scill. mith ene ethe to haliane. Tha (67) wederwondelga xxiiij scill. mith ene ethe to haliane. Buclemete xxxvi scill. mith ene ethe to haliane. Nitta scredene v

teren aangekomen, dan is het aankomen 12 schell. Zijn er hulpwonden ieder evenveel. *Abel* en *Incepta* 10 schell. Drie zenuwen ontsteld 12 schell. met eenen eed te halen. Drie beenderen gebroken en die uitgevloten, ieder 12 schell. met eenen eed te halen. De doorgang 12 schell. Bloeds inloop evenveel. Het bloed verder op het middenrif gevallen evenveel; deze drie met eenen eed te halen. De weersverandering 24 schell. met eenen eed te halen. De buiklamming 36 schell. met eenen eed. Aan de andere zijde gekomen 12 schell. Longenwater 36 schell. met eenen eed te halen. De ingewanden 24 schell. zonder eed. Aan de andere zijde gekomen 12 schell. met eenen eed te halen. De doorgang 12 schell. Het longenwater schrijft men beneden het middenrif niet, noch de ingewanden. Bloed uit de neusgaten en uit den mond gelopen schrijft men boven het middenrif en beneden niet. Is de daad van achteren, evengroot. Dat het ligchaam door den ruggespier ontsteld is, dan schrijft men de vijf zinnen ieder bij 36 schell. dat is 5 schell. en 5 penningen min eene haling. De elf wendingen ieder bij 12 schell. met eenen eed te halen en de hoogste rugstijving bij 100 schell. dat is 18 schell. met eenen eed te halen. Is de slag op den rug gekomen, doch dat het niet is doorgekomen, dan behoort men deze wendingen te schrijven. Is de daad van voren aangekomen en het achter in de ruggespier gekomen is, dan moet men de ruggespier schrijven en al dat wat hier volgt. Is de daad van voren beneden het middenrif gekomen in den buik, dan is het aankomen 12 schell. *Abel* en *Incepta* 10 schell. Drie zenuwen ontsteld 12 schell. met eenen eed te halen. Is de wonde genaaid, de zes steken ieder 7 schell. dat is 13 penningen. De zes maten 7 schell. Bloeds inloop 12 schell. De doorgang 12 schell. met eenen eed te halen. De weersverandering 24 schell. met eenen eed te halen. Buiklamming 36 schell. met eenen eed te halen. Netsnijding 5

scill. thet is ix panningan mith ene ethe to haliane. Is 't ac thruch thene maga ekemen, allerec there fior wagan xii scill. mith ene ethe to haliane. In tha othera wage witstenden xii scill. Thi thruchkeme xii scill. mith ene ethe to haliane. Thet blod etta machtum vtrunnen xii scill. Thi metewertdelsa in tha maga xxxvi scill. mith ene ethe to haliane. Buppa tha midref ne scrift ma thene maga nout, ne nittascredene. Thi omma etter bucvnda, ther in ende vtgeth, aider xii scill. mith ene ethe to haliane. Is tet midrif truchestat, aidera wach xii scill. mith ene ethe to haliane.

FON THA MACHTUM.

20. Sa thio dede is ekemen in tha macht, sa is ti onkeme xii scill. *Abel* and *Incepta* x scill. Thria sina wert xii scill. mith ene ethe to halian. Sent er helpdolch allerec alsa fule mith ene ethe to halian. Thi thruchkeme alsa fule mith ene ethe to halian. Blodes inrene alsa fule. Bene ebretzen and tha vtfleten xii scill. Blod itta machtem vtrunnen xii scill. mith ene ethe to haliane. Ist in thera like ekemen, thruch tha fior wagan, allerec xii scill. (68) mith ene ethe to haliane. Is ti berntachta ofnimen fon ter dede, sa scel ma scriua allerec bi xii mercum mith ene ethe to haliane. Thi weterrene wert fon tere dede c scill. mith ene ethe to haliane. Aldus scel ma thisa dede scriwa herum and frowm.

LOM BEN,

21. Is thet ben lom fon ther dede, sa scel ma scriwa thet al to lomma. Is tio dede buppa itta hwerfta on tha bene kemen and thet a olinga fon ter dede alle lom se, sa is thio hagiste lemete c scill. It ta knibola xxxvi scill. It ter fotwirst xxiiij scill. Tha thrina lithsmelinga alsa fule, sa thio lemethe. Sent er thria litha bi-

schell. dat is 9 penningen met eenen eed te halen. Is het ook door de maag gekomen, ieder der vier zijden 12 schell. met eenen eed te halen. In de andere zijden tegenstand gevonden 12 schell. De doorgang 12 schell. met eenen eed te halen. Het bloed uit het gemacht gelopen 12 schell. De spijs bederving in de maag 36 schell. met eenen eed te halen. Boven het midrif schrijft men de maag niet noch netsnijding. De adem aan de buikwonde, die in en uitgaat, ieder 12 schell. met eenen eed te halen. Is het middenrif doorgestooten, iedere zijde 12 schell. met eenen eed te halen.

VAN HET GEMACHT.

20. Als de daad is gekomen in het gemacht, dan is het aankomen 12 schell. *Abel* en *Incepta* 10 schell. Drie zenuwen ontsteld 12 schell. met eenen eed te halen. Zijn er hulpwonden ieder evenveel met eenen eed te halen. Bloeds inloop evenveel. Beenderen gebroken en die uitgevloten 12 schell. Bloed uit het gemacht uitgeloopen 12 schell. met eenen eed te halen. Is het in het ligchaam gekomen door de vier zijden, ieder 12 schell. met eenen eed te halen. Is de kindteler afgenomen door de daad, dan zal men schrijven ieder bij 12 mark met eenen eed te halen. De waterloop ontsteld van de daad 100 schell. met eenen eed te halen. Aldus zal men deze daden schrijven voor heeren en vrouwen.

LAM BEEN.

21. Is het been lam van de daad, dan zal men schrijven dit alles als lam. Is de daad boven aan het gewricht aan het been gekomen en dit dan verder door de daad geheel lam is, dan is de hoogste lamming 100 schell. Aan de knie 36 schell. Aan de voetwervel 24 schell. De drie lidsmallingen evenveel, als de lammingen. Zijn er drie leden be-

letzen alsa fule. Kraweth thet ben vp and hit kortera se, allerec alsa fule. On ta bene allerec lith, ther lom is met ethe to haldan. Smelinga and growinga buta ethe, ther-vmbe, thet hit swinlic is. Is tio dede etta kni ekemen and thet ben kortera se iefta strichalt, sa scel ma tha lemete scriwa bi c scill. met ene ethe. Tha smelinga xxxvi scill. Tha stiwanga alsa fule and thio kertenge alsa fule; and thera allerec mith ene ethe to haliane bihalue tha smelinga. Sa thio dede is ekemen itter fot-wirst jefta vp thene fot, sa is ti onkeme (69) xii scill. Thria helpdolch alsa fule mith ene ethe to haliane. Thria sine wert xii scill. mith ethe. Thria bene bretzen ande tha vtfleten, aider xii scill. mith ethe to ha-liane. Hete and kelde x scill. *Abel* and *Incepta* x scill. Sent er sex vrmeta xvii scill. Ist bensetich x scill. Jef thi fot hangat, thet hat strichalt, sa is tio bota c scill. and tha smelinga xxxvi scill. Stiwanda alsa fule. Lemete and stiwinga aider mith ene ethe to halian.

TAN.

22. Allerec tan xxxvi scill. and allerec mith ene ethe. Is ti slec vp tha tana ekemen, hu monge the oue sent allerec feritste lith twa enza and v merc thet is xi te half scill. Thet midliste xxxvi scill. Thet efterste xxiiii scill. Het hit vr vp thene fot fen, sa sent tha fotis stemblinga bi xxxvi scill. Sent er thria helpdolch vppa tha fote bursten fon ter dede, allerec xii scill. mith ene ethe to swerane. Al hir to scem ma scriwa, iefta tha tana allega-der et ene slec sent oueslain. Jef thi slec vr tha tana is ekemen and hio allegader lom sent and onstondan, sa scel ma 's al to lomma scriwa. Thet feritste lithe in enre tan xxxvi scill. Thet midlitste xxiiii scill. Thet efterste xii scill. Tha thrina (70) lemetha xxxvi scill. mith ene ethe

zeerd evenveel. Krimpt het been op en het korter is, ieder evenveel. Aan de beenen ieder lid, dat lam is met eed te houden. Smallingen en verdikkingen zonder eed, daarom, dat het zichtbaar is. Is de daad aan de knie gekomen en het been korter is of struikelend, dan zal men de lamming schrijven bij 100 schell. met eenen eed. De smallingen 36 schell. Het stijf worden evenveel en de verkorting evenveel; en ieder dezer met eenen eed te halen behalven de smallingen. Zoo de daad is gekomen aan den voetwervel, of op den voet, dan is de aankomst 12 schell. Drie hulpwonden evenveel met eenen eed te halen. Drie zenuwen ontsteld 12 schell. met eed. Drie beenderen gebroken en die uitgevloten, ieder 12 schell. met eenen eed te halen. Hitte en koude 10 schell. *Abel* en *Incepta* 10 schell. Zijn er zes overmaten 17 schell. Is het beenzittend 10 schell. Zoo de voet hangt, dat heet struikelt, dan is de boete 100 schell. en de smallingen 36 schell. Stijfzijnde evenveel. Lamming en stijfzijn ieder met eenen eed te halen.

TEENEN.

22. Iedere teen 36 schell. en ieder met eenen eed. Is de slag op de teenen gekomen, hoemenig er afzijn ieder voorste lid twee einzen en vijf mark dat is $10\frac{1}{2}$ schell. Het middelste 36 schell. Het achterste 24 schell. Heeft het verder op den voet gevat, dan zijn des voets verstommelingen bij 36 schell. Zijn er drie hulpwonden op den voet gebarsten door de daad, ieder 12 schell. met eenen eed te zweeren. Hierbij zal men schrijven, zoo de teenen allegader in eenen slag zijn afgeslagen. Zoo de slag over de teenen is gekomen en zij al te maal lam zijn en ontsteld, dan zal men ze alle als lam schrijven. Het voorste lid aan eenen teen 36 schell. Het middelste 24 schell. Het achterste 12 schell. De drie lammingen 36 schell. met eenen eed te halen. De

to haliane. Tha smelinga alsa fule sunder ethe. Thio kortenge, jef se ther is, alsa fule, sunder ethe. Tha stiwenga alsa fule sunder ethe. Tha stiwanga and tha kortenga ach ma nout an enre dede to gader to scriwan. Aldus scel ma alle tha tana scriua, jef se fon ena sleke alle lom sen. Thio ene aeh tha inhalinga, alsa thet riucht is. Thi onkeme xii scill. *Abel* and *Incepta* x scill. Thrina sine wert xii scill. mith ene ethe to haliane. Thrina benabreke and ta vte efleten xii scill. aidra, mith ene ethe to halian. Hete ende kelde x scill. mith ene ethe. Thria lithwega vr tha tana aller x scill. buta ethe. Thria helpdolch, ief ther enge sen xii scill. mith ene ethe to haliane, thet se fon ene sleke lom se. Scol ma se bither lessa bota scriwa, thet scol thi scriwer wita. Is ter eng skerd enger herna of ener tane eslain, sa is ter gersfal; sa scel ma hit scriua bi xxxvi scill. jef bi xxiiii scill. and thet scol thi scriwera wita; bihalua thet feritste lith, thet is twa enza ende fiif merc, thet is ascha half scill. Heth hit owet nimen ofta midlista (71) lith to tha ferista, sa scel ma scriua tha stemblinga bi xxxvi scill. Heth hit vr thet midliste fen, on thet feriste of efterste alsa fule. Is tio tane allegader of, sa is thet ferste lith twa enza ende fiif merc. Thet midliste bi xxxvi scill. Is ter ouet of tha fote slain mith ther tan, sa sent tha stemblinga xxxvi scill.

MASTERSCHIP.

23. Onderstonda disse dicht. Aldus scel ma alle tha tana biriuchta. Thet scel j vnder stonda, thet ma efter tha serilsa bethma nene vnda. Were ther alle tha lithe lom fon ene sleke, ther thi manscha heth, alsa scol ma alle to lomma scriua and alle lithum ecke sine sunderga scriftlemet. A sex logum wille ic iv that biriuchta, hu ma in tha lithum fon ene sleke jef fon ena stete twina inhalinga

smallingen evenveel zonder eed. De verkorting, zoo zij er is, evenveel, zonder eed. Het stijf worden evenveel zonder eed. Het stijf zijn en het korter zijn moet men niet in eene daad te zamen schrijven. Aldus zal men alle de teenen schrijven, zoo zij van eenen slag alle lam zijn. De eene heeft de inhaling, zoo als het regt is. Het aankomen 12 schell. *Abel* en *Incepta* 10 schell. Drie zenuwen ontsteld 12 schell. met eenen eed te halen. Drie beenbreuken en die uitgevloten 12 schell. ieder, met eenen eed te halen. Hitte en koude 10 schell. met eenen eed. Drie lidwaters over de teenen ieder 10 schell. zonder eed. Drie hulpwonden, zoo er eenige zijn 12 schell. met eenen eed te halen; dat zij van eenen slag lam zijn. Zal men ze bij de kleindere boete schrijven, dat zal de schrijver weten. Is er eenige lap, eenige hoek van eenen teen afgeslagen, dan is er grasval; dan zal men het schrijven bij 36 schell. of bij 24 schell. en dit zal de schrijver weten, behalven het voorste lid, dat is twee einzen en 5 mark, dat is $7\frac{1}{2}$ schell. Heeft het iets genomen van het middelste lid bij het voorste, dan zal men schrijven de verstommelingen bij 36 schell. Heeft het over het middelste gevat, in het voorste of achterste evenveel. Is de teen geheel af, dan is het voorste lid 2 einzen en 5 mark. Het middelste bij 36 schell. Is er iets van den voet afgeslagen met den teen, dan zijn de verstommelingen 36 schell.

GENEEZING.

23. Versta dit opstel. Aldus zal men alle de teenen beregten. Dit zult gij verstaan, dat men na de bezeering, boet men geene wonde. Waren er alle leden lam van eenen slag, die de mensch heeft, dan zal men ze alle als lam schrijven, en ieder lid zijne bijzondere schriftlamming. In zes plaatsen wil ik u dit beregten, hoe men in de leden van eenen slag of van eenen stoot twee inhalingen mag bren-

muge brenga to scrifta. Thet forme: thet tet age se alle blind fon ter haudvnda, sa scel ma ther twina inhalinga scriua, mith ene ethe gader to tyane. Thet ower: Jef tet are is thruchestat jefta thrucheslain and fort thruch thene holla; sa scel ma ther twina inhalinga scriwa mith ene ethe gader to tyane. Thet thredde: Jef ti stotbolla is thruchestat and fort in thet lyf se kemen, (72) sa scel ma ther twina inhalinga scriua mith ene ethe gader to tiane. Thet fiarde: Thet thio ztake se truchstat iefta slain and ther kesa of se and fort tha tunga thruch, sa scel ma ther twina inhalinga scriwa mith ene ethe gader to tiane. Thet fifte is: Jef ti erm is thruchestat an det se fort ekemen thruch in thet lif, sa scel ma ther twina inhalinga scriua mith ene ethe gader to tiane. Thet sexte: Thet tha machta se thruchestat and fort in thet lif, sa scel ma ther twina inhalinga scriua mith ene ethe gadir to tiane to ther frumdede.

BUTA SCRIFT.

24. Twa agene vte enes liues jeld. Tha honda of alsa fule. Thuene fotan of alsa fule. En age vte en half ield; ene honde of alsa fule. En fot of alsa fule. Sa thet age is alle blind and onesittane, sa ist en thrimen ield. Ist thio hond crawelkrum ant ma ther na nout mithe halda ne muge, sa ist en thrimen ield. Is ti fot strichalt, thet thi heila vpcrawe and thi hnecka to beke et allare stepen, sa ist en thrimen ield. And allerec scel ma onleda mith twam burum vppa thene selua ther tha benethe gungat.

EPENE VNDE.

25. Hversa thio vnde alletyd epen is and thi siama ther vte rent and thet (73) yrsen theroue is, sa is thera thrira allerec xxxvi scill. thet is v scill. v panningan

gen in schrift Het eerste: Dat het oog is geheel blind door de hoofdwonde, dan zal men daar twee inhalingen schrijven, met eenen eed te zamen te trekken. Het ander: Zoo het oor is doorgestooten of doorgeslagen en verder door het hoofd; dan zal men daar twee inhalingen schrijven met eenen eed zamen te trekken. Het derde: Zoo de strotknop is doorgestooten en verder in het lijf is gekomen, dan zal men daar twee inhalingen schrijven met eenen eed zamen te trekken. Het vierde: Dat de kaak is doorgestooten of geslagen en er kiesen af zijn en verder de tong door, dan zal men daar twee inhalingen schrijven met eenen eed zamen te trekken. Het vijfde is: Zoo de arm is doorgestooten en dit is verder door gekomen in het lijf, zoo zal men daar twee inhalingen schrijven met eenen eed zamen te trekken. Het zesde: Dat het gemacht is doorgestooten en verder in het lijf, dan zal men daar twee inhalingen schrijven met eenen eed zamen te trekken bij de eerste daad.

ZONDER SCHRIFT.

24. Twee oogen uit de boete van een lijf. De handen af evenveel. Twee voeten af evenveel. Een oog uit een half geld; een hand af evenveel; een voet af evenveel. Zoo het oog is geheel blind en ontsteld, dan is het een derde geld. Is de hand kraauwelkrom en men daar niet mede houden mag, dan is het een derde geld. Is de voet struikelend, dat de hiel opkrimpe en de nek achter over bij iedere stap, dan is het een derde geld. En ieder zal men bewijzen met twee buuren op dezelve (plaats) waar de beschuldigde woont.

OPENE WONDE.

25. Wanneer de wond altijd open is en het vocht daaruit loopt en het ijzer daarover is, dan is ieder dezer drie 36 schell. dat is 5 schell. en 5 penningen min eene vier-

sunder ene fiarling. And thet scel ma biswera, thet tet yrsen alder oue se. Nanene vnda ach ma to scriuane er se alle hel is, hit ne thet se, thet se nout hiliane ne muge.

MOSDOLCHE.

26. Thet mosdolch scel ma scriwa alsa ma tha othera dolch; bihalua thisse wendum, ther ic iv oue biriuchta wel. Hwersa ma thene mon slait vppa ene lit and thet fel nout vnbursten is, sa is tet en riucht mosdolch; sa scel ma ther alle tha wendan scriua ther on, ther ma scrift in enga dolch; bihalua benavtgung, hete ende kelde. Thi onkeme thes mosdolgis buta clanum xvii scill. thet is xxii panningan sunder ene haling. Thi wlitewlemelsa x scill. *Abel* an *Incepta* x scill. Thria sina wert xii scill. mith ene ethe to haliane. Thria bene ebretzen xii scill. mith ene ethe to haliane. Thes benes rende in tha mosdolche, hwersa thet ekemen is xxiiii scill. mith ena ethe to haliane. Tha weder-wondlinga inna mosdolch, wer sa 't is xxiiii scill. tha ne ach ma buta a fif logum to scriuan, mar inna tha mosdolche thisse aidera met ene ethe to haliane. Ber-stat ther helpdolch fon ta mos(74)dolche, sa scel ma scriua buta clanum bi xvii scill. and iiii panningan allerec thera thrira; an binna clanum bi xii scill. tha thria mith ene ethe to then frumdede to tiane. Tha bene, ther ebretzen sent inna tha mosdolche an flitan se vt itta helpdolchem, tha thrina xii scill. mith ene ethe ther to tho tiane. Det mosdolch weden and efela aider vii scill. thet is xiii panningan buta ethe. Bensittan x scill. buta ethe. Aldus scel ma thet mosdolch scriwa. Sent er lemetha, sent er growinga, sent er smelinga, sent er biletzinna lithe, sent er stebbe lithe, sent er haudlemetha, is ter wonsin fon, Is ter wonhere fon,

ling. En dit zal men bezweeren, dat het ijzer daarover is. Geene wonde behoort men te schrijven voor zij geheel genezen is, het en zij, dat zij niet heelen mag.

GEKNEUSDE WONDE.

26. De gekneusde wonde zal men schrijven gelijk men de andere wonden (doet); behalven deze misdaden, daar ik u over beregten wil. Wanneer men eenen man slaat op een lid en het vel niet ontborsten is, zoo is dit eene regte gekneusde wonde; dan zal men daar alle de misdaden schrijven daar aan, die men schrijft in eenige wonde; behalven beenderen uitgang, hitte en koude. Het aankomen der gekneusde wonde buiten de kleederen 17 schell. dat is 22 penningen min eene haling. De zichtbare huidbezeering 10 schell. *Abel* en *Incepta* 10 schell. Drie zenuwen ontsteld 12 schell. met eenen eed te halen. Drie beenderen gebroken 12 schell. met eenen eed te halen. De beenderen kneuzing in eene gekneusde wonde, waar dat het gekomen is 24 schell. met eenen eed te halen. De weersveranderingen in de gekneusde wonde, waar dat het is 24 schell. die behoort men niet dan in vijf plaatsen te schrijven, doch in de gekneusde wonde ieder dezer met eenen eed te halen. Bersten er hulpwonden van de gekneusde wonde, dan zal men schrijven buiten de kleederen bij 17 schell. en 4 penningen ieder dezer drie; en binnen de kleederen bij 12 schell. de drie met eenen eed tot de eerste daad te trekken. De beenderen, die gebroken zijn in de gekneusde wonde en vlieten zij uit bij de hulpwonden, de drie 12 schell. met eenen eed daarbij te trekken. De gekneusde wonde bezeerd en ontveld ieder 7 schell. dat is 13 penningen zonder eed. Aan het beenzittend 10 schell. zonder eed. Aldus zal men de gekneusde wonde schrijven. Zijn er verlammingen, zijn er verdikkingen, zijn er versmallingen, zijn er beschadigde leden, zijn er stramme leden, zijn er hoofdverlammingen, is er wanzien

is ter wonspreke fon, is ter buclemethe ther fon, is ti berntam ewert ther fon, is tio walwaxe ewert ther fon, sa scel ma tha xi wendan ther to scriua; sen ta fif sin ewert ther fon, sa scel ma 's al ther to scriua, hoc lith, sa ther fon is ewert, sa scel ma scriwa alle lithum alsa dene bote, sa ma inna othera vnden deth.

WYF.

27. Hwersa ene wiue jef ene famna of snith iefta ofslait bethe tha brust, sa is tet en hel ield. Thet ene en half ield; sen (75) se sum oue, sa skel 't to scrifta stonda. Thi onkeme xii scill. *Abel* an *Incepta* x scill. Sinewerdene xii scill. mith ene ethe to haliane. Thi gresfal xxxvi scill. Stemblinga alsa fule. Thio meterene ofnimen, alsa fule. Is thet fort in thet lif ekemen xii scill. Tha wederwondla inna briastem xxiiii scill. mith ene ethe to haliane. Is tet fort ekemen thruch thene wach in thet lif, sa scel ma ther on scriwa alle thet, ther riucht is.

ARBOGA.

28. Hwasa otherum then boga of to ara rant, sa is thio vtrendene xvii scill. Thi wlitewlemsa x scill. buta ethe. Alder to makie hi thene boga wither alsa goud, sa hi to fara was and thes rawis ene merc to bote.

FON BRONDE, FON WETERE.

29. Hwasa otherum werpt mitha heta bronde jefta mitha wallanda sothe swenc, jef thet ma hine werp in thet barnade fiwr jefta inna thet wallande weter, thet him tha lithe se sere vrbarnt; sa sprinc thi brond wide and kumat ther fon monge dolch, humoniehe sa ther kumat

van, is er wangehoor van, is er wanspraak van, is er buikverlamming van, is de kindteler bezeerd daarvan, is de ruggespier bezeerd daarvan, dan zal men de 11 wendingen daarbij schrijven; zijn de vijf zinnen ontsteld daarvan, dan zal men ze alle daarbij schrijven, welk lid dat daarvan is ontsteld, zoo zal men schrijven alle leden zoodanige boete als men in de andere wonden doet.

VROUWEN.

27. Wie dat eene vrouw of eene maagd afsnijdt of afslaat beide de borsten, dan is dit een geheel geld. De eene een half geld; zijn ze gedeeltelijk af, dan zal het beschreven worden. De aankomst 12 schell. *Abel* en *Incepta* 10 schell. Zenuwontstelling 12 schell. met eenen eed te halen. De grasval 36 schell. De verstommeling evenveel. De pisloop afgenomen, evenveel. Is het verder in het lijf gekomen 12 schell. De weersveranderingen in de borsten 24 schell. met eenen eed te halen. Is het verder gekomen door de zijde in het lijf, dan zal men daaraan schrijven al dat wat regt is.

OORRAND.

28. Wie den anderen de rand van het oor scheurt, dan is de uitscheuring 17 schell. De zichtbare huidbezeering 10 schell. zonder eed. Daar te boven make hij de rand weder even goed, als zij te voren was, en wegens de roof een mark tot boete.

VAN BRAND, VAN WATER.

29. Wie den anderen werpt met het heete brandhout of met kokende pekel begiet, of dat men hem werpt in het brandend vuur of in het kokend water, dat hem de leden zijn zeer verbrand; zoo de brand zich wijd verspreidt en komen daarvan menige wonden, hoemenig dat daar komen

fon tha heta bronde jefta fon ta wallande wetere, sa ach ma mar sex to scriwane. Thet allerawirste dolch ach ma (76) in to scriuan and tha sex vtwardis. Thi onkeme thes frumdolchis buta clanum xvii scill. and fior panningan, thet is twa and xxx sunder ene fiarling. *Abel* an *Incepta* x scill. Wlitewlemsa x scill. thet is xiii panningan. Ist orna in tha leseke komen; in da hondum iefta in tha haude, thera thrira allerec fiif scill. thet is ix panningan. Ist vr en lith ekemen, tha thria lithwega allerec x scill. Tha sex meta allerec xvi panningan, thet is en riddere and en lonensc. Alle thisse wendan inna brond dolche buta ethe. Sinewerdene xii scill. Ist a orna kemen, ther ma tha wederwonnia ach to scriwan, sa scem ma se ther to scriwa bi xxiiii scill. mith ene ethe thisse thrina to halian. Sent er lithe of efallin van tha bronde jefta fon tha wetere; send hit fingra iefta tana, sen hit fet ieftha honda, sen ta erman, is ti mund iefta ara, is tet haud ieftet lif, sen ta machta, iefta ben jefta eng lith inna tha liwe; sen se onstondande, sa of, hu grat, sa thio lemethe is, hu litic sa se is, fon ta barnande bronde and fon tha wallanda wetere, sa scel ma alle tha deda beta bi alsadenre bote and bi alsdene scrifta, sa ma inna othera dolgum plegat to scriuane (77). Tha sex dolch to tha sogenda; sen se buta clanum bi xvii scill. and fior panningan and binna clanum bi xii scill. allerec. Thene wlitewlemelsa bi x scill. Slaudolch ne ach ma nout to to scriwane, ther nen domman a twisc is, mith ene ethe to biswerane, thet se to enre tyd barnd se. Tha sex meta in da frumdolch, ief hit alsa longe is, allerec xvi panningan, thet is en ridder ende en lomsc buta ethe. Is thi lithsiama jef tet merech vtrunnen etta ermum jefta etta benum fon ta bronde aider mith ene ethe to haliane. Hwersa hit a kemen is,

van het heete brandhout of van het kokend water, zoo behoort men maar zes te schrijven. De allerergste wonde behoort men inwaarts te schrijven en de zes uitwaarts. De aankomst der eerste wonde buiten de kleederen 17 schell. en 4 penningen dat is 30 min eene vierling. *Abel* en *Incepta* 10 schell. Zichtbare huidbezeering 10 schell. dat is 13 penningen. Is het bovendien in de huidsplooien gekomen; in de handen of in het hoofd, ieder dezer drie 5 schell. dat is 9 penningen. Is het over een lid gekomen, de drie lidwegen ieder 10 schell. De zes maten ieder 16 penningen, dat is een ridder en een lonsk. Alle deze misdaden in de brandwonde zonder eed. Zenuw ontstelling 12 schell. Is het ook op eene andere plaats gekomen, waar men de weersverandering behoort te schrijven, dan zal men die daarbij schrijven bij 24 schell. met eenen eed deze drie te halen. Zijn er leden afgevallen door de brand of van het water; zijn het vingers of teenen, zijn het voeten of handen, zijn het de armen, is het de mond of de ooren, is het het hoofd of het lijf; zijn het het gemacht, of de beenen of eenig lid in het lijf; zijn zij ontsteld, of af, hoe groot dat de verlamming is, hoe klein dat zij is, van het brandend brandhout of van het kokend water, dan zal men alle de daden boeten bij zoodanige boeten en bij zoodanige schriften, als men in de andere wonden pleegt te schrijven, des zes wonden bij de zevende. Zijn zij buiten de kleederen bij 17 schell. en 4 penningen en binnen de kleederen bij 12 schell. ieder. De zichtbare huidbezeering bij 10 schell. Slauwonde behoort men er niet bij te schrijven, daar geen dam tusschen beide is, met eenen eed te bezweeren, dat zij op eenen tijd gebrand zijn. De zes maten in de eerste wonde, zoo het al zoo lang is, ieder 16 penningen dat is een ridder en een lonsk zonder eed. Is het lidwater of het merg uitgeloopen aan de armen of aan de beenen, door de brand, ieder met eenen eed te halen, waar dat het

sa is tio bota a thrimen furdel, aldervmbe thet hit heth eden thi eta brond; walland weter alsa; aldus mey ma thet bronddolch ne thet seden dolch, nout twiskia ne a bota ne an scrifte. Is thio tunge alle of efallen fon ta heta bronde, thet is en hel ield; fon ta othera dedem sa is 't en twede ield. Hwasa sterft fon ta bronde, sa scel ma'n thrimen diorra ielda. Brenget en frowe en liflas bern to ther wralde fon ta heta bronde, sa scel ma thet thrimine diurra ielda sa ma hit scold (78) ielda fon othera dedum.

FON THER WALDWAXA.

30. Hwane sa ma slait in tha waldwaxa, thet him thio tunge vtskiata, and nammermar sprecande nerthe, sa ach hi biriuchta fon ter waldwaxa dede; sa fif sin ewert sen therfon mith fiwm to biswerane and ther to tha xi wendan and mith ethe to biswerane.

Hwene sa ma slait iefta vndat, thet hi alther fon wert in ther jecht jef in ther fallanda secht, sa ach hi biriuchta thet halue ield, aldervmbe, thet hi heth tha serlike deda and thet scomelike ewel; want hi mei to lesta den dath ther on resta.

LYF.

31. Hwene sa ma vndat in thet lif and him ther fon kumth thet steenewel, herum iefta frowm, sa acht er biriuchta en thrimen ield, and tha deda ach ma ther to ti scriuane bi riuchta scrifta

Hvene sa ma dolgat in tha waldwaxa jefta in thene reg an him ther fon offallit thi fot, sa ach hi biriuchta thet halue ield. Is ter buppa tha lithe ouet of ta bene fallen, sa is thet to tha fote xxiiij scill. and ta stemblinga xxxvi scill. thi merechrene alsa fule. Is 't in ta knibola of efallen, sa is tet lith xxxvi scill. and thi lith (79) siama alsa fule.

gekomen is, zoo is de boete een derde meerder, daarom dat het heeft gedaan de heete brand; gekookt water even zoo; aldus mag men de brandwonde noch de gekooktewonde niet onderscheiden noch in boete noch in schrift. Is de tong geheel afgevallen door de heete brand, dit is een heel geld; van de andere daden zoo is het $\frac{2}{3}$ geld. Wie sterft van den brand, dan zal men hem een derde duurder betalen. Brengt eene vrouw een levenloos kind ter wereld, door de heete brand, dan zal men een derde duurder betalen als men het zoude betalen van andere daden.

VAN DEN RUGGESPIER.

30. Wien dat men slaat op den ruggespier, dat hem de tong uitschiet, en nimmermeer sprekende wordt, dan moet hij beregten wegens de ruggespierdaden; zoo de vijf zinnen ontsteld zijn daarvan, met vijf te bezweeren en daartoe de 11 wendingen en met eede te bezweeren.

Wien dat men slaat of wondt, dat hij daarvan komt in de jicht of in de vallende ziekte, dan moet hij beregten het halve geld, daarom, dat hij heeft de pijnelijke daden en het schromelijke kwaad; want hij mag er eindelijk den dood aan halen.

LIJF.

31. Wien dat men wondt in het lijf en hem daarvan komt het graveel, heeren of vrouwen, dan moet hij beregten een derde geld, en de daden behoort men daarbij te schrijven naar wettig schrift.

Wien dat men wondt in den ruggespier of in den rug en hem daarvan afvalt de voet, zoo moet hij beregten het halve geld. Is er boven de leden iets van het been gevallen, dan is het bij de voet 24 schell. en de verstommelingen 36 schell. de mergloop evenveel. Is het in de knie afgevallen, dan is het lid 36 schell. en het lidwater evenveel. Heeft het

Het hit ouet vrfen, sa is thi gersfal xxxvi scill. Is tet ben allegader of sa is tet feritste lith c scill. et ta knibola xxxvi scill. et tere fotwirst xxiiij scill. an der to thi fot ene halue geld. Aldus ach thet ben nene marra bote, sa hit allegader of is mitha fote and sa scel ma tha deda a buppa scriwa; alle tha wendan, ther ma ther on bitella mei. Is 't fon ter waldwaxa, heth hit tha xi wendan, sent him tha fif sin ewert, heth hi tha regstiwenga, heth hi thene thruchkeme, het hi tha buclemethe, heth hi thene luggensiama, heth hi tha wederwondelga, is him thi maga ther fon ekalt; and alle tha wendan, ther in da lickama send ewert, allegader sa scel ma se ther to beta and allegader ther to bisuera; is tit smel and biletzen aidera xxxvi scill. buta etha. Thet tet ben se vorrotat fon ter dede, sa scel ma thet biswera mith twam ethum in tha burum. Wasa were aldus jamelic fon enre dede werewert nammer wrde hi tho sine willa to gratem beth.

Merc wel. Sex thing sent er in tha liwe, ther ma thor nout scriwa, thet ter ammer muge libba, ther ene dolch oue hebbe. Thet ena sen ta thirman an ta lunglagan and thio milte and thio li(80)were, thio herte and thi wasanda. Hwasa thene breinsiama heth in da haude, sa mei hi thac libba and hi wert thach sere therfon ewert.

Merc. Nv vnderstondat thisse dicht and thine ethela scrifta; aldus scem ma scriwa on alle tha lickama tha vnda; and thit heth edicht en wis mon in sina sinna and heth let thet scriua vt sina munde KAMPA JELDRIT, ti thingmon, alhir on. Wasa thit bok nout vnderstonda ne kan, nammer scrift hi nen vnda riucht, wif iefta mon.

VNIERICH KIND.

32. AUGUSTINUS thi helga biscop seit. Alsa en vnierich kind is in bobbaburg, hwasa hit bifiucht iefta bi-

iets verder gevat, dan is de grasval 36 schell. Is het been geheel af, dan is het voorste lid 100 schell. aan de knie 36 schell. aan de voetwervel 24 schell. en daarbij voor de voet een half geld. Aldus heeft het been gene meerdere boete, zoo het geheel met de voet af is en zoo zal men de daden als boven schrijven; alle de misdaden, welke men daaraan berekenen kan. Is het van den ruggespier, heeft het de 11 wendingen, zijn hem de vijf zinnen ontsteld, heeft hij de verstijving in den rug, heeft hij den doorgang, heeft hij de buiklamming heeft hij het longenwater, heeft hij de weersveranderingen, is hem de maag daarvan verkoud en alle de misdaden, welke in het ligchaam zijn ontsteld, altemaal zoo zal men ze daarbij boeten en altemaal daarbij bezweeren; is het versmald en beschadigd ieder 36 schell. buiten eed. Zoo het been is verrot van de daad, dan zal men het bezweeren met twee eeden in de buurt. Wie ware zoo jammerlijk door eene daad beschadigd, nimmer wordt hij tot zijnen wil, tot groote bate.

Merk wel. Zes zaken zijn er in het lijf, die men niet behoort te schrijven, schoon hij immer moge leven, die eene wonde aan zich heeft. Dit eene zijn de darmen en de longen en de milt en de lever, het hart en de strot. Wie het harsenwater heeft in het hoofd, zoo mag hij toch leven en hij wordt evenwel erg daarvan ontsteld.

Merk. Versta nu dit opstel en dit edele schrift; aldus zal men schrijven in alle ligchamen de wonden; en dit heeft opgesteld een wijs man in zijn gemoed en hij liet het schrijven uit zijnen mond JELDRIT KEIMPES, de regter, alhierin. Wie dit boek niet verstaan kan, nimmer schrift hij eene wonde regt, vrouw of man.

ONJARIG KIND.

32. AUGUSTINUS de heilige bisschop zegt. Wanneer een onjarig kind is in den beenenburg, wie het bevegt of be-

rawat thribete to betene jefta mith thrim riuchtum to riuchtane, alsa fir, sa ther tet clagia wel. Thio berdwendene an thes forma monathe den thet ield bi xii merkum iefta bi xii ethum and alle thre naste monada alsa. Thi fiarda monande den en thrimen ield jefta mith fiortega ethum to riuchtane. In tha fifta monada, sa hit lifheftich is, neylan ende her heth, sa is 't en twede lif. An tha sexta ande sogenda monada sa mei 't fulkuma, to ene fulla ield to ieldane, thruch tha morthkase ther den is (81) binna tha benethaburch; thrimen further to betane. Jef ma biseka welle, mith niogen skerem to sikriane thruch tha morthcase.

Hwersa ma anne mon a mort slait thruch sine hawena willa and hi werth thenne biropen iefta bifulgat and tha liude hebbe thene frethe bigripen, sa scel ma thene frethe vp thene skalc jef vp thet mord or sa diure ielda iefta thene schildega vp en fial setta. Thet is mordirs riucht.

MORD.

33. Hwersa ma ene monne mordis bitigath and hi queth, thet ter vnscildich se, sa scel hi thes mith ix fivrum vntgunga.

Item. Hversa ma anna mon slait a morth and ma hine het and helit dey ende nacht, sa mey ma ther bi riuchta en mord on tella; sa scel ma hine efter mord ielda jef thene sceldicha vp en fial setta.

BARNT.

34. Hwersa ma anne mon barnt in ena huse, sa scel ma thet efter mord ielda jefta then scildega barna.

FON MORD.

35. Hversa en frowe mord clagat and hit frowan bischawiat, thet hit nis sa fir ekemen, thet hit hebbe her ende neilan, sa mem ma thes xii vnsuera.

Item. Hwersa en frowe en mord clagat, the hit sa

rooft driedubbeld te boeten of met drie regten te regten, voor zoo verre, dat er het klagen wil. De vrucht belediging in de eerste maand gedaan het geld bij 12 mark of bij 12 eeden en alle de drie naaste maanden evenveel. In de vierde maand gedaan een derde geld of met 40 eeden te regten. In de vijfde maand als het leven heeft, nagels en haar heeft, dan is het $\frac{2}{3}$ lijf. In de zesde en zevende maand dan mag het vol komen, met een vol geld te betalen; wegens den doodslag, die gedaan is binnen den beenenburg een derde meerder te boeten. Zoo men ontkennen wil, met 9 ijzers te zekeren wegens den doodslag.

Wanneer men iemand doodslaat om zijner bezittingen wille en hij wordt dan beroepen en vervolgd en de lieden hebben den vrede bepaald, dan zal men den vrede op den knecht of op den moord eens zoo duur betalen of den schuldigen op een rad zetten, Dit is moorders regt.

MOORD.

33. Wanneer men iemand van moord beticht en hij zegt, dat hij onschuldig is, dan zal hij dit met 9 vuren ontgaan.

Item. Wanneer men iemand doodslaat en men hem heeft en verbergt dag en nacht, dan mag men daar met regt een moord aan rekenen; dan zal men hem volgens den moord betalen of den schuldigen op een rad zetten.

GEBRAND.

34. Wanneer men iemand brandt in een huis, dan zal men dit volgens moord betalen of den schuldigen branden.

VAN MOORD.

35. Wanneer eene vrouw moord klaagt en het de vrouwen beschouwen, dat het niet is zoo verre gekomen, dat het heeft haar en nagelen, dan mag men hiervan met 12 ontzweeren.

Item. Wanneer eene vrouw een moord klaagt, dat het

fir ekemen is, thet hit hebbe her ende neilan, sa scel ma thet mith ix fiurum vntgunga.

Item fon mord. Hwersa twene keddan fiuchtat and ther en (82) frowe to hlape and hio then ther alsa fir onfuchten wert, thet hio en mord to monnum brengeth binna dey ende nacht, sa ne mey ma thes mordis nene withe biada.

FON PAPENA GELDA.

36. Tha ma alla firna mith fia machte fella, tha sette thi kening KERLE thes knapa ield bi scill. enes freymonnis bi hundert scill. Tha fior wielsan allerec twam hundert scill. Thes subdyakenes ield bi ccc scill. Thes dyakenes ielt bi fior hundert scill. Thes presters ield bi sex hundert scill. ende achte werf to betane. Hir efter werden tha ield heyet ende sette thi kening LODEWIC thera papena ield alsa asunderinga gulde, alsa thi kening KERLE hio to fara hethe set; an tha byscop sinne bon fon allereke wielsa to brecma LXXII scill. also thet gastelic riucht halt a binna. Estimatio wergeldi clerici occisi est sexendorum solidorum vt habentur xvii q. iiii. Qui subdiaconem, ut in glosa de penis, c presbiter.

FON QUADER BERE.

37. Hwasa otherum ene bere deth mith egge ende mith orde, mith hasta hey ende mith jnxta mode, thio bote is bi xii scill. jefta bi thrim ethum; and thene deth ma a Frana warue. Thene orn deth ma vppa tzurchowe bi ther selua bote. Thene thredda deth ma nachtis mith ene barnada bronde et howe and et ta huse bi xii mercum jefta bi xii (83) ethum. Sa ach thi Frana of tha xii merkum fiarda twedene scill; thi hushera sine thrifalde bote bi fiarda tuedne scill.; tha redgeum twa pund and tha liudum thet ower. Thet sen tha riuchtran.

SKONNEDE.

38. Thio hagiste bletzinge, ther ma enre frowa dwa

zoo verre gekomen is, dat het heeft haar en nagelen, dan zal men dit met 9 vuren ontgaan.

Item van moord. Wanneer twee mannen vechten en er eene vrouw bij komt en zij dan daar zoo verre aangevochten wordt, dat zij een moord ter wereld brengt binnen dag en nacht, dan mag men wegens deze daad geen tegenbewijs geven.

VAN GEESTELIJKEN GELD.

36. Toen men alle misdaden met geld mochte boeten, toen zette de koning KAREL des knapen geld bij schellingen. Eens vrijen mans bij 100 schell. De 4 wijdingen ieder 200 schell. Des subdiakens bij 300 schell. Des diakens geld bij 400 schell. Des priesters geld bij 600 schell. en acht maal te boeten. Hierna werden de gelden verhoogd en zette de koning LODEWIJK het geestelijken geld alzoo afzonderlijk te betalen, zoo als de koning KAREL het te voren had gezet; en den bisschop zijnen ban van iedere wijding tot breuke 72 schell. zoo als het geestelijk regt bevat. De prijs van het weergeld van een gedooden klerk is 600 solidi dat zijn 17 schell. en 4 penningen. Die den subdiaken (doodt) gelijk in de glossa over de straffen; 100 den priester.

VAN KWADE DREIGING.

37. Wie anderen eene dreiging doet met spies en met zwaard, in drift en in arrenmoede, de boete is 12 schell. of drie eeden; en die doet men in des Frana geregt. De andere doet men op het kerkhof bij dezelfde boete. De derde doet men des nachts met een brandend brandhout aan hof en aan huis bij 12 mark of bij 12 eeden. Dan heeft de Frana van de 12 mark $3\frac{2}{3}$ schell.; de huis heer zijne drievoudige boete bij $3\frac{2}{3}$ schell.; de regters twee pond en het volk het overige. Dit zijn de regters.

SCHANDE.

38. De hoogste ontbloting, welke men eene vrouw doen

mei, ther mith frudele is xv merc to bote jefta mith xv ethum to vntriuchtan. Is 't enre frowa den, ther mith berde se, jefta enre wida ther alra wiwa ermst is, jefta enre famna, ther na nanne frudelf wan, thrimen further a bote and a riuchte. Thio midlitste bleszinge enre frowa den thredda half pund jefta ix ethan. Thio legiste is xi scill. jefta vi ethan.

BASFENG.

39. Basefeng xx thrimene scill. iefta twen ethan.

FON BLODE.

40. There frowa blodrene fon hire machtum, sa hio ther mithe bifen wert, mith thrim pundum and mith trim scill. to betane jefta mith ix ethum to riuchtane.

MACHTA.

41. Thi mon thruch tha machta vndat, thet se nout tia ne muge ix daddel to betane, allerec mith xii ethum to riuchtane. Jef ter thes emmen bitigat, thet hi bi tha machtum gripen hebbe, thet hi ther fon blod pissie, thes blodesvtrene xxii scill. jef sex ethan.

HALSLEC.

42. Thi hagista halslec xv merc jefta xv ethan; thene deth ma in tha Godeshuse, sa re to fara tha helgum steth and sine benedienga nimth fon tha prester... (84) Thi midlitsta halslec achtenda halue merc jefta sex ethan; thene deth ma in ene wrpena ware ende in ena heidena synde. Thi legista xii scill. jefta thre ethan. Thene deth ma a buta ware.

SWART SWENG.

43. Thi hagista swarta sweng, der ma ene monne mei dwan, then deth ma mith ta fuler iera, thet hi nother hera iefta sia muge bi xv mercum jefta xv ethan. Di midlista xxx

mag, die met haren man is 15 mark tot boete of met 15 eeden te ontregten. Is het eene vrouw gedaan, die met kind is, of eene weduwe, die aller vrouwen armst is of eene maagd, die noch geen man won, een derde meerder tot boete en tot regt. De middelste ontbloting eene vrouw gedaan derde half pond of 9 eeden. De laagste is 11 schell. of 6 eeden.

SCHANDELIJKE AANPAKKING.

39. Schandelijke aanpakking $19\frac{1}{3}$ schell. of twee eeden.

VAN BLOED.

40. Der vrouwe bloedvloeijing uit hare schaamdelen, als zij daarbij gevat wordt, met drie pond en met drie schell. te boeten of met 9 eeden te regten.

GEMACHT.

41. De man door het gemacht gewond, dat hij niet voorttelen kan 9 dooddeelen te boeten, ieder met 12 eeden te regten. Zoo men hiervan iemand beschuldigt, dat hij bij het gemacht gevat heeft, dat hij daarvan bloed pist, des bloedsuitloop 22 schell. of 6 eeden.

HALSSLAG.

42. De hoogste halsslag 15 mark of 15 eeden; deze doet men in het Godshuis, als hij voor het heilige staat en zijne zegening neemt van den priester. De middelste halsslag $7\frac{1}{2}$ mark of zes eeden; deze doet men in een opgeworpen geregt en in een gespannen zeend. De laagste 12 schell. of drie eeden. Deze doet men dan buiten het geregt.

HUIDBEGIETING.

43. De hoogste huidbegieting, die men iemand mag doen, die doet men met morsige gier, dat hij noch hooren noch zien mag bij 15 mark of 15 eeden. De middelste 30

enza jefta x ethan. Thi legista xii scill. ieftha iii ethan. Also wel en swarte sweng twia xv enza jefta fif ethan; den deth ma inna Godis drame. Flesfal, desene, gelene horuwerp, elc xii scill. Geelt ma him in hws, ende in hof, sa is 't thrimen furdel. Vnriucht onfeng xii scill. jefta thre ethan. Dycraf ene monne den twia achta halue merc iefta mith viii ethum to vntgungane. En reraf, thet him thet vterste cleth ofnimen wert jef en licraf, thet lic, ther on tha wei want werth, aider xxi punda jef en an xx ethe, mithe to vntgan. Hwam sa ma inna tha achne spie biar, iefta weter of tha mula inna tha aghene hlapa let, thet is fiarda twedene scill. Hwasa orne swense mith biare jef mith wetere, sa is tio bote fif scill. jefta thre ethan. Hwasa otherum weter skanse in ena monda selscip, thet sen xii scill.

(85) FON HOF FRETHE.

44. Hwasa otherum farit inor sinne hofmar and invr sinne tenda tuim, hwet sa re him to schatha den hebbe, sa scel hi thet alle beta, sa fir sa hi thet bikanna welle. Jef hi bisecht, sa nime hi in tha hond, ther hi welle, and swere alder efter, thet hi him marra schada den hebbe, and geue him ther efter xxii panninga to bote and x merc tha luidum to fretha. Hwasa niar farit, dura ende derna to stat, sa scol hi thet alle beta and makia thet wither alsa goud, sa thet er was, ther to ene merc to bote, thet is twen scill. Jefta farra fart binna tha durum fete to slaith and tha heine bifiucht, sa bete hi thet hi den hebbe and twa merc there hemsekene to bote. Jeft ma farra fart, comersdura to stat and thet inreste slet and thet vtreste to brecht, sa bete hi alle thet, thet hi to schatha den heth binna huse and reke twa pund there hageste hemseke to bote.

einzen of 10 eeden. De laagste 12 schell. of drie eeden. Ook zoo eene huidbegieting twee maal 15 einzen of vijf eeden; deze doet men in de Gods vergadering. Slijkval, struikeling, vervolging, slijksmijting, ieder 12 schell. Vervolgt men hem in huis en in hof, dan is het een derde meerder. Onwettige aanpakking 12 schell. of drie eeden. Dijkroof eenen man gedaan twee maal $7\frac{1}{2}$ mark of met 8 eeden te ontgaan. Een kleedroof, dat hem het buitenste kleed afgenomen wordt of een lijkroof, het lijk, dat op den weg gehinderd wordt ieder 21 pond of 21 eeden, mede te ontgaan. Wie men in de oogen spuwt bier, of water uit den mond in de oogen loopen laat, dit is $3\frac{2}{3}$ schill. Wie anderen begiet met bier of met water, dan is de boete 5 schell. of drie eeden. Wie anderen water schenkt in een gemeenschappelijk gezelschap, dat zijn 12 schell.

VAN HOF VREDE.

44. Wie anderen vaart in zijne hoven en in zijn omheinde tuinen, wat dat hij hem ten schade gedaan heeft, zoo zal hij dit alles boeten, zoo verre als hij het bekennen wil. Zoo hij ontkent, dan neme hij ten hand, wien hij wil; en zweert daarna, dat hij hem meerdere schade gedaan heeft, en geve hem daarna 22 penningen tot boete en 10 mark het volk tot vrede. Wie nader gaat, deuren en vensters instoot, dan zal hij het alles boeten en maken dit wederom zoo goed, zoo het vroeger was, daarbij een mark tot boete dat is 2 schell. Zoo hij verder gaat binnen de deuren vaten stukken slaat en de huisgenooten bevecht, dan boete hij dat hij gedaan heeft en twee mark der huiszoeking tot boete. Zoo men verder gaat, kamersdeuren instoot en het binnenste slot en het buitenste verbreekt, dan boete hij dit alles, dat hij ten schade gedaan heeft in het huis en reike 2 pond der hoogste huiszoeking tot boete.

6e Deel.

FON KAP.

1. Hwersa ma ene monne anne kap to sprecht and ma fon nena witum ni sprecht in fon nena hondefta skette, sa is ma niar on tha witum den kap ti vntswerane, sa hi is iechta to daiane. Jef ma sprecht van witum and fon hondefta schette, sa is ma (86) niar thene kap to haldane, sa hi is to slitane.

Hwersa thi other sprecht an marra kap an thi other enes lessa iecht, sa is thi niar thene kap to witane mith witum an ded vter strid, sa fir sa hi him alsa fule iecht. Sa thi other him hondechtis schettis to askat. Sa scel ma thet strid dela, sa is tet en erge thing, thet en rike mon anne ermen mon mith stride vrthringe an vnderledzie him al sine hewa; sa drift him thio ermicheit and thio nede alderto, thet hi 't scol met witum biweria, thet hi nout strida ne muge and nime en het yrsen an sine hond, and friage him, sine haud and sine lond. Thet is allera Fresana riucht. Hwant thio nede tha ewa brecht.

Thria thing vndwat thene kap. Won wara, ther mithe en merc to bote, iefta thet hi thet swere, thet hi sin ende sin witte wiste, iefta nen monnis wit, and hi en thing seknie, sa is ma niar enne seknie eth to swerane. Da kv mey ma seknia binna thrim ethmelum, sa se epenvddrat is mith thrim ethum, thet hit were vnvrfengen iefta vneforhelin. Dene oxsa binna xxi nachtum mith twan ethum. Alsadenewyst en pert. Swin ende schep ne mey ma nout seknia wara plichta witha yla and malc liwera. (87) Thet there binna sex wikum to seknian biade. Thi forma seknianeth and thene orne swer ma vppa thet sket, ther ma sekniat.

6e Deel.

VAN KOOP.

1. Wanneer men iemand om eene koop aanspreekt en men van gene getuigen spreekt en van geen handgeld, dan is men nader op de heiligen den koop te ontzweeren, dan hij is bewijs te dulden. Als men spreekt van getuigen en van handgeld, dan is men nader den koop te houden, dan hij is (hem) te vernietigen.

Wanneer de eene spreekt van eenen grooteren koop en de andere eenen kleineren bekent, dan is die nader den koop te bewijzen met getuigen en dit zonder strijd, voor zoo verre hij hem zoo veel bekent. Als de andere hem handgeld afeischt, dan zal men den strijd deelen (vonnissen), dan is het eene erge zaak, dat een rijk man eenen armen man met strijd verdringt en onderlegge hem al zijn goed, dan drijft hem de armoede en de nood daartoe, dat hij het zal met getuigen bewaarheden, dat hij niet strijden mag en nemen een heet ijzer in zijne hand, en vrije zich, zijn hoofd en zijn land. Dit is aller Friezen regt. Want de nood de wet breekt.

Drie dingen vernietigen de koop. Slechte waren, daarvoor een mark tot boete, of dat hij dit zweert, dat hij zijn en zijn getuige wiste, of niemand het weete en hij eene zaak ontkende, dan is men nader een ontkenningseed te zweeren. De koe mag men ontkennen binnen drie etmalen, als zij openuierig is met drie eeden, dat het ware merkbaar en onverholen. Den os binnen 21 nachten met twee eeden. Op even zoodanige wijze een paard. Zwijnen en schapen mag men niet ontkennen maar aanvaarden in der ijl en elkander leveren. Dat hij binnen zes weken te ontkennen aanbiede. De eerste ontkenningseed en de andere zweert men op het vee, dat men ontkent.

SKETTAN.

2. Skettene panningan. Fior panningan fan fior fotum, fon twam, twene; tha leith ma vppa thene stol et ta sketteres huse and lowat tham betringa, ther thi schada den is. Halt ma thene sket ther vr, sa is set raaf. Skettes daddel sex ethan, en nates hondeth; sa help iv tha trowa, ther thi nat tha nat schildich is, sa i thes rawes vnschildich se. En skettene sikringe en eth, alle schada en eth.

FON BODELASCH.

3. Alle bodelasc en eth. Skepen wede an vnwroch gold and schet, hv grat sa thet is, allerec mit ene ethe. Byfara ne droch ma nen fia, ther bodelbreng was, mar hit hweng ma to ta havdin vt; elkes wast bodel, hw grat sa hit a was.

Thi tapper ne thor tho nena waranda tyan, buta vmbe blacanda vlla and vmbe vnsometha molka and vmbe vneselade mele. Fint en mon sin goud e tha tappers huse and queth thet: thet tha monnes heyne fordrucken hebbe and hi thet biswera wel, sa aschie thi tapper thes dronckres ield and reke tha mon sin goud. Lichscilda ende meinesna is en ful eth binna xxv panningan.

FON WIF.

4. Thet wif rach vt nene wonware, want se marra wald ne acht than fior panninga kapis. Hona, catte ende thene carda.

Item fon tet wif. Vmbe thria haud (88) seka scel thet wif ondirdia, vmbe lif, vmbe sex tha lithe and vmbe tha thiowetha.

FON DADEL.

5. Sa ma thet daddel fon ta thes brecanda hondum tha

SCHUTTING.

2. Schutpenningen. Vier penningen van vier voeten, van twee, twee; die legt men op den stoel in des schutters huis en belooft dien betering, wien de schade geschied is. Houdt men het geschutte daar boven, dan is het roof. De schutschade zes eeden een handeed van eenen genoot; dan helpe u de trouw, welke de genoot aan den genoot schuldig is, dat gij aan den roof onschuldig zijt. Eene schuttingszekering een eed, alle schade een eed.

VAN BOEDELEISCH.

3. Alle boedeleisch een eed. Gemaakte kleederen en ongewerkt goud en vee, hoe groot dat het is, ieder met een eed. Te voren rekende men geen vee, dat boedel inbreng was, maar dat zonderde men van het bezit uit; anders was het boedel, hoe groot dat het ook was.

De tapper behoort gene zekerheid aan te nemen, dan van blootwol en van ongezoomde kleederen en van ongezeefd meel. Vindt een man zijn goed in een tappers huis en zegt dit: dat des mans bediende het verdronken heeft en hij dit bezweeren wil, dan eischt de tapper des drinkers geld en geeft den man zijn goed. Lijkschulden en dienstloon is een volle eed binnen 25 penningen.

VAN DE VROUW.

4. De vrouw betaalt gene wanwaren, want zij niet meer macht heeft dan vier penningen wegens koop. De haan, de kat en de borstel.

Item van de vrouw. Wegens drie hoofdzaken zal de vrouw verantwoorden, om lijf, om de zes leden en om de diefte.

VAN DOODSLAG.

5. Als men het dooddeel van des overtreders handen aan

fior flogum nout ielda ne mey, sa bete and ielde hit thi rika. Thi broder ieft thria pund to tha ielde. Emes pund thet sen xviii enza. Thi forma swire xi enza an fior panningan. Thi eftra swira anne scill. an fif enza. Thi thredda swire thria enza sunder fior panningan.

Sex lithe rekat half meytel. Tho tha nedmonda herder ful meytele. Half syb ieft ful meitele. Tho re meitele mot ma mith ene ethe vntgunga, alder ma tha sibbe nout reda ne mey. Thredkingis meitele is ma niar to bitiugane dan to vnswerane. Thi feder vrfeth thene fon delda sune binna ena huse vmbe tha meitele.

Alsa thi mon hine vrfiucht and enne mon slaith, sa scol re meytele it sine friundum hebba, sa nis ti broder to nenre meytele set, er hit twia vrfuchten were. Thio merc scol ther other stonda thredda stund. Thredda stund x merc to ta schada to rekane. Urfiucht se thio dochter thi feder there dochter x merc to rekane. Jef re nout libbe, thi broder alsa wel x merc. Thio suster ieft ac tha broder x merc. (89) Thi fedria tha broder sune et ta xl mercum twa merc to enre riuchtere meitele to rekene. Thi em tha suster sune, ouerhalue merc to rekane. Thi forma swire ene merc. Thi bern eftra swire en halue merc. Thi thredda halue knidling sex bulda. Thi thredda enne fiarling. Wida and vnierich kindan rekat nene meitele. Alsa wist thet xv londriucht. Papan ende walberan rekat ac nen.

LONDWIXLE.

6. Hwersa en frowe farit of ena liudgarda inna then orn and hio afte den hebbe, and hio thenna to othera jhvnum kumth. Sa wol hio thenna hir frudelf ierne afte hebbe, sa aghe re mundschet bi riuchta to winna it hire arra swargum, ther him bi riuchta law-

de vier staken niet betalen kan, dan boet en betaalt het de rijke. De broeder geeft drie pond tot het geld. Ooms pond dat zijn 18 einzen. De eerste graad elf einzen en 4 penningen. De volgende graad een schelling en 5 einzen. De derde graad drie einzen min 4 penningen.

Zes leden geven half gemeen geld. Voor schaking behoort vol gemeen geld. Halve verwantschap geeft vol gemeen geld. Bij gemeen geld moet men met een eed ontgaan, alwaar men de verwantschap niet bewijzen kan. Het gemeen geld der verwantschap in den derden graad, is men nader te betuigen, dan te ontzweeren. De vader vervangt den uitgeboedelden zoon binnen een huis wegens het gemeen geld.

Wanneer iemand zich vervecht en eenen man doodt, dan zal hij gemeen geld van zijne vrienden hebben, dan is de broeder op geen gemeen geld gezet, voor dat het tweemaal vervochten was. De mark zal tot den derden keer toe aan de andere zijn. Den derden male 10 mark tot de schade te geven. Vervecht zich de dochter, de vader aan de dochter 10 mark te geven. Zoo hij niet meer leeft de broeder evenzeer 10 mark. De zuster geeft ook den broeder 10 mark. De oom van vaders zijde den broeders zoon tot de 40 mark twee mark tot wettig gemeen geld te geven. De oom van moeders zijde den zusters zoon, anderhalve mark te geven. De eerste graad een mark. Der kinderen tweede graad een halve mark. De derdehalve graad zes bulda. De derde eene vierling. Weduwen en minderjarige kinderen geven geen gemeen geld. Zoo wijst het 15 landregt. Geestelijken en welgeborenen geven ook geen.

LANDWISSEL.

6. Wanneer eene vrouw vaart uit het eene familie beheer in het ander en zij gehuwd is, en zij dan wederom in eene andere huishouding komt. Wil zij dan haren vrijer gaarne wettig hebben, dan moet hij de voogdijschatting met regt winnen van hare vroegere zwagers, welke hen vol-

gat is; sa is ti mundsket xiii schill. and xiii panningan jef en som skildwepern. Thet is en riucht mundschet.

Hwersa en frowe heth steen enne aften stol and hio mith sogum wedum biwrocht is and se kapat hit mith riuchta mundschet et ta riuchta formunde, sta (sa) stet thio frowe then a fria fotum.

FON FROWM.

7. Sa hwersa ma ene frowa vtjeft, sa racht ma hire fior wed. Thet forme. Thette re thi feder frei kap weddade, with wane sa hio hire lif wolde ledza. Thet other. Thet kapade mec stat ende mith scill., ther hio hire frudelf ief in tha hude, half be ende bodel, jefta xiii merc and viii panningan. Thet thredde. Thet se vrweddade thene becfeng anda lawm, (90) and sa weddade hire hir feder wither tha bedlinze alle hredde.

BREIDG.

8. Sa thi breydgroma slain is in drecht, sa fulgat thio breyde tha lyke to howe ende to grewe and to huse and wint thermithe here drechtpund and thene wetma. Thet sent xviii enza and thet inreste iefta thet vterste rider, vndschawidis kern. Sa ach thet mundlase meydene to kiasan hire fremeda formunde. Thet kapade se mith schette ende mith scillinge, tha capstedene. Hire halse pund; thet sen xiii enza ende viii panningan.

FON LAWM.

9. Ther sent thre keran and thre vrkeran. Thet was by FREDERICUS tydum, ther ene Godisboda was; tha helt ma thet to riuchte.

Hwersa en wide monnat, sa latte se thene mon vppa thet berna goud and vrterit and vrbalat thet berna

gens regt nagelaten is; dan is de voogdijschatting 13 schell. en 13 penningen of eene som schildweperen. Dit is eene wettige voogdijschatting.

Wanneer eene vrouw heeft staan eene wettige stoel (ge trouwd is) en zij de zeven wijdingen ontvangen heeft en zij koopt het met wettige voogdijschatting van den wettigen voogd, zoo staat de vrouw dan op vrije voeten.

VAN VROUWEN.

7. Wanneer men eene vrouw uithuwelijkt, dan geeft men haar vier panden. Het eerste. Dat haar de vader vrije koop verzekert met wien zij dan haar leven wil leiden. Het andere. Het gekochte huwelijk houdt stand en met schell., die zij haren vrijer gaf in bewaring, half onroerend goed en half roerend goed, of 13 mark en 8 penningen. Het derde. Dat zij afstand deed van de terugtasting in de erfenis en dan verzekerde haar hare vader wederom de boedeluitgift geheel vrij.

BRUIDEGOM.

8. Wanneer de bruidegom doodgeslagen wordt onder de huwelijksplegtigheden, dan volgt de bruid het lijk naar het hof en naar het graf en naar het huis en wint daarmede haar huwelijksgeld en het weduwen geld. Dat zijn 18 einzen en het onderste of bovenste kleed, onbeschadigd gekozen. Dan behoort het voogdelooze meisje te kiezen haren vreemden voogd. Dat kocht zij met vee en met geld, die koopplaats. Haar halsgeld; dat zijn 13 einzen en 8 penningen.

VAN ERFENISSEN.

9. Er zijn drie keuren en drie overkeuren. Dit was in FREDERICUS tijden, die een Godsgezant was; toen hield men dit tot regt.

Wanneer eene weduwe trouwt, bracht zij dan den man op der kinderen goederen goed en verteert en brengt door

goud, alle want ther was; thet ma se to jericha swera macht, sa nomen se hiara feder goud fon ter moder.

Thet other. Star thera berna eng, se lefte hit sin goud vp tha moder and vppe thene stiapfedir and nout vp tha susterna. Jef tha bern makaden ennen ewitha mith er moder, thet thi broder moste lewa sin goud vppa thene broder, sa heth ma thet ene asche. Wan se bern bi da letera monne, alsa se starf, sa lefde se thet goud, ther se vntfen hede fon ta arra bernum (91) alsa fir vppa tha letera bern, ther fremde weren, sa se to tham, ther thet goud fon ekemen was; thet weren arra bern.

Thet thredde. Hwersa en frowe anne mon nom, and hi ther bern bi thach, and nede se thi prester vnder bok ende stola nout gader iewen and tha word, ther ther to herden nout spretzen; alsa se starf, wolde hi tha bern to erum hebba and to afta makia, sa was goud; ne wolde hi se nout, sa machte hi 't leta and thet was en erge thing, sa thio moder alsa ethele was, alsa thi fedir and hio tho howe an to huse lat was, thet ta bern thenna nan aften stol machten bisitta.

Nu is 't riucht. Hwersa en wide monnat and hio tha bern to balemund wolt makia, thet se nom half be ende half bodel, en de half kaplond with ta bern. Thet is erst.

Thet other. Sture thera berna eng, thet se fortlefde vppa sinne broder jef vp tha suster and nout vp than fedir ne moder.

Thet thredde. Hwersa en mon sine breit halat, to howe ende to huse met here and mith drechte and ma se him iewe aftlike and riuchtlike. Wersa thi prester, sa thi leya hede se gader gewen, sa was 't allike aft ande tha kindan, ther hia tegen, weren ac allike aft.

der kinderen goed, al wat er was; wanneer men ze meerderjarig zweeren kan, dan namen zij hun vaders goed van de moeder.

Het tweede. Stierf der kinderen een, dan liet het zijn goed op de moeder en op den stiefvader na en niet op de zusters. Zoo de kinderen maakten eene wettige overeenkomst met de moeder, dat de broeder moeste nalaten zijn goed op den broeder, dan noemt men dit eene asche. Won zij kinderen bij den tweeden man, wanneer zij stierf, dan liet zij het goed na, dat zij ontvangen hadde van de eerste kinderen evenzoo aan de latere kinderen, die vreemd waren, als zij het aan hun, (naliet) daar het goed van gekomen was; dat waren de eerste kinderen.

Het derde. Wanneer eene vrouw eenen man nam, en zij daar kinderen bij toog, en had hun de priester niet onder boek en stool vereenigd en de woorden, die daartoe behoorden niet gesproken; wanneer zij stierf, wilde hij de kinderen tot eere hebben en wettig maken, dan was het goed; wilde hij ze niet, dan mocht hij het laten en dit was eene erge zaak, zoo de moeder zoo edel was, als de vader en zij in hof en huis geleid was, dat de kinderen dan genen wettigen stoel mochten bezitten.

Nu is het regt. Wanneer eene weduwe trouwt en zij de kinderen eenen voogd wil geven, dat zij neme half bezit en half boedel en de helft van het gekochte land tegen de kinderen. Dit is ten eersten.

Het andere. Stierf der kinderen een, dat zij nalieten op den broeder of op de zuster en niet op den vader of de moeder.

Het derde. Wanneer iemand zijne bruid haalt, in hof en in huis met gezang en met gevolg en men ze hem wettig geeft en volgens regt. Wanneer de priester of de leek ze te zaam gebragt heeft, zoo was het gelijke wettig en de kinderen, welke zij togen, waren ook gelijke wettig.

(92) Fior thing rorat scolanga. Londcap met skefte bimeten an mith pale bisleten jefta londwixil end vnthetene breid and ene senede son bi LX mercum; hia ne kiasa ma marra.

FON KENINGES BON.

10. Thria thing askiat keninges bon. Hwslogha, wif a ned nimen ende sa thi here it ta hoke lith. Bi ele and bi ongle, bi hennenge and bi wendlinge, bi thrintera mare and bi twelf wintera maga, ther leith ma thene frethe. There leus bi tha halse, thene frethe bi ayna and bi erda. Sa ach thi fulla wera tha lethega to remane. Sa mey ma thene hals in enre leus vrwirkia. — Sa ach thi Frana sine liude to bonnene thes keninges bon to ther londwere to ledzane. Sa hwa of ta lond flege, thet hi nammer edel wnne. Thi broder flach vta londe, thi other leth sin lyf to der londwere, tha se wither komen, tha hethe thi egling, ther thet ethele werde en kayde. Thi other heth fridling, thi achte nen ethel, ne nen delschip with sine broder, aldervmbe, thet hi flach vta londe.

Item. Hwasa thria keningis bon vrsit and thi Frana sinne scheld vpnimth, sa ach hi thes keningis bon to fellane, mith en ende xx scill. Frana bon vmb vnehlest twene scill. Jef ter hwa vmbe en thing it ta hws with sete and ther en wald (93) wer and vmbe derne sone jefta thet ter lathat were to en thingat and hi nen ondert deth. Ganc hi vrherich of thingat, sa brecht hi fior enza and xiiii thrimene panning.

SEKENE.

11. Thi Frana secht mith twam monnum vr axla and vnegert mith vpstatta hondum. Thio secne

Vier zaken is men schuldig te voldoen. Landkoop met den staf bemeten en met palen afgesloten of landwissel en beloofde bruid en eene gezoende zoen, bij 60 mark; ten zij men meerder kiest.

VAN DES KONINGS BAN.

10. Drie zaken vorderen des konings ban. Huisschatting, vrouw met geweld genomen en zoo het leger te huis is. Bij ele en bij ongle, bij henninge en bij wendlinge, bij thrintera mare en bij twaalf wintera maga, daar legt men den vrede. Het verraad bij den hals, de vrede bij eigendom en bij grond. Dan behoort de volle bezitter voor den ledigen te ruimen. Zoo kan men zijnen hals in een verraad verbeuren. — Dan behoort de Frana zijne lieden te bannen des konings ban, om tot den landweer op te komen. Zoo wie uit het land vlood, dat hij nimmer edel wint. De broeder vlood uit het land, de andere bragt zijn lijf tot den landweer, toen zij weder kwamen, toen heette die edele, die het ouderlijk goed verdedigde en beschermde. De andere heet vrijling, dien kwam geen ouderlijk goed noch gene deeling toe tegen zijnen broeder, aldaarom, dat hij vlood uit het land.

Item. Wie drie konings bannen verzit en de Frana zijn schild opneemt, dan moet hij des konings ban boeten, met 21 schell. Des Frana ban wegens niet voldoening 2 schell. Zoo er iemand wegens eene zaak in het huis terug bleef en daar een geweld was en wegens overtreding der zoen of dat hij tot een geregt gedagvaard was en hij gene verantwoording doet. Ging hij ongehoorig van het geregt, dan verbeurt hij vier einzen en $13\frac{1}{3}$ penning.

HUISZOEKING.

11. De Frana zoekt met twee mannen tot over de schouders bloot en zonder gordel met opgestokene handen. De

vrsed strid and iechta, sa thi weldega it ta hws is.

FON OFFER.

12. Thria afta thing set ma tha husmon to. It mydwintra, it paschum, it pinxtrum, efterdam nout mar, jef hi nout biclagat nis. Deything bidde hi, sa re tha clage er nout herde. Vmbe vrhernisse ach thi Frana fior enza. Thi Asega anne schill. Thi bonnere otherne thrimene panning. Frana stridfrethe and hondkelene twa pund. Thio haudlesene; an thinge thes Frana thrimen, thera liuda twede. Tha reddian ne agen nen x merca frethe vmbe tha lithe, ne hundert merca vmbe thet lif, mer en haudlesene Thes ach thi Frana nout, sa 't vnder him nout entgat nis. Reddia vrhernisse send twa pund. — Iding thing is ter set vmbe thes flodfarande anckern (Iding lathath ma twiska twa sunna and endath ma binna etmele) ende seil ofenimen an vmbe epene jet an dyke ende an domme, vmbe menesna, vmbe lichscilda, vmbe ene frowa an berde bifuchten, vmbe ene case efter thinges kede(94)na and in bonneda frethe; vmbe thene chrimlawey ther kw binimen.

FON PAPANA TIUCHT.

13. Papana tiucht vntfeth ma vmbe aftmonda a schedene, bokinga and bethringa ande tha lesta rekinga. Thi wedmon mey reknia vm ene bodel and vmbe ene senede sone, der in sine ondert den is, alsa lange, sa hi liwat. Thi prester and twene reddian, to halat to des vndande bare, tha vrfath tha forledene. — Twa metedolch blodrennande biclagat a twi halua is strid. Cumth thi other efter tham, ther thet dolch helat is jefta vntbledende, sa mey hi nout strida, hi scel al

zoeking verzet den strijd en het bewijs, indien de geweldadiger in het huis is.

VAN OFFER.

12. Drie wettige geregten legt men den huisman op. Te midwinter, te paschen, te pinksteren; daarna niet meer, zoo hij niet beklaagd is. De dagvaarding verzoekt hij, zoo hij de klagte vroeger niet hoorde. Wegens ongehoorzaamheid komt den Frana vier einzen toe. Den regter eenen schell. Den banner een een derde penning. Des Frana strijdvrede en handkoeling twee pond. De hoofdlossing: aan het geregt van den Frana een derde, aan de lieden twee derde. Den regteren behooren gene tien mark vrede wegens de leden, noch honderd mark wegens het lijf, maar eene hoofdlossing. Deze komt den Frana niet toe, zoo het onder hem niet beregt is. Der regteren ongehoorzaamheid is twee pond. — Spoedig geregt is er ingesteld wegens losgemaakte ankers (Spoedig geregt dagvaart men tusschen twee zonnen en eindigt men binnen het etmaal) en zeilen afgenomen en wegens opene gaten aan dijk en aan dammen, wegens dienstloon, wegens lijkschulden, wegens eene vrouw in zwangerschap bevochten, wegens een gevegt na geregtsverkondiging en in den bevolene vrede; wegens het geweide der koe benomen.

VAN DER GEESTELIJKEN GETUIGENIS.

13. Der geestelijke getuigenis ontvangt men om de wettigheid van het huwelijk te beslissen, boeking en voldoening en giften ter zake des doods. De wedman mag rekenen wegens een boedel en wegens eene gezoende zoen, welke in zijne tegenwoordigheid geschied is, zoolang als hij leeft. De priester en twee regters, daarbij gehaald op des verwonden aanzoek, vervangen den overledene. — Twee maatwonden bloedvloeijend aangeklaagd van beide zijden is strijd. Komt de ander daarna, als de wonde geheeld is of niet bloedend, dan mag hij

iechta beta, thet ther er clagit is. Thene orde met ma al vmbe, ther vmbe hat hit en metedolch. Sa ther twene fiuchtat and hira ahwedera otherum ene dede deth, thi ther er tha case bisecht, nen riucht ne ach hi vmbe tha seke ne efter tham nen ondern. Nedmonda a wey is strid an husesgadringe xii ethan, jefta in en schipe. Wepande and ropande mitha Frana and mitha liudum, tet is iechta.

Thi blata mey nan warand ne wesa iefta dwa, hi ne muge 't alle fella. Schaluere acht halue bote. Unweldede dede ne acht mar halue bote and halue gadirtochta.

(95) Sa thi bistridega to fara to bon den was, tha nom thi fogeth thes keninges crus and bant ther to enen fona ende set tet vppa thes monnis hws to fiortega degum. Com thi mon vnder tham nout wither an wald, sa nom thi fogith al sin goud (thana com keninges lond) and gald tha gastelika liudum thene bon and tha clagere sin goud. — Thene morder regbrek ma. Thene rawir vnthaudat ma. Thene kattere barn ma jeft ma siuth ma (eum, qui peccat contra naturam). Thene witherstridega and thene hera sunder erum vrsanc ma. Fad is bi ther ferra hond.

FON WECHUM.

14. Sa ma enen legersforda scol makia bi tha hemes werue, sa achen thet liud haa iefta korn nimen ande thet quada wey, bihalua Frana word, ther mithe to stoppian sunder brecma.

SCHIP.

15. Skip eferith, lond vntpantis driuan, hors vnorfadis eriden en merc to bote jefta en eth buta fretha. Binna frethe x merc. Thio vpstigenne and thio ofstigenne alsa wel x merc.

niet strijden, hij zal als bewezen boeten dat, wat vroeger geklaagd is. Den boord der wonde meet men geheel om, daarom heet het eene maatwonde. Zoo er twee vegten en de een den anderen eene daad doet, die welke eerst den strijd ontkent, geen regt komt hem toe wegens de zaak noch daarna gene verantwoording. Geweld op den weg aan vrouwen is strijd en huisbezetting 13 eeden, of in een schip. Klagende en roepende met den Frana en met de lieden, dit is bewezen.

De arme kan geen borg wezen of geven, het en zij hij het alles betalen kan. Scholfering heeft halve boete. Niet opzettelijke daad en komt maar halve boete toe en half bewijs.

Zoo de beschuldigde te voren in den ban gedaan was, dan nam de voogd des konings kruis en bond daar aan eenen vaan en zette dien op des mans huis veertig dagen lang. Komt de man in dien tusschentijd niet weder in de magt, dan nam de voogd al zijn goed, (van hier komt 's konings land) en betaalde den geestelijke lieden den ban en den klager zijn goed. — Den moordenaar rabrake men. Den rover onthoofdt men. Den sodomiet brandt men of men schiet hem (hem, die zondigt tegen de natuur). Den oproermaker en den heer zonder eer verdrinkt men. Vermindering (van het geld) is bij de regterhand.

VAN WEGEN.

14. Wanneer men eenen bedorvenen weg zal herstellen bij de dorps werven, dan behooren de lieden hooi of koorn te nemen en den kwaden weg, zonder Frana's last, daarmede te stoppen zonder breuke.

SCHIP.

15. Scheep gevaren, van 't land los laten drijven, paard zonder toestemming gereden een mark tot boete of een eed buiten vrede. Binnen vrede tien mark. Het opstijgen en het afstijgen evenzoo tien mark.

FON DADA TO BISET.

16. Sa thio dede is biset, sa mot ma thene waranda mith stride seka jefta mith witum. Sprecht thi forma and thi other, thet hia anne scildra wite, sa breng hi thene thredda to stride. Nout farra mot ma fara, hwant ne mey ma nout farra seka vr mar ne vr merka ne vr tha thredda hond nene fortledene (96) dwa, nen strid fortleda vr then dregande schild. Thet is allera Fresena riucht.

FON TZURCFREDE.

17. Hwasa otherum vnderleit in tha tzurcfrethe met wich ende met wepen and ma hine gelt to howe ende to huse, jefta inna tha warffrethe, jeft inna tha herfrethe, jefta in en vnwad weter gelt, sa is tio bote fif merc ende twa enza, vel aliter. Is 't den to tha warfrethe, sa sen 't v pund, thet is xv scill. jefta viii ethan. Fon tha warf to ther tzurka, fon ther tzurka to tha hws and fon tha hws ut supra.

Hwaso otherem thene wey want buta thisse frethe-ghum, sa is tio bote xiiii enza jefta sex ethan. Thio hageste weywendene is thet: hwersa ma en jung bern to tha Godishuse to tha depene dreith, sa is sin bote LXXII menet punda jefta LXXII etha. Blift thet bern hethen, sa ach hit en twed ield. Thet on to ledene mith LX ethum and xix to kiasan; and nal ma hit nout onleda c etha to riuchtc.

SKAMET.

18. Enre frowa hire thria clecht thruchesnithen, thet recklin bi xi scill. Thet other clecht bi xxx enzem. Thet hemethe bi sogen merkum.

Hwane sa ma nachtis mordia wol and thet ma him ene dede, sa is 't thrimen furdel to bote an to

VAN DADEN TE BEZETTEN.

16. Zoo de daad bezet is, (in het geregt gebragt) dan moet men den dader met strijd zoeken of met getuigen. Zegt de eerste en de tweede, dat zij eenen schuldigeren weten, dan brengt hij den derden ten strijde. Niet verder moet men varen, want men mag niet verder zoeken over grenzen noch over marken noch over den derden hand gene voortleiding doen, (vervolging) genen strijd vervolgen over het dragende schild (als het regtsgebied gaat). Dit is aller Friezen regt.

VAN KERKVREDE.

17. Wie eenen anderen aanvalt in de kerkvrede met krijg en met wapenen en men hem vervolgt naar hof en naar huis; of in den geregtsvrede of in den heirvrede, of in een onwaadbaar water vervolgt, dan is de boete vijf mark en twee einzen, of anders. Is het gedaan in den geregtsvrede, dan zijn het vijf pond, dat is 15 schell. of acht eeden. Van het geregt tot de kerk, van de kerk tot het huis en van het huis als boven.

Wie den anderen den weg belemmert buiten deze vredeplaatsen, dan is de boete 14 einzen of zes eeden. De hoogste wegbelemmering is deze: wanneer men een jong kind tot het Godshuis ten doop draagt, dan is zijne boete 72 gemeene ponden of 72 eeden. Blijft het kind heiden, dan komt het twee derde geld toe. Dit te bewijzen met 60 eeden en 19 te kiezen; en wil men het niet bewijzen honderd eeden tot regt.

SCHAAMTE.

18. Eener vrouw hare drie kleederen doorgesneden, het overkleed bij 11 schell. Het ander kleed bij 30 einzen. Het hemd bij 7 mark.

Wien men des nachts heimelijke daden wil doen en doet men hem eene daad, dan is het een derde meerder tot boete

riuchte. Efter alders dathe nethor thi eheges (97) lefta nanne schatha mene deya.

FON LOND.

19. Lidsane lond ne mem ma nout iewa, buta thriwan ende dregan, thawile thet thi mon rith an ganc.

FON THIAWM.

20. Hwersa en thiaf en goud stelt and hit thenna en other nimth, sa scel him sin goud wither iewa and ther to sin thrifalde bote jeft hit iechta is. Aldervmbe, thet hi 't mith sine hals bineth heth, jefta mith thrifalda riuchte to vntgungane. Thet is en thiafriucht. Thi sethega thiaf, ther ewesen heth mitha en otherum ier an dey, thi strit vmbe xxx panninga kapis Werthat tha thiuchta buta huse efunden, sa is tio bota thrimen furdel.

FON WAPELDRONC.

21. Thit is thi hagesta wapeldepene. Thet ma then mon werp of ta schipe jefta of ter bregge in en vntwad wetere, thet hi then grund noder spera iefta spurna muge, sa is tio bote fif merc and twa enza jeftha fior ethan.

Thi hagista swimslec, hagista ertfal, hagiste weywendene, bronddolch sunder inhalingum. Soldeda, enes wiwes hereshomelinga, berdhomelinga, en boga of ta ara bretzen; en basefeeng enre frowa den, thet feritste lith a fingrum ende a tanum, en slochtech a fara an da haude and alle thisse vorscr fif merc ende twa enza.

Hwam sa slait, thet hi ne alle bidrit and nout of ta (98) loge gunga ne mey, sa is ac thio bote fif merc ende twa enza jefta viii ethan. Jef hi of ta loge gunga, sa is tio bote ende thet riucht halue lessa.

en tot regt. Na der ouderen dood behoeft de overgeblevene gene schade gemeenschappelijk te lijden.

VAN LAND.

19. Liggend land en mag men niet geven, maar drijvend en dragend, terwijl dat de man reed en ging.

VAN DIEVEN.

20. Wanneer een dief een goed steelt en het dan een ander neemt, dan zal (hij) hem zijn goed weder geven en daarbij zijne driedubbelde boete, zoo het bewezen is. Aldaarom, dat hij het met zijnen hals verbeurd heeft; of met driedubbeld regt te ontgaan. Dit is een dieven regt. De bezittende dief, die geweest heeft met eenen anderen jaar en dag, die strijdt om 30 penningen koop. Worden de gestolene goederen buitens huis gevonden, dan is de boete een derde meerder.

VAN WATERDOMPELING.

21. Dit is de hoogste waterdompeling. Dat men den man wierp van het schip of van de brug in een onwaadbaar water, dat hij den grond niet bereiken of bespeuren mag, dan is de boete 5 mark en twee einzen of vier eeden.

De hoogste zwijmslag, hoogste aardval, hoogste wegbelemmering, brandwonde, zonder inhalingen. Bezoedeling, eener vrouwe haarbederving, baardbederving, een rand van het oor gebroken, eene schandelijke aanpakking eener vrouw gedaan, het voorste lid aan de vingeren en aan de teenen, een slagtand voor in het hoofd en alle deze voorschrevene vijf mark en twee einzen.

Wien dat men slaat, dat hij zich geheel bevuilt en niet van de plaats gaan kan, dan is ook de boete vijf mark en twee einzen of 8 eeden. Zoo hij van de plaats ging, dan is de boete en het regt de helft minder.

Stefslec en half pund iefta fior ethan. Irsenslec en hel pund iefta viii ethan. Item alle bityghie is en eth. Alle wara en eth. Wonwara en eth jefta en merc to bote. Scettes homelinga en eth. Vntpant raf en eth; pant ma hit vr tha fior enza, sa sen 't sex ethan. Raf ettene en eth. Raf scettene en eth. Alle meyda en eth. Alle lichscilda en eth vp enen fiarder biares. Panningscild binna ix ensem is en eth sunder wita, thet pund wint a witan. Tian enza en wita. Alle nedschininge is en eth. Alle firenge is en eth. Ethwitisword is en eth. Heynesna is en eth. Lengoud is en eth. Hondechtig goud is twen witan. Hwasa vmbe disse tichtan nout swera nelle, thi bote ney riuchte and ney ther werde.

FON BENDUM.

22. Thit sent tha riuchte swarte benden. Thet ma thene mon anne doc vr tha achne binde and tha honde vp ne reg. Sa ach hi bi riuchta en twed ielt. Jef hi biseke, sa vntgunge hi mith xii ethum.

Thit sent tha reyngbendan. Thet ma then mon in tha helde sle jeft ma him then finger in der sele bilokie, sa is tio bote xiii merc, jefta viii ethan mede (99) to vngungane.

Thit sent tha riuchte nedbendan. Thet ma thene mon nimen ende leden mith hondum a vntwald fore tha twa hvs to tha thredda in and hine halden vr sinne willa; sa is tio bote viii halue merc jef mith sex ethum to vntgungane. — Herebendan xv scill. jefta fior ethan. Slof bendan, thet ma thene mon mith hondum halde and sin fiund hine hena wille, sa is tio bote xii scill. sunder ene haling, jefta thre ethan.

FON IELDE.

23. Thervmbe hu ma alle firna mith fia machte beta.

Stokslag een half pond of vier eeden. IJzerslag een heel pond of 8 eeden. Item alle klagte is een eed. Alle waren een eed. Slechte waren een eed of een mark tot boete. Vee's verderving een eed. Roof van het niet bepande een eed, pandt men het, boven de vier einzen, dan zijn het zes eeden. Roof door weiding een eed. Veeroof een eed. Alle loon een eed. Alle lijkschulden een eed op een vierdel bier. Penningschuld binnen 9 einzen is een eed zonder tegenbewijs, het pond wint het tegenbewijs. Tien einzen een tegenbewijs. Alle noodschijn is een eed. Alle viering is een eed. Meineed is een eed. Huisdienstloon is een eed. Geleend goed is een eed. Handgifte goed is twee bewijseeden. Wie wegens deze klagten niet zweeren wil, die boet naar regt en naar de waarde.

VAN BINDINGEN.

22. Dit zijn de regte huidbindingen. Dat men iemand eenen doek voor de oogen bindt en de handen op den rug. Dan komt hem met regt tweederde geld toe. Zoo hij ontkent, dan ontgaat hij met 12 eeden.

Dit zijn de ringbindingen. Dat men den man in gevangenis zette of men hem den vinger met een touw bindt, dan is de boete 13 mark, of acht eeden mede te ontgaan.

Dit zijn de regte noodbindingen. Dat men den man neemt en leide hem met de handen buiten verwering langs twee huizen tot het derde in, en hem houde men boven zijnen wil; dan is de boete $7\frac{1}{2}$ mark, of met zes eeden te ontgaan. — Touwbindingen 15 schell. of vier eeden. Losse bindingen, dat men den man met handen houdt en zijn vijand hem beledigen wil, dan is de boete 12 schell. min eene haling, of drie eeden.

VAN GELDING.

23. Daarom, hoe men alle misdaden met vee mochte boe-

tha keren tha luide allererst thet forme ield bi xii merkum. Therefter tha krungen tha frund sex merc ther to, ther hia vnder himman delden. Therefter worden tha ielde aket to xxiiii merkum, therefter bi xxxvi merkum.

By fortega merkum set ma thene vndscrifta, er ma thene godfrethe bigrep. Ther bi set ma thet halue ield bi xx mercum. Thet thrimen ield bi xiiii thrimen merc. Therefter tha tha liude christegaden tho monslachta and to othera quada dedum and thi panning ergade, tha bigripen se thene godfrethe. And set ma thet ield bi c punda and alne scrifta twibete. Therefter set ma thet ield bi cc merka and thene vndscrifta alderbi. Therefter bi ccc merkum. Therefter bi xx (100) hagista merkum. Thio merc bi xii pundum grenslachta. Tha xx merka sent xvi merc anglischis. Bi thisse ield is ter set alle vntscrifta. Nu was vse ield bi xx merka anglischis.

FON MORDSEKUM.

24. Alle Fresan mugen hiara firna beta mith fia, bihalua thrim wendum. Thet forme. Sa ma thet Godeshvs inbrecht and thene sancta biraut, sa ach hi bi riuchta then nord alda bam and thet tianspetzet fial. Thet other. Sa thi sceltat halat fon sascha merkum thene haga helm and thene ridder; mon slait, hvs barn, sa ach ma hine to feran in thet northheff. Thet thredde. Hwasa nachtis thet Godeshvs barn and thet wathemhof and ther a binna mon an mar nimt, sa ach ma vmb sin lif nen fia to biaden.

MENTA.

25. Fon Stawrum to westa and fon Jewere to asta weren tha twen foneran, ther erst foren to Rome and thet withe wrpen. Tha ief kening KERL thet alle Fresum; thet ma to Jewere an to Stawrum stapelan sette and pan nng sloge.

ten, toen kozen de lieden allereerst het eerste geld bij 12 mark. Daarna toen bedongen de vrienden zes mark daarbij, welke zij onder zich deelden. Daarna werden de gelden vermeerderd tot 24 mark, daarna tot 36 mark.

Op veertig mark zet men de wondschrijving, voor men de goederen vrede bepaalde. Daarbij zette men het halve geld op 20 mark. Het derde geld op 13 een derde mark. Daarna toen de lieden christen werden, tot manslag en tot andere kwade daden en de penning slechter werd, toen bepaalden zij de goederen vrede, en zette men het geld op honderd pond en alle schrijven dubbeld. Daarna zette men het geld op twee honderd mark en de wondschrijving daarbij. Daarna op drie honderd mark. Daarna op twintig hoogste marken. De mark op 12 pond groninger munt. De 20 mark zijn 16 mark engelsch. Op deze gelden is er gezet alle wondschrijvingen. Nu was ons geld op 20 mark engelsch.

VAN MOORDZAKEN.

24. Alle Friezen mogen hunne misdaden boeten met geld, behalven drie misdaden. De eerste. Wanneer men het Godshuis inbreekt en het heilige berooft, dan komt hem toe met regt den noordschen eikenboom en het tienspakig wiel. De andere. Zoo de schout haalt uit de saksische landen den hoogen helm en den ridder; mannen slaat, huis brandt, dan behoort men hem te voeren in de noordzee. De derde. Wie dat des nachts het Godshuis brandt en de garvekamer en daar dan binnen min of meer neemt, dan behoort men om zijn lijf geen geld te bieden.

MUNT.

25. Van Staveren ten westen en van Jever ten oosten waren de twee vaandeldragers, die eerst voeren naar Rome en dit verwoesten. Toen gaf koning KAREL dit allen Friezen; dat men te Jever en te Staveren stapels zette en penningen sloeg.

Merc.

Tha alle Fresan schipat weren, tha leueden se thet: hoc hira, sa erist then londgung nome, thet hia ene pictunna barnde and tha othernm thermithe kuth dede thet hia then londgung nimen hede and keren thet tha to riuchte. Jeft er (101) eng lond vrherat worde fon tha sutherna sereda herum jefta fon tha norda wising, thet ta sex tha sogenda hulp, thet hit alsa wel machte sa othera sex. Ac keren se thet: jef ter eng lond fon ta sogen selandum welde vnriucht fara, liude rawia iefta morthia, thet thet sexte thet sogende bithunge, thet thet alle riuchte fore. Thet thredde: Hwer ma en wif halat mith horne and mith hlude, met becna and mith drechte, thet hio schulde ammermar aften stol bisitta. Thet fiarde: wasa wif vr wald and vr willa nome, sa ach hio thene boda to tha frundem to sendan, tha friund to tha Frana, thi Frana thet thing also ney to ledzane, thet hi tha oza mith sine etgers orde bitetza muge; thi Frana hia ther vte to niman and thet bredhuse to barnane mith ther kenliker wald. Hire werjeld tho weddianne and tha Frana thet sin. Thet fifte: jeft er en mon wif nede nome and hi thenna to ena othera hvs flechtich wrde, fon ta othera to tha thredda, fon tha thredda to ther tzurka, tha thria hvs to barnane and tha tzurka tho brekane an hia ther vt to nimane.

7e Deel.

ASEGA RIUCHT.

1. Asega! is 't thingtid? Alsa hit is, alsa fort deis. Sa j bi londriuchte hio thing heia and (102) halda wr alle ivwe berieldan, alsa fyr sa 't him iuwe bon-

Let.

Toen alle Friezen zich vereenigd hadden, toen beloofden zij dit: welk hunner, dat eerst den oorlog begon, dat zij eene pekton brandden en den anderen daarmede kond deden, dat zij den oorlog begonnen hadden en kozen dit toen tot regt. Zoo er eenig land overheerd werd van de zuidelijk geschorene heeren of van den noordschen zeerover, dat de zes het zevende hielpen, dat het zoo wel vermocht als de andere zes. Ook kozen zij dit: zoo er eenig land van de zeven zeelanden wilde onregt handelen, lieden beroven of moorden, dat het zesde het zevende bedwong, dat het alle regt doe. Het derde: wanneer men eene vrouw haalt met hoornen en met gezang, met bakens en met gevolg, dat zij zoude altijd wettigen stoel bezitten. Het vierde: wie eene vrouw boven hare magt en tegen haren wil nam, dan behoort zij den bode naar de vrienden te zenden, de vrienden naar den Frana, de Frana het geregt zoo nabij te leggen, dat hij de goot met de punt van zijne spies bereiken kan; de Frana haar daaruit te nemen en het bruidshuis te branden met de koninklijke magt. Haar weergeld te verzekeren en den Frana het zijne. Het vijfde: zoo er een man eene vrouw schaakte en hij dan naar een ander huis vluchtig werd, van het tweede tot het derde, van het derde tot de kerk, de drie huizen te branden en de kerk te breken en haar daaruit te nemen.

7e Deel.

ASEGA REGT.

1. Asega! is het regt tijd? Zoo het is, alsdan voort des daags. Zoo gij volgens landregt uw geregt opent en houdt wegens alle uwe klaaggelden, voor zoo verre het hun uwe

nere keth heth; sa ach hi him to vrbonnana thing-slitene, dern sone, sunderacht an vnhlest thet ter en mon dwe bihalua iuwe orleue; sa hwether sa hi hir nu a warue se, sa hi forth to ware kume. Thes grewa-bonne bon ic vr alle mine berieldan, alsaden to lastene sa thi Asega heth to riuchte deled and hebben allara monna ek mene with sine sele, thet hi riuchte tich-tan to ware brenge and ther vnthelande se, ther on tha liude falle an on thene Frana. Asega! hot age wi to dwane on thisse nie jera? J agen frethe to bonnane tham erst, ther is allerharist. Alle Godishu-sum end alle Godismonnum and thes Godeshuses erue then alrahagista frethe, thet hit nen monne binerethe, bitetszie iefta bitune, biere iefta bischere, thet agen tha liude to lowiane and j agen iuwe bon theron to ledzane. Wellat j thet lowia mitha hondum? Ge God wi. Sa fa j vp alle menlike. Sa biad ic iv thes grewabon alsa-dene to lastane, sa thi Asega delet heth and j lowat hebbat. Asega! (103) hwet agen wi fort to dwane? J agen frethe to ledzane alle widum, alle weselinem and walberum and vnewaxena kindum bi x liudmerkum ende hira twifalde bote. Hwet agen wi mar? J agen frethe to ledzane alle riuchta hwsliudum, allera monna hwe-likum binna durum bi ther haudlesene, buta durum bi x liudmerkum an alsadena hewm and alsadena werum to bisittane, sa'r biseten and binetan hede siker and san las; hwether sa'r den onkemen were mith cape sa mith wixle, sa mith riuchta herwerum, hit ne se thet ti hera schele thet lond sella an cap iefta an wixile, sa is alle londa ec an kap frei. Bitigeth er him thet, thet ther hebbe mis-erit, misscherit, misdommat, misditset, iefta hera mis-gulden, sa scel hi ne alhiron spreka, sa is hy thach niar thet to betriane and sines hera hild to winnane, than eng mon him is of to driwane, sa fir sa'r alle beteria welle.

banner bekend gemaakt heeft; dan behoort hij hun te verbieden gerigtsstoring, geschonden zoen, verzuim en overlast, die iemand doet buiten uwe toestemming; hetzij dat hij hier nu in het geregt is of terstond in het geregt komt. Des gravenban banne ik over alle mijne klaaggelden, dusdanige te betalen, als de Asega het volgens regt vonnist en heeft de een met den ander dit gemeen (dat hij het) op zijne ziel (heeft), dat hij wettige klachten in het geregt brengt en die niet verholen zijn, die aan de lieden vallen en aan den Frana. Asega! wat behooren wij te doen in dit nieuwe jaar? Gij behoort vrede te bannen dien eerst die is allergehoorzaamst. Aan alle Godshuisen en alle Godsmannen en aan het erf van Godshuis den allerhoogsten vrede, dat het geen man benadele, bedekke of betuine, beploege of bemaaije; dat behooren de lieden te beloven en gij behoort uwen ban daarop te leggen. Wilt gij dit beloven met de handen? Ja God wij. Zoo staat op alle gezamentlijk. Zoo beveel ik u des graven ban zoodanig te voldoen, als de Asega gevonnisd heeft en gij beloofd hebt. Asega! wat behooren wij verder te doen? Gij moet vrede leggen aan alle weduwen, aan alle wezen en welgeborenen en aan onvolwassene kinderen bij 10 volksmarken en hun dubbelde boete. Wat behooren wij meer? Gij behoort vrede te leggen aan alle wettige huislieden, iedereen binnen de deuren bij de hoofdlossing, buiten de deuren bij 10 volksmarken in zoodanige have en in zoodanige bezitting te zitten, zoo hij bezeten en benut heeft zeker en zonder twist, hetzij hij daar aangekomen was door koop of door wissel of door wettig huurbezit; tenzij dat de heer zal dit land verkoopen door koop of door wissel, dan is ieder land in koop vrij. Beschuldigt hij hem dit, dat hij heeft misploegd, mismaaid, misdamd, misdijkt of de huur misgolden, dan zal hij hem hierover aanspreken, dan is hij evenwel nader dit te beteren en zijns heeren hulde te winnen, dan iemand is om hem af te drijven, voor zoo verre hij dit alles bete-

Thet age hi to duane. Hwet age j mar to dwane? Silan to hlidiane and thorpe (104) maran to remane, herewegan and hemeswegan to stiftane, dikan and domman and grundiete to slane; bi euen nachte euen hacherthe; bi sumeresnacht a fulla rhine riwat, and buta vppelizet; bi midda sumera an fulla wirke wrocht; hit nese thet hit tha liude er kiase, sa ist thera liude kere ther bifara thes Asega dome. Thit agen tha liude to lowane and j iv bon theron to ledzane.

FON LAWM.

2. Hit lest ma in tha riuchtum?

Aldefeders lawa and aldemoders lawa, emes lawa, thredzia lawa, tha ach ma to haldane mith xii monna withethum.

Thet sen alders lawa: hwersa'r en mon twen sunan tiucht an thi other brother bern tiuch and thet bern en other; sa thi feder sterft, ther se fon ekemen sen, thenna queth thit kind minis federis aldafeder an thi other queth feder; sa is tet kind alsa schildich to tha lawm, sa thi sune. Is 't farra vnbern, sa is 't tho tha fiarda kemen, sa thor thi fremtha nout vppa thene orne lawiane. Thet wist thet sexte londriucht.

Thet sent emes lawa: hwersa en mon sterft an hi hebbe broders bern and susterna bern, sa sent tha susters bern alsa schildich to tha lawm sa tha broders bern.

Thet sent thredkines lawa: Hwersa brodran (105) sen and hia tha sustera vtbeliat, an thio other bern thiuch and thet bern en other, sa is tet bern to tha thredda ekemen; alsa thio suster sterf, sa achgen tha niftline alsafule on hira feders fetha lawm, sa thi brother. Liwath thi broder nout an hede se ene suster, sa urfeng thes broders bernesbern, thes dada suster. Heth hio en goud a

ren wil. Dit behoort hij te doen. Wat behoort gij meer te doen? Sluizen lopende te houden en dorpsvaarten schoon te maken, heerewegen en hamrikswegen te stichten, dijken en dammen en kolken te slaan; bij de nachtevening gelijke aardophoping, bij zomernacht behoorlijk geëgd en gerold, bij midzomer in vol werk afgewerkt; het en zij dat het de lieden vroeger verkiezen, dan is der lieden keur boven des Asega vonnis. Dit behooren de lieden te beloven en gij uwen ban daar aan te leggen.

VAN ERFENISSEN.

2. Wat leest men in de regten?

Grootvaders erfenis en grootmoeders erfenis, ooms erfenis, erfenis in den derden graad, die behoort men te houden met 12 mannen bewijseeden.

Dit zijn ouders erfenissen: wanneer iemand twee zonen teelt en een der broeders kinderen teelt en dit kind een ander, zoo de vader sterft, daar zij van gekomen zijn, dan zegt het kind mijns vaders grootvader en de andere zegt vader, dan is het kind even na aan de erfenis als de zoon. Is het verder uitgeboren, dan is het tot het vierde gekomen, dan mag de vreemde niet op den anderen nalaten. Dit wijst het zesde landregt.

Dit zijn ooms erfenissen: wanneer iemand sterft en hij heeft broeders kinderen en zusters kinderen, dan zijn de zusters kinderen even na aan de erfenis als de broeders kinderen.

Dit zijn erfenissen in den derden graad: wanneer er broeders zijn en zij de zusters uitboedelen, en de eene kinderen teelt en dit kind een ander, dan is het kind tot de derde gekomen; wanneer de zuster sterft, dan hebben de nichten evenveel aan haren vaders ooms erfenis als de broeder. Leeft de broeder niet en had zij eene zuster, dan overtast des broeders kindskind, des dooden zuster. Heeft zij een goed in

fremetha flette wonnen, sa feng thio suster alsa fir on tha lawa, sa thi broder, there sustera bern alsa fir, sa there brodera bern.

3. Fon lawm. Lawa left ma fort and vrbec. Vrbec to tha fedria and fort to tha newa.

Hwersa en mon sterf and hi hebbe broderes bern iefta susterna bern, fedria iestha fetha, em iestha modria, sa lefth er alsa wel vrbek to tha aldrum, sa'r fort tho tha iungerum, bi mon handum.

4. Fon laum. Hwersa en mon ene wida nimth and hio en bodel er ethelat heth an fremetha flette; hwersa sin bodel mara se, sa lessa, sa hire goud se marra? Wint hio bern on there were, sa is 't alle mene. Kumth him en bodel to jeftha hire mith lawm, sa hwert thet in thene monda.

5. Noch bet fon lawm. Hwersa en mon twia wiwat and aidra tyd berne thiuch, sa hi sterft and tha twina bern dela schen. Heft thet letere wif en bodel in tha were brocht, sa nimth hio thet alles fara of, (106) thenna agen tha arra bern thet halue bodel; therefter sa ach hiu thet goud, ther se ofnimen heth to tha halua bodel to ledzane and thet goud riucht a twa to delane, sa nimth hiu then halfdel and tha twina bern dele thene halfdel. Hweder sa thi arra tam mongra brotheran heth, sa nima's mar bodels; liwath thera letera berna moder nout, sa nimath hia thet bodel, ther hira moder wertha macht, ief se liwat.

6. Fon lawm. Hwersa twa synena bern to gadere tiath an se beide steruat and tha bern thenna nont bucfest ne werthat, hweder sa thes bernes goud marra se sa lessa, sa lewit alsa fir vppa sinne aldafedir and

vreemd beheer gewonnen, dan tast de zuster even ver in de erfenis als de broeder, de zusters kinderen even ver als des broeders kinderen.

3. Van erfenissen. Erfenissen laat men na voorwaarts en terug. Terug aan de oomen van vaders zijde en voorwaarts op de neven.

Wanneer iemand sterft en hij heeft broeders kinderen of zusters kinderen, oom van vaders zijde of moei van vaders zijde, oom van moeders zijde of moei van moeders zijde, dan laat hij zoo wel na terug aan de ouderen als voorwaarts aan de jongeren bij mannen handen.

4. Van erfenissen. Wanneer iemand eene weduwe neemt en zij eene boedel vroeger in eigendom gekregen heeft uit vreemd beheer; wanneer zijn boedel meerder zij of minder, of dat haar goed meerder zij? Wint zij een kind in de huishouding, zoo is het alles gemeen. Komt hem een boedel toe of haar met erfenis, zoo gaat dit in de gemeenschap.

5. Noch meer van erfenissen. Wanneer iemand tweemaal trouwt en ten tweeden male kinderen teelt, zoo hij sterft en de tweeërleij kinderen deelen zullen. Heeft de tweede vrouw een boedel in de huishouding gebragt, dan neemt zij dit alles te voren er af; dan behoort den eerste kinderen den halven boedel; daarna behoort zij het goed, dat zij er afgenomen heeft bij den halven boedel te leggen en het goed wettig in tweeën te deelen, dan neemt zij de helft en de tweeërleij kinderen deelen de helft. Zoo de eerste toom meerdere broeders heeft, dan nemen zij meer boedels; leeft der latere kinderen moeder niet, dan nemen zij de boedel, die hare moeder geworden mochte, zoo zij leefde.

6. Van Erfenissen. Wanneer twee echtgenoten kinderen te zamen teelen en zij beide sterven en de kinderen dan niet buikvast worden, hetzij der kinderen goed meerder zij of minder, zoo laten zij evenveel aan hunnen grootvader en

vppa sine aldamoder to ther moder sida, sa re deth vppa sinne aldefadir an vppa sine aldemoder fon tes feders sida. Jeft thera aldra eng dad is, thenna delith tha, ther libbe; sa ach allera ec hira ewen fir otherum on to fane. Hia letat thet nout bi kni gunga.

7. Fon lawm. Thi brother vrfeth tha suster an lawm feders and moders, susters and broders and otheris nout. Jefta sa ma en frowa vtbedlat mith afta goud, sa hwert thet in tha hond ther hit fon ekemen is. Sperehond ne wint (107) buta a fetha fenge, ther vrfeth thi neua thes dada suster.

FON SIBBE.

8. Fvl sibbe vrfeth tha half sibbe an liwe, an ielde and an lawm; hit ne se thet thi other sibbera se.

FON LAWM HORNIGIS.

9. Horning nimth horningis lawa, sa thi feder ni liwat; sa hi liuath, sa welle re thene twednath hebba lif and lawa; hwant hi of sine gara gliden is.

Hwersa ma ene horne ena horninge iewa ieft, sa stondat tha iefta lichte an thet thredde kni. Jef thi thredda thet nout bitiucht, sa agen tha iefta to weruane on tha hond, ther se ieuen heth and nout on tha sibbista hond; want hit send horninges iefta.

10. Fon lawm. Hwersa en frowe kumth in ene fremethe fleth, hwet se ther wint, sa mot thio suster alsa fir fan an tha lawa sa thi broder; jef hio noder nebbe, sa moten tha suster kindan alsa fir onfan, sa tha broders kindan.

11. Fon laum. Alsa thi feder and thio moder bethe steruat, sa lewa 's hiara goud vppa tha kindan, jef ta

aan hunne grootmoeder van der moeder zijde, als zij doen aan hunne grootvader en aan hunne grootmoeder van des vaders zijde. Zoo een der ouderen dood is, dan deelen die, welke leven; dan behoort ieder hunner even ver op den anderen te tasten. Zij laten het niet bij graden gaan.

7. Van erfenissen. De broeder overtast de zuster in erfenissen van vader en van moeder, van zuster en van broeder en anders niet. Of zoo men eene vrouw uitboedelt met huwelijks goed, dan gaat het in de hand waaruit het gekomen is. Mannelijk oir wint behalven in ooms erfenis van moeders zijde, dan overtast de neef des dooden zuster.

VAN VERWANTSCHAP.

8. Volle verwantschap overtast de halve verwantschap in lijf, (weergeld) in boeten en in erfenissen; tenzij dat de andere nader is.

VAN ERFENIS VAN EEN NATUURLIJK KIND.

9. Het natuurlijk kind neemt natuurlijke moeders erfenis, zoo de vader niet leeft; zoo hij leeft, zoo zal het er twee derde van hebben, van het weergeld en van de nalatenschap, want het van zijne zijde gegleden is.

Wanneer men een natuurlijk kind een natuurlijk kinds gifte geeft, dan staat die gifte onzeker tot in den derden graad. Zoo de derde het niet beteelt, dan behooren de giften terug te gaan in de hand van dien ze gegeven heeft en niet aan de naaste hand; want het zijn natuurlijk kinds giften.

10. Van erfenissen. Wanneer eene vrouw komt in eenen vreemden boedel, wat zij daar wint, zoo moet de zuster even ver tasten in de erfenis als de broeder; zoo zij geen dezer heeft, zoo moeten de zusters kinderen even ver tasten als de broeders kinderen.

11. Van erfenissen. Als de vader en de moeder beide sterven, dan laten zij hun goed na op de kinderen, zoo de

kindan steruat sunder kindum and hiara twa aldemodera libbat, sa schen hia thet goud like dela; hwether sa thes kindes feder goud marra were, sa there moder goud.

12. Fon laum. (108) Hwersa en mon sterft sunder kindum and hine nebbe nanne broder libban iefta suster, sa moten sine suster kindan alsa fir fan in tha lawa, sa tha broders kindan.

13. Also wel fon lawm. Nimt di sune en wif bi des feders lif, ther him al ful bern se, ende wint thi sune kindan bi der wife ende sterf thi sune er dan, thet ti feder hine fon ta goud delit heth, sa mogen sine bern nima enen del goedis alsa fule in hiara alderfeders alsa hiara feder machte werda. Alle nima 's lic enes monnis del. Dec sa mei ther dochters kind nout bischian dec hio nime like del in her aldafeders ende in her aldamoders goud.

14. Fon lawm. Merc dat wel. Dat ter dan is twisch den ene and then othern, dat thor tha otherum nout schathia in sine riucht. Ther schol ma nout riuchta bi likens. Ac schol ma nout riuchta, hi is wel bern bi slachte; ther scol ma altyd riuchta bi en riuchta riuchte. Ic forbonne alle falsche wilkeren, ther thet sibbeste lif vnerwiat fon then goude; hwant thi wilkere sprecht ien tha ewa ende ien alle gastlike riucht. Warvm dat neste blod is sibbiste ende nest to then gode, alsa fir, thet hi se frey bern ende sine riuchten(109)ga vnforlern mith thrim puntum. Met monslachta, mith mordbronde ende met falsche forrede liues ende godis; ende dat scel wesa epenber, sa heth hi sin riucht forlern.

Dat riucht bibiucht vs to halden keyser ROLF in sine boke by vs lif and bi vser sele ende bi da lesta ordele. Ende spegel van Sassen sprecht ac ther destelike alsa dervan.

kinderen sterven zonder kinderen en hunner beide grootmoeders leven, dan zullen zij dat goed gelijkelijk deelen; alware het dat des kinds vaders goed meerder was, dan der moeder goed.

12. Van erfenissen. Wanneer iemand sterft zonder kinderen en hij heeft geen broeder in leven of zuster, dan moeten zijne zusters kinderen even ver tasten in de erfenis als de broeders kinderen.

13. Even zoo van erfenissen. Neemt de zoon eene vrouw bij des vaders leven, die hem volgeboren is, en wint die zoon kinderen bij de vrouw en sterft die zoon eerder dan dat de vader hem van het goed gedeeld heeft, dan mogen zijne kinderen nemen een deel goeds evenveel in hunnen grootvaders als hunnen vader mogte geworden. Alle nemen zij gelijkelijk een mans deel. Even zoo mag der dochter kind niet benadeeld worden, maar zij neemt gelijk deel in haar grootvaders en in haar grootmoeders goed.

14. Van erfenissen. Merk dit wel. Wat er geschied is tusschen den eenen en den anderen, dat mag den anderen (derden) niet schaden in zijn regt. Hier zal men niet bij gelijkenis regten. Ook zal men niet regten, hij is welgeboren uithoofde van geboorte; daar zal men altijd regten bij een wettig regt. Ik verbied alle valsche willekeuren, welke dat naaste lijf onterven van het goed; want de willekeur spreekt tegen de ewa en tegen alle geestelijk regt; waarom dat naaste bloed is naast verwant en naast tot het goed, voor zoo verre, dat hij zij vrijgeboren en zijn regt niet verloren door drie punten. Door manslag, door moordbrand en door valsch verraad van lijf en goed; en dit zal wezen openbaar, dan heeft hij zijn regt verloren.

Dit regt gebiedt ons te houden keizer ROELOF in zijne boeken bij ons lijf en bij onze ziel en bij het laatste oordeel. En de Saksenspiegel spreekt ook desgelijks aldus daarvan.

8e Deel.

OLDOMPTIS RECHT.

1. Thet sent tha keran and tha doman wisera liuda Fyulghelondis ende Aldeomptis ief mentrawaldmonnas. — Thisse in to nimane and vt to rekane.

In 't erst: werth er en mon fallit of tha othera lond inna thet other her, sa scel ma hine ielda mith xvi merkum anglischis and ene haudlesene tha riuchtrum ther to tha riuchte sweren hebbat, to brecma; and thio haudlesene bi xxxvi schill.

Werth er en mon slain itta ware thera riuchtra jefta binna huse jefta binna schipisborde jefta vnder tha fugilscule iefta vnder there flacht iefta vp sine heregers and vnder tha boch, sa scel ma or sa diure ieldâ alrec, and thene brecma alderbi ut supra.

2. Werth er en riuchter slain itta ware, ther to tha riuchte sweren hehbe, sa scel ma hine ielda mith thrim (110) ieldum and thria haudlesene and thi warffrethe scol stonda twischa twina vptochtan there sunna, jef hi biseke, ther thio bare vppeganc; sa scol thi dada erwa thet onleda mith xi sine sibbista liwm, and mith twam nesta riuchterum. — Alle hira ielde, ther ma biseke, mith aldulke riuchte of to sidsane sunder thes riuchters; and ther inna thes riuchters onder schen is, thet scol al iechta wesa.

3. Jef ter inna tha hwethera lond ene clene seke se an ther liud lat werthet of tha othera lond in thet other to case and ther en mon slain werth jefta en unner, sa scol thi hauding, ther se to case lat, onderdia therfore, and ielda and thene frethe to haldan twisscha tha londum; and hi winne thet gelt it sine friundum hwenna hi muge.

4. Jef ter en mon sunder seke se an hi anne vnner mith

8e Deel.

HET REGT VAN HET OLDAMBT.

1. Dit zijn de keuren en de doemen der wijze lieden van Fivelingoland en van het Oldambt of der gemeene woudmannen. — Deze in te nemen en uit te geven.

Ten eersten: wordt er iemand doodgeslagen van het eene land in het andere, dan zal men hem gelden met 16 mark Engelsch en eene hoofdlossing den regteren, die aan het regt gezworen hebben, tot breuke en de hoofdlossing bij 36 schell.

Wordt er iemand verslagen aan den werf der regteren of binnenshuis of binnen scheepsboord of in den vogelkooi of onder het dak of op zijn heerlijkheid en onder den boog, dan zal men eens zoo duur betalen ieder, en de breuk daarbij gelijk boven.

2. Wordt er een regter verslagen aan den werf, die aan het regt gezworen heeft, dan zal men hem gelden met drie gelden en drie hoofdlossingen en de gerigtsvrede zal staan tusschen twee zons opgangen; zoo hij ontkent, daar de klagte opging; dan zal des dooden efgenaam dit bewijzen met elf zijner naaste lijven, en met twee naaste regteren. — Alle hunne boeten, welke men ontkent, met gelijk regt af te zeggen zonder des regters; en dat in des regters tegenwoordigheid geschied is, dat zal al bekend wezen.

3. Zoo er in welk land ook eene twistzaak is en daar lieden gedagvaard worden uit het eene land in het andere tot strijd en aldaar een man geslagen wordt of een knegt, dan zal de hoofdeling, die ze ten strijd voert verantwoorden daarvoor, en gelden en de vrede te houden tusschen de landen; en hij wint dit geld van zijne vrienden indien hij mag.

4. Zoo er iemand zonder twist is en hij eenen knegt met

him hebbe, ther inna thet other lond here; deth hi en dede and thi hauding hine to case lede, and self mithe fiuchte, sa bete and ielde thi hauding for thene vnner. Fiuchte ti vnner tefta thes haudinges bekum and thi hauding hine to nenre case lede, sa bete thi vnner self iefta sine friund inna hwethera londe sa hia se.

5. Bitigat ti vnner tha hauding, thi hine to case hebbe lat, sa swere thi hauding self and sine sibbistan and thre neste riuchtran, thet hi ne nebbe (111) tha to nenre case lat; alsa hi thor for hine nowet ielda.

6. Tha sex lithe allerec iechta bi tha liwe viii merc to bote ende ene merc tha twina riuchtrum to brecma. Wel ma's biseka, sa lede thi hana thet on mith fif tha sibbesta liwm and mith twam riuchtrum and swere vp tha helgum thet hi him alsathene deda hebbe den, alsa hi him schele beta.

7. Alle onschinenda lemethe inna tha haude, in tha ermum, in tha hondum, in tha fingrum, in tha liwe, in tha benum, in tha fotum, in tha tanum, tha schen wesa alle iechta and scem ma beta and scriwa, alsa hit bert bi xvi merkum and ene half merk tha riuchtrum to brecma. Wel ma's biseka, sa scol thi hana thet onleda mith fif sine sibbeste lif and mith twam riuchtrum.

8. Schia ther dolch sunder lemethum, ther swere hi vmbe sex ethan. Alramonnic wite him sellum, thet ter nout menes ne dwe.

9. Alle bara, ther ma to furma dwe, tha to haldan and nout to wonlian. Mey thi bona ielda, hi ielde; ne ne mei hi nout ielda, hit ielde sine friund in aidra londe, wer sa ma's finde; nebbe hi nene friund, hit ielde sine londhera; jef hi vppa nenes monnes londis sitte, sa ielde hit tha buran binna tha reschipe mit fulla ielde and twischa tha londum nanne frethe to (112) hrekane.

10. Hwersa ma ena monne brondis bitigie, jef hi 't

zich heeft, die in het ander land behoort; doet hij eene daad en de hoofdeling hem tot den strijd leidde, en zelf mede vocht, dan boete en gelde de hoofdeling voor den knegt. Vecht de knegt achter des hoofdelings rug en de hoofdeling hem in geen strijd voerde, dan boete de knegt zelf of zijne vrienden in welke landen dat zij zijn.

5. Beschuldigt de knegt den hoofdeling, die hem ten strijd heeft geleid, dan zweere de hoofdeling zelf en zijne naasten en drie naaste regters, dat hij dien niet heeft toen tot eenen strijd geleid; dus behoeft hij voor hem niets te gelden.

6. De zes leden allen bewezen bij het lijf acht mark tot boete en een mark den twee regteren tot breuk. Wil men het ontkennen, dan bewijze de beledigde het met vijf der naaste lijven en met twee regters en zweere op de heiligen, dat hij hem zoodanige daden heeft gedaan; zoodat hij hem zal boeten.

7. Alle niet blijkbare lammingen in het hoofd, in de armen, in de handen, in de vingeren, in het lijf, in de beenen, in de voeten, in de teenen, die zullen wezen alle bewezen en zal men boeten en schrijven, zoo als het behoort bij 16 mark en een half mark den regteren tot breuk. Wil men het ontkennen, dan zal de beledigde dit bewijzen met vijf zijner naaste lijven en met twee regteren.

8. Geschieden er wonden zonder lammingen daar zweere hij om 6 eeden. Iedereen wete bij zichzelven, dat hij niet valsch doe.

9. Alle klagten, welke men ten eersten doet, die te houden en niet te veranderen. Mag de doodslager betalen, hij betale; mag hij niet betalen, dan betalen zijne vrienden in ieder land, waar dat men ze vinde; heeft hij gene vrienden, het betale zijne landheer; zoo hij op niemands land woont, dan betalen het de buren in het geregtsdistrikt met vol geld en tusschen de landen gene vrede te geven.

10. Wanneer men iemand van brand beticht; zoo hij het

iechte, sa jelde hine then bronde mith twam ieldum bi tha riuchtra worde; jef hi se biseke, sa vntriuchte hi self a fara mith thrim nesta echtamonnum ende mith thria and xx sibbista liwm.

11. Fon iechtere nedlesene, ther hir efter sche, ther biiecht se in thes haudpresters ordert in tha thiuspel and inna thes riuchters, thera wenda allerec widebere ene anglische merc to bote, tha riuchtrum alsa fule to brecma.

12. Hwersa ma anne mon of ta othera londe in thet other fe; and vppa thet bloc iefta inna thet kalde yrsen sle, thio bote and ti brecma alsadeen. Schia thisse thing and se nout biiecht werthe inna thes haudpresters ondert iefta inna thes riuchters, sa vntriuchte hi selue a fara, mith fior sibbista liwm and mith fior burum, ainerwat and mith twam riuchtrum. Schia thisse thing it ta ena ware, sa is 't twibete an twifalde brecma.

18. Jef ter en blat hondraf twischa tha londum gunge and inna ther riuchtra onder biiecht werthe, sa ielde thet sine frund inna tha londe, ther thi rawir sit and tha friund inna othera londe nout.

FON LAWM.

14. Alle lawa, ther fallat twisca thisse twa lond, tha del ma bi tha lawm, ther gungat inna tha (113) alda-ompt. Feder and moder hwersa er sterft, sa lewa's hira goud vppa tha bern; steruat tha bern, sa lewa's thet goud uppa thene herth and vppa aldra nout.

15. Alsa bilika: monnat ther en frowe of hira londe inna Fiulghe and hiv ther bern tee, and ti mon sterue; sterf thet bern, sa left hi 't vppa then hert and vppa tha moder nout; sa mei se ther winna noder bodel ne caplond; sa sant ma se wither mith alsadene skira and mith alsadene goud, sa se dart kom.

bekent, dan betaalt hij den brand met twee gelden volgens der regteren waardering; zoo hij ze ontkent, dan ontregte hij zelf vooraf met drie naaste gerigtsmannen en met 23 naaste lijven.

11. Van bewezene noodlossing, die hierna geschiedt, welke bekend is in des hoofdprieters tegenwoordigheid in het kerspel en in des regters, dezer misdaden ieder verbeure een engelsche mark tot boete, den regteren evenveel tot breuk.

12. Wanneer men eenen man uit het eene land in het andere vat; en aan het blok of in het koude ijzer slaat, de boete en de breuk evenzoo. Geschieden deze zaken en zij niet bekend worden in des hoofdpriesters tegenwoordigheid of in des regters, dan ontregte hij zelf vooraf, met vier naaste lijven en met vier buren, eigenerfden en met twee regters. Geschieden deze zaken aan eenen werf, dan is het dubbelde boete en dubbelde breuk.

13. Is het dat er eene bloote handroof tusschen de landen geschiedt en in der regteren tegenwoordigheid bekend werd, dan betalen het zijne vrienden in het land, daar de rover woont en de vrienden in het andere land niet.

VAN ERFENISSEN.

14. Alle erfenissen, welke vallen tusschen deze twee landen, die deele men volgens de erflating, welke gaat in het oldambt. Vader en moeder, wie er sterft, zoo laten zij hun goed na op de kinderen; sterven de kinderen, dan laten zij het goed na op den heerd en op de ouderen niet.

15. Aldus bijvoorbeeld: trouwt er eene vrouw van haar land in Fivelgo en zij daar kinderen teelde, en de man stierf; sterft het kind, dan laat het op den heerd na en op den moeder niet; dan mag zij daar winnen nog boedel nog koopland; dan zendt men ze weder met zoodanig huisraad en met zoodanig goed, als zij daar kwam.

16. Kumath ther twa to gader fon thisse twam londum and aidra hebbe er sunan tein an hia then an to gadre tee, sterft er en sune, sa left hi sin feder goud vppa then halfbroder and sine moder goud vppa then other halfbroder fon ter moders sida. Tziwya se vmbe thet goud: thi ene quethe lessa and thi other quethe marra. Heth thi forfanda thet recnat vppa sin leste, sa stant et alsa bi thes presters rede, and neth hin nout birecnat, sa falle thi twednat vppa thene broder fon ter feder sida an thi thrimnat vppa then broder fon ther moder sida.

17. Tha bokinga and tha widerwendinga ende tha lesta rekinga scel ma lasta bi thes haudpresteris word thi (114) ena thene twednath and thi other thene thrimnath.

18. Nel thi prester sine lesta rekinga nout reda, sa scol thi broder fon ter feder sida, jef thi other sanne, sa scol hi nima fif tha sibbista lif ende sex buran ende hi self a fara in ther cleft ayneruat ende twen riuchtran and twene tzurcfochdan. An thet riuchte scel ma lasta fon erue, jef thet amma onsprecht. Sprecht hi bodel on, sa swere hi self a fara and twene neste buran ende en riuchte ende en tzurcfodich.

19. Fallat ther enghe lawa, ther hir nout scriwen stondat, da del ma alsa ma tha lawa deth in mentrawalda.

20. Fan panningschilde, ther ma biseke; to ther hala merc en wita to vntsweran; tho ther hele merc twen witan to vntsweran; ther efter alsa haga, sa thio scelde rise a: vmbe enen anglischis schill. annen eth.

21. Alramonnic sin goud and sine schira dam to lene and tho burge dwe, alder thet ield rethe se. Jef ma him thet biseke and hi thet mith riuchte nout bidriwa ne muge, nanne mon ther vmbe tho pendan; mer then riucht schildega.

16. Komen er twee te zamen van deze twee landen en ieder heeft vroeger zoonen geteeld en zij dan eenen te zamen teelen, sterft er een zoon, dan laat hij zijn vaders goed na op zijnen halfbroeder en zijner moeder goed op den anderen halfbroeder van der moeder zijde. Twisten zij om het goed: de eene zegt minder de andere zegt meerder. Heeft de overledene het berekend op zijn uiterst, dan blijve het zoo bij des priesters rede, en heeft hij het niet berekend, dan vallen de twee deelen op den broeder van de vaders zijde en het derde deel op den broeder van de moeder zijde.

17. De boekingen en de teruggaven wegens aangedane schaden en de giften terzake des doods zal men betalen op des hoofdpriesters verklaring de een de twee deelen de andere den derden deel.

18. Wil de priester zijne giften ter zake des doods niet bewijzen, dan zal de broeder van des vaders zijde, indien de andere het betwist, zoo zal hij nemen vijf der naaste lijven en zes buren en hij zelf vooraf, in de kluft eigenerfd en twee regters en twee kerkvoogden. En dit regt zal men geven van erf, zoo dit iemand aanspreekt. Spreekt hij den boedel aan, dan zweere hij zelf vooraf en twee naaste buren en een regter en een kerkvoogd.

19. Vallen er eenige erfenissen, waarvan hier niet geschreven staat, die deelt men, zoo als men de erfenissen doet in de gemeene wouden

20. Van penningschuld, welke men ontkent; tot de halve mark een tegeneed om te ontzweeren; tot de heele mark twee tegeneeden om te ontzweeren; daarna zoo hoog, als de schulden klimmen als: wegens eenen engelschen schell. eenen eed.

21. Iedereen zijn goed en zijn huisraad dien te leenen en te borg geven alwaar het geld gereed is. Zoo men hem dit ontkent en hij dit met regt niet bewijzen mag, geenen man daarom te panden maar den regt schuldigen.

22. Jef thi blata mar burgie, sa hi ielda muge, sa mot ma 't fa and bindan al want, thet ter tha monne da schilde wisse se sunder brecma.

EWELGUNG.

23. Nen mon gunge otherum a ewel of othera lond inna thet (115) other; mar tha riuchta erwa.

Alle vngericha bern se bifrethat vp hira feder goud, and vppa moder goud to xii ierum. — Hwasa's ther of brenge, thi brecke with aidra lond achte merc.

BOKINGA.

24. Hwersa thi monnic en bokinga aschie fon ena dada, ther vp sine howe bigrewen se; thet thi monnic mei winna it ta erwa to tha fior merkum and nout hagera mith sogen swerna fochthum; and sprecht thi erwa, thet se nene swerne fochdan se, sa bihlie thet thi prior, thet se ier and dei swerne fochdan hebbe wesin.

25. Jef thi monnic ma aschie to tha riuchta erwa, sa vntriuchte thi erwa thes, hi self afara and xi tha sibbesta lif; and ti haudprester hlie, thet hi nout ma lowat nebbe, sa hi nout mar lasta thor.

26. Hwersa ma anne mon bidelue, thi papa and ti erwa an da fochdan a twa sprekat vmbe tha bokinga, sa mot thi prester and tha sogen fochdan ene angl. merc winna it ta erwa and nout hagera. Jef se owet ma aschie, sa hire riuchte, sa vntriuchte thi erwa self afara and xi sine sibbiste lif. Ther efter fon aller asche, ther ma tha erwa to secht fon alla Godishusum, buta sine aina Godishuse, sa vntriuchte hi self thi erwa and xi sine sibbiste lif.

22. Zoo de arme meer borgt, dan hij betalen mag, dan moet men hem vatten en binden tot dat, dat de man zijne schulden zeker zij zonder breuk.

OEVELGANG.

23. Niemand geniet oevelgang van eenen anderen, van het eene land in het andere; maar de wettige erfgenaam.

Alle minderjarige kinderen zijn bevredigd op hun vaders goed en op moeders goed tot de 12 jaar. — Wie dat ze daar afbrengt, die verbeurt aan ieder land 8 mark.

BOEKING.

24. Wanneer de monnik eene boeking eischt van eenen dooden, die op zijn hof begraven is; dat de monnik mag winnen van de erfgenaam tot vier mark en niet hooger met zeven gezworene voogden; en zegt de erfgenaam dat zij gene gezworene voogden zijn, dan verklare dat de prior, dat zij jaar en dag gezworene voogden hebben geweest.

25. Zoo de monnik meer eischt van den wettigen erfgenaam, dan ontregt de erfgenaam dit, hij zelf vooraf en elf der naaste lijven; en de hoofdpriester verklaart, dat hij niet meer beloofd heeft, zoo dat hij niet meer te betalen behoeft.

26. Wanneer men eenen man begraaft, de priester en de erfgenaam en de voogden verschillen wegens de boekingen, dan moet de priester en de zeven voogden eenen engelschen mark winnen van den erfgenaam en niet hooger. Zoo zij iets meer eischen als hun regt, dan ontregte de erfgenaam zelf vooraf en elf van zijne naaste lijven. Daarna van alle eischen, welke men van den erfgenaam vraagt van alle Godshuizen, buiten zijn eigen Godshuis, zoo ontregte hij zelf, de erfgenaam, en elf zijner naaste lijven.

9e Decl.

HWNSGEGA WILKERAN.

1. Thet sent tha keran ther Abbetana and ther Wisista fon Hunsegalonde.

2. Hwasa anne monne falle thet hi ne ielde mith xvi merkum hwites selueris. — And it allera Hunsegana ware, vppa tha tzurchowe iefta binne there tzurka jefta binna huse mith xxxii merkum hwites selueris to ieldane; hit ne se thet him schep and schansa mene se, sa ielde hi ne mith xvi merkum hwites selueres

3. It ta ware, ther alle Hunsegana reddian hiara warf ledzia, fon ther sunna vptochta thet etmel al vmme, to tha ware to farane, ther to wesane and wither to hws to kumane thene frethe to haldane, sinte WALDFRIDUS frethe, thet vrield c merka grenslachta.

4. It ta smela warum, ther acha reddian iefta fior gader kumat, hwasa ther anne mon sle on there tofere iefta on there fonfere c merka grenslachta to vrielde. — Scadewepen thet vrield thrimen further. Reddia red c merka; gever se nout iewa ne welle mith xii ethum to vntgungane thera sibbista friunda; thes lif thrimen further.

5. Hwasa thes thundeis (117) ther tha reddian sweran it ta Vlderndoem it ta ware, on there tofere iefta on there fonfere anne mon sle, thet hi ne ielde mith XL mercum hwites selueris, thio bote alderbi and x merc hwites selueres to fretha.

6. Hoc reddia sa swere er tha riuchta thvnsdei et Vldirnadom and buta tha staure, ther tha Abbetan ther to sette, thet ma of tha ethe werpe and gewe tha reddian ene haudlesene and sin stawre alsa ful.

7. Vmbe thene blata: ief hi anne mon sle thet thet

9e Deel.

HUNSINGOËR WILKEUREN.

1. Dit zijn de keuren der Abten en der Wijsten van Hunsingoland.

2. Wie eenen man doodt, dat hij hem gelde met 16 mark wit zilver. — En aan alle Hunsingoër werven, op het kerkhof of binnen de kerk of binnen het huis met 32 mark wit zilver te betalen; het en zij hem eten en drinken gemeen zij, dan betale hij hem met 16 mark wit zilver.

3. Aan den werf, waar alle Hunsingoër regters hunnen werf leggen, van der zonnen opgang het etmaal al om, tot het geregt te gaan, daar te zijn en weder te huis te komen, den vrede te houden, h. WALFRIDUS vrede, het weergeld 100 mark groninger munt.

4. Aan de smalle geregten daar acht regters of vier te zamen komen, wie aldaar eenen man doodt in het natoegaan of in het weggaan 100 mark groninger munt tot weergeld. — Schadewapens het weergeld een derde meerder. Der regteren belediging 100 mark; voor zooverre zij het niet geven willen met 12 eeden te ontgaan der naaste vrienden; wegens het lijf een derde meerder.

5. Wie des donderdags wanneer de regters zweeren te Onderdendam aan den werf, in het natoegaan of in het weggaan eenen man doodslaat, dat hij hem betale met 40 mark wit zilver, de boete aldaarbij en 10 mark wit zilver tot vrede.

6. Welk regter dat zweert voor den regten donderdag te Onderdendam en buiten den eedstaver, die de Abten daartoe zetten, dat men hem uit den eed werpe en geve den regteren eene hoofdlossing en zijnen eedstaver evenveel.

7. Wegens den armen: zoo hij eenen man doodt dat het

thrimenne ield and thi frethe lidze vppa sinen ayne hals. Thet twede ield iewe sine friund alsa thet er side was. And jef thi blata tha reddiem brocht werth, thet makia hia alsa thio wisheit wilkerat hebbe.

Hwasa then blata howie iefta husie, sa ielde re thet, ther thi blata scolde; sa ielda mith ta halse jefta vntriuchta mith xii ethum mitha sibbista friundum.

8. And tha frethan vmbe allerec daddel fif merc hwites seluers to betane an to settane, alle ywen sche tha ielde, and to gewane mitha ielde on ther Abbetana ondert to Rottum and on dere Abbitis in der Merne buta dele, buppa tha dele tha Abbete fon Adawert. And aller omptha ec binna Hunsgalonde ewen schildich sen to tha frethe.

9. Alle vnieriche bern schen we(118)sa bifretath vp hiara feder goud al to tha xii jerum; hit ne se thet se ieue feder ande moder vt iefta fulbroder. Hwa sa se elkis iewe, sa iewe re in alreke ompte LX merka and hiara hws alder mithe.

10. Hwasa ene frowa a nede nime, sa iewe re hire en twede ielt; dat sen x mercum hwites seluers; hit ne se thet hire thingmon mar winna muge. Ac jewe re aller ompachke LX merka and tha reddeum LX merka an sin hus a bronde.

11. Vmbe alle daddel and vmbe alle tathnenge twischa then edeling and thene husmon alsa hit er was, — vmbe nenrehonda seke nene marra meitele to delane than ene meitele.

12. Vmbe nen brond, hwether sa re vnderstat wert, hit ske a binna sa a buta viii meitele to delane and nout hagera; therbi dwe tha reddian to tha schada, alsa 't him berit bi hiara sele. And vmbe monslachta ene meytele to delane.

een derde geld en de vrede ligge op zijnen eigen hals. De twee derde gelden geven zijne vrienden gelijk het vroeger zede was. En zoo de arme den regteren gebragt werd, zoo maken zij het, zoo het de wijsheid gewillekeurd heeft.

Wie den armen hooft of huist, dan betale hij dat, hetgeen de arme zoude; dan betale hij met den hals of ontregte met 12 eeden met de naaste vrienden.

8. En de vrede wegens iedere slagerij 5 mark wit zilver te boeten en te zetten, de boeten zijn voor allen gelijk, en te geven met de gelden in des Abten tegenwoordigheid te Rottum en in des Abten in der Marne buiten dieps, boven dieps den Abt van Aduwerd. En aller ambachten ieder binnen Hunsingoland even schuldig zijn tot de vrede.

9. Alle onjarige kinderen sullen wezen bevredigd op hun vaders goed tot de 12 jaar; het en zij dat ze vader of moeder uithuwelijkt of de volbroeder· Wie ze anders uithuwelijkt, dan geeft hij in ieder ambt 60 mark en hun huis daar te boven.

10. Wie eene vrouw geweld aandoet, dan geeft hij haar een twee derde geld, dat zijn 10 mark wit zilver; het en zij dat hare geregtsman meerder winnen mag. Ook geeft hij ieder ambt 60 mark en den regteren 60 mark en zijn huis te branden.

11. Wegens alle slagerij en wegens alle handelingen tusschen den edeling en den huisman, gelijk het vroeger was, — om geenerhande zaken meerdere gemeene deelen te vonnissen, dan een gemeen deel.

12. Wegens geweldadige brand, waar zij aangestoken wordt, het geschiede van binnen of van buiten 8 gemeene deelen te vonnissen en niet hooger; daarbij doen de regters tot de schade, als het hun voorkomt bij hunne ziel. En om manslag een gemeen deel te vonnissen.

HV MON SA MA IELDE VNDER ENERE LEDENE.

13. Tha reddian schen nena mon nanne hachera warf ofnima, sa hit bert bi x merkum.

14. Tha reddian moten vmbe nanenes reddians kere ne vmbe nanne dom ne vmbe nenrahonda thing, ther himman to clage kume jefta to tha rescipe here nene meyda nima iefta nemman ne nima lete fon hiare hallum vr twen fiarderan biaris and thet (119) se alle an de monda kume and thet se vr fior fiarderan biaris an hu hia thet aldus halde sa't biscriuen is.

UMBE THA MEYDA.

15. Alle tha presteran in vse londe, alsa ofta sa se bichta an lawa dwe, alle tha, ther tha meyda iewe and tha ther thet bodschip a twischa driue mitha reddia to bon dwe; and hockin reddia, sa ma thervmbe biclage, sa reke'r se wither twischet jefta hi vngunge thes mith xii ethum thera sibbista liwa jefta hi thach (thi clagere) ere layne thene forma, sunder witherstride.

16. Vmbe raf and vmbe metedolch nanne iechta to delane buta vse londis riucht; hit ne se thet ti clagere then forma eth wille layna.

17. Hwasa anne dom and anne enda dwe and thes letera ieris welle wlema, and thet biiecht werthe, thet ter ammer tha reddium iewe ene haudlesene.

18. Hwersa ma ene mon god afstele and thet burkuth se presterum and wedmonnum an hia anne schildega biaschie; thet ther alle thervp kampie sunder witherstride fon him sellum and fon alle sine friundum; hit ne se thet ti clagere liawera se, thet ter it ta thiauum here xii ethan vnder xviii to nimane sine sibbista liwa vppa sinte YPOLITUS capsa.

19. Hwersa twa met (120) rike gader kume mith

HOEVEEL MEN BETAALT WEGENS EENE AANSPRAAK.

13. De regters zullen genen man eenen hoogeren werf afnemen dan het behoort bij tien mark.

14. De regters moeten om geen regters keuze nog om geen vonnis nog om generhande zaak, welke hun ter klagte koomt of tot het geregt behoort eenige geschenken nemen, nog iemand nemen laten van hunnent wege boven twee vierendeelen bier; en dat dit alles in de gemeenschap kome wat dat is boven vier vierendeelen bier en opdat zij dit aldus houden als het beschreven is.

WEGENS DE GESCHENKEN.

15. Alle de priesters in ons land, zoo dikwijls als zij biecht hooren en de leer verkondigen; alle die welke de geschenken geven en die daar handel in drijven met de regters in den ban te doen; en welk regter, dat men daarom beklaagt, dan keere hij ze dubbeld weder uit of hij ontgaat dit met 12 eeden zijner naaste lijven of de klager doet den eersten zonder wederstrijd.

16. Wegens roof en wegens maatwonde geen bewijs te vonnissen buiten ons lands regt; het en zij dat de klager den eersten eed wil doen.

17. Wie een doem en eindvonnis doet en des volgenden jaars wil verlammen, en dit bewezen wordt; dat hij altijd den regteren geve eene hoofdlossing.

18. Wanneer men iemand goed afsteelt en het buurkundig is den priesteren en wedmannen en zij eenen schuldigen opeischen; dat alle daarop strijden, zonder wederstrijd van hun zelven en van alle zijne vrienden; het en zij dat het den klager liever is, dat hij van de dieven hoore 12 eeden uit 18 te nemen van zijne naaste lijven op de kas van den h. HIJPOLITUS.

19. Wanneer twee gelijke rijken te zamen komen met

hawm, thet se thet dele bi tham, ther se to gader brochte hebbe bi ther riuchta godis wirthe. Alsa tha reddian sweren hebbat, sa bifrethie se allera monna ec inna alsadena hawm to bisittan, sa re on biseten is bi enre haudlesen.

20, Sa hwam sa ma biclagie tha furma lathinga bi twam pundum. Tha letera bi x merkum. Tha thredda bi ther haudlesene. It ta thredda ware thene iechta to delane; hi ne tella iefta hi thinge and nanne thingat to heran hine bisette thene brecma. Jef thi mon nout lathat ne se, sa ielde thi reddia thene brecma. Jef ti mon mith there ned fore kume; sa walde thes tha reddian.

21. Hwersa ma vmbe ene reschip tziwie, thet ma tha selua cleft iewe ther hit mith riuchta age. Jefta thio cleft tziwie vnder himman, sa nime thi riuchta elmetha vr alle an iewe hit tham in ther selua cleft, ther himman allerbest bihagie. And hwersa thi thwedmat vppa anne kere kemen se; thet thi thrimnat hiara fulgie. Jef se mith thisse wordem nout endigia ne muge, sa schen se thene Abbit alder to nima; and hwam sa thi Abbit thet iewe, mith tham, ther hi ther to nime and hwam sa hi kiase, thi scol stede wesa and fest. Thi Abbit to Adawert thi endige tha keran buppa (121) delue. Thi Abbet fon ter Merne, thi endige tha keran binna sina ompte. Thi Abbit to Rottum thi endigie tha keran in sine astraompte. Thet halue ompte buta delue, thet hebbe then kere vnder hocne Abbit, thet hia hira keran ledze. Tha wedmon in tha astraompte, tha hebbat ac to riuchte sten it Vldernadomme and alsa dwe se fort.

22. Twischa dene thunsdei, ther tha reddian sweran hebbat and alle Godis helgena missa nen ompte asunderga nene waren to haldane; hia ne dwe thet bi allera reddian word. — Ac nanen ompte asunderga rawie, hia ne dwe thet bi allera reddiana word.

have, dat zij het deelen bij dat, wat zij zaam gebragt hebben volgens de regte waarde van het goed. Zoo als de regters gezworen hebben, zoo bevredigen zij aller mannen ieder in zoodanige have te zitten, zoo hij in gezeten is bij eene hoofdlossing.

20. Zoo wie dat men beklaagt: de eerste dagvaarding bij twee pond. De tweede bij 10 mark. De derde bij de hoofdlossing. In het derde geregt alsdan bewijs te deelen; het en zij hij spreke of dinge en geen geding te hooren tenzij hij bezette den breuk. Zoo de man niet gedagvaard is, dan betaalt de regter de breuk. Zoo de man met nood voorkomt; zoo beslissen dit de regters.

21. Wanneer men om een regterambt twist, dat men het dien zelfden kluft geve, welke het met regt toekomt. Zoo de kluft onderling kyft, dan neme de regte gemeente over allen (het) en geve het dien in denzelfden kluft, welke hun allerbest behaagt. En wanneer twee deelen op eene keur gekomen zijn; dat het derde deel hun volge. Zoo zij met deze verklaring niet eindigen mogen, zoo zullen zij den Abt daartoe nemen; en wien de Abt het geeft, met dien, welke hij daartoe neemt en wien dat hij kiest, die zal steed wezen en vast. De Abt van Aduwerd die beslisse de keuren boven dieps. De Abt van der Marne, die beslisse de keuren binnen zijn ambt. De Abt van Rottum, die beslist de keuren in zijn oosterambt. Het halve ambt buiten dieps, dat heeft de keuze onder welken Abt, dat zij hare keuren legge. De wedmannen in het oosterambt, die hebben altijd te regt gestaan te Onderdendam en zoo doen zij verders.

22. Tusschen den donderdag, dat de regters gezworen hebben en Allerheiligen geen ambt inzonderheid genen werf te houden; het en zij zij het doen bij aller regteren goedkeuring. — Ook geen ambt afzonderlijk te panden; het en zij zij het doen bij aller regteren goedkeuring.

23. Thet ther ac na nammer owerum ewelgung nena monne buta the riuchta erwa and ac thet ma ne hawne bi thes presters word and thera formunda, thet is thi wedmon. Thet ma ther nene sende oue winne.

24. Hwersa thi scheltata sin thingat ledze. Werth er en mon fallit c merka grenslachta to vrjelde. Hwersa alle londisriuchtran thet lond lede, ammer thi herefrethe bi xxxii merkum hwites selueres.

25. Ac thet ther nen reddia nanne sine berielda vrherich ne kethe; hine hebbe thene clager a honda. Nanne mon hachera vrherich kethe (122) than bi twam pundum; hit ne se thet him thi wedmon and thio achtene vrstenden se; sa schel thi brecma wesa bi x merkum.

26. Hwersa tha kinde sin aldera ofsteruat' sa swerat thes kindis fochtan to thes kindis gode to hudan al hout, thet kint kumt to ierum; tuene fon ter feder sida and ene fon ter moder sida.

27. Alle lawa bi riuchta kny to delane ende nena monne nene scheninga ther of to dwane. Thi fedria and thi neua and thes neua kind, tha dele hiara alders goud, alsa thet sexte londriucht wise.

28. Hwersa ma en hws vnder fona barne, thet ma 't ielde mith sex c merkum grenslachta. Hwersa ma en hws homele, balkan an sela kerte, thet ma 't ielde mith thria c merka grenslachta, alsa hit alle liude biswern hebbat.

29. Sa hoc tychta, sa vnder thisse kerum there Abbetena and wisista liuda fon Hunsega londe nout bigripen se, sa hald ma thet, alsa thet londriucht wise.

30. Thet hebbat tha liude kern and tha reddian efter biswern.

---

1. Hoc riuchter sa ther mei to tha ware nout kuma

23. Dat er ook nimmer oevelgang ga aan eenen man buiten den wettigen erfgenaam en ook dat men het handhave bij des priester goedkeuring en des voogds, dat is de wedman. Opdat men daar gene zonde aan winne.

24. Waar dat de schout zijn geregt legt. Wordt er iemand gedoodt 100 mark groninger munt tot weergeld. Wanneer alle des landsregters het land oproepen, immer de heervrede bij 32 mark wit zilver.

25. Ook dat er geen regter een zijner klaaggelden ongehoord uitspreke; het en zij hij de klager bij de hand heeft. Niemand hooger ongehoorzaam te spreken dan bij twee pond; het en zij dat hem de wedman en het regt dit toegestaan heeft; dan zal de breuk zijn bij 10 mark.

26. Wanneer aan het kind zijne ouderen afsterven, dan zweren des kinds voogden om het kinds goed te hoeden, totdat het komt tot jaren; twee van des vaders zijde en een van der moeder zijde.

27. Alle erfenissen bij den regten graad te deelen en niemand eenige verschooning daarvan te geven. De oom van vaders zijde en de neef en des neven kind, die deelen hun ouders goed, zoo als het zesde landregt wijst.

28. Wanneer men een huis onder vanen brandt, dat men het betale met 600 mark groninger munt. Wanneer men een huis verstoort, balken en spanten vernielt, dat men het betale met 300 mark groninger munt, gelijk het alle lieden bezworen hebben.

29. Welke aanklagte, dat onder deze keuren der Abten en Wijste lieden van Hunsingoland niet begrepen is, zoo houdt men het, gelijk het landregt wijst.

30. Dit hebben de lieden gekozen en de regters daarna bezworen.

---

1. Welk regter, die niet mag tot den werf komen met

mith fretha mith fior sidum, sa mei hi itta huse wesa, thach scol hi for hine ther anne mon senda, ther mith fretha ther muge wesa.

2. Hwersa en mon anne leya (123) jef en othera mon in sin hws nime sunder epenbere seke and therfon werthe eng mon to dathaslain; sa scol thi elmetha thet hws winna and thene bona schel ma thes dathda friundum reka. Thene dada scel ma ielda mith twam ieldum and thi elmetha ach XL merka to brecma.

3. Hwasa biclagie wol ahgne mon vmbe engerhonda thing, ther betera se c merka, sa mey hi clagia inna tha mene riuchtran, jef hit him selun liaf is, thet him sine riuchteran moten nout fon thinga.

4. An hockere hammerc sa thet is, thet tha liude hiara ayne dyc nout makia ne mugen; sa schen tha riuchtran, ther sen in tha hammerc thene elmetha alder to thwinga, thet hia ne makia. And alsa hi makat is, sa schel ma tha monne wither jewa, ther hine acht; want dyc ende lond hert to gader.

vrede met vier bijzitters, dan mag hij te huis wezen; evenwel zal hij voor hem aldaar eenen man zenden, die met vrede daar mag wezen.

2. Wanneer iemand eenen leek of een ander man in zijn huis neemt zonder openbare zaken en daarvan werd iemand doodgeslagen; zoo zal de gemeente dat huis winnen en den doodslager zal men des dooden vrienden reiken. Den doode zal men gelden met twee gelden en de gemeente heeft 40 mark tot breuk.

3. Wie dat beklagen wil eenen man om eenigerhande zake, welke beter is dan 100 mark, dan mag hij klagen aan de algemeene regteren, zoo het hem zelven lief is, dat hem zijne regters moeten niet daarvan regten.

4. Aan welk hammerik dat het is, dat de lieden hunnen eigen dijk niet maken mogen; dan zullen de regters, die zijn in den hammerik de gemeente daartoe dwingen, dat zij hem maken. En als hij gemaakt is, dan zal men (hem) den man weder geven, dien hem toekomt; want dijk en land behoort te zamen.

10e Deel.

HIR BIGENT DAT ZYLRECHT VAN DELFZYLEM.

1. Want alle dinge de geschen sen in dar tyd, werdat se nout biscriuen, so sent se lichtlike vorgeten. Hir vmbe is tet noed ende vorsichtich, dat men de dinge biscriue, dat men in tokomenden tyden mach vele kyues ende twidracht mede verdriuen. Darvmbe wi her HAYKA abbet to werum ende ghemene rechters van dren zylvastens, als van Delfzylen doen witlic al den(124)genen, dar disse bref zullen sien of horet lesan, dat wy abbet ende rechters vorscr met consent der ment van desse vorscr zyluastene sint ouerdragen in maneren also hiirna scriuen stat.

2. Int erst: wart sake, dat dar en van den rechters vorscr doet worde slagen in dar vtreyse ofte tó husrayse in dar tyd, dat de sunne des dagis vppe gaet, want zie des ander dagis weder vppe gaet, welc rechter de vtgaen were to rechten of to den zylwerke of doen to den zile, syn lif sal bitalt werden mith LX merka sterlingis ende de rechters xii merc to broke.

3. Item ware dat sake, dat dar en silrechter of twe of dre war vttogen to arbeide to den zylwerc, hi worde doetslain, dan sal men bitalen met den vorscr gelde.

4. Men wert hi doetsteken met ene messe, sa sal hi bitalt werden mith den vorscr gelde ende dat dublet.

5. Item wert dar en silrechter doetslagen in en hws of in en schepe met en messe, den sal men betalen mith dren gelden.

6. Item wert dar en rechter lomet in den oghen, in den honden in den foten, dan sal men boten na boringe dar sericheit. Item so we den warf to sterft, de sal ieldan den rechters ses merk to broke.

7. Item al twidracht of kyf dar hir nicht van screuen

stat, sal men beteren na boringe dar sericheit, of quetsinge, ende de rechters (125) sullen hebben dre merc to broke. Want dat weter ende dat vuir hersken ouer ander elementen. Darvmbe sint wi ouerdragen: is 't sake, dat dar en silrechter in den warf of to den arbeit, to den zile, hi se mester ofta en worwarer des siles, doet werde gheslagen, den sal men ielden met xl merka sterlingis ende de broke is xii merc sterl. Ende war 't sake, dat dar we sericheit of quessit worde in sinen liden, dat sal men beteren nader quessinge.

8. Item vort mer, dat desse vorscr lude oec wen doden of quesseden, den sulden se beteren met den seluen ielde, dar men se mede boten solde.

9. Item war 't sake dat en knicht wen dode sloge, of vndat, dan sal men antasten ende holden ende kan de knicht met sine goud neet wldon, sa sal hi dat beteren met sinen lif.

10. Item dat den knicht vorscr we bischirmen wolde, of vntholden, dat sulde de dre ziluastens to like keren.

11. Item is 't sake, dat vttoge to den warf of to den arbeit, ofta den zil to bisien ende worde hi birouet in dar wtrayse of in der thusreyse in Fyulgelande of buten Fiulgelant, dat zullen de rechters van den dre ziluastens vorscr to like keren.

12. Item is tat dat de rechters van de ene ziluastens holden enen warf bisunderlinge; in hwelken warf we broclic wert, den broke sa de sulue siluastene allene hebben. (126) ist sake dat de rechters den broke mogen inmanen sonder hulpe der andren twe siluestene; ende ist sake, dat de ene ziluestene hulp bihouet van den andren twe ziluestene, so sullen de andren dre ziluestene den broke to lika hebben.

13. Item de rechters vorscr sullen holden enen menen warf vp Delfzilen des sonandeis na sinte Jacob ende den nas-

ten sonandeis na sinte Gregorius ende vp maidach Philippi ende Jacobi, ende dar sal elc silrechter wesen biener marc anglischis of sterlingis; ist sake thet him ghen noetsake hindert, ende de noetsake sal hi biwisen met twe rechters.

14. Ist sake, dat dar eninge sake ske, ther hir nicht van scriuen is, dat sal de abbet to werum ende de ses schepren vorscr rechten na en fyulghe recht.

15. Item alle thing de geschen an twe rechters ienwardicheit, dat mach men nicht vorsaken.

16. Item werth er we doetslagen in den warf of in den werc, als vorscr is, mach de gene vorsaken, dar darmede biteget wert, hi sal vnschulde doen met twe buren, met twe rechters ende met ene mach.

17. Item wer dar we vndat of glemet, mach hi vorsaken, dar darmede bitegen wert, hi sal him vnschuldeghen met (127) en bur ende met enen rechter.

18. Ende vp desse vorscr punten vastgeholden wert, so sullen de rechters van dre siluastene vorscr al jar malcandren burge to setten des sonendagis nast na Assumptionis beate marie Virginis; ende de van Skiramer sullen hoer burge settan des sondagis vor sinte Johannes baptista. Item de rechters van elker siluestene sullen hebben alwege xx merca sterling in reden ielde; ende dat ielt sal biwaren degene, dar darto koren wert van den abbit ende van den scheppren vorscr.

19. Ende welc siluastene desse vorscr punten neet holden wil, de sal men dwingen met her burge, vnde van desse punte vorscr sint vier bref de bizeglet sint met des abbetis zegel van werum ende met fyulge landis segil. In 't jar vnser Heren mccc ende xvii vor Assumptionis beate marie Virginis.

DYCRIUCHT.

1. In nomine domini amen. Hee Constitutiones a Ju-

dicibus aggerum ab omptatatya vsque in Delfzilen per quatuor consulatus erunt firmiter observande, videlicet: quod secunda feria pentecostes omni anno judicia eorum in feldwird renouabunt.

2. Prima quod eadem pax erit inter ipsos, que in cetu consulum terre fyulgonie obseruatur.

3. Item operarii aggerum in accessu et recessu eamdem pacem obtinebunt.

4. (128) Item judicis ipsa die, quo cernunt aggeros per diem naturalem, hoc est ab ortu solis vsque ad ortum solis sub pena dupli pacem habebunt. Item si questiones alique fuerint orte inter ipsos sub pena x solidos ab ipsis terminabuntur.

5. Item nec consules terre nec x iurati nec aliqui iudices intromittant se de iuredictione ipsorum ac emenda.

6. Item quilibet judex pro socio secum sumpto in onni casu respondebit.

7. Item laborantes in publicas vias et ad alia communia opera ut ad fossata, eandem pacem habebunt sicut operarii aggerum.

8. Item iudices ex occidentali parte, heke, qui dicitur Godlinsera nesse, recipiunt terciam partem emendarum, et alii ab orientali heke binas partes omnium emendarum.

9. Item edictor eorum vno anno erit apud orientales altero aput alios.

10. Item quicunque alium in conuentione ipsorum offenderit iuxta statuta consulum punietur.

11. Item cetus erit in feldwird omni anno communiter obseruandus.

12. Hee constitutiones conscripte sunt ac renovate anno domini mcccxviii ipso die gervasi et protasi mart. in cujus statuti testimonium sigillum domini abbatis in feldwirth ac totius terre fyulghe presentibus dominis apposuere.

IIe Deel.

FOCKA VKANA WILKERAN (39).

1. In den name Godis amen. Allen dengenen de dessen bref zeen of horen lesan, do wi abbeten, prelaten, houetpresters; houetlingan ende de mene mente dar landen de liggen twischen der lawirske ende der emese, also: hunsegralant, Fyulgelant, Reydralant, Oeldompt, Langwolt, Vrethwold, Humertze ende Midach kundich ende openbaer, dat wy endrachtlike sint malc met andren vmb dat mene orbar vnde nuthicheit der inwoners desser vorscr lande, godelic ende vrendelike in alle sulken punten ende articulen also hir na staen biscreuen by raet der erbaren hoeftlingen, alse FOCKO VKENS, HYSKENS prouest to Emeden, ENNENS in der Gred ende YMELENS to Grimersum vordragen.

2. Int erste so sal al man hi se gastelic ofte werlic sin oelde vrieheit ende sin goud, dat hem met rechten angekomen is, vnbekummert bruken wesen to sinen vrein willen met al sulke burde also van oeldes darvp plach to vallen. Ende we vp den anderen ieht to spreken heft, hit se van repliken gode, de sal heen anspreken, dar hi gheseten is, men is hit van erue, of van erfnisse, so sal men gaen to rechten an dat ampt, dar dat erue of erfnisse liggan is nae lantrechte ende oelden wonte, byholden den gasteliken personen hoer gastelicheit ende recht, also dat van (40) oeldis plach to wesan. Ende wil ieman sines selues rechter wesan, de sal na gasteliken biscreuen recht ende des kaysers recht syn sake vorloren hebben. Want yement na biscreuene recht sines selues rechter wesen mach.

3. Item vpdat de lande vorscr, de nu in crancke regement stan, hiir namels bet mogen regeret werden, so

mach de wisheit elkes londis, na sinra grote, kesen twe, vier, ses of achte de wisten ende de rechtuardichisten de se in den lande hebben, in de londe twe jar to rechten ende dat na en lantrechte ende goder oelde wonte to regeren; ende dese, de dat ouerste recht van den lande sullen hebben, de mogen settan bi rade des hoftpresteris ende der wisheit van der mente in elc kespel na sine grote en of twe vnderrechters. Ende war 't det de vnderrechters dan iemant bouen lantrechte of goede seden biswarden ende vnrecht deden, so mach degene de biswart is ziin sake, wil hi anders, biropen bi enre pene van fiif merken, in thet ouerste recht sines landis; de halfte der pene to des ouerste rechtis bihof ende de halfte to des rechters byhof; dar hi sine sake van biropen heft. Is tat dat de ouersten vinden, dat hi na lantrechte ende gode siden sines landes gedomet heft, ende de dome sal bliuen staen. Ende is 't oec sake, dat hi vnrecht domet heuet, so sal dat ouerste recht de sake rechten ende wat dat ouerste recht na land(41)recht ende gode siden rechten, dat sal bliuen stan bi al sulker pene als se darvp setten willen, vpdat de sakem ymmer ene ende hebben; ende we rechter sal wesen recht of reschip, de sal wonachtich wesen in Vresland.

4. Item altoes wan de twe jar vmkomen sent, to rekenen van meiddage nu nastkomenden, so heft de wisheit elkis landis hoer ful birat of se de oelde rechters al wandelen willen of en del, dan nicht; ende se mogen ney rechters kesen in alsulken foge als vorsc^{r} is of se willen, ende heft emen recht of reschip in ander lant of ampt, de sal burge setten, er hi to rechte sit, dat hi neman in de saken de hem vorkomen mogen, bouen lantrecht ende oelde wonte do; ende doet hi daer bouen, so mach dat lant of dat ampt dat vp siin burge verhalen. Ende wart ienich rechter, ouerste of vnderste, de gauen ende meyde hadde

genomen, recht of vnrecht to seggen, dat men biwisen mochte, de solde binna sinen dagen nimmer beth recht voren. Ende war 't sake datter ienich lant van desse vorscr land van gunstes wegen haed, nidt off pertyen wille kunde in dar settinge des ouerste rechtes nicht ens, so sullen de prelaten ende de houetpresters met den inwoners des landes, de ze dar bi nemen willen, setten dat ouerste recht; ende de ze dan setten, sal machtich wesan twe jar to rechten als vorscr is; mer dat ouerste recht, dat sal altoes dat vnderrecht setten, bi raet des houetpresters ende dar wisheit dar (42) mente als vorscr is.

5. Item war dat ieman van buten of binnen de bikrancken wolde desse lande vrieheit, dar se nu met Godis ghenade to komen siin, dat lande kunde hem dan, dat onvochten worde, nicht vntweren; so sullen se dat kundichen den andren lande, ende dan solde al man de orliget is wapen to dragen mith liue and met goude dat helpen keren; ende desgelikes, wolder en houetling vnrust in den lande maken, siin hws to bisettan met wapande hant en orlch an to nemen, dat sal dat ouerste recht dre varue vormanen, dat hi him to vrede sette, ende blif bi lantrechte, ende doet hi dan dat nicht, so sullen hem de rechters also birechten, met de hulpe des ganse landis, of, ist dat noet, met den andren lande, dat hem des en anderen hode. Ende wer vnder dessen lande vorscr enich lant, dat met waternoet also bikrancket war, dat hem suluen nicht allena helpen kunde, ende daer de ander lande wert, dat se hem ghen helpe deden, by vorkrancket muchte werden, so sullen de ander landen, de aldus lange to soldie ende to quadya hebben gescoten vp en jar rethelike hulpen doen, bi den prelaten dar lande ende wisheit der mente; vpdat dat de kercken, closter, clusen en Godeshus de vns vorvaders in groter deuoten hebben getymmert to der ere Godis aldus jamerlik ein vnsen dage latent neet vorgan.

6. (43) Item so komet dar vele clage van, dar ment, vp zulke presteren desser voersc^{r} lant, dat se de menheit twischen senden, ende buten den prouesten recht, zer jagen ende moyen met breuen also de commissarien des officialis van Munster, ende de ment, dar nu to tyd ser arm is, in groter kost ende arbeit driuen, dat se diken ende domman in hor arbeit to den mene nuthticheit nicht doen mogen, dar vmbe so sullen de rechteren dar vmbelande elc in synen landen nu to den nasten kresme bidden den official oetmotlike, dat hi dat gastelike recht, wan hi sulue in den lande neet war, lat bliuen biden prouesten ielc in sine prouestie, ende wille hi des nicht doen, dat hi doch twe of thre in der prouestie de de ouerste richter vtkesen, wil setten, dat hi siin commissien vpgeue, want sum prester nu commissarii sint, de nu nav en bref kunnen scriuen ende verstan; ende welic leka of leya vp den andren to spreken heft, de sal dat erste vorvolgen in den wrelliken recht, ende of him dat nicht helpen moge, so sal hi siin sake soken in den gasteliken recht, byholden den gasteliken luden hor recht ende hor priuelegien de se van oeldis hebben gehat, of hir namens mogen verkrigen.

7. Item wanner en gastelike persone vt siin closter hlopt van desse vorsc^{r} landen, ende wert Gode ende sine prelat vnt(44)horsum, doet hi dan ieman hinder and siin lif ende an siin goud, dat doer dat claster of sine vrende nicht vorantworden, ist sake dat he kundiget se in dren kerken der prouestien, dar dat closter inne leget openbaer vten predichstol in der missa vnhorsum met de gen de hem ghen sines prelates wille vnholt, ende prelaet dat hem mit breuen kundich doen heft, dat hi hem vnhorsum is; ende wat dem vnharsum monic dan misdaen wert in siin lif, ende an siin goud, darvmbe doer men ziin vrenden of anders yemant yenige betringe van doen dan goede allene.

8. Item so sal alle mensche desser vorsc^{r} landen ende

oec ouer die emese, ende se wedder in dessen landen by dage ende bi nachte, to water en to lande to hlopen ende to verkopen vnbikumbert velich wesa, liues ende goudis, de een vnder den anderen to wanderen bi alsodane tolne, also bi oeldis ende wonheit gewesen heuet, de met weldicheit nicht sat is. Ende ieman sal den andren bisetten vmb panningschult, dan dengene, de dar recht schuldig is. Ist sake dat hi en anders met ghen rechte bidriuen moge, ende dat an sinen rechter bisocht hebbe.

9. Item vm des willen, dat alle desse vmmelant eens sullen wesen soe sal dat screuen landrecht, dar men bi rechten sal (45) allens wesen, dat de lantrechtes lude nu lesen to hoer wille ende vnder tyden dyuster is, dat di mene mon nicht kan vorstan; sa sal men dre leerste van scrifte, ende oec dre wiseste lantrechtes lude darto setten, dat ze van oelde lantrechte een klar vorstandich lantrecht maken, dar al man vorstaen moge, ende darnae bote ende brecma ende alle thing na in dessen landen to rechten, vpdat datter nemen met valschen rechte moge bidrogen werden.

Item alle degene de erue hebben in den Oldenompte, darna dat hem kundigat wert, dat se nae grotheit hores landis helpe de dyken to slan de bute den Oeldenompt nu wonen ende helpen se dan nicht, dat ze dan vorboret hebbehor erue ende kome dan dat to des landis bihoef.

11. Item met korte worden: alle water ende alle pende sal men holden na oelden zede ende woent to des landis besten. Ende we so stelt bouen vier gulden wert goedis, dat men met nochliken tuge ouertugen mach, dan sal men hanghen. Datum anno Domini MCCCCXXVII quinta feria post pascha.

BIJLAGEN.

I.

Het Rustringer Recht. Uit een handschrift van 1327.

§ 1. Thi instapi oua tha hafdė, alsa monich mete, alsa monich skillinga; thera enda aider en half skilling. Thera thrira dropa oua there halimbrede alrec niugun skillinga cona. Inethma and utethma aider niugun skillinga cona. Thera thrira bena vtgong alrek en skilling. Wederwonlonga fiuwer and twinthich skillinga cona. Havetdusinghe sex and thrithich skillinga cona. Thera thrira lesoka an da forhafde alrek en skilling, sa se curuen send.

§ 2. Sa thet age is ute en half iechtich geld. Halue sione an da ore aga, achtundahalf skilling, thet send fif merk. Thionene an da ore aga fiuwer skillinga buta thrium panningon; thet is lade, binna enere merk.

§ 3. Thet are al of en iechtich geld. Halue here achtundahalf skilling thet send fif merk. Thionene and there here fiuwer skillinga buta thrium panningon, thet is lade, binna enere merk. Thet are thruchestat ieftha thruchtesketen, siugun twede lad. Wiues are utebreken twira skillinga. Falt se efther an da irthe fiuwer skillinga.

§ 4. Thiu nosi of en half iechtich geld. Thiu nosi thruchesketen, thi forma wach, fiarda thrimene lad, thi other and thi thredda aider alsa felo. Blodesinrene inna eider nosterna, twilif skillinga cona. Thes ethma thampene inna eider nosterna, sex and thritich skillinga cona, thet send triu lad.

§ 5. Thiu ziake thruchestat twira skillinga and twia

I.

Het Rustringer Recht. Uit een handschrift van 1327.

§ 1. De verwonding op het hoofd, zoo menige maat, zoo menige schell., de einden ieder eene halve schell. De drie druppen (bloed) op het schouderblad ieder negen schell. cona. Ingang en uitgang ieder negen schell. cona. Het uitgaan der drie beenderen ieder een schell. Weersveranderingen 24 schelling cona. Hoofdduizeling 36 schell. cona. De drie rimpels aan het voorhoofd ieder een schell. zoo zij gekorven zijn.

§ 2. Zoo het oog is uit een half bewezen geld (boete). Half zien aan het eene oog, $7\frac{1}{2}$ schell. dat zijn 5 mark. Schemering aan het eene oog 4 schell. behalven drie penningen; dat is lood, binnen eene mark.

§ 3. Het oor geheel af een bewezen geld. Half gehoor $7\frac{1}{2}$ schell. dat zijn 5 mark. Het razen aan het gehoor 4 schell. behalven 3 penningen, dat is lood, binnen eene mark. Het oor doorgestooten of doorgeschooten $6\frac{2}{3}$ lood. Het oor van de vrouw uitgescheurd twee schell. Valt het daarna op den grond 4 schell.

§ 4. De neus af een half bewezen geld. De neus doorgeschooten, de eerste wand, $3\frac{2}{3}$ lood, de tweede en de derde ieder evenveel. Bloedsinloop in ieder neusgat, 12 schell. cona. Het dempen der adem in ieder neusgat 36 schell. cona, dat zijn drie lood.

§ 5. De kaak doorgestooten tweër schell. en tweemaal

niugen skillinga cona. There fiuwer slaithotha gersfal, alrek en skilling; thera inra alrek en half skilling. Thi lipp a twa slain, thet hi half skerde se, eider enda achtundehalf skilling. Wonspreke achtundahalf schilling, thet is alrek fiif merk. Sprekwendene fiuwer skillinga, buta thrium panningon. Spedelspring sex and thritich skillinga cona.

§ 6. Sa hwasa wndad werth opa thet haued, dauath him thet are therfon, sa is thiu bote fiuwertindusta thrimine merk; sa hach ma theth other plicht to nemande ier and di. Dauath thet are thenne binna iere ande di, sa is thiu bote achta and twintogeste twede merk, thet is thiu ieldmerk, thiu is en skilling.

§ 7. Thera walduwaxa bote sex and thritich skillinga; therfon send him ergerad sine fif sin; thet forme is, thet hi sa wel sia ne mi; thet other, thet hi sa wel hera ne mi; thet thredde, thet hi sa wel rena ne mi; thet fiarde, thet hi sa wel smeeka ne mi; thet fifte, thet hi sa wel fela ne mi. Thera fif sinna wendena iahwelikes bote sex and thritich skillinga. Thet hi sa wel wesa ne mi an bethe, ne an bedde, ne an wigghe, ne an wayne, inna wie ne an wetire, ne an huse, ne an Godishuse, ne mith sinre wiue, sa hi er machte, ne bi sine fiore, ni an nenre ferde him sa wel bithancka mi, sa hi er machte; sa is thera andloua wenda iahwelikes bote twilif skillinga. Alle tha deda, ther ma ther on mi bireda and bitella, tha skil ma, alla iechta, beta, thruch theth tha fif sin send an da hafde bileken.

§ 8. Metewnde twisk her and halsdok en skilling goldes, sa se benfest is; fliot se, en half skilling goldes. Metewnde opa tha hafde mong tha her, achta skillinga cona. Halslemite achtundahalf skilling, thet send fif merk. Halswerdene fiuwer skillinga buta thrium panningon, wicht g., thet is lade, binna enre merk. Thiu sini kerfd

negen schell. cona. De grasval van de vier slagtanden, ieder een schelling. Der binnenste ieder eene halve schell. De lip in twee geslagen, dat hij half gescheurd is, ieder eind $7\frac{1}{2}$ schell. Wanspraak $7\frac{1}{2}$ schell. dat is ieder 5 mark. Spraakbelemmering 4 schell. behalven 3 penningen. Speekselsprong 36 schell. cona.

§ 6. Zoo wie gewond wordt op het hoofd, dooft hem het oor daarvan, dan is de boete $13\frac{1}{3}$ mark, dan behoort men het ander voor zijne rekening te nemen jaar en dag. Dooft dat oor dan binnen jaar en dag, dan is de boete $27\frac{2}{3}$ mark, dat is de ieldmerk (oude mark) die is een schell.

§ 7. Der ruggespier boete 36 schell. daardoor zijn hem verergerd zijne vijf zinnen; het eerste is, dat hij zoo wel niet zien mag; het tweede, dat hij zoo wel niet hooren mag; het derde, dat hij zoo wel niet ruiken mag; het vierde, dat hij zoo wel niet smaken mag; het vijfde, dat hij zoo wel niet voelen mag. Der vijf zinnen belemmering iedere boete 36 schell. Dat hij zoo wel niet mag zijn aan den tafel, noch op het bed, noch op de kar, noch op den wagen, op den weg, noch op het water, noch in huis, noch in de kerk, noch met zijne vrouw, zoo hij vroeger vermocht, noch bij zijn vuur, noch in eenige handeling zich zoo wel bedenken mag, als hij vroeger vermocht; dan is dezer elf belemmeringen iedere boete 12 schell. Alle de daden, welke men daaraan mag bewijzen en bepraten, die zal men, geheel bewezen, boeten, omdat de vijf zinnen zijn aan het hoofd beschadigd.

§ 8. Maatwonde tusschen het haar en de halsdoek een schell. goud, zoo ze beenvast is; vliet ze, een halve schell. goud. Maatwonde op het hoofd tusschen het haar, 8 schell. cona. Halslamming $7\frac{1}{2}$ schelling dat zijn 5 mark. Hals ontstelling 4 schell. min 3 penningen, wicht goud, dat is lood binnen eene mark. De zenuwen gekorven negen

niugen skillinga cona. Benes biti alsa felo. Thet wideben a twa eider enda en skilling g. Benskredene en skilling g. Thiu brustunde inur wach, en skilling g. and twia niugun skillinga cona. Thre dropa opa tha midrede, alrek niugun skillinga cona. Inethma and utethma twintich skillinga cona: thet algadur tiandahalf lade. Thet rib a twa stat, niugun skillinga cona; heth hit delbitin to tha midrede and thruch thet midrede, twira skillinga and twia niugun skillinga cona. Thera fiuwer flarda there lunghene, alrek achtenda half skilling g., thera flarda alrek fif merk. Thiu inlemithe achta half skilling thet send v merk. Thiu inwerdene fiuwer skillinga buta thrium panningon g., thet is binna enre merk.

§ 9. Thi erm al of, en half iechtich ield. Is hi stef and nawetes nette, ieftha kortra and crumbera, ieftha denra fiftine skillinga g. Hilpande and haldande achtundahalf skilling g. Is 't inwerdene fiuwer skillinga g. buta thrium panningon wicht g. Thes halderes and thes sluteres eider gersfal achtundahalf skilling g. Stevande and stac, fiuwer skillinga wicht g. buta thrium panningon wicht g. Hilpande ac haldande twira skillinga g. buta orhalua panning wicht g., thet is achtundahalf lad. Send se swart andloftahalf panning wicht g., thet is threttindahalf lad. Tha thre fingra midda there hond, alrek threddahalf skilling g. Hilpande and haldande, alrek fiftine panninga wicht g., thet send fif lad. Send se swart andlofthahalf panning wicht g., thet is threddehalf lad. Niles ofgong of tha fingeron and of tha tanon en half skilling g. Neth ther nen mar, en elle hel skilling g. Ongnil alsa felo. Tha tana hagon alsadene bote alsa tha fingra.

§ 10. Hirtlemithe fiftine skillinga g. Thera walduwaxa bote sex and thritich skillinga cona. Ac heth hit forth ebitin inur thene maga twira skillinga g., and twia niugun skillinga cona. Thi utgong alsafelo; sa is thi maga alsamin

schell. cona. Het been ingebeten evenveel. Het borstbeen in twee ieder eind een schell. goud. Beenscheuring een schell. goud. De borstwonde door de zijde, een schell. goud en tweemaal negen schell. cona. Drie druppen op het middenrif ieder 9 schell. cona. Ingang en uitgang 20 schell. cona: dit al te gader $9\frac{1}{2}$ lood. De rib in twee gestooten 9 schell. cona; heeft het nedergebeten tot het middenrif en door het middenrif tweër schell. en tweemaal negen schell. cona. De vier lappen der longen ieder $7\frac{1}{2}$ schell. goud, iedere lap 5 mark. De binnen lamming $7\frac{1}{2}$ schell. dat zijn 5 mark. De binnen bezeering 4 schell. behalven 3 penningen goud, dat is binnen eene mark.

§ 9. De arm geheel af een half bewezen geld. Is hij stijf en niets nut, of korter en krommer, of dunder 15 schell. goud. Helpende en houdende $7\frac{1}{2}$ schell. goud. Is er inbezeering 4 schell. goud behalven 3 penningen wicht goud. Des houders en des sluiters iedere grasval $7\frac{1}{2}$ schell. goud. Stijf en strak 4 schell. wicht goud behalven 3 penningen wicht goud. Helpende en houdende tweër schell. goud behalven anderhalve penning wicht goud, dat is $7\frac{1}{2}$ lood. Zijn zij zwart $10\frac{1}{2}$ penning wicht goud, dat is $12\frac{1}{2}$ lood. De drie vingeren in 't midden van de hand ieder $2\frac{1}{2}$ schell. goud. Helpende en houdende, ieder 15 penningen wicht goud, dat zijn 5 lood. Zijn zij zwart $10\frac{1}{2}$ penning wicht goud, dat is $2\frac{1}{2}$ lood. Nagelafgang van de vingeren en van de teenen eene halve schell. goud. Heeft hij geene meer een heele schell. goud. Nagelontbreking evenveel. De teenen moeten evenzoodanige boete als de vingeren.

§ 10. Neklamming 15 schell. goud. Der ruggespier boete 36 schell. cona. En heeft het verder gebeten door de maag tweër schell. goud, en tweemaal 9 schell. cona. De uitgang evenveel; dan is de maag te zamen 5 schell. goud,

fif skillinga g., buta fiuwer skillingon cona. Thiu bucwnde thruch betha sida achtundahalf skilling g., thet is en colnisk merk and en frisesk. Binetha midrede thruchsketen, onkeme en skilling g. Thruch thet clene thes maga esketen eyder mutha en skilling g., fon tha twam muthon thet minre lond to metande, alsa hit thruch thet lif ekimin is. Sin kere, thi thene skatha heth, hwedder ma him thruchmete tha vmbemete. Thet inrif sex and thritich skillinga cona.

§ 11. Thet ben wekande and welande, cortra and crumbra fiftine skillinga g. Hilpande and haldande, achtundahalf skilling g. Thiu werdene an tha bene fiwer skillinga buta thrium panningon wicht goldes. Thet ben thruchsketen, eider mutha en skilling. Siniskredene niugun skillinga cona. Jef thiu sini twa is, eider enda niugun skillinga cona. Benes biti niugun skillinga cona.

§ 12. Sa hwasa enne mon tho dada sleith, sa skil re sex hauedlesna tho fretha sella. Wndath hi ne alsafir, thet hi ne lemi; fint ma him en fiardandel enes ieldes, tho bote, sa skil hi en fiardandeles dadolges fretho sella, thruchthet thet er aliknat lith with lif; fint ma him enne achtunda del enes dadolges. Alle dede, the ma deth binetha lemithon, thet send al tian reilmerk tho fretha.

§ 13. Fori bela and fori blodresna and fori wedna sleka, thira deda is alrek fiuwer skillinga cona and fiarda half wedde tho fretha.

De xvii *algemeene Friesche keuren.*

§ 14. Thiu forme kest. Alsalonge sa hit nis nahwedder ouirstelen, tha ouirrauad, tha ouirfiuchten, tha mith nenre tele ouirwunnen, sa is hi sines godes en riucht fogid and formond.

§ 15. Thiu other kest. Thawile ther alle Frisa and alle Saxa and alle Dana hethon weron, tha hit thiu sted

behalven 4 schell. cona. De buikwonde door de beide zijden $7\frac{1}{2}$ schell. goud, dat is een keulsch mark en een friesch. Beneden het middenrif doorgeschooten, aankomst een schell. goud. Door de kromming der maag geschooten iedere mond een schell. goud, van de twee monden het mindere land te meten, alzoo het door het lijf gekomen is. Zijne keuze, die de schade heeft, of men hem doormete of ommete. Het ingescheurde 36 schell. cona.

§ 11. Het been slap en wijlend, korter en krommer 15 schell. goud. Helpend en houdend, $7\frac{1}{2}$ schell. goud. De bezeering aan het been 4 schell. behalven 3 penningen wicht goud. Het been doorgeschooten iedere mond een schell. Zenuwsnijding 9 schell. cona. Zoo de zenuw in twee is ieder eind 9 schell. cona. Been ingebeten 9 schell. cona.

§ 12. Zoo wie dat een man doodslaat, zoo zal hij zes hoofdlossingen tot vrede betalen. Verwondt hij hem alzoo verre, dat hij hem lamt, vonnist men hem een vierendeel geld, tot boete, dan zal hij een vierde van eene doodwonde tot vrede betalen, door dien dat het lid tegen het lijf gelijk gesteld wordt; vonnist men hem een achtste deel van eene doodwonde. Alle daden, welke men doet beneden de lammingen, die zijn alle 10 reilmark tot vrede.

§ 13. Voor builen en voor bloedrijzingen en voor bezeerde slagen, dezer daden is ieder 4 schell. cona en $3\frac{1}{2}$ wedde tot vrede.

De 17 algemeene Friesche keuren.

§ 14. De eerste kest. Alzoolang zoo het niet en is of afgestolen of afgeroofd of afgevochten of met geen pleit afgewonnen, zoo is hij van zijn goed een wettig voogd en bestierder.

§ 15. De tweede kest. Terwijl dat alle Friezen en alle Saxers en alle Denen heidenen waren, toen heette de

to Kolne, AGRIP, ther was vse afte menote and hit ma thene panning agripiniska panning, thet is thi riuchta swera pannig. Tha sette wi seluon sundrege menota and lichtera pannig. Thet pund is siugun skillinga cona.

§ 16. Thiu thredde kest. Alsa thi asyga thenne heth esweren, and up to Godi gripth, sa urlouad hi al unriucht and alle unriuchte panninga; and ma hini thes urthingia mi, thet hi enich unriucht dwe, sa is hi an thes kininghes bonne, sa hach ma sin hus to barnande and tofara alreke durun, ther hi vnder sine eth heth, en wed to sellande and opa tha werue nen hus to makande, alwenne opa there hirthstede en grene turf waxt, sa hach ma thene turf up to greuande, and opa thet husefna tha dora to settande, hu hit alle liode witi, thet hi en leynd asyga wesen heth.

§ 17. Thiu fiarde kest. Alle thi, ther orne beraue binna houi and binna huse, thi brecht a selua thesse wed.

§ 18. Thiu fifte kest. Alsafir sa hit binna thredknilingon is, sa hach thiu hond mith twilif monnon mar on to sprekande tha thiu or on to fallande.

§ 19. Thiu sexte kest. Is thi prester monslachtoch ieftha menethoch ief thet hi ouirhor eden hebbe ieftha suesbed, ief an enige thinge sa fir ouirgripin heth, thet hi enre karina skeldech se, sa ne mi hi Godi and tha heligon nen thianost dwa and tha liodon.

§ 20. Thiu siugunde kest. Vse fri lond, thet is thi riuchta fria stol, ther mugu wi wel binna hebba fria spreka and ondwarda; thet urief us thi kining KERL, umbe thet, thet wi thene daniska kining urtegon and an thene rumeska kining hnigun, thet wi him tins ieue and tegotha ouirgulde, and riuchtere herskipi bikande; tha lethogade hi us fon REDBATE, tha deniska kininge and fon there clipskelde and fon there etszena withtha, ther alle Frisa

plaats te Keulen, AGRIPPA, daar was onze wettige munt en heet men den penning Agrippijnsche penning, dat is de regte zware peening. Toen zetten wij zelven afzonderlijke munt en lichteren penning. Het pond is 7 schell. cona.

§ 16. De derde kest. Alzoo de regter den eed gezworen heeft, en opwaarts tot God grijpt, dan verzweert hij alle onregt in alle onwettige penningen; wanneer men hem hiervan overtuigen mag, dat hij eenig onregt doet, dan is hij in des konings ban, dan moet men zijn huis branden en voor elke deur, welke hij onder zijn ambt heeft, eene zekerheid te betalen en op den werf geen huis te bouwen, voordat op den heerdstede eene groene zode wast, dan moet men de zode opgraven en op de huisvlakte, de deuren zetten, opdat het alle lieden weten, dat hij een leugenachtig regter geweest heeft.

§ 17. De vierde kest. Alle die, welke anderen beroven binnen hof en binnen huis, die breekt dan zelf deze zekerheid.

§ 18. De vijfde kest. Alzoo verre dat het binnen den derden graad van verwantschap is, dan behoort de hand met 12 mannen eerder aan te spreken, dan de andere te ontregten.

§ 19. De zesde kest. Is de priester manslagtig of meineedig of dat hij overspel gedaan hebbe of bloedschande, of aan eene zaak (zich) zoover vergrepen heeft, dat hij eene boetevaste schuldig is, dan mag hij God noch den heiligen eenige dienst doen en den lieden.

§ 20. De zevende kest. Ons vrij land, dat is de wettige vrije regtstoel, daar mogen wij wel in hebben vrije spraak en antwoord; dit gaf ons de koning KAREL, omdat, dat wij den deenschen koning overtogen en naar den roomschen koning neigden; dat wij hem cijns gaven en tienden vergolden, en wettige heerschappij erkenden; toen bevrijde hij ons van RADBOUD, den deenschen koning en van de krijgsschatting en van de houtene banden, welke alle Friesen

and tha hiara halse drogon and fon alle unriuchtere herskipi.

§ 21. Thiu achtunde kest. Thet send ethelinga: alle fria Frisa, ther thi kining KERL and thi pagus LEO and thi biscop LIUDGERE etheldom and fria halsa ouirlendon, alsafir sa se fri and fulberen were and fon alderon to iungeron nena horonga nere. Thet send frilinga: hwersa en fri wif nimth enne eynene mon and ther bi fiuwer knapa tiucht and thenne efther thes ayna monnes dathe sin god upieft an tha lotha twisk tha durun of there axla falla let and tha knapa and hia seluon fri makath. Thet send letslachta: sa hwer sa ayne liode knapa thiat, and thenne tha knapa fon tha alderon farath opa en or ayn god and thenne wif nemath and ther bi knapa thiath; thet send riuchte letslachte man.

§ 22. Thiu niugunde kest. Sa hach thi greua us Friseske capmonnon thes fretha to warande thruch thene frethopanning siugun streta rekon and rum, hiara kere hwedder wenrwey tha sondwey; al to fliatande and farande al to tiande; and binna thesse kiningrike nenne tolne to ieuande. Ac werth us Friseske capmonnon an tesse siugun streton enich unriucht eden; cumth hit fon thes greua haluon, sa hach ma thit to nemande fon thes abbetes lande and fon huslotha ther hir an da londe is; cumth hit fon thes biscopis haluon, sa hach ma hit to nemande of tinze and of tegotha and of houiskoti, ther ma him sinne skatha mithi felle. Sa hach use Frana mith vse capmonnon withir an tha stede to farande, sin god opa tha heligon to swerande, hwet sin god werth were; sa skil ma 't him, alle iechta, ielda. Thene fretho mi ma thingia bi libbande liodon and bi onfesta lithun; therof hach thi Frana en and twinthic skillinga cona.

§ 23. Thiu thredtinde kest. Sa hwer sa ma fiucht

om hunne halsen droegen en van alle onwettige heerschappij.

§ 21. De achtste kest. Dit zijn edelingen: alle vrije Friezen, die de koning KAREL en de paus LEO en de bisschop LUIDGER edeldom en vrije halsen overreikten, alzoo verre zoo zij vrij en volboren waren en van ouder tot jonger geene onderhoorigen waren. Dit zijn vrijlingen: wanneer eene vrije vrouw neemt eenen eigenen man en daarbij 4 jongens teelt en dan na des eigenen mans dood zijn goed opgeeft; en de sloten tusschen de deuren van het schouder vallen laat en de jongens en zich zelven vrij maakt. Dit zijn lethslachten; zoo wanneer eigene lieden jongens teelen, en dan de jongens van de ouderen varen op een ander eigen goed en dan eene vrouw nemen, en daarbij jongens teelen; dit zijn regte letslachte man.

§ 22. De negende kest. Zoo behoort de graaf onze Friesche kooplieden wegens de vrede te beveiligen om den vredepenning zeven straten bruikbaar en ruim, in hunne keus of wagenweg of waterweg; alle behoorlijk vlietende en rijdbaar en alle voerbaar; en binnen dit koninkrijk gene tollen te geven. Ook wordt ons Friesche kooplieden op een dezer zeven straten onregt gedaan; komt het van des graven wege, dan moet men het nemen van des Abts land en van de huisschatting welke hierin het land is, komt het van des bisschops wegen, dan behoort men het te nemen van de cijnsen van de tienden en van hofschatting, waarmede men hem zijne schade betale. Dan behoort onze Frana met onze kooplieden wederom naar die plaats te reizen, zijn goed op de heiligen te bezweeren, wat zijn goed waardig was; dan zal men het hem, alles bewezen, betalen. Den vrede mag men beregten van levende lieden en van niet vaste leden; daarvan heeft de Frana 21 schell. cona.

§ 23. De dertiende kest. Zoo waar dat men vecht en

and oren enigene skatha deth, an da minra tha an da marra, thi brecht a tian reilmerk.

§ 24. Thiu fiuwertinde kest. Wili tha ungeroga kinde ammon ursetta sin erue, sa acht thet kind alder opa to gungande sunder steue and sunder stride; willath him tha liode enige skelde dwa and thi bon wille enich wald fera, and ther wille ammon enigene unriuchtene tichta opa lidzia; sa ach thet kind thet erue mith twilif monna hondon to haldande, thruchthet, ther ne machte nanen unriucht formond thes ungeroga kindes erue ursetta tha ursella, hwili hit anda ililenda was.

§ 25. Thiu siuguntinde kest. Thet ther alra monnek hach hir to wetande, hwet hi eden hebbe mith fiuwer monnon an tha withon to onswerande and therefter sines aldirmonnes hligene, thet hi riucht esweren hebbe; sunder dathe and sunder aubere dolge and buta tha fif wendon, thes ne mi thi fria Frisa nene witha biada. Ac, heth hi en wed eden ief enes thinges eien ana heyde thinge tha ena sinuthe tha ana ena wrpena warue, sa ne mi hi thera thinga nanen biseka tha thing fori biada.

§ 26. Thet forme londriucht. Sa huasa mith enere elagi bigripin werth, and to ouirherne sonhagath and hi nelle nenne warf seka and nen thing sitta and thera thrira vrdela nen dwa nelle and thre warua ouirsitte, ther him fon thes kininges haluon ebeden send; wili hi therefter heroch wertha, sa heth hi ebreken thes erosta dis fiardahalf wedde, ther or dis halue ma, thes thredda dis tian reilmerk hit ne se thet hi thenne biade thera fiuwer nedskinunga en, and sin hemethoga thet weria wille, sa mi re thene mon heroch bihalda.

§ 27. Thiu ieldmerk is en skilling wicht g. Thet is thiu hagoste merk. Thiu fulle merk is sextine skillinga

den anderen eenigen schade doet, in de mindere of in de meerdere, die breekt dan 10 reilmark.

§ 24. De veertiende kest. Wil de minderjarige kinderen iemand uit hun erf zetten, dan behoort het kind aldaar op te gaan zonder staf en zonder strijd; willen de lieden hun eenige schuld doen en de geregtsdienaar wil eenige magt voeren, en daar wil iemand eenige onregte klachte opgeven; dan behoort het kind dat erf met 12 mannen handen te houden, door dien, dat er niet mogte eenig onwettig bestierder des minderjarigen kinds erf verzetten noch verkopen, terwijl het in ballingschap was.

§ 25. De zeventiende kest. Dat er iedereen behoort hier te weten, wat hij gedaan heeft met 4 mannen op de heiligen te ontzweeren en daarna zijns oudermans toestemming, dat hij wettig gezworen heeft; behalven doodslag en behalven openlijke wonden en behalven de vijf uitzonderingen, dezen mag de vrije Fries geen tegenbewijs bieden. Ook, heeft hij eene belofte gedaan of wegens een geding erkend in een gespannen geregt of (in) eene zeend of in een opgeworpen geregt, dan mag hij dezer dingen geen ontkennen noch regt daarvoor bieden.

§ 26. Het eerste landregt. Wie dat wegens eene klachte gemoeid wordt, en tot ongehoorzaamheid gezeend en hij wil genen werf zoeken en in geen geding zijn en de drie oordeelen geen doen wil en drie warven verzit, welke hem van des konings halve bevolen zijn; wil hij daarna hoorig worden, dan heeft hij gebroken wegens den eersten dag $3\frac{1}{2}$ wedde, den tweeden dag de helft meer, den derden dag 10 reilmark tenzij dat hij dan biede en der vier noodschijnen, en zijne geestelijke regter dit bewaarheden wil, dan mag hij den man hoorig houden.

§ 27. De oude mark is een schelling wicht goud. Dit is de hoogste mark. De volle mark is 16 schill. cona. De

cona. Thiu wedmerk is fiuwertine skillinga cona. Thiu leynmerk is twilif skillinga cona. Thiu reylmerk fiuwer.

§ 28. Thet is inna alle london fere, thetter nammon erge nedwe.

§ 29. Thit is Frisesk riucht. Sa hwa sa breke, thet hi bete, hit ne se thet hi forifonghera winne.

§ 30. Thit is ac Frisesk riucht. Thetter alle sende sona stonda, and thet ma alle weddade wed laste.

§ 31. Thit is ac Frisesk riucht. Thet ter ne mi under swesternon ne under swesterna bernon nen stef ni nen strid risa, buta ther skilun al menne friond skifta, ietftha al mith ethon biriuchta.

§ 32. Sa hwersa brothera sannath umbe hiara god, ieftha otheres umbe enigerahonda seke, thet skilun sketha and twiskia sex tha sibbista honda, ther hiam se bethen al uniliaf. Ac ne mugun thet tha mena friond nawet sena, sa hwedderon sa thi redieua folgath, thet skil stede biliua.

§ 33. Sa hwersa ma enere wiue hiri god utracht fon enere were, sa is thet riucht, thet ma hiri hach of there were to vttrande alsa god, sa hiu 't heth an tha were ebrocht, skinande gold, and fiarfote quik and dregande clathera; thet ach ma hiri to utriande mith twilif hondon.

§ 34. Thit is eft riucht. Thet thes unieroga kindes erue ne mi nen mon ursetta tha ursella alsa longhe sa thet kind unieroch is.

§ 35. Thet is ac riucht. Ther ter nen mon an da nedbedde mar ieue ne mot ur thes formondes willa, tha siugun fiardvnga, hit ne se thet hi unriucht god withir fulia wille mith sines presteres rede, sa helpe tha riuchtera ther to, thet thet ma thet laste.

§ 36. Alle lefde laua skil ma dela alsa hia an dere, asebok escriuin send, and use aldera se deld hebbath.

wedmark is 14 schell. cona. De leijnmark is 12 schell. cona. De reilmark vier.

§ 28. Dit is in alle landen handel, dat niemand kwaad moet doen.

§ 29. Dit is Friesch regt. Zoo wie dat breekt, dat hij boete, tenzij dat hij eenen anderen dader winne.

§ 30. Dit is ook Friesch regt. Dat alle gezoende zoen zal staan, en dat men alle beloofde beledigingen betale.

§ 31. Dit is ook Friesch regt. Dat er niet mag onder zusters noch onder zusters kinderen geen staf noch geen strijd ontstaan, maar dit zullen al de gemeenschappelijke vrienden schiften, of alles met eeden beregten.

§ 32. Zoo waar dat broeders twisten om hun goed, of anders om eenigerhande zaak, dit zullen scheiden en beslissen zes de naaste handen, die hun beiden even lief zijn. Ook mogen dit de gemeene vrienden niet zoenen, zoo wat daarin dan de regters volgen, dat zal steede blijven.

§ 33. Zoo waar dat men eene vrouw haar goed uitgeeft uit eene bezitting, dan is het regt, dat men haar behoort uit de bezitting te geven even goed als zij het in de bezitting gebracht heeft, blinkend goud, en viervoetig vee en gedragen wordende kleederen: dit behoort men haar uit te geven met twaalf handen.

§ 34. Dit is noch regt. Dat het erf van een minderjarig kind niemand mag verzetten noch verkopen zoolang als het kind minderjarig is.

§ 35. Dit is ook regt. Dat er iemand op het noodbed meer geven moet boven des bestierders wil, dan zeven vierdingen, tenzij dat hij onregt goed weder aanvullen wil met raad van zijnen priester; dan helpen de regters daartoe dat men het betale.

§ 36. Alle nagelatene erfenissen zal men deelen, zoo als zij in het regtboek geschreven zijn, en onzen ouderen ze gedeeld hebben.

§ 37. Alle thet ma fiucht domliachta di and bi skinandere sunna under uphaldene hode, thet skil thi beta, ther thene hod dreith, alsalonge sa hi enigene pannig heth. Ac ne mi thi hodere thet nawet al beta, sa skil ma thene fiuchtere seka and thi skil mithi beta, hit ne se thet thet ken an da liodwarue mith him to there ofledene gengen se, and thi redieua thet hlia dure, sa skil thet ken mith him beta.

§ 38. Sa hwersa en ieroch mon en thing berethath an ene wrpene warue tha ena heida thinge ieftha ana ene heyde synuthe, sa ne mi hi thes nena witha biada, sa mi thi redieua thet mith riuchte therefter elle stede halda.

§ 39. Sa hwer sa ma enne tichta lat to unriuchta binna szerekspele ieftha buta, opa enne mon, thet hi en wed eden hebbe ieftha ena sone send hebbe, tha to enere ofledene gengen se; wil hine sin redieua sikur hlia, sunder skatha skil hi beliua.

§ 40. Umbe allerahonda seka, ther ma ne husing mithi onsprecht, ther ald send and unwitlik, sunder tha hagosta sex wendon, dur thi mon mith twilif hondon undfalla and sin redieua hine elle sikur hlie, sunder skatha skil hi beliua. Ac, ne dur hi thet nawet swera and thi redieua ne dure hini nawet sicure, sa skil hi, alla iechta, beta.

§ 41. Sprecht ma enigene mon on binna szerekspili ieftha buta, thet hi ouirhere se umbe enigherahonda seke, sunder tha hagosta sex wendon; dur him sin redieua heroch hlia, heroch skil hi beliua. Ac is hi fon tha hagosta sex wendon mith werde enich bewllen, sa skilun hini alle tha redieua, ther binna tha fiardendele send, elle ouirhere hlia; nele hi naweth heroch wertha and him sin lif ther vnder werthe ouawnnen, frethlas mot hit beliua, and thet lif mith twintega merkon to ieldande.

§ 37. Alwat men vecht op helderlichten dag en bij schijnende zon onder een opgeheven alarmteeken, dat zal die boeten, die het alarmteeken draagt, zoolang tot hij eenigen penning heeft. Ook mag de alarmteekendrager dit niet alles boeten, dan zal men den vechter zoeken en die zal mede boeten, tenzij dat de familie aan het volksgeregt met hem tot den togt gegaan is, en de regter het verklaren durft, dan zal de familie met hem boeten.

§ 38. Zoo waar dat een jarig man eene zaak beregt aan eenen opgeworpen werf of aan een geheegd geregt of aan een geheegden zeend, zoo mag hij hieromtrent geen tegenbewijs bieden, dan mag de regter dit met regt daarna alles voor vast houden.

§ 39. Zoo waar dat men eene beschuldiging brengt ten onregte binnen het kerspel of buiten, op eenen man, dat hij eene belofte gedaan heeft of eene zoen gezoend heeft, of tot eene aanval gegaan is; wil hem zijn regter onschuldig verklaren, zonder schade zal hij blijven.

§ 40. Wegens allerhande zaken, daar men de huisman mede aanspreekt, welke oud zijn en onbekend, uitgezonderd de hoogste zes misdaden, durft de man met 12 handen ontkennen en zijn regter hem geheel onschuldig verklaart; zonder schade zal hij blijven. Ook, durft hij dit niet zweeren en de regter hem niet durft te zekeren, zoo zal hij, alles bewezen, boeten.

§ 41. Spreekt men eenigen man aan binnen het kerspel of buiten, dat hij ongehoorig is wegens eenigerhande zaak, behalven de hoogste zes misdaden; durft hem zijn regter hoorig verklaren, hoorig zal hij blijven. Ook is hij van de hoogste zes misdaden met getuigenis van een dezer besmet, dan zullen hem alle de regters, die binnen het district zijn, geheel ongehoorig verklaren; wil hij niet hoorig worden, en zijn lijf hem daar onder wordt afgewonnen, vredeloos moet hij blijven, en het lijf met 20 mark te betalen.

§ 42. Is ther en mon eslain ieftha wndad an da minra an da marra and ma thes biseke, sa skil thi redieua tha skeldega mith sinre sele makia, ther ur thene clagire esweren heth. Fiucht ther ac enich mon wittelike enne skatha, sa ne mot hi sin erue tha otheres sin god nahwedder sella tha wixlia, er hi thenne skatha ebet heth.

§ 43. Alle thet tha bur-aldermon behliat umbe hiara hamreke, umbe dika and umbe domma, umbe wega and umbe watirlesna, hwa sa ne undsetthe with hia to unriuchta, thi brecht tian reilmerk and therto hach hiam thi redieua and thi hodere to hilpande.

§ 44. Sa hwersa tha liodaman claghiath umbe heligana god and hia thet mith hiara sele winnath, and hiam thi redieua ther to folath, sa moton hia therumbe tia.

§ 45. Alle tha merketa, ther Hriostringalond eset and esweren heth, fiucht ther hwa binna, sa skillath him alle tha riuchtera, ther ur thene merkete esweren hebbath, umbe alrekhonda seka e ta warue, ther thi fiuchtere eseten is, elle skeldich hlia; nele hi thet nawet lasta, sa mot ma therumbe tia. Thiucht ther otheres enich mon mith fona tha mith hode, sunder fiower hoderon, sa brecht hi hondred merka.

§ 46. Thet send tha riuchta afretha, ther alle Hriostringa haldeth and ehalden hebbat. Thet eroste thi husfretho, and hoffretho fon tha houi and to tha houi, alle hachtida, ther ma thes Godishus seke; warffretho, dickfretho, hirifretho and alle sante bodon, ther ma sant twiska london, fori lond and fori liode. Werth ther under thesse frethon enich mon befuchten an da minra skatha tha an da marra, ieftha thet ther en mon werthe dad eslain, and thet dure sin redieua hlia and him al ti fiardandel therto folge, thet him thi skatha under thesse fretha esken se, sa skil ma thet al twibete beta and thene mon mith twam ieldon ielda and twa hundred merka to

§ 42. Is er een man geslagen of gewond in het mindere in het meerdere en men dit ontkent, dan zal de regter den schuldigen met zijnen eed maken, die over den klager gezworen heeft. Vecht er eenig man opzettelijk eene schade, dan moet hij zijn erf of zijn ander goed niet verkoopen noch verwisselen, voor hij de schade geboet heeft.

§ 43. Al wat de buur-oudermannen verklaren betrekkelijk hun hamrik, wegens dijken en wegens dammen, wegens wegen en wegens waterlossingen, wie zich verzetten tegen hun ten onregte, die breekt 10 reilmark en daartoe behoort hun de regter en de hoeder te helpen.

§ 44. Zoo waar dat de volksmannen klagen wegens heiligen goed en zij dit met hunnen eed winnen, en hun de regter daartoe volgt, dan moeten zij daarom pleiten.

§ 45. Alle markten, welke Rustringerland gezet en bezworen heeft, vecht iemand daar binnen, zoo zullen hem alle de regters, die over den markt gezworen hebben, wegens allerhande zaken aan het geregt, waar de vechter gezeten is, geheel schuldig verklaren; wil hij dit niet betalen, dan moet men daarom pleiten. Trekt daar anders eenig man met vaan of met alarmteeken, zonder de vier alarmteeken dragers, dan breekt hij 100 mark.

§ 46. Dit zijn de wettige wetvreden, welke alle Rustringers houden en gehouden hebben. Het eerste de huisvrede, en hofvrede van het hof en tot het hof, alle hoogtijden, daar men het Godshuis zoekt, werfvrede, dijkvrede, heirvrede en allen heiligen boden, welke men zendt tusschen de landen, voor het land en voor de lieden. Wordt er onder deze vreden eenig man bevochten in de mindere schade of in de meerdere, of dat er een man werd doodgeslagen en dit durft zijn regter verklaren en hem geheel het district daartoe volgt, dat hem de schade onder deze vreden geschied is, dan zal men dit alles dubbeld boeten en den man met twee gelden betalen en 200 mark tot vrede be-

fretha sella and tha bona skil ma barna. Barnt ther ac enich mon er thi redieua thene bona makath, thene brond skil hi ielda and frithia. Werth ther enich mon eslein sunder thesse haga fretha, ther falle to ene ielde, sa skil ma tha bona barna and hundred merka to fretha sella; and eft nenne brond er to dwande er thi redieue thene bona emakad heth.

§ 47. Twisk alrekene fiardandel hwa sa fald werth to tha hagosta mith fiuwer stiga merkon to ieldande. Selt ieftha slit anich mon sin hus, ther under thisse thingathe fiucht, thach hi wel lasta ield and fretho, ouirhere skil hi beliua, thet ne se thet tet mene fiardandel thet hlie and thet mene lond therto folge, thet hi ne of there nedwere wirid hebbe, alsa hi nenne fretho breken nebbe, sa ne thur hi nenne brond the....

§ 48. Thera sex lithena en gersfal twintich merka to bote and sextich merka to fretha. Thiu hagoste lemithe: erm ieftha ben, fot ieftha hond, wekande and welande, cortra ieftha crumbra, thet send fiftene merk to bote and thrithich merka tho fretha. Thiu midlaste lemithe: tian merk to bote and twa merk to fretha. Thiu minnuste lemithe fif merk to bote and ene merk to fretha. En aubere riouinge an da sex lithon achtundahalf buldes wicht g. Ores alle deda binetha lemithe, ther skiath under thesse thingathe, tha skil ma finda alsa an there asekbok eskreuin send, anda thene fifta panning to fretha, alsa fir sa hit opa ene merk stont.

§ 49. Alle daddolga a thes achtundad to thingande and binna sex wikum to ieldande mith grene erwe, tha mith hwita selouere and al thing to betande alsa hit under thesse thingathe efuchten is.

§ 50. Deth ther enich blat mon ahwedder dath tha dolch sa mot ma hini sunder skatha fa and biuda; belifth ac thi mon dad, sa skil ma him thet haued ofsla;

talen en den doodslager zal men branden (zijn huis.) Brandt er ook eenig man eer de regter den doodslager maakt, deze brand zal hij betalen en vrij maken. Wordt er eenig man geslagen buiten deze hooge vreden, die vallen in eene boete, dan zal men den doodslager branden en 100 mark tot vrede betalen; en wederom geen brand eer te doen voordat de regter den doodslager gemaakt heeft. (Eenen schuldig verklaard heeft.)

§ 47. Tusschen ieder district, wie veroordeeld wordt tot de hoogste (vrede) met 4 stigen (20 tallen) mark te betalen. Verkoopt of ondoet zich eenig man van zijn huis, die onder dit geregt vecht, doch hij wil betalen geld en boete, overhoorig moet hij blijven, het en zij dat het gemeene district het verklare en het gemeene land daartoe volgt, dat hij zich uit noodweer verweerd heeft, zoodat hij gene vrede gebroken heeft, dan behoeft hij gene brand te....

§ 48. Der zes leden een grasvallig 20 mark tot boete en 60 mark tot vrede. De hoogste lamming: arm of been, voet of hand, slap en wijlend, korter of krommer, dat zijn 15 mark tot boete en 30 mark tot vrede. De middelste lamming: 10 mark tot boete en 2 mark tot vrede. De minste lamming: 5 mark tot boete en een mark tot vrede. Eene zichtbare schaving aan de zes leden $7\frac{1}{2}$ buld wicht goud. Overigens alle daden beneden de lamming, welke geschieden onder dit geregt, die zal men vonnissen, zoo als in dit regtboek geschreven zijn, en den vijfden penning tot vrede, voor zoo verre het op een mark bepaald is.

§ 49. Alle doodwonden altijd om acht dagen te dingen en binnen zes weken te betalen met groen erf, of met wit zilver en alle dingen te boeten zoo het onder dit geregt gevochten is.

§ 50. Doet er eenig arm man of doodslag of wonde, dan mag men hem zonder schade vatten en binden; blijft ook de man dood, dan zal men hem het hoofd afslaan;

ac, behalt hi thet lif, sa ach thi redieua him sine bote to findande al na sine skatha. Ne mi thi blata thenne nawet lasta, tha bote and thene fretho, sa ach ma him ene dede, alsaden, wither to dwande; ac sterue hi fon there dede, sa skil ma hini mith twintega merkon ielda and tha bote alsa fara ana thet ield to slande. Fliucht hi ac inna hof and inna hus and ma hini ther utbreke ieftha barne; tha monne sinne skatha mith enfaldere bote to betande and frethlas beliuande. Ac urstont thene blata enich mon and hini ne dure sin redieua nawet sicure, sa skil hi alle thene skatha upriuchta, ther thi blata efuchten heth. Ac wert hi foriflechtoch, sa ach thi erua thet god up to nemande, ther thi mon sin is, hit se min ieftha mar. Werth thenne thi blata therumbe eslein, sa skil ma thet god withirreka. Slath ther twene man ieftha thre, min ieftha mar sa hiara is, and hi thes werthe to riuchtere bona hond emakad, nele hi tha ne mug i binna sex wikun nawet heroch wertha, werth hi thenne therumbe eslein, alena skil hi umbe hiara alra hals lidszia; hwante thet is Frisisk riucht, thet er alra monna ek stele and raue, borge and fiuchte opa sinne eynene hals and opa sina eyna haue.

§ 51. Werth er en wif enedgad and thet dure hlia tha redieua ther binna tha fiardandele se, hiri twintich merka to bote and hundred merka tha liodon to fretha and alle tha ther mithi to hilperon emacad werthat, tha skilun thritich merka sella; and et hwelece huse, sa ma hia ene nacht mith wald halt, thet hus skil bronde stonde, alsa fir sa hiu fon him kiost and unwilloch belift.

§ 52. Werth er ac en wif togad and rudad and hiu se bewiri and thi redieua thet hlie, thet hiri thet hagoste ne se nawet esken and ebeden, hiri tian merk to bote and sextich merka to fretha. En omfo ieftha thet ma hia cleppe and kesse, and hit thi redieua althus brange, hiri fif merk to bote and thritig merka to fretha.

ook, behoudt hij het leven, dan behoort hem de regter zijne boete te vonnissen al na zijne schade. Kan de arme dan niet betalen, de boete en de vrede, dan behoort men hem eene daad, zoodanige, weder te doen; ook sterft hij van de daad, dan zal men hem met 20 mark betalen en de boete zoo verre van het geld te nemen. Vlucht hij ook in hof en in huis en men hem daar uitbreekt of brandt, den man zijne schade met enkelde boete te boeten en vredeloos te blijven. Ook wederstonde de arme eenig man en hem durft zijn regter niet ontschuldigen, dan zal hij alle de schade vergoeden, welke de arme bevochten heeft. Ook wordt hij voortvluchtig, dan moet de erfgenaam het goed opnemen, wat de man zijnen is, hetzij minder of meer. Wordt dan de arme daarom geslagen, dan zal men het goed wedergeven. Slaan er twee man of drie, min of meer zoo zij zijn, en hij hieromtrent als bewezene doodslager wordt gemaakt, wil hij niet of mag hij niet binnen zes weken hoorig worden, wordt hij dan daarom geslagen, alleen zal hij wegens hunner aller hals leggen; want dit is Friesch regt, dat er ieder man steelt en rooft, borgt en vecht op zijn eigen hals en op zijne eigene have.

§ 51. Wordt er eene vrouw geschaakt en dit durven verklaren de regters die in het district zijn, aan haar 20 mark tot boete en 100 mark den lieden tot vrede en alle die, die als medehelpers gemaakt worden, die zullen 30 mark betalen; en in welk huis, dat men haar eene nacht met geweld houdt, dat huis zal ten brand staan, voor zoo verre als zij van hem kiest (te gaan) en onwillig blijft.

§ 52. Wordt er ook eene vrouw gesleept en gescheurd en zij zich verweert en de regter dit verklaart, dat haar het hoogste niet is geschied en bevolen; dan haar 10 mark tot boete en 60 mark tot vrede. Eene omhelzing, of dat men haar gebruikt en kust, en het de regter dus brengt, aan haar 5 mark tot boete en 30 mark tot vrede.

§ 53. Sa hwersa twa liava to hape comath, urthiucht thenne ahwedder hiara or, hit ne se thet hia se mith minnon tha mith riuchte sketh, sa sen 't twintich merka to bote and hundred merka to fretha.

§. 54. Alle waldbronda, tha utwaga to ieldan alsa hit sin redieua hlie, sin ingod mith sextega monnon opa tha heligon to winnande and therefter sines redieua hliene, thet hi elle riuchte sweren hebbe. Hus hawen althus to ieldande, buta ther skil ma sextich merk umbe to fretha sella.

§ 55. Stat ma dora in ieftha anderna tha hernsela hawe; fori alrek thera deda en buldes wicht g. to bote and en or to fretha.

§ 56. Werth er en mon efangen and ebunden to unriuchta, and hini sin redieua elle sikur hlie, sa hach hi twintich merka to bote and hundred merka to fretha. Werth hi mith togad and erudad and nawet ebunden and tha redieua hit althus brange, him tian merk to bote and sextich merka to fretha.

§ 57. Ravath ther enich mon vnder tha thingathe fiarfote quik ieftha enes monnes facht, tha otheres enigerahonda thing, tha aubere raf dwe, ther thi redieue dure hlia, werth therefter folgad and efuchten, alle thet ma fiucht and tha rauere deth and sine hilperon, thet is enbete and frethlas. Werth thet raf sunder skatha ewnnen, sa skil hi thet raf withirreka and sextich merka sella and skil thi redieua therumbe hlia and thi hodere and tha tochtmann therumbe tia, sa skil hi thet raf twiskette ielda and sextich merka sella.

§ 58. Feth ther en mon on ene thiuuethe en fiarfote quik, wile thet sin redieua hlia and sin fiardandel him urlle ther to folia, thet tet sin se, thi, ther thet onsprecht, sa skil ma, a iechta, withirreka and thritich merka sella. Feth ther ac en mon enigrahonda god on,

§ 53. Zoo waar dat twee gelieven trouwen; bewijst het dan ook een hunner, hetzij dat zij zich in der minne of met regt scheiden, zoo zijn het 20 mark tot boete en 100 mark tot vrede.

§ 55. Alle geweldige branden, de buiten wanden te betalen zoo als zijn regter het verklaart, zijn inboedel met 60 mannen op de heiligen te winnen en daarna zijns regters verklaring, dat hij geheel regt gezworen heeft. Huis vernield aldus te betalen, daarenboven zal men 60 mark tot vrede betalen.

§ 55. Stoot men deuren in of vensters of muurzuilen vernielt; voor ieder dezer daden een buld wicht goud tot boete en een ander tot vrede.

§ 56. Wordt er een man gevangen en gebonden ten onregte, en hem zijn regter geheel onschuldig verklaart, dan heeft hij 20 mark tot boete en 100 mark tot vrede. Wordt hij mede gesleept en gescheurd en niet gebonden en de regter het aldus brengt, hem 10 mark tot boete en 60 mark tot vrede.

§ 57. Rooft er eenig man onder het geregt viervoetig vee of iemands opkomsten, of eenigerhande zaak of openlijke roof doet, hetwelk de regter durft verklaren, wordt daarna vervolgd en gevochten, al wat men vecht en den rover doet en zijne helpers, dat is boetloos en vredeloos. Wordt het geroofde zonder schade herwonnen, dan zal hij het geroofde weder geven en 60 mark betalen en de regter zal daaromtrent verklaren en de hoeder en de tochtman daarom pleiten, dan zal hij den roof dubbeld gelden en 60 mark betalen.

§ 58. Grijpt er een man in een diefstal een viervoetig dier, wil zijn regter dit verklaren, en zijn district hem daartoe wil volgen, dat het hetzijne is, die, welke het aanspreekt, dan zal men, bewezen zijnde, weder geven en 30 mark betalen. Grijpt er ook een man eenigerhande

and thi redieua thet hlie, thet him en thiuuethe eden se, and otheres umbe nenrahonde seke eden nebbe, sa kiase thi, ther ma tosprecht, hwedder hi tha thiuuethe, a iechta withirreke and selle tha bonne thria merk tha hi se halde mith ene berskinsze campa; bihalt thes thiaues campa, sa skilun hia beta and sunder skatha wesa fon tha liodon. Ac, behalt thes husinges campa, sa skil hi tha thiuwethe twiskette ielda, tha bonne and tha liodon sextich merka to sellande.

§ 59. Biclagath ma enne mon umbe enne morth brond, tha umbe ene thiuuethe, sa skil thi clagire swera mith twilif hondon, thet hi sines brondes ieftha there thiuuethe en skeldich mon se, and hi ores clagi umbe nene seke; sa skil thi redieua thet hlia, thet him thi brond ieftha thiuuethe esken se.

§ 60. Thet send tha sex wenda, ther ma thingia skil umbe thet lond mit alle tha redskipi. Thet eroste: daddolg, waldbronda, nedmonda and lefda laua, gersfalle lithi ieftha dicraf, hagosta lemitha. Thingath ther ur enich redieua mar e ta mena londes warue, tha tessa selua wenda, thi skil wesa allc skeldon egangen. Alrek redieua sin szerekspil to beriuchtande, er hi eniga intela here. Ouirthiuch enich redieua sina sitha er em thiu achte uteieuen se, sa felle hi sine sithon and tha fiuwer hoderon ene hwite halue merk, hit ne se thet hi opa tha criose swere, thet tet him thera fiwer hauedneda hwek benimi. Sa thi warf to tha houi cumi, sa skil thi skeltata thet thing heya, and alra monnik sinne hals warpa and tha hagosta sex wenda an tha heyda thinge claghia. Sa hwek redieua sa thessa sex wenda nawet ne thingath vnder sine ethe, thi skil wesa alle skeldon egangen. Ac, sa hwa sa an da heyda thinghe sinne hals nawet ne warpth and sinne skatha nawet ne clagath, thi skil therefter wese redlas and botelas.

goed aan, en de regter dit verklaart, dat hem eene diefte gedaan is, en anders om generhande zaak gedaan heeft, dan kiest hij, die men aanspreekt, of hij het gestolene, bewezen, weder geve en betale den ban met drie mark of hij het houde met eenen openbaren strijd; verliest het des diefs strijder, dan zullen zij boeten en zonder schade zijn van de lieden. Ook, verliest des huismans vechter, dan zal hij de diefstal dubbeld betalen, den ban en den lieden 60 mark te betalen.

§ 59. Beklaagt men eenen man wegens eene heimelijke brand, of om eene diefstal, dan zal de klager zweeren met 12 handen, dat hij van zijnen brand of van de diefstal een schuldig man is, en hij overigens niet klaagt wegens eenige zaak; dan zal de regter dit verklaren, dat hem de brand of de diefstal geschied is.

§ 60. Dit zijn de zes misdaden, welke men regten zal in geheel het land met alle de geregten. Het eerste: doodwonde, geweldige brand, noodvoogdij en nagelatene erfenissen, grasvallige leden of dijkroof, hoogste lamming. Regt daarboven eenig regter meer aan den algemeenen landswerf, dan deze zelfde misdaden, die zal zijn alle beschutting ontgaan. Ieder regter zijn kerspel te beregten, voor hij eenige aanspraak hoore. Regte eenig regter zonder zijne bijzitters voor hem het regtsgebied overgegeven was, dan boete hij zijnen bijzitteren en den vier hoederen eene witte halve mark, tenzij hij op het kruis zweere, dat het hem een der vier hoofdnooden benam. Zoo de werf aan het hof komt, dan zal de schout het geregt aanstellen, en een ieder zijnen hals daaraan onderwerpen en de hoogste zes misdaden aan het ingestelde geregt klagen. Zoo welk regter dat deze zes misdaden niet beregt onder zijn ambt, die zal wezen alle beschutting ontgaan. Ook, zoo wie dat aan het ingestelde geregt zijnen hals niet onderwerpt en zijne schade niet klaagt, die zal daarna zijn regteloos en boeteloos. Alzoo

Alsa thi redieua heth sine achte uteieuen, and him hebbath alle sina sitha efolad, sa skilun tha fiuwer hodera ther to ondwarda wesa, wili thene redieua thenne enich mon onspreka, sa skillath him tha hodera thene warf sona merna lidszia; mi hi ne thenne bewera mit thesse keron and mit Friseske riuchte, mit hodera ondwarde and godera lioda, sa sitte hi and sine ethe wel mith eron. Ac mi ma hini urwinna midda warue mith Friseska riuchte and mit londes keron, thet hi hebbe unriuchte thingad, and thet witi tha hodera and tha biswerena asiga and alle wise liode, sa skil hi twilif merk sella, and thes etheslas, and thi thingath unstede, ther ma hini umbe utwarpth, and thet szerekspil al to hond enne orna setta, ther unbewllen se. Ac foliath se him al to tha unriuchta alle sina sitha, ther send binna tha fiardandele, sa skilun hia wesa al iuin fach.

§ 61. Sa hwer sa thi hodere firor te, tha thi redieua hlie, tha hi nawet tia nelle, ther him thi redieua hlie, and hini therumbe alla tha redieua skelde, ther binna tha fiardandele se, sa skil hi achta merk sella and thes hodeslas, and hwa sa binna szerekspele thene hod upnema wili and opa thene hodere tia wille, thi skil wesa elle weldich. Sprekt ma on thene redieua and thene hodere, thet hia midpanninga nimin hebbe, sa skilin hia midda warue mith sextiga monnon untfalla, thet hia thes unskeldich se. Ac skillath ther alle prestera, ther send binna tha londe, bi hiara lenon and bi alle tham, ther hia hebbath opa tha weruon alle sunnandega bidda fori alle riuchtera and tha fiuwer hachtida to bonne dwa alle rediua and alle hodera ther mith tha ethe panninga nemath opa unriucht.

§ 62. Therne skil ac nen redieua langere thingia tha en ier and ene seke to biriuchtande and efther sante Walburghe di thene nya redieua to settande. Schwerth ther enich redieua tha hodere, ther sine szerekspile nawet liaf

de regter zijn gezag heeft uitgeoefend, en hem alle zijne bijzitters gevolgd hebben, dan zullen de vier hoeders daar tegenwoordig wezen, wil dan eenig man den regter aanspreken, dan zullen hem de hoeders den werf leggen; mag hij zich dan regtvaardigen met deze keuren en met Friesch regt, met der hoederen tegenwoordigheid en van goede lieden, dan zit hij in zijn ambt wel met eeren. Ook mag men hem verwinnen in den warf met Friesch regt en met des lands keuren, dat hij onregt geregt heeft, en dit verklaren de hoeders en de gezworen regters, en alle wijze lieden, dan zal hij 12 mark betalen, en daarom uit zijn ambt, en het geding staat niet vast, waarom men hem uitwerpt, en het kerspel te hands eenen anderen te zetten, die onbezoedeld is. Ook volgen zij hem geheel tot het onregt alle zijne bijzitters, die in het district zijn, dan zullen zij zijn alle even veeg.

§ 61. Zoowaar zoo de hoeder verder gaat, dan de regter verklaart, of hij niet regt doen wil op hetgeen de regter verklaart, en hem daarom alle de regters schuldig houden, die in het district zijn, dan zal hij 8 mark betalen en hoedeloos zijn, en wie binnen het kerspel de hoed opnemen wil en op den hoeder regten wil, die zal zijn geheel magtig. Spreekt men aan den regter en den hoeder dat zij geschenken genomen hebben, dan zullen zij in den warf met 60 mannen ontregten, dat zij hieraan onschuldig zijn. Ook zullen daar alle priesters, die zijn in het land, bij hare leenen en bij al, dat wat zij hebben op de werven, alle zondagen bidden voor alle regters; en de vier hoogtijden in den ban doen alle regters en alle hoeders, die in hun ambt gelden nemen op onregt.

§ 62. Daar zal geen regter langer regten dan een jaar, en eene zaak te beregten en na den h. Walburgis dag de nieuwe regters in te stellen. Zweert er eenig regter of hoeder, die zijn kerspel niet lief is, dan zal hij afgaan

ne se, sa skil hi ofgunga and reka ene hwite merk and fon hauedsekon skil thi nya redieua wesa unbewllen.

§ 63. Ist 't thi rauere is 't thi fiuchtere tha hwelikerahonda mon, ther thet nelle tha ne mugi nawet beta, ther hi se mithi bethingad, sa is sin hals frethlas and to twintega merkon to ieldande.

§ 64. Sa hwasa hini with tha fiuwer hodera and with tha riuchta tochtman untset and hi enne skatha fiucht, sa skil hi thine skatha beta; tho drift hi thet lond mith fiuchte tha mith raue, sa skil thet lond wesa fon sextindon and fon alrahonda riuchte thinge and thene di, ther ma thesse honda bethwinge. Sa hwek tochtmann sa thera wenda awet ouir te, thet hi se selua selle.

Sit tibi tale vale,
michimet desidero quale.
Anno Domini MCCCXXVII in die Thome Apostoli.

en geven eene witte mark en van hoofdzaken zal de nieuwe regter wezen onbezoedeld.

§ 63. Is 't de rover is 't de vechter of welkerhande man, die dat niet wil of niet kan boeten, daar hij mede beregt is, dan is zijne hals vredeloos en tot 20 mark te betalen.

§ 64. Zoo wie zoo zich tegen de vier hoeders en tegen den wettigen tochtman verzet, en hij eene schade vecht, dan zal hij de schade boeten; overloopt hij het land met vechten of met roof. zoo zal het land zijn van *sextindon* en van allerhande wettige zaken vrij tot den dag, dat men deze handen bedwingt. Zoo welk tochtman zoo iets dezer misdaden overtreedt, dat hij ze zelf betale.

Sit tibi tale vale,
michimet desidero quale.
Anno Domini MCCCXXVII in die Thome Apostoli.

II.

Fia-eth.

Alsa helpa thi God and syn hilge moder sente MARIE. Alsa helpe thi God and sente MICHAEL and alle Godes anglar. Alsa helpe dy God and sente JOHANNES BAPTISTA Godis depere and alle patriarcha and alle propheta Godis. Alsa helpe thi God and sente PEDIR and sente JOHANNES and alle tha tuelf apostela an tha fiower ewangelista thet hio thi allesa wyse to re ferrehond vses Drochtenes to domesdey, sa thu thinne eth elle riuchte swere and naut menis. Alsa helpe thi God and sente STEPHIM thi forma martir and alle Godis martilar. Alsa helpe thi God and thi trouwa sente NYCLAUS and alle Godis biscopar. Alsa helpe thi God and sente KATHERINA and alle Godis megetha alle syne hilgha, ther send a himelrike and a ertrike, thet thu thine eth elle riuchte swere and naut menis. Thet thi God alsa hold and alsa helpande se. Alsa bruc thu thines liwes and alra thinra lithena. Alsa bruc thu thines wittes and alle thines skettis. Alsa bruc thu wedis and alle thines godis. Ic wituie thi by tha forma wede, ther ma thi ontach, tha thu anda tha ruald comest, thet is thet ereste wede and thet leste, ther thu hebba scelt to domesdey tho fara tha elamachiande Godes ondletha and hit thenna thi alsa helpe to fara Gode use Hera, and thu thet efter domesdey alsa dreghe tha a longa ruald, tha thi tha fathera to thera tsuirca drogin, and thi prester crisma and cristende and thi helegha depinge

II.

Boedel Eed.

Alzoo helpe u God en zijne heilige moeder MARIA. Alzoo helpe u God en de heilige MICHAEL en alle Gods engelen. Alzoo helpe u God en de heilige JOHANNES BAPTISTA Gods dooper en alle patriarchen en alle profeten Gods. Alzoo helpe u God en de heilige PETRUS en de heilige JOHANNES en alle de twaalf apostelen en de vier evangelisten, dat zij u alzoo wijzen aan de regterhand onzes Heeren in den dag des oordeels, indien gij uwen eed geheel regt zweert en niet valsch. Alzoo helpe u God en de heilige STEPHANUS de eerste martelaar en alle Gods martelaren. Alzoo helpe u God en de trouwe heilige NICOLAAS en alle Gods bisschoppen. Alzoo helpe u God en de heilige KATHARINA en alle Gods maagden en alle zijne heiligen, die in den hemel en op het aardrijk zijn, dat gij uwen eed geheel regt zweert en niet valsch. Opdat u God gunstig en helpende zij. Alzoo gebruike gij uw lijf en alle uwe leden. Alzoo gebruike gij uw klein vee en al uw groot vee. Alzoo gebruike gij uwe kleederen en al uw goed. Ik bezweer u bij het eerste kleed, dat men u aantrok, toen gij op de wereld kwaamt, dat is het eerste kleed en het laatste, hetgeen gij hebben zult in den dag des oordeels voor het aangezicht van den Almagtigen God, opdat het u alsdan zoo helpe voor God onzen Heer, en gij het na den dag des oordeels zoo draagt als gedurende de wereld, toen uw de gevaders naar de kerk droegen, en de priester u zalfde en christende en den heiligen

onleyde; and by tha lichera, ther thi inna thine hond rachte, tha thi tha fathera tho tha fonte drogin and thi tha prestere tha diowele bynom and use Drochene bifel. Alsa thu kume tofara Godis achnum and thu thenna nebbe to iewena nauder golt ther selwer; wara thina erma sele, thet hiu tha diowele alsa vndhuerwe and vse Drochene alsa to dele werthe; sa thu thina eth elle riuchte swere and nawt menis. Nu wituie ick thi bi tha helga vrleste and bi alle hilge scriftem thet thi ti hilge vrlest and tha hilga scrifta alsa to nethum werthe to domisdey to fara tha Ellemachiande God; bi tha helgha corpus domni; bi tha Godis selwis lickoma; bi thera helga oliene. Nu bihalt thu alsa tha oliene and thet ombecht ant alle thisse wenther, ther ick thi fara nomad hebbe, sa thu a thisse wordum nauwit liatze. Nu wituie ick thi bi da fia and bi tha feder erwe, bi tha witha and bi tha forthskette; bi tha fia, ther thu mitha ethe halst ant welt bihalda, thet thu ne thautse thine fia mith nene falska te winnenda. Alsa wirth thu berawet liwes and alle thinra lithena and alle thinra hewena and thinra fif sinna: thes smeckes, rhenis, there fele, here and there siune. Thermithe werthe thi this fia fliande and wiakede; also riwithe thi thina hewa, sa thi thet wede, thet thu a thisse wordem bispreke, ief thu 't mith falleske thauze te winnande. Nu halt thu alsa wit and sketfia and alle thine forthrede, alsa thu thine eth elle riuchte swere and nawit menis. Nu wituie ick thi buppa fon thera poda al tho re litteca thane, hit se a felle, hit se a flaske, hit se a eddrum, hit se a sinum, hit se a herta, hit se a liwera, hit se a lithum, hit se a litha letum, hit se an da lessera, hit se an da marra; thet thu alla thina litona, alsa bihalde tuise ile and sward, fon farendum and fon frethma, fon beyllum and fon briasechtum an fon ta lerha fallanda ewele. Sa thu

doop toediende; en bij de lichten, welke hij u in de hand gaf, toen u de gevaders tot de vonte droegen en u de priester den duivel benam en aan onzen Heer beval. Wanneer gij zult komen voor Gods oogen en gij dan niet hebt te geven noch goud of zilver; maar uwe arme ziel; dat zij den duivel alsdan ontkome en onzen Heer dan ten deele worde, zoo gij den eed geheel regt zweert en niet valsch. Nu bezweer ik u bij de heilige belofte en bij alle heilige schriften dat u de heilige belofte en de heilige schriften zoo ten nutte worden in den dag des oordeels voor den Almagtigen God; bij het heilige corpus domini; bij Gods eigen ligchaam; bij de heilige zalve. Nu behoude gij alzoo de zalving en de bediening en alle deze daden, welke ik u te voren genoemd heb, opdat gij aan deze beloften niet te kort doet. Nu bezweer ik u bij het goed en bij het vaders erf, bij het klein vee en bij het groot vee; bij het goed, hetwelk gij met den eed behoudt en wilt behouden, dat gij niet denkt uw goed met eenige valschheid te winnen. Alzoo wordt gij beroofd van uw leven en van alle uwe leden en van alle uwe bezittingen en van uwe vijf zinnen: van de smaak, van de reuk, van het gevoel en gehoor en van het gezicht. Daarmede worde het goed vluchtig en gebrekkig; alzoo slijten uwe bezittingen gelijk uw kleed, zoo gij in deze verklaring mispreekt, of gij het met valschheid denkt te winnen. Alzoo behoudt gij nu uw klein en groot vee en alle uwe opkomsten, zoo gij den eed geheel regt en niet valsch zweert. Nu bezweer ik u van af uw hoofd tot aan de kleinen teen, hetzij aan vel, hetzij aan vleesch, hetzij aan aderen, hetzij aan zenuwen, hetzij aan het hart, hetzij aan den lever, hetzij aan leden, hetzij aan kleine leden, hetzij aan het mindere, hetzij aan het meerdere; dat gij al uwe leden vrijware, tusschen hiel en nek van tooverij en van bezoekingen, van builziektens en van koudvuur en van de erge vallende ziekte. Wanneer

thina eth al riuchte swere and nawet menis. Vrflokin and vrmalediad werthat thi olle thine kata and olle thina lithmatha. Fliande werthe thi thiu wick and alle thiu woldsket; alsa fliande werthe thi tha rira, sa thit wede oppa liwe and thet ther fon thina liwa nen erwa ni sprute. Thet thu nebbe thinis bedda god stelen ne vrhelen sin, ne wart, thiu ni gret; thet thi God alsa helpe and alle sina helga, thet thina eth hebbe al riuchte sweren and nawit menis.

Qui debent jurare.

Thine fia-eth agen tha frouwa te swerenena and therto achta withethar; alder ma him bitighet dern fias, als ma aftne stol vrtiath. And thet skel wesa bi achta merkum thet lereste. Ac ach ma hine te suerane vmbe alle tha lemetha, ther uppa thet thrimine lif falleth and ther to niugen withethar. Kempth ac thiu bote oppe en half lif, sa send hit tuelf withethar to tha fia-eth. Kempth ack thiu bote oppa en twede lif, sa send hit achtene withethar to tha fia-ethe. Thene skilling wint ma mit ene ethe and thes fiartenges vnriucht ma mit ethe in alle duande, sunder there kere, huand thiu kerekest vrkert alle tha londriucht.

gij uwen eed geheel regt zweert en niet valsch. Vervloekt en vermaledijd worden u alle uwe koten en alle uwe lidmaten. Vluchtig worde u uw jongvee en uw oudvee; alzoo vluchtig worde u uwe roerende goederen als het kleed op het ligchaam en dat er uit uw lijf geen erfgenaam ontspruite. Dat gij niet hebt uws bedgenoots goed gestolen, noch het zijne verhølen, noch verminderd, noch het uwe vergroot; opdat u God alzoo helpe en alle zijne heiligen, datgij den eed hebt geheel regt gezworen en niet valsch.

Wie zweeren moeten.

Den boedeleed moeten de vrouwen zweeren en daarbij acht bewijseeden; wanneer men hen betijgt van schade aan goed; wanneer men wettig huwelijk betuigt. En dit zal zijn bij acht mark het minste. Ook moet men hun zweeren wegens alle de lammingen, welke op het derde van een lijf vallen en daarbij negen bewijseeden. Komt ook de boete op een half lijf, dan zijn het twaalf bewijseeden bij den boedeleed. Komt ook de boete op tweederde lijf, dan zijn het achttien bewijseeden bij den boedeleed. Den schelling wint men met eenen eed en den vierding ontregt men met eede in alle handelingen, uitgezonderd in de keur; want de gekorene keure overkeurt alle de landregten.

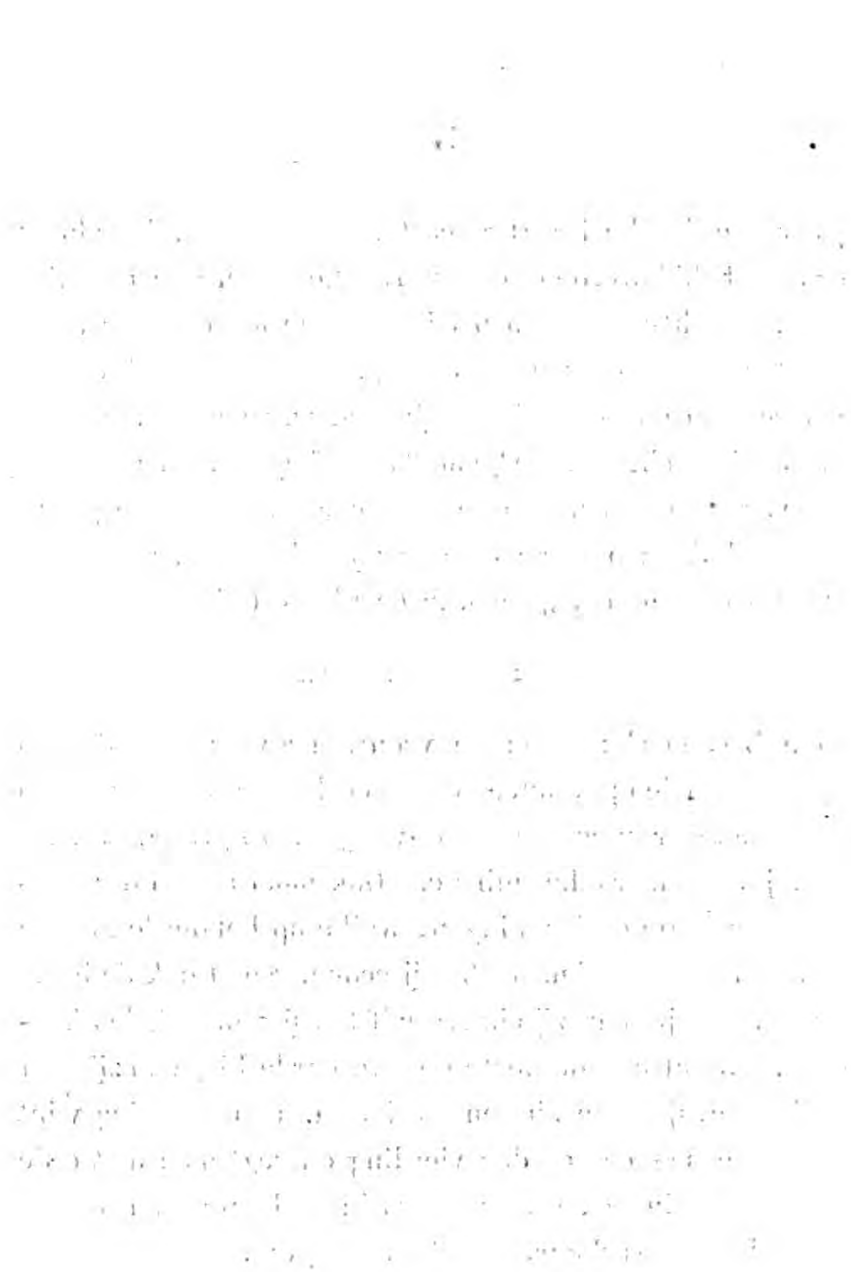

VERGELIJKING

MET DE DRIE

PLATDUITSCHE HANDSCHRIFTEN.

INLEIDING.

civilis. Ms. fol. 169, » dat ander het wijsdom."

onwerp. » Wat is Godlyck recht? indwoert Goides off dat men dat goede leert ind guet doet ind dat quaede laet by mans wetenheit. Off Godes recht is, dat ene man simuleert, ind hemm selnen leert tho berechten ind dat onrecht weder tho staene der onschult weder tho helpen end die onmildicheit te verdryuen." In 't begin schijnt hier iets uitgelaten.

setma. » Settunge," en verder: » Des conynges settinge heet men geestelyck recht off screuen recht. Als dat recht screuen is, soe heet men 't een ee, ind tegen die ee en moigen gene wilkoren gaen, die de ee brekenn. Olde gewoenten synt alsoo guet als eyn screuen recht, inden dat sie neet syn tegens die ee."

wreke. » Vnd helpe der waerheit."

henzia. » Ind ene hensinge off corrigerynge rechtlycker dyngen om vruchte off van anxte van enen quader."

civilis. » Kentlyck," dattet myt schriften off mitter ee ouerkumpt, soe sal men 't stedigen."

brect. » Spreket."

red. » Raet."

elingan. » Elendighe," en hierom heb ik het door vreemden vertaald. *Ellende* is ballingschap. Dit schijnt te zien op de door de vorsten, met overleg der gemeente, gegevene wetten; deze heeft men dan als vreemdelingen beschouwd, d. i. uitlandige.

alle riucht. » Dat is all recht rechtes."

thet blindat. » Dat verblinde siende oegen sint."

HEC EST INSTRUCTIO FRESONUM.

Dit stuk ontbreekt in alle drie, en zij beginnen met de 1e kest.

1e DEEL.

KESTEN.

2e *tha lichten.* » Soe lichtenden die luiden den pennynck ind leyden en de verwandelden voer 72 punden 70 schillingen enz."

3e De aanloop in de Ms. is: » Die darde keest is: dat een yewelick mensche op syn gueden sitte onberouet: het en sy," enz.

mith tele enz. » Myt tale ind mit rechten tughen ende oerdeele."

ni acht. Schijnt hier overtollig te zijn. Het platd. heeft alleen: » die Asege en oicht genen doem off recht tho delen."

and hi to fara. Dit laatste is in 't platd. niet. In de platd. Ms. heeft men bijna altijd waar het de rechten van den keizer gold, dezelve er uitgelaten. Dit zoude aanleiding kunnen geven om te geloven, dat het gezag van den keizer ten dien tijde niet erkend werd.

walberum. Ms. fol. heeft: » Walboren en alle vader-

loose kinderen offt luden." Ms. 4to en 8vo » *welboren.*" Andere noemen het stafdragers van *walu* staf, doch ik weet niet dat dit een friesch woord is, en *bera*, dragen. Ik geloof het op gezag van RASK en WIARDA elders dus, mede ten onregte, vertaald te hebben.

sont and. Deze woorden schijnen mij toe er niet te behooren en eene schrijffaut te zijn. Het platd. heeft: » Daerom, dat die Asega betekent eenen priester. Ende want die priesters sint oeghen der kerstenheit," enz.

4c *vter frana bon.* Is niet overgezet in 't platd. Ms. zoo mede niet *anna frana* enz. Zie op *and hi to fara* hierboven. Elk pennynck bij vier olde vlemsche groete.

5e Ms. fol. heeft: » Dat wij Vriezen oeghen heymene, dat is to holdene." — Ms. 4to » heynene" en 8vo heeft: » Thoe holden ende to hebben." — Vaders loue ende oldemoders loue. Omes, edele ffeta ende tredkena, dat is redia loue ind erffenisse tho holdene mit rechte, dat is sunder kamp; mit 12 manne eeden to wetene. Ms. 4to en 8vo hebben *oldevaders* voor *vaders.*

6e Ms. fol. » ontheten wil off ontrecken wil," 8vo alleen: » Onttrecken wyl," 4to » ontholden wil off onttrecken."

tha sancta to ther hond. Is niet overgezet in 't Ms.

bivluen. Ms. fol. » noch ain andere sonden soe vele." Ms. 4to » soe voele" dat is: Zoo vuil, besmet.

fulbern. Ms. fol. » walboren," 4to » welboren" 8vo » vülboeren."

7e *henzich.* Platd. » onderdenich," het slot is: » Want alle Vriezen oir onderdanich waren KAROLUS (Ms. 8vo KARIOLUS) den grimmighen konynck in Noerwegen."

8e In 't platd. begint zij aldus: » Dattet genen huysman en oicht tegens synen herenn den conynck tho strydenne. Ende so wat saicken dat het waere, dat men hem aenspraicke," enz.

lethslachtum. Ms. fol. » myn edele.''

kampana noch. Dit noch kan ook *noth* of *nath* genoot zijn. Het platd. heeft: » Omdat die conynck alre kamp noet is ende syne screde ridderen.'' Men denke hierbij, dat de frankische ridders *hoog om* geschoren waren.

9e Platd. heeft: » Vredepennynck tho geuen voer 2 reddenachtes munte.''

werne enz. Ms fol. » hem ontholt ende versmaet off synen weldigenn bodenn vnd hy 't versitte mit synen dubbelden (Ms. 8vo dullen) stryde.

tria an londe. Ms. fol. » drie mylen tho lande,'' en: » Homborch—Munster.''

bitech. Ms. fol. » bitept off beroefft off vanget.'' Ms. 8vo » eenich verdriet doet of rouet of vanget.''

huslotha. Ms. fol. » huesloen, dat is huestede'' Ms. 4to en 8vo » huusloca, dat is huysstede.''

10e *herabonnes,* Ms. fol. en 4to » herenbanner Ms. 8vo herenbanneers.

fli. Ms. fol. lemefalenn Ms. 4to flyenfalen. » Hierop volgt terstond: » dat de Vriezen wel behelden end daer wall byhardenn,'' en op 't einde: » weder der grimmyghen noerdschen conynck.''.

11e *walberum.* Ms. fol. » welboren ende alle onwassen kinderen, palmerum, romeners ende rechte karine penitenciers, hilligen zeentboiden'' enz.

12e Platd. » kerckvrede, herenvrede, tuynvrede, huysvrede ind busschops infara, and dair men trouwe louet.'' Ms. 8vo is dit de 13e en de 12 onze 13e alhier.

13e *leida liudfrethe.* Ms. fol. » die geleyde luyde louen'' Ms. 4to » Die luydefrede, dat is geleide.''

biseten. Platd. » alsdair ain beslotenn ende missdaen is to luyde landrechte.''

14e *bikanna.* Ms. fol. » inde hie muchte bekomen eeken ind eerde, ind syn vaders staet nomen sy.''

15e *nat.* Ms. fol. » nodet offte verkrafftet."

wergeld. Dit schijnt mij toe ten behoeve van het geregt te dienen en daarom wordt het ook Ms. 8vo *waergelt* genoemd. Dit wordt ook eenigzins bevestigt door hetgeen er in het platd. volgt. » Daer sy des warues behouet" Ms. fol. en 4to. » Doer dat sy des warues behoefft." In de 17e schijnt het aan de vrouw toe te komen.

16e *vrkern.* Ms. fol. » verboiden ende voirkoiren."

firna. Ms. fol. » ferna ende missdade all mit den frya ende guede vervullen." Ms. 4to en 8vo » fia ende guede."

nedbrond enz. Ms. fol. » noitbrande, noitnacht, noitdade."

17e *him sellum wyte.* Ms. fol. » ind alre mallick hem seluer in der wyte ende in der schulde wete, dat hie gedain hebbe. Behaluen vyff saickenn."

sompniat. Ms. fol. » vergaderen."

ofledene. Ms. fol. offleerdich Ms. 8vo » oflendich weddet."

wepende. Ms. fol. » mit wapene ind mit ropener stemme."

bonneda synethe. Ms. fol » confirmeerden zeenden vnd in enen behaeghlick banne off in enen gemenen warue."

thiawes laste. Ms. fol. » om deeffte tho stelene."

vr send. Ms. fol. » ouer die dade ende deeffte, vnd men hem dat gued nemet van den rugge off wt den boseme."

swarta lappa enz. Ms. fol. heeft alleen: off hie is schuldich den bastzeel." Ms. 8vo » den hals."

fad. Ik heb dit in den tekst door vermindering vertaald. Wanneer men Ms. fol. evenwel leest: » Soe waer dat men die muntere bynnen des conynges munte vanget ende valsch gelt by hem begripet, synn hals is der luyde," dan zal dit *fad* door vangt en met vervalsching op de daad betrapt, moeten vertaald worden. De gewone schrijfwijze zoude wel is waar *fath* moeten zijn, doch diergelijke misschrijvingen treft men er meer aan. In de *Oude Friesche Wetten* bl. 196, 6e deel § 2. Zal het evenwel niet anders

dan *verminderen* kunnen beteekenen; het is daardoor *aftreksel* vertaald. WIARDA 4e deel § 5, bl. 224 en 231 zet *fade* door *verringering*, over; in zijne *willküren der Brocmánner* § 156, » *fad ieftha falxs gold*, geringhaltiges oder falsches gold. » Men zie hieromtrent verder, het *Hunsingoër Landrecht* 3e deel § 6. *Oude Friesche Wetten* 13, 8; 12, 14 en hier achter 6e deel § 13, en eerste *Emsiger codex* 3, 9.

tha bad enz. Ms. fol. » dat bat conyck KAROLL vnd dairnae boet heet hem'' Ms. 4to en 8vo hebben telkens » *boet*.''

Thit riuchte. En 't geen er volgt ontbreekt in 't platd.

2e DEEL.

LANDREGTEN.

1e *werne*. Ms. fol. » het en zij drie saickenn, die hie weygere.''

reka. Ms. fol. heeft: » Reysen, richten noch dachdinges gebeden.''

vrstode. Ms. 8vo » den wech verstorde mit vechten ende mit wapen.''

wind. Het platd. voegt er » onweder'' bij.

kv and corn. Ms. 8vo » broet ende spyse.''

2e *thiuster niwel* enz. Ms. fol. » die duystre neuell nacht ind die noit kolde winter in den tuinen licht, soe varet alre mallick in syn schure, huyss ende in syne warme kameren.''.

sa waynat. Ms. fol. » soe berouwet dat oniarige kint ende bescreyet syne nakede ledenn.''

3e *sleth*. Ms. fol. » wth den lande voret.''

4e *an flette*. Ms. fol, » eynn bodell.'' *Luidgarda* wordt daar genoemd: » Luidtgaerde dat is erue off gelt.''

redda. Ms. fol. » ontkeeren;" er volgt dan: » soe moet hie dat mit twee eeden, dat is mit xii eden beholden." Ms. 4to heeft » twee dedeeden." Het komt mij voor dat *dedeed* hier, geslacht, familie eed zal moeten beteekenen. In het zesde landregt wordt dit mijns inziens duidelijk alwaar acht vader en vier moeder vrienden gevorderd worden om bewijs van verwantschap te geven. In deze betekenis zal het ook in het 5e landregt zijn. Ms. fol. en 4to hebben wederom twee eeden en Ms. 8vo *dedeeden*. Zie verder 7e landregt.

6e *fedria.* Ms. fol. en 4to » dat is die oldevader;" doch Ms. 8vo » dat is de oem." Bl. 148 Ms. fol. vindt men evenwel dat het de oom is; alwaer men leest. » Oldevader ende oldemoder vervaet in die loue ind arffnisse ffedria ind feta, oeme ind modria. Men ziet hier ten gelijkentijde dat *feta* moei van vaders en *modria* moei van moeders zijde beteekent. *Fetafeng* zal dus zijn: de erfenis van de moei van vaders zijde.

7e *an ded.* Ms. fol. » all sunder kamp ofite stryd." Het komt mij voor dat dit *ded* door den schrijver geschreven is, toen hij op *dedeeden* dachte; daar hier ook wederom familie eeden bedoeld worden.

8e *benethe.* Ms. fol. en 4to » wrake" Ms. 8vo dat is: » Vindictam."

thredkning. Ms. fol. » soe moet die erffgename mit vij tredlingen ind vrenden an leden ende tügenn myth xij mannen wych eeden." Ms. 8vo heeft » wyth eeden."

9e *bleda.* Ms. fol. » soe wie synen neue off synen sibben vrenden bynnen den darden lede seet, dat men hem wondet, dat hie blodet off dat men verblinden will."

in tha withum. Ms. fol. heeft hier en in het 10e landregt. » Wyth of wych eede."

11e *etzel.* Ms. fol. » hones clauwen." Ms. 8vo » hoenes enckele," later noemen Ms. fol. en 4to het » enkell."

on tha withum. Ms. fol. » vnd hie sweren will, dat hem onwille waere ende hi et onwillens ende onwetens gedaen hadde.''

12e *worde.* Ms. fol. » sunder luyde worden ende orloff ind Asega ban.''

efretha wetha. Dit *wetha* schijnt mij overtollig, Ms. fol. heeft: » soe sal dat all sunder broicke wesenn ende sonder bothe.''

14e *wepeldepene.* Ms. fol. » wapeldrencket offte enen swarten swenck doet off enen doidenswymel slath off die enen man onschuldiges bindet.''

15e *om lond.* Ms. fol. » omme landt, noch omme verdienst, noch om meytele.'' Ms. 8vo » om list, om lethat noch om meyt.''

16e *vnwena.* Ms. fol. » onwisse loeue.''

swes. Ms. fol. en 4to » dat is: die lycke sibbe ende lycke nae sint ind sie bekneen moigen.'' Ms. 8vo » dat is: dat de geldre sibbe sin en sy by kneen rekenen mogen.''

17e *aftneda.* Ms. fol. » noitsaicken.''

liudkuth. Ms. fol. en 4to, » in den dattet die lande vnd luyden kundich sy, dat is buyrkundich Ms. 8vo » off dat lant of luden kundich of buer weer.''

ple. Ms. fol. » in hoede ind in plicht.''

18e *a nede hebbe nimen.* Ms. fol. » noitmundet hefft. Ms. 8vo » noedet hebbe.''

twede. Ms. fol. » tweevolth.'' *ia*, Ms. fol. » lyen.''

xii *in tha withum.* Ms. fol. » twaeluersum off achtersum ontgae mit wythum offte hie sekere ind onschuldige eme mit eynen openberen schyneder campe.''

19e *hereferth.* Ms. fol. » heervrede.'' Ms. 4to ook zoo; doch in marg. alias » heertoech.'' Ms. 8vo » heerwege.''

20e *hendat.* Ms. fol. en 4to » hendet, vaet ende bindet ende to schepe brengat in dat he to welckenn dorpe kumpt ind hem ontbindet, ind daertho brenget ende dwynget.''

Ms. 8vo » ende enen man handen en foeten bonden to schepe brenget ende dan to welken dorpe comet ende em ontbindet ende daerto brenget ende dwinget, dat he met en wyf noedet ende vercraftet, huysbrant of manslachte doet ende alle ander qwade dingen daen heft.''

21e *sokest.* Ms. fol. » soekest ind my om to tuge brenght ind bannest, dat louede ende eruede my myn edele ende myn oldevader vnd oldemoder » Ms. 4to, » soe waer men lant eyschet, soe spreckt de besitter, dit landt, dat du toe my sokest, ind my om to tinghe brengest, ind banneste.''

22e *wetma.* In een Ms. O. F. W. in het *Taalkundig Magazijn* van DE JAGER II dl. 3e stuk bl. 240 no 11 beschreven, luidt dit landregt aldus: » Dat xxij landriocht is. Een edelis wiuis wetma, dat sint achte pund ende achte enza ende achte pannyngen. Hokra hiara sinena soe langh liuwath, so moet hi habba thria sletene oen an zyn ommecleed, mantel ende kersna, ende op enen stoele sitta ende op ene kessene. Di stoel schel wessa scethath ende dat kessen schel wessa reppeth; deer ne moet oen wessa golt ner suluer ner palef. Dit schel wessa alle werdis werd achte pund ende achtene enza en viij panningen, dat hio hire edele bitalia moege ende dat gued daya moeghe.'' Het opschrift van dit landrecht door eene latere hand luidt. *Van verbeteringe eenes eedeles wyves.* Men vergelijke hiermede de gedrukte *oude Friesche wetten* op dit landregt en § 72 van het eerste deel, welke § in 't Ms. ten opschrift heeft: *Fan twam onuerheftinghum*, en geheel hiermede overeenstemt. Men ziet hieruit dat niet alleen de vrouw, maar ook de man eene vooruit name uit den boedel had. Zie verder het *Asegabuch* op dat en het 23e landregt alwaar het *weethmond* en *wethma* genoemd wordt en de Aanm. ald. bl. 151 en 160.

mith dedethum. Ms. fol. » sonder kamp, mit xij manne wytheedenn.''

23e *an berde.* Ms. fol. » soe wie ene vrouwe, die eyn kint draget, ene boert beuechtet bynnen der bynnenborch eynn lyff off nemet off twee." Ms. 8vo » beneborgh."

24e *glander glede.* Ms. fol. » dat is mit ener vuyriger kolenn."

an howe enz. Ms. fol. » ain houe ind ain huyse, ain warue off ain heme, ain were ind ain hoerne." Ms. 8vo heeft: » an houe ende an huse, an wethum, an warue ende an heme."

x *merka wedda.* Ms. fol. » xii markum weder."

3e DEEL.

HIER BEGINNEN DE VII KOEREN DE *MAGNUS* KOES DOE VRIESEN ROME GEWONNEN HADDEN.

Te vinden Ms. 4to en 8vo, aldus: » Wil ghy hoeren ende leeren van de eerste koeren de die Vriesen koeren, doe se to Rome den vrien stoel kregen ende den stryt opheuen wordt tusschen coninck KAREL ende de romeynsche heren om des paws LEO oghene. Doe brocht men die nackte Vriesen voer al dat volk, omdat se eerst verslagen worden; doe wageden dat die Vriesen mitten liue ende daarna bevochten sy't mit ten handen, dat sy de borch wonnen tho Romen, enz."

mose. » Ouer maltyt."

tha lethe. » Doe heet se de coninck alle vrije Vriesen ende heren ende boet men den heren alle, hoeren roeden schilt mit golde to beslaen." Ms. 4to » groete gyften ende ryckdoem."

an kas en alle betera. » Ende koes ander gyften, die de helfte bete weren ende alle Vriesen yechten an MAGNUS koer."

herenatan. » Des weldigen hogen coninckes nathan." In de 2e keur, » nathan des hogen heren." Ms. 4to bl.

18, des weldygen coninckx hooge heerengenoothen." Zoo ook in de 2e keur.

witta. » Den holten."

keningschelde. » Dat se genen coninck guet solden geuen, dan recht huislauge conden sy 't wal ontgelden." Ms. 4to » huyslaege."

himelschilda. » Tinst solden geuen, dan den rechten dickmaden den prouest, daer se onder geseten waeren."

fli. » Zyle."

nordischa. » Tegen den noert ende weder den wthsigen vloet mit vyf wapene."

leyen. Ms. 4to » of twee bysitters."

wedden. » besegelden sy 't mitten handen."

biplichte. » Ende beval hoer so hoge."

lof laysa song. » Doe heefde MAGNUS op ende sanck."

skefte. » Piek."

rheide. » Mit stroe getymmert was."

4e DEEL.

2. *fille.* Ms. 8vo heeft deze bepaling niet; doch wel hetgeen volgt en vertaalt *hermschere* door » penitencie."

3. *mit hornes hlude* enz. Ms. 8vo mit enen warck hoerns geschal ende mit buren gescal ende mit barnende baekenen ende mit sueten sange, also lange al want men de maeltyt dede ende dat bruitbedde to maket was mit sin to behoer ende mi oers beide liues noettriuift ende dan de morgens sal to kercken gaen mit en cleet, dat heet een *socket* ende to den oltaer hoer offerhande brengen ende dat echtscop to begaen als en vrye vriesinne schuldich is to doen, — » over de offerman wordt hier niet gesproken."

4. *framma.* Ms. 8vo » doen mach ende plach te doen."

5. De hiervolgende acht doemen ontbreken aldaar in 't Ms., en het begint wederom bij § 13. Men vindt de eerste evenwel op bl. 29 de derde bl. 5 en de 2, 4, 5, 6 en 7 doem bl. 2.

5e *foremund.* » en man."

7e Ms. 8vo »dat is recht of de meyer of huerman secht, dat lant, dat he in de huere hefft of de lantheer, daeromme mit em eens is ende twysten, so is de lantheere dat eer naerre in den hilligen to weten, wanneer dat gescheen is ende gemaket of gededinget is ende om gecomen sint, dan de huyrman."

13. *korbyscop.* Ms. 8vo » vulmachtich, dat is de suffraganius," en later suffraneus, dat is de wyelbyscop."

14. *fulwiget.* Ms. 8vo » volwyget, dat is welgeboren."

leya sinne. Ms. 8vo lekens soene ende geen papen kint noch in geen ouerspyl gewonnen; als he desse vsr dingen an em heuet in redelickheit, so sal de priester den zeendt kondigen ende de luiden ende alle huismans den zeende toe soecken."

15. *Ethsworan.* Ms. 8vo » kerckvogeden ende rechters."

fulbern. Ms. 8vo » walgeboren," *ryckheftich*, » rijke van guede."

nu ach hine thi deken. Ms. 8vo » nv sal de olde deken de voer den andere gewest heuet, den vogeden den eedt stauen ende laten se sweren ende dyt moet he doen bij de ban ende hoersamheit."

achteane. Ms. 8vo » ende sal dan eme beraden mit sinen prester ende sinen buren."

redath. Ms. 8vo » raet."

16. *sonandeis fira.* Ms. 8vo » sondages warck en vyre."

up tha helgan. Ms. 8vo » twelfursum to ontrichten" dit Ms. heeft anders *withum.* Zie Ms. fol. 95.

mith vi *to vntsweran* enz. Ms. 8vo » mit prosessie om to volgen."

17—27 ontbreken hier in 't pld. Ms.

thet hi hia ne to wiue winne. Ms. 8vo » he en ken oer niet ende en heft mit oer lichaem niet to doen, noch to scaffen hadt ende heft oer niet to wyue, noch to bole hadt."

29. *biseka.* Ms. 8vo » ende wyl he dat versaken, so is se nare om to winnen mit echten tugen ende met echten dingen, als oerkonde ende waertekens, penningen ende gelikenisse, of se desse vs^{r} heft, so mach se den man mit rechte beholden ende he mach hoer niet ontsweren."

30 en 31 ontbreken in 't Ms.

32. Ms. 8vo » so waer dat is en wyde stede en de wyde prester en eygen altaer daer heuet ende dat men daer doden begrauet" enz.

33 en 34 ontbreken in 't Ms.

35. *faxfengen.* Ms. 8vo » als meestegen frost slagen ende ter eerde to werpen, dwdstoten."

ontiuch. Ms. 8vo » of onschulde of ontucht."

36 ontbreekt in 't Ms.

37. *en mundlas meiden.* Ms. 8vo » daerna mach den dief verantworden een mundlos maechdeken, dat is: de vader noch moder en heft, so mach de maget voergescreuen den dief nemen tot enen echten man, dat is: tot enen vormunder, wyl sy 't ande doen...; ende dat mach men oer niet weygeren ende so is de dief daermede vry ende qwyt.

meinwyf. Dit schijnt eene uitgeboedelde vrouw te zijn, die weduwe is of eene weduwe, die met de familie der man afgerekend heeft.

5^{e} DEEL.

Te vinden Ms. fol. 23, en Ms. 4to 113 verso. Wij laten hier om der belangrijkheid wille den aanhef van Ms. fol. volgen. » In nomine Domini Amen. In den jaere als men

schreeff dusent vier hondert acht ende veertigh op sunte Pontianus dach auent, doe verdroegen die stadt ende landen alsusdaene punten als hier gescreuen staenn. In 't ereste: dat alle bote vnde broicke die in huysinge ende ffyewelinge lande gescheen, daer in dessen boecke van gescreuen steet by schellinck tale off by marck tale. Soe sal men den schellinck rekenen voor eynen botdrager ende die marck voor xii botdraegers. Ende off die botdragers in naekomende tyden verachden• offte dat sie ontset worden, soe sal men den marck betaelen mit anderhalff loed guedes wittes siluers, koelsche wichte off pagement, daervoir to betaelen, die daer guet voir is to Gronynghen off in den lande. Ende voert van allen wondinghen, die in desen voirsc^{r} landen geschieen, soe sullen die redgers ende rechters tho samen hebben halff soe voele to broicke als die boite belopen mach; soe tho verstaen; die boite die twee pennyngen ende die broicke den darden pennynck. — Het Ms. 4to is gelijkluidend. De inhoud is eenigzins anders ingericht en minder in bijzonderheden gaande.

24. *crawelkrum.* Ms. fol. » lam."

strichalt. Ms. fol. » Ene voet lam, dat die versene niet op die eerde komet mit den trede."

6^{e} DEEL.

1. *thria thing.* Ms. fol. heeft. » Drie dinck ontdoet koip. Wanware daeromme een mark tho boethe off hie swere, dat hie syne witte nyet en wüste noch genes mannes. Off dat hie eyn dinck sekenen will. Een koe mach men sekenen bynnen etmals, open vderen mit dren eeden ind vmbesesen, onuerholen. Een osse bynnen xxi nachtenn mit twee eden. Dat peerdt bynnen vi weken. Zwijn ende schaep en mach men niet sekenen bij ede, enen seken eedt

doe die andere." Ms. 4to bl. 45 verso, heeft: » vmbefetsin," en verders: » wara plichten mitten yle ind mit malck leuere, dattet bynnen sess weken to sekenen byede. Enen seken eet doe die ander."

4. Ms. fol. 17, vier pennyngen koips is een wyff weldich: hoenre, katten ende borsteln ende enes brodes ende chrogenn. Dat wyff gifft gene boethe voer wanware, want sie gene merer gewelt en eget. Omme houetsaicken sall eyn wyff antwoerden: lyff, des lede ende dieffte.

scolinga. Ms. fol. 16, 4to bl. 45 verso, heeft: drie dingenn roert schelinge. Lantkoip off lantwissel myt schafte stuckent bemetenn vnd mit pale beslaigen, ontheettene bruyt ende gesoende soene, by tsestich mark; sie en kiesen sie merer. Hier zijn eigenlijk ook vier, doch wissel en koop worden hier voor één genomen.

7e DEEL.

Hoewel hier en daar eenige bepalingen gevonden worden. Zoo zijn zij te verspreid en vormen niet genoeg een geheel om dezelve op dit deel te noteeren.

8e DEEL.

PLATDUITSCHE VERTALING VAN DE WILKEUREN VAN FIJVELINGO, Ms. 4to bl. 66 fol. 95.

1. Dit sint wilckoren ind doemen wyser luden Fyewelinge landen and Oldenamptes in to nemene and vyt to geuene (*).

(*) Ms. fol. 88 staat: Hunsinge and ffywelinge landen and alle vmmelanden and vredeuall, dat sint landen, die onder den vrede val-

2. Woer dair eyn man geslaigen aff den enen lande in dat andere, soe sal men hem gelden mit xvi marken engels, ende ene houetlesene den richteren, die totthen rechte sworen hebben, by xxvi schillingum engels.

3. Wort daer eyn man geslaigen tho den warue, die tot desen rechte gesworen hebbe, soe sal men hem gelden mit dren gelden and drie houetlesene, woe lange die warff versteet. Ende die warffvrede sall staen tusschen twen optoegen der sonnen, off hie dess verseket, die daer baert is, dat is beseght, soe sal des doden arffgename anleden mit xi syne sibbeste wythum, dat sint vrenden. Van ouergelde. Alle ouergelt, dat men verseket mit all sulcken rechte aff to leggene in des rechters antworde, soe vurss is.

4. Off dair in welcken lande ene opene saicke sy, ende oirlorgh, and dair luyde ledt worden vyt dat ene landt in dat ander, and daer een man geslaigen worde off een wonre, dat is eyn ruter, soe sall die houedingh, die sie tot der kase geledt hefft, gelden and holden vrede tusschen landen. Ende hie winne dat gelt van synen vrenden wan hie mach.

5. Off daer een man sunder sake sy and een wonre, dat is eyn ruter, mit hem hebbe, die in dat ander lant hoert, and hem die houedingh tho kase lede and seluen mede vechtet, soe boete and betere die houedingh voir den ruter.

6. Vechtet daer die wonre achter synes houedinges bekum, dat is achter rugge, and die houeding hem tot ghene kase lede, soe boete hi selues and gelde off syne vrende in watt lande dat sie sint. Bethiet die wonre offte ruter den houeding, dat hie hem hebbe to kase geledet, soe swere

---

let, desse enz. Deze art. zijn bijna dezelfde en fol. 95, vindt men ze bijna gelijk hier; zoodat het der moeite niet waardig is de verschillende lezingen hier op te geven. In het Ms. 8vo vindt men dit niet.

hie, and xi syne sibbesten lyues, and drie naeste richters an den hilligen, dat hie eme to gheenre kase hebbe geleydt, alsoe dat hie niet voir hem doer antworden noch gelden.

7. De ses leden aller elick yechte by den lyue acht marck engels to boten ende ene marck den twen rechteren to broke. Wil men's bewysen, soe lede hie die hone an mit vyff sibbesten lyuen and mit tween richteren and sweret then hilligen, dat sie also daen hebbe, alsoe hie boeten sall.

8. Alle schynende lemte in den handen, armen, houeden, vingeren, lyue, benen, voeten and in thoenen, dese sullen alle yechte wesen, ende sal men schryuen, alsoe dat boert by xvi marcken engels ende ene halue den richteren to broke. Wil men verseken, soe sall die hoene anleyden selff als voer mit vyff sibbesten lyuen and mit tween richteren.

9. Scheen daer wonden sonder leemten, daer swere hie omme ses eeden; allre malliken wetet hem selue, dat hie niet en swere.

10. Alle baren, daer die clager mitten eirsten beraet, die to holden end niet to wandelen: moige die misdader gelden, he gelde; moge hie niet gelden, soe gelden syne vrenden, waer men sie vinde in beide landen; ende heb hie nene vrende, idt gelde syn landthere; sit hy op nemedes landt, idt gelden die buren bynnen den redscape mit vullen gelden; and tusschen landen gene frethe, dat is broke, to hebbene.

11. Waer soe men ene monne huysbrandt bethyet off hie dat yechte, soe gelde hie dat mit tween gelden by rechteren warden offte hyt beseke, soe ontrechte hie selff als voer mit drie achtemannen and mit xxiij sibbeste lyues.

12. An rechter dieffte van roue and van yechter noetlesene, dat hie nae beseket, daer bekant zy in des houetpriesters antwordt, dair dat inne schede in den kerspell

and in dess rechters, der saicke ellickerlijck wete by die waerde, een engels marck tho bote and den rechteren alsoe voele.

13. Waar soe men enen man in dat ander landt vanget vyt den anderen and men hem in dat block and in dat kolde ysseren slaight, die bote and broke sall alsoedane wesen. Schede dair dese dingen and sie niet berichtet en worden mit den priester and mit den richteren, soe ontrechte hie als voren seluen mit vier sibsten lyuen and mit iiij buren egenerffden luyde and mit twen rechteren. Schede deser dingen enich tot den warue, de broke anders soe groit, dat is twe marck engels to broke.

14. Off daer een bloet handrouet tusschen landen and dat in dien rechteren antwordt bekant worde, soe gelden syne vrenden bynnen landes, dair die rouer ind woent, and die vrenden in den anderen lande nyet.

15. Alle louen and arffdelen, die daer vallen tusschen desen tween landen, diel men by lyue and soe et gaet in den Oldenampte. Vader and moder, wie soe eirst sterfft, soe aruen and louen sie oer guet op oiere kinder. Staruen die kinderen, soe loeuen and aruen sie oere guet op den heert and op den olderen nieet. Alsoe billick, mannet daer eyn vrouwe aff oeren lande in Fywelingen, and sie dair kinder thuet and die man staruet, starfft dat kint, soe eruet tet op den heert and op die moder niet; soe en mach sie dair winnen bodell noch koiplandt, nargent een, soe sent men sie weder to huyss mit alsoedane gaue and guet, alsoe sie daer hefft gebracht.

16. Comet daer twe to gader van dessen tween landen and beide hebben oere soenen getoegen. And sie dan toe gader enen soen theen, starfft die soene, soe eruet hie synes vaders guet op den halffbroder van des vaders zijde ende der moder guet op des moders zoene, kyuen sie omme dat guet, die ene seght mynre, and ander seght mere, hefft

die voergestoruen is idt berekent op syne ziele and in synen laesten eynde, voer synen houetpriester, soe staet idt alsoe. Ende hefft hie niet berekent, soe vallen die twe delen op ten broder van des vaders zijde and dat darden diell op den broder van des moders zyde.

17. De bokinge and die wederwendinge, die sal men leesten and betalen by syne laeste rekinge, and by des houetpriesters woerden. Die ander den twie dieell. Ende en will die priester syne laeste rekeninge nyet seggen, soe swere die broder van des vaders zyde, off die ander soene, selff als voeren, and vijff die sibbesten lyff and sess buren in die clufft, egenaruet, and twe richteren and twe kerckfoeghden. Ende dit recht sal men laesten van arue off men 't anspreket.

18. Spreket yemant bodell ain, soe zwere he selff als voer and twe naeste buren ende een richter and eyn kerckfoeght.

19. Fallet daer yemant loeue to, die hier niet beschreuen sint, soe deele men se alsoe men die loeue and arffnisse in den meenteren wolde doet.

20. Van pennynckschulde die men beseket: toe ener haluer marcke mit enen wytha tho ontsweren; toe der heler marck mit twe eden to ontsweren; daernae alsoe voele, soe die schulde ryse; ommeer omme enen engelschen schilt enen eedt: alzo mallick syn guet and syn haue to lene doe, dat 't gelt aldair rede sy, off men hem des beseke and dat mit rechte nyet bedryuen en mochte, soe moet men vaen and binden den rechten houedingh.

21. Geen man en gae den anderen in ouell vyt den enen lande in dat ander; meer den rechten arfgenamen.

22. Alle onyarighe kinderen sint bevredet op oers vaders and moders guede tot xij jaren toe; wie sie dair affbrenge, dat hie breke weder dat landt viij marck engels.

23. Waer die monnicke eene bokinge eschet van enen

doden, dat hie op synen hoeue begrauen zy, dat hie die bokinghe moige winnen van die arffgenamen bij den iiij marcken and nyet hogher myt vij zwoerne foeghden. Spreket die arffgename; dat sie ghene swoerne voeghden en en sint, soe betughe die prior, dat sie hebben yaer ind dach geswoerne foeghden wesen. Off die monniken meer eysten van den arffgenamen, soe ontrechte die arffgename selffs alsvoren ende all enen sibsten lyff; ende die houetpriester spreket dat nyet meer hebbe gelouet ende hie nyet meer leesten en doere.

24. Waer soe men enen man begrauet and die pape and die foeghden ontwe spreken omme die bokinge, soe moet die priester and die foegeden enen engelschen marck wynnen and nyt meer; off sie meer eyschen, soe ontrechte de man hem *die man* selffs als voren and xi die sibbeste lyf aldaernae.

25. Van alle die bockinge, daer men die arffgenamen affeysschet van allen Godeshuysen behalff syn eghen, soe ontrechte hie selff als voren, daerna xi die sibbeste lyne.

26. Waer soe men ene schulde sullen gelden and betalen off dat ene landt in dat ander, and die bekant worde eder mit richteren off by dess manes wille and men dat gelden and betalen will mit ware, soe geue and gelden sie die naeste achtemanne by oierer zielen alsoe pennynghes warde is.

9e DEEL.

Men zie hieromtrent de nalezingen op dit deel alwaar ik dezelve met de Hunsingoër Ms. vergeleken heb. Betrekkelijk het 10 en 11 deel zie men de voorrede. De twee bijlagen, als eenige stukken, waren voor geene vergelijking vatbaar, dan alleen in zoo verre zij met andere Oudfriesche stukken overeenstemmen.

AANMERKINGEN

OP HET

Fivelingoër en Oldampster LANDREGT (*).

Bl. 3 reg. 6 wat zegt het woord Gods? lees: wat zegt het woord: van het goede?

Bl. 4 r. 4 v. o. (*ewa*) dit woord staat Ms. boven *werde* en dit laatste is onderstipt.

Bl. 8 r. 7 v. o. (*jef*) dit woord is m. o. overtollig in 't Ms. en ook onderstipt.

- - r. 5 v. o. *aftlike thing* door eene jongere hand is er *he* achter gevoegd. Zoo ontbreekt op de volgende regel *hy* dat ik er ingevoegd heb, omdat het er met diezelfde hand is boven gezet.

Bl. 10 r. 8 *vnbitalede*, dit stond er eerst; van de *a* heeft men, zoo het schijnt, *el* gemaakt en door de latere hand is er een *r* boven tusschen de *l* en *e* gevoegd waarom ik dit tusschen twee haakjes gezet heb.

- - r. 18 *withum:* hierop volgt met eene andere hand in het Ms. *to leden.*

(*) Men vindt verspreide stukken uit dit Ms. bij RICHTHOFEN Friesche Rechtsquellen. *Berlin* 1840 4to bl. 306—308, genomen uit de O. F. W. en Huns. Landr.

Bl. 11 r. 9 v. o. zoo- lees: zoo

Bl. 13 r. 10 v. o. *en* overtollig. — Ms. bl. 6 onderaan zijn twee regels door eene latere hand geschreven doorgeschrapt, ik lees daaruit: *Dit dytze van plochraef, uilde fen raef, cornraef, haraef, der ys wald ys. Wasa oder corn jeffta ha*, en bl. 7 onderaan. *Item dit is van ploechraeff, ffen raefkorn, raff, haraef dat is wasa oers korn iefte ha nympt. W.... en oers loend and mend hit toe hues der alrek... mark to bote ende to breke iefte* xii *eden. Wasa oers land delft ende afmend iefta drecht alsa f.....* Het gestipte en nog eene regel is gedeeltelijk afgesneden door het inbinden van 't manuscript. Hetgeen het geval ook is met de meeste aanteekeningen op de kant in 't platduitsch, den inhoud aangevende en daarom niet telkens vermeld.

- - r. 5 v. o. *voor* lees: *voor de.*

Bl. 14 r. 2 *anders* lees: *ande.*

- - r. 10 *thiras ogen* lees: *thira sogen.*

- - r. 3 v. o. *nord;* dit woord komt mij overtollig voor en heb het daarom niet vertaald; men heeft vegeten dit uit te doen.

Bl. 16 r. 13 bij nader inzien geloof ik dat het woord *luidfrethe*, de vertaling van *leida* is en dat men dus moet vertalen: Het vrijgeleide (volksvrede) enz.

- - r. 4 v. o. (*ach*) ontbreekt in 't Ms.

- - r. 19 *jef* dit woord is door eene latere hand er boven geschreven.

- - r. 5 v. o. *inset* zal m. o. eene schrijffaut zijn en *vrset*, zoo als ik ook vertaald heb, moeten zijn. Op de volgende regel heb ik *ach* er bij gevoegd, dat in 't Ms. ontbreekt.

Bl. 19 r. 11 *geregtelijk* het is misschien beter voor dit woord *bedongen*, d. i. wettiglijk bepaald.

- - r. 9 v. o. *moorddaden*, dat zijn heimelijke misdaden, die door sluw- of slinksheid bedreven worden.

Bl. 20 r. 8 v. o. *fad*, door, *met vermindering*, overgezet, men leze voor die woorden *vat*.

Bl. 21 r. 11 v. o. zwarten knoopdoek, lees: den smertenden knoopdoek, dat is de strop. In de volgende regel is het woord *daar* overtollig.

Bl. 26 r. 4 *sleth* schijnt *leth* te moeten zijn: gevoerd. De laatste woorden van dit landregt, hoewel met dezelfde hand geschreven, behooren er eigenlijk niet bij; het woord *bewe* heb ik een mans naam van gemaakt, doch wat het beteekent weet ik niet; het staat daar met de kleine b.

- - r. 8 v. o. *ne* ontbreekt en *warada* zal *waranda* moeten zijn, lees: voor *hanmerke*, *hammerke*.

Bl. 28 r. 2 *twelfauasum* zal eene schrijffaut voor *tweluasum* moeten zijn. Op de volgende regel *fior magum* zal moeten zijn *fior moder magum* vier moeder vrienden. In 't platd. is *moder* er bij.

- - r. 9 v. o. *blenda* zal bezeeren, zijn.

Bl. 30 r. 7 *ferdrianne* letterlijk: en men en mag hem meer afvorderen. In dit landregt zijnde woorden *jefta hoef*, *of de hoef*, onvertaald gebleven. Voor de woorden *thet him werc*, leeze men: *thet him were*.

- - r. 12 v. o. *wetha* dit woord is m. o. overtollig in 't Ms. en eene verschrijving.

Bl. 36 r. 11 *bereschinza* voeg hier bij *kompa*, hetwelk in 't Ms. vergeten is.

- - r. 13 is *riucht* in 't Ms. vergeten.

Bl. 37 r. 2 v. o. *van de*, lees: *en van de*.

Bl. 38 r. 9 *tha hete thi kening*, hier schijnt iets uitgelaten. O. F. W. bl. 112 staat: *da heet se di koningh alle Heren*. Ik zoude er dus bijgevoegd willen hebben *sie alle heren*, hun alle Heeren.

Bl. 40 r. 13 *bi riuchta papana ordele;* in margine staat hierbij een hand met wijsvinger op die woorden wijzende,

misschien wel om aan te duiden, dat het geestelijk regt niet vergeten was geworden.

Bl. 40 r. 3 v. o. *northkening*; hier schijnt *rike* vergeten.

Bl. 42 r. 1 *loflaysa*; dit woordt beteekent reeds lofgezang, zoo dat *song* overtollig is, *laysa* is lied.

Bl. 43 § 1 lees: dit is het zeendregt. Men vergelijke hierbij het 7 en 8 deel der O. F. W. hetwelk hiermede zeerveel overeenkomst heeft. De vergelijking laat ik dus achter.

xii *sum*. Dit *sum* is boven de regel geschreven in 't Ms.

Bl. 46 r. 1 v. o. a; l. m. o. an.

Bl. 48 § 14 *fulwiget*; vertaal: en zijne wijding ongeschonden hebben. O. F. W. 212, staat: *fri ende freesch ende fulre berthe boren ende syn vyed ende syn riucht onforloren ende enis leka soen*. In de vertaling staat *volk volk* men schrappe het eene woord.

Het woord *halden* is boven den regel geschreven in 't Ms. § 15. De woorden *frey and* mede. Zoo is het woord *ryc* voor *heftich* op de kant er bijgevoegd. En een woord *bon* onderstippeld, en moest er dus niet zijn.

Sa schel hi thene deken nomia, alsa thet syndriucht is. Achter *sterkia* zette men eene, en achter *nomia* een. In de vertaling staat *de deken*, lees: *den deken noemen. Als het zeendregt is*, enz.

Voor *ther him* zoude ik *thet him* lezen en vertalen, dat hem.

Onder aan de pagina Ms. 33, vindt men: Item dit is keyzers recht. Offt ayn meusche den anderen spreket snode worde, de hem in syne ere roran, in torinche, quaden mode, dat en sal men nicht na richten, er dat he weder to sinne kumpt. Sprect he des dan bet wt, so sal men 't richten. Dit laatste is deels onleesbaar.

Bl. 50 r. 16 *sum* dit woord is even als *ma* reg. 18 boven den regel geschreven; zoo ook *sum* reg. 22.

Het reg. 20 cursijf gedrukt *wreit* is in 't Ms. onderstreept en moet mijns oordeels wegvallen.

Bl. 50 r. 18 *hi epessa* staat er nu duidelijk, doch ik geloof, dat een vorig woord uitgeschrapt is en men daarover heen geschreven heeft. Zie hier § 6 van het 7 deel der O. F. W. *jef di eedswara wroghet* (dat is hier *wreit*) *om een reesraef*, jef *hi bisecka wil, soe is hy nyer toluasum to ontriuchten, dan hi thore enich haghera ordel oengaen.* Wanneer wij dus voor *hi epessa* lezen *vmbe resraf* dan kan de vertaling zijn. Zoo de eedzweerder iemand aanklaagt wegens lijkroof. § 6 van 't 8 deel der O. F. W. zegt: *Hweerso ma claget dat deer faren se inoer dine vedeles werp ende dine vyede eerde epened se ende een reesraef deen se.* Wanneer men klaagt dat er gevaren is op den geestelijken grond, (kerkhof) en de gewijde aarde geopend is (dit hof was gewijd) en een lijkroof gepleegd is. De corrector schijnt dit in 't oog gehad te hebben en misschien willen zetten *thet thio viethe erthe epenat se*, dat de gewijde aarde geopend is. Ik meen hierdoor de zin gevonden te hebben, ook diezelfde § staat daar tusschen de twee andere bepalingen in. *Haghera ordel* ziet op het *hanordel*, proef met het heete handijzer. Zie de volgende § 36.

Bl. 52 r. 3 v. o. *ammer* misschien zal het *ammen* moeten zijn. Zoo mede bl. 56 r. 17.

Bl. 54 r. 2 *bikanna nelle*, tusschen deze woorden en *sa ach* schijnt iets uitgelaten, even als § 14 7 d. O. F. W. of men moet er bij denken: als hij in die drie dagen niet bekent. Men ziet, dat Fivelgo en Oldampt tot het bisdom van *Munster* behooren, in, O. F. W. staat *Utrecht.*

- - r. 15 *wed.* O. F. W. § 15 door verzekering vertaald; misschien is het hier *klachte. Wed* is ook beledigíng; men denke aan *weedoen* zeerdoen. De volgende regel staat *vppeslaget* bij nadere en naauwkeuriger inzage

lees ik als nu *wppe claget* opklaagt, er staat wel eene lange s doch daaraan is een haakje, zoodat men de staart uitkrabbende e overhoudt. O. F. W. hebben *opseydt.*

Bl. 54 r. 4 v. o. *kerena*, O. F. W. § 17, 7 d. heeft. *Dera scheerna ferst* Ms. HERINGA. *Dera scheerna ferstis iefta ordel.* Hieruit besluit ik, dat dit *skerena* moet zijn en dat de s is achterwege gelaten, en vertaal dan het uitstel van het ordale door de heetijzer proef. Dit schijnt ook uit het eind der § te geblijken, waar staat: *and tha skera inna tha tzurka to brengane* en de ijzers in de kerk te brengen, O. F. W. hebben *ende da schere in de tzierka to gane.* Misschien zal men *and vr tha skera,* en over de ijzers, moeten lezen.

Bl. 56 r. 8 *twen*, O. F. W. 7 d. § 17, is even gebrekkig als deze. Uit deze verschillende lezingen zoude ik willen besluiten, dat men twee van des mans en twee van der vrouwe zijde nam en dat de priester met nog andere twee daartegenover stonden; als men dan achter *wiues* het woord *twen* voegt, hetgeen men er onder schijnt verstaan te hebben, dan is de zin m. o. duidelijk.

- - r. 23 *al der ney.* O. F. W. § 8 d. *al bi dio* Ms. HERINGA heeft *al deer ney, dat hiara gued to lat,* naarmate dat hun goed toe laat, en zoude dus kunnen vertalen: aldaarna, dat hun goed toelaat.

- - r. 26 *strid* is wederom met eene latere hand boven den reg. geschreven.

Bl. 58 r. 2 *tet* lees: *ter.*

- - r. 10 *thrim.* O. F. W. hebben § 5, 8e d. *fiower* ik zou dus liever *fiowr* lezen.

§ 37 behoort hier eigenlijk niet bij, zij wordt ook in 't platd. Ms. aldaar gevonden.

Hier volgen in 't Ms. als nu de *Focke Vkena wilkeran* welke wij achter aan den tekst geplaatst hebben. Zie de Voorrede.

Bl. 61 r. 12 v. o. been uitgangen, lees: beenderen uitgangen, dat is stukjes van het been.

Bl. 63 r. 1 lees: weersveranderingen, reg. 2 hoofdduizelingen.

Bl. 62 r. 11 *the*, misschien zal er moeten staan: *thet is*.

Bl. 63 r. 20 deze, lees: dezer.

Bl. 65 r. 9 lees: weersveranderingen, zoo ook r. 12 en r. 8 v. o., r. 7 v. o. hoofdduizelingen.

Bl. 67 r. 10 v. o. *biluca*, *biletzen*, misschien kan men vertalen: en hij het niet optrekken kan of gesloten is.

Bl. 69 r. 13 lees: en 4.

Bl. 70 r. 12 *efna;* of ik dit goed vertaald heb betwijfele ik. Ik geef het om beter, of is het *esna* merces, loon.

Bl. 71 r. 4 v. o. lees: verstommelingen.

Bl. 73 r. 5 v. o. lidwaters, lees: lidwegen. Zoo mede bl. 76 r. 10.

Bl. 74 r. 21 lees: *sthrotbolla*.

Bl. 76 r. 3 v. o. zal misschien moeten zijn, *allereq thira thrira alsafule*, *mit ene ethe gader to lucane*.

Bl. 81 r. 16, 22 en 29 lees: voor lidwaters, lidwegen. Zoo ook bl. 89 r. 10.

Bl. 84 r. 20 Ms. staat *nithera like* ik heb het aldus veranderd of wel men zoude *in tha nithera like*, moeten lezen en dan vertalen: in de onderbuik, in het onderlijf.

- - r. 22 bi xii mercum. Ms. staat tusschen xii en mercum *scill*, doch is doorgehaald.

- - r. 23 *haliane*, hierop volgt Ms. *lom ben* enz. doch achter *to lomma* staat hetgeen ik hier achter *haliane* gezet heb, waarbij het mijns inziens behoort. Dit is eene vergissing van den afschrijver, welke ik gemeend heb hier te moeten aanteekenen en te mogen veranderen.

Bl. 86 o. r. xxxvi scill. Dit laaste woord ontbreekt in 't Ms. en het eerste staat boven *tha smelinga*, die volgen,

met eene andere hand; ik heb gemeend dezelve aldus te moeten plaatsen en te veranderen.

Bl. 88 r. 13 *bither*, lees: *bi ther*.

- - r. 18 *ascha* zal *achta* moeten zijn.

- - r. 6 v. o. *thet ma* hier is *ma* overtollig.

Bl. 90 r. 6 *stotbolla* zal *strotbolla* moeten zijn.

- - r. 9 *ztake* zal *tzake* moeten zijn.

- - r. 8 v. o. *heila*, dit woord staat in margine met een renvooi door dezelfde hand.

- - r. 3 v. o. *thio* Ms. *thi* met een o tje er boven.

Bl. 92 r. 7 *lit;* voor dit woord staat doorgehaald *licht.*

Bl. 94 r. 6 *bote* Ms. staat tusschen *o* en *t* een doorgehaalde *n.*

Bl. 95 r. 15 pisloop, lees: spijsloop, het kanaal, waardoor de spijs naar de maag gaat.

Bl. 96 r. 4 v. o. *lomsc;* misschien is het *lonisc* en zal dan even als het vorige *lonensc;* moeten zijn. Elders vindt men lonscher is dit ook een londensche schelling. Zie Jur. Fris III 12.

Bl. 98 r. 14 *sa fif sin;* hier schijnt het woord *tha* uitgelaten.

- - o. r. lees: *lithsia* (79) *ma.*

Bl. 100 r. 13 *Is tit smel and biletzen.* In het Ms. *Is tio side smel and letzen*, doch van *tio* is *tit* gemaakt en *side* doorgeschrapt en *bi* aan 't eind der regel met een renvooi gezet.

Bl. 102 r. 1 *betene*, lees: betane. r. 2 *sa ther tet clagia wel*, Ms. *sa ther clagia wel;* doch boven *thet* een teeken, zoodat men ook zoude kunnen lezen *sa ther urclagia wel* als er aanklagen wil.

- - r 5 *monande*, zal *monade* moeten zijn.

- - r. 8. *sa mei 't;* deze 't is Ms. boven de regel gezet.

- - o. r. Ms. *the hit*, zal *thet hit* moeten zijn.

Bl. 106 r. 2 *vnriuchtan;* Ms. is er een zwart fijn streepje

door *vnt*, misschien zal het er niet moeten zijn en *riuchtan* alleen wezen.

Bl. 106 r. 15 *thet se*, er zal hier *hi*, of in de beginne *tha mon*, moeten staan.

- - r. 17 *emmen*, ms. *em̄*.

Bl. 108 r. 18 *tuim* in Ms.; zal *tunin* moeten zijn.

Bl. 110 r. 6 *van witum* ms. *van van witum*, waarom ik het eerste *van* weggelaten heb.

- - r. 19 *thio nede* Ms. *thio ewe nede* doch *ewe* doorgehaald.

Bl. 111 r. 11 v. o. dat hij zijn en zijn getuige wiste. Ik heb het letterlijk vertaald en vermoed hier in 't Ms. eene uitlating. Het platduitsche helpt ons hier niet en ik geloof, dat de bedoeling is, dat hij het met zijn getuige bewijzen kan.

- - r. 5 v. o. zwijnen enz. Het is zeer mogelijk, dat ik hier deze zin verkeerd vertaald heb. Men zie het pld.

Bl. 112 r. 11 Ms. staat tweemaal *skepenwede;* het eerste is met roode inkt doorgedaan.

- - r. 13 *ther bodelbreng*, Ms. volgt op *ther*, *bl* doorgehaald.

- - r. 7 v. o. *hona* staat ms. boven de regel.

Bl. 114 r. 12 v. o. *suster sune*, tusschen dit woord staat *tha* onderstippelt en de *e* staat in *ouerhalve* boven de *u* in 't Ms. zoo mede de *c* in *merc* tusschen boven de *r*.

Bl. 116 r. 18 zal *breydgoma* moeten zijn. In margine staat het in 't pld. mede *groma*.

Bl. 120 r. 16 v. o. Ms. *thi othe leth to der were;* boven de *e*, staat een *r*, boven *to der*, *syn lijf* en boven *were*, *lond*.

Bl. 122 r. 11 Ms. staat boven: *Frana thrimen*, de *owerrechters*.

- - r. 16 *anckeren*, in margine staat: *wonschip*, en onderaan met een renvooi en latere hand het hier tusschen twee haakjes gestelde.

Bl. 124 r. 11 *mar*, Ms. staat: *ne acht bota halue bote* en boven *bota* doorgetreept dit *mar* met een latere hand. Schrijver heeft *buta*, in het hoofd gehad, doch dit paste hier niet.

- - r. 9 v. o. *legers forda* in margine: fon enen quaden wech to maken; doch is gedeeltelijk afgesneden.

- - r. 8 misschien moet men verbeteren *tha liud— to nimen.*

Bl. 126 r. 19 *wey want*, Ms. *want wey* doch *wey* gestippelt en met een latere hand en renvooi *wey* boven *thene* gezet.

- - r. 11 v. o. nevens dezen zinsnede is Ms. een hand met een wijsvinger vooruit in margine geteekend.

Bl. 128 r. 1 *eheges* misschien *heges* het staat Ms. onderaan de pagina alleen en schijnt er later bijgevoegd of het er bij behoort, weet ik niet.

- - r. 4 v. o. *bidrit*, in margine Ms. *bydryten* en boven aan de pagina, *ende van byskyten.*

Bl. 132 r. 1 *allererst*, Ms. is de *r* boven de *e* geschreven.

- - r. 18 *hiara*, Ms. volgt hierop *fia*, dat doorgeschrapt is met een renvooi en volgt dan *beta firna*; bij *firna* is het renvooi van *fia*, waarom ik het omgezet heb.

- - r. 23 *haga*, staat Ms. tweemaal; doch eens door gestreept.

Bl. 136 r. 13 *thet hit*, voor *thet* staat een doorgehaalde *h.*

- - r. 14 *bitetszie*, de *t* is boven de *e* geschreven.

- - r. 3 v. o. *sa is hy*, dit *hy* is boven de regel en in margine wederom een hand met wijsvinger.

Bl. 138 r. 1 *age hi*, dit *hi* is wederom boven de regel.

- - r. 4 v. o. *niftline*, in margine staat: fan susten kynden.

Bl. 140 r. 1 v. o. *alsa fir*, tusschen *al* en *sa* staat Ms. *sar* doorgestreept.

Bl. 144 r. 6 *libban*, hier staat een renvooi en verwijst boven aan de pagina van het Ms. waar *jefta suster* met eene latere hand is bijgevoegd.

Aan de voet van bl. 108 van het Ms. staat eene bepaling, waaruit ik het volgende lees: vbi duo pauperes conveniunt in matrimoniali, crescunt bona eorum, illa diuidant inter se secundum illa bona, quae primo simul comportauerunt secundum ejus veritatem.

Deze bepaling schijnt overeen te komen met de § 19 van de Hunsingoër wilkeuren 9 deel, bl. 160.

- - r. 1 v. o. *ac ther* Ms. volgt hier *ac* doorgestreept.

Bl. 146 *Oldomptis recht*, in margine: ende Fywelgelandis.

- - r. 7 *her;* dit woord schijnt mij overtollig en is daarom niet door mij vertaald, misschien kan het door *heerschappij* vertaald worden.

- - r. 9 v. o. *sunder thes riuchters* te weten: tegenwoordigheid, geschied.

Bl. 148 r. 10 *nowet*, is in Ms. boven de regel met eene andere hand geschreven.

- - r. 4 v. o. *londis sitte* Ms. *sitte londis*, doch door teekens de omzetting aangeduid.

- - r. 2 v. o. *hrekane*, de eerste letter is Ms. b en kan dus *brekane*, te verbeuren, zijn.

Bl. 152 r. 3 *sterft er en sune* Ms. *sterften hi* of *thi*, dan zoude het kunnen zijn: sterft dan de zoon.

- - r. 12 *bithes* Ms. *bith.*

- - r. 22 *riuchte* zal *riuchter* moeten zijn.

Bl. 154 r. 2 *ma 't* zal *ma ne* moeten zijn of *ma'n.*

Aan 't eind dezer § en onderaan de pagina Ms. 115 staat. Item alle erffnisse zullen vallen in de sibbeste hand bihaluen..... Item die eerste is, warzo de oelders voerleven hoer kinder en de hoer kindeskint, zo hoert de erffnisse to nemen syn derde ende sin vrende, gheliick ziinen soen. Item dat ander is, waerso eene vrouwe utghebo-

delt is ende ze dat guet neet en beteyt, zoo zal dat guet erwen, daar dat is wtghekomen. Off de zuster lewede en de broeder niet ende off de broeder eeniche kinder achterlaten heuet, zo zullen de broders zonen .... het overige is onleesbaar en afgesneden. Het is eene bepaling uit hetpld. Ms.

9e DEEL.

Bl. 156 bovenaan staat eene weersvoorspelling aldus:

Clara dies pauli multos siccos notat annos
Si nix vel pluuia, tunc fiunt tempora cara
Si fuerint venti, tunc fiunt praelia genti,
Si fuerint nebule pereunt animalia quaeque.

Daarop volgt met eene andere hand .... huse in der tzerken myt achten ende vieftich mark wittes selueres ten sy datter schuldighe van derselver noet doe ende dat boet by des houen vrentscap.

Wij hebben hier ten gelijken tijde de voornaamste afwijkingen van het door ons gecorrigeerde Husingoër Landregt, uit de twee bestaande Ms. opgemaakt, gegeven, om den lezer en tevens den bezitters van het 2 deel van de verhandelingen *pro excolendo jure patrio* hierop oplettend te maken.

- - r. 10 xvi dit is boven het doorgestreepte lx gezet.
- - r. 15 hier ontbreekt: *hwam sa thet age jeftha thera sex lithena en werth ofesleyn en half geld.*
- - r. 16 *acha* zal *achta* moeten zijn.
- - r. 18 *merka*, in 't Ms. staat dit woord tweemaal.
- - r. 19 *reddia red*, H. L. *redena vnred.*
- - r. 21 *thera sibbista*, tusschen deze woorden staat Ms. een *f* of begin van *si — thes lif*, H. L. *thes redgeua lif.*
- - r. 23 H. L. *thunresdey.*
- - r. 3 v. o. *thet thet*, hier is eenmaal thet te veel.

Bl. 158 r. 7 *sa ielda*, dit *sa* is er later boven den regel bijgevoegd en vindt men ook niet in H. L.

Bl. 158 r. 10 *to betane*, ontbreekt H. L. — *ywen*, H. L. *al euen se tha gelde.*

- - r. 12 *ondert*, H. L. *wera.*

- - r. 19 H. L. *ande tha redgeuum sextech merka and hiara hus en bronde and thes breidgoma hus alther mithe.*

- - r. 22 x *mercum*, H. L. voegt er bij: *and en twede merk.*

- - r. 5 v. o. *nen brond*, H. L. *nedbrond.*

- - r. 3 v. o. *therbi*, H. L. *ther binitha*, daarbeneden.

Bl. 160 r. 1 het H. L. heeft: *humonege men, sa ma gelde vnder enre led.*

- - r. 2 *sa hit*, H. L. heeft: *as 't ur tha tyan merk sle.*

- - r. 8 *se alle*, hierop volgt H. L. *dern lendinge on thene monda brenge, ther se ur fiuwer fiarderan biares.*

- - r. 12 *vse*, H. L. *hunesgena.*

- - r. 13 *lawa*, zal even als H. L. *lara* moeten zijn.

- - r. 17 *hit ach ere* staat in Ms. H. L. heeft hier voor: *thi clagere layne*, en zoo zal het moeten zijn.

- - r. 20 *hit ne se*, hierop volgt H. L. *thet hit on redgeuana onderde den se, jef tha thet* enz.

- - r. 23 *biiecht*, H. L. *birethet.*

- - r. 25 *god* ontbreekt H. L.

- - r. 4 v. o. *thiaum* H. L. *thiaue.*

Bl. 162 r. 1 *hawm*, H. L. *tilbera hauum, sunder erue, waxe hiara haua, thet* enz.

- - r. 3 *sa bifrethie* staat Ms. tweemaal H. L. *hauum, sa se ne onfinde, bi enre* enz.

- - r. 6 *sa hwam sa*, H. L. *hwa sa'm clagie.* Hier staat in margine van 't Ms. een bloempje geteekend.

- - r. 13 *reschip*, Ms. staat *resship* doch de *s* is gestreept tot *c.*

Bl. 162 r. 16 *vr alle*; H. L. *ur alle thene clowa thene selua binna tha clefte, ther et on here, ther him enz.*

- - r. 17 *twedmat* zal *twednat* moeten zijn.

- - r. 22 *kiase*, in 't H. L. volgt hier: *ther him thinszie, thet et allerbest duan muge, thet scel stede wesa.*

- - r. 25 *astra ompte*, Ms. staat: *ompte astra* met renvooien.

- - r. 30 *wedmon*, H. L. *waldmon and thet aster ombechte.*

Bl. 164 r. 1 *na nammer*, dit *na* schijnt mij overtollig. H. L. *thet ther nemmer aeuel ni gunge nene monne.*

- - r. 3 *formunda* H. L. *wedmonna.*

- - r. 9 *nanne*, def. H. L.

- - r. 12 *thet him*, H. L. *thet him and thi wedmonne thiu echtene urstenden se.*

- - r. 20 *neua* H. L. *thi fedria and ti neua kind.*

- - r. 22 *fona*, H. L. *herefona.*

- - r. 29 *londriucht*, H. L. *a se thes londes syde and thes londes riucht hebbe wesen.*

- - r. 1 v. o. *Hoc riuchter*, deze volgende §§ zijn in het H. L. niet.

Bl. 166 r. 6 *thi elmetha*, dit *thi* staat boven de regel.

- - r. 7 *dachda*, zal *datha* of *dada* moeten zijn.

10e D E E L.

Bl. 168 r. 15 *want* dat is: tot dat, ont.

Bl. 171 r. 5 v. o. *hee*, het volgende is met eene latere hand onder aan de pagina bij geschreven en tusschen beiden staan deze twee bepalingen:

So weer so een man op enen henxte is ende sin toem brecht ende de henxt de lopet oever sine willen ende tret en kint doet, so en is he niet manslachtich.

So waer een man myt synen goerdel sloge onde siin meess vut der schede schote ende enen anderen anqueme

ende he aldaer vaen sturve, so en were he neet manslachtich.

11e DEEL.

Bl. 172 r. 8 *ende middach*, dit *ende* staat boven de regel.

Bl. 174 r. 4 *off parteyen*, ook dit *off*.

– – r. 1 v. o *latent* is Ms. onderstreept en *neet* daarboven geschreven.

Bl. 176 r. 7 v. o. *hebbehor* lees: *hebbe hor*.

1e BIJLAGE.

§ 5. *halfskerde*, omdat ik het zoo vond, heb ik het aldus vertaald; het zal *hasskerde* moeten zijn. Elders vindt men *hasmuled*, E. L. 1, 26 en *hasskerde* A. 3, 16. in de beteekenis van gehazemond; dat is een mond gelijk een haas hebben. Hazemond is nog bij ons in gebruik om de ontstelling der bovenlip aan te duiden.

§ 6. *plicht* hier schijnt *an* uitgelaten.

§ 10. *onkeme*, hier is *thi* uitgelaten.

§ 11. *twa*, zal *a twa* moeten zijn.

§ 12. *dadolges*, hier is iets uitgelaten, vermoedelijk zal het moeten zijn: *fint ma him en achtunda del enes ieldes tho bote, sa skil hi ene achtunda del enes dadolges to fretho sella.*

§ 21. *lotha*, van dit woord heb ik de beteekenis niet kunnen vinden, doch geloof dat het *lacha* moet zijn, de sloten. Wij vinden *loc* en *locstef* E. L. 1, 69. Voor slot, sluiting.

§ 22. *weinwey* R. heeft *wenrwey*, en zegt in de noot aldaar, ik heb bl. 14, no. 11, *wenrwey* in *wetirwey* verbeterd, waar hij mede vraagt of *sondwey* niet *londwey* moet zijn, volgens R. zoude de vertaling dan *waterweg of landweg* moeten zijn, en er dus twee schrijffauten zijn; mijne lezing volgende is er misschien eene, als men niet *wenr* voor *wein* gelezen heeft, R. hoewel met kennis van zaken dit werk uitgegeven hebbende, heeft desniettegenstaande

en zonder de gewone formaliteiten in acht te nemen, mag vatten, waar men kan; en dat de gewone regtdagen dan opgeschort zijn, tot zoolang er wederom rust is.

2e BIJLAGE.

elemachiande zal *elemachtiande* moeten zijn.

drochene, *drochtene*.

domni, *domini*.

thautse thi me fia heeft R.

riwerthe R. *ri werthe*.

ni sprute R. *in sprute*.

sin ne wart enz. R. *sinne wart thin ne gret*.

half lif R. *hals lif*.

kere R. *kerc* en *kerckest*.

Bl. 213 r. 11 v. o. mispreekt, lees: misspreekt.

WOORD-REGISTER

OP HET

Fivelingoër en Oldampster LANDREGT.

In dit register heb ik taalkundige uitweidingen achterwege gelaten, daar ik begreep, dat zulks bij eene opzettelijke behandeling der taal te pas kwam. — In het begin heb ik de aanhalingen der werken voluit geschreven, zoodat men de verkortingen gemakkelijk vinden kan.

A.

A. tunc, dan IV, 12, Hunsingoër Landregt IV, 33, 35. Wilkuren der Brockmanner § 156.

Abel, tumor per vulnus post sanationem ortus, hoogte, na de genezing eener wonde overgebleven, V, 1, IIe Emsiger Landregt, I, 1. I^e^ E. L. IV, mijn E. L. I, 10. H. L. IV, 4. Asegabuch, III, 2. wordt ook *Abeyl* geschreven zie *Incepta.*

Aket, auctus, vermeerderd, VI, 23. Leye Eacan, augere, vermeerderen.

Ammer, forte *Amnen* aliquis, iemand.

B.

Basefeny, turpis tactus in feminis factus, schandelijke

aanpakking eener vrouw, V, 39. E. L. I, 39. H. L. IV, 5. In het platduitsch Ms. 4to vind ik: *basaffang*, dat is eene wechwendinge, die men ener vrouwe doet. In Ms. m. f. dat is een basefeng. De den anderen wechwendige doet, dat men den lyf benemen wyl of dat me se onkuisselijke handele.

Be, fundus, praedia, vastigheden VI, 7. Oude Friesche Wetten, IX, 30. *Be ende hodel*, onroerende en roerende goederen.

Becfeng, retractio, terugtasting; van *bec* rug. Hiervan ons *te bek* voor terug, VI, 7. E. L. III, 68. W. d. B. § 118.

Bedlinze, dos, huwelijksgoed, VI, 7. Verwant met *bedelns*, Friesche Regtkennis tit. 30, § 19, tit. 46, § 68.

Beyllum, KILIAAN buyle, tumor rotundus, Germ. buhel. Angels, byle, buil, zweer. Bijlage II.

Benethe, homicidium, doodslag, II, 10, hetzelfde met *bantha*, F. R. t. 13, § 38 en *banthern*, O. F. W. IV, 8, 1° E. L. II, 8, 10. H. L. II, 10. As. II, 19. 2) klachte, vindicta, W. d. B. § 178. Pld. Ms. benete, dat is wrake i. e. vindictam.

Benenaburch, uterus, baarmoeder, II, 23. *Benethaburgh* V, 32. *Benenabruch*, II, 23. *Binnenaburch*, O. F. W. IV, 23. As. II, 23.

Bennest, bannas, bant, dagvaart, II, 20. As. voorrede 1.

Bensetich, *bensittan*, cruri coalitus, aan het been gehecht, V, 16, 18. *Bensechtich*, E. L. I, 11.

Benstal, idem, V, 1.

Bereschinsa, nudis tibiis, blootschenig, II, 8, 1° E. L. II, 24. Jus Municipale Frisonum, IV, 23 en O. F. W. IV, 23. Het pld. heeft openbaren schijnender campe, dus openlijken strijd. Men vindt het ook geschreven *berschinse*, *bereskinse*. *Bere*, is baar, bloot.

Berntachta, stimulus, mannelijkheid, woordelijk: kinderteeler, V, 20.

Berntam, idem V, 26.

Berste, deficere, ontbreken, II, 6. De st is k; en er in re omgezet maakt breke, F. R. t. 60, § 22, 1e E. L. II, 6.

Beth, commodum, bate, voordeel, V, 31.

Biherda, confirmare, bevestigen, IV, 3, W. d. B. § 178, decernere, beslissen.

Binerethe, distinere, onthouden, VII, 1, H. L. II, 3, 1e E. L. II, 3. *Binaert*, O. F. W. III, 9.

Birat, paratus, gereed, III.

Bischian, injuria, damno afferri, onregt, schade lijden, mis of beschieden, VII, 13.

Bistan ende bigan, regere et administrare, bestieren en regeren, IV, 6.

Bistridega, accusatus, beschuldigde, bestredene, VI, 13.

Bisetta, in judicio ferre, in het geregt brengen, VI, 16.

Bitetza, *bitetszie*, attingere, bereiken, VI, 25, VII, 1, tegere, bedekken.

Bitech, impedit, belet, hindert, I, 9.

Bithio, ideo, daarom; voorr. 2, II, 5, 21.

Bitune, circumsepire, omtuinen, VII, 1.

Biwluen, inquinatus, bezoedeld, bevuild, I, 6.

Blacanda, decoriatus, denudatus, ontveld, ontbloot, VI, 3. Leije ablacan, denigrare, ablaecan, dealbare. Misschien is het *blatande*, bloot wol.

Blenda, laedere, bezeeren, II, 9, 1e E. L. II, 9, IV. W. d. B. 59. H. L. II, 9, V, 30. As. III, 3.

Bletsinge, nudatio, ontbloting, V, 38. *Bletsiene*, *bleziene*, *blesziene*, H. L. IV, 27, V, 16, VII.

Bobbaburch, mamma, borst, V, 32, H. L. IV, 40.

Boch, arcus, boog, VIII, 1.

Bokinga, inscriptio bonorum ad pios usus, inschrijving

van goederen ter vervulling van godsdienstige beschikkingen na den dood, VIII, 17. F. R. 46, 4.

Bred, laesus, bezeerd, V, 6.

Bresskedene, incisura supercilii, wenkbraauwsnijding, V, 6, Charterboek van Vriesland I d. bl. 133. *Brescredene*, As. III, 2.

Briasechtum, Bijl. II. KIL. brase, pruna, carbo ignita; *sechte* is in 't friesch ziekte, dus letterlijk vuurziekte, het koude vuur. Wil men het met *bradde* testiculus bij KIL. verwant houden, dan konde het venuskwalen beteekenen.

Bucfest, letterlijk buikvast. Het tijdstip, waarop men zich zelven redden kan, VII, 6, F. R. 47, 11, *bukueste*.

Bulda, moneta quaedam, zekere munt, VI, 5.

Buta, excepte, behalven, sed, maar, V, 16, H. L. I, 17.

C.

Capstedene, fundus emtus, gekochte grond, VI, 8.

Carda, scropae, borstel, VI, 4.

Chrimla wey, cornua bovis, de horens der koe, het geweide, VI, 12. Men zegt nog het geweide van een hert, voor diens horens.

D.

Daddel, homicidium, doodslag, I, 17, II, 8, V, 41, ook *dadele*, *dadle* en *daeddel* geschreven, F. R. 2, 28. H. L, III, 6. 2e E. L. II, 11, 13. W. d B. 40, 68. *Daeddeller* O. F. W. IV, 8.

Deya, permittere, tolerare, toelaten, dulden, IV, 1, VI, 18. *Daya*, O. F. W. IV, 8, VIII, 5, 6, F. R. 38, 4.

Deytingh, citatio, dagvaarding, II, 1, O. F. W. I, 50, 1e E. L. II, 1.

Derna, fenestrae, vensters, V, 44, E. L. I, 69.

Derne, laesus, geschonden, gedeerd, VI, 10, VII, 1. H. L. VII, 16.

Drame, societas, gezelschap, vereeniging, drom, V. 43,

E. L. I, 29, 1e E. L. V, 17. 2e E. L. I, 16. H. L. V, 7.

Drechte, congregatio, verzameling, en wel voornamelijk van vrienden; gevolg, VI, 8, 9, 25, O. F. W. IV, 6. H. L. II, 6. *Drachte*, As. VII, 28.

Drechtpund, pecunia, quam sponsa accipit, cum occiso sponso, eum cum cognatis suis sepeliit. Volggeld eener bruid, bij de begraving van haren overledenen bruidegom, VI, 8.

Dudslekan, contusiones, slagen, waardoor men blaauwe plekken krijgt, IV, 35, H. L. IV, 15, V, 22. E. L. I, 46. 1e E. L. IV. Pld. Ms. duestslach, dat is als de enen den anderen mit fuesten swart slacht of mit stocken, of met anders enigerhande dinck slaet, dat he swart worde sonder bloeden.

Dustwerpen, hetzelfde, door smijten, IV, 35, V, 1, O. F. W. I, 60, VIII, 5.

E.

Efela, decoriatus, ontveld, V, 26, H. L. V, 22. Leije *aefelle*, decorticatum.

Efna, foramen, opening, gat, V, 9, W. d. B. 168.

Elingan, exteri, uitlanders, Voorrede.

Ethela, parentes, ouders, II, 7, 22. *Ethel* possessio paterna, ouderlijk goed, VI, 10, H. L. I, 14, II. 3. Leije *aeðhel*, oedhel, patria. As. II, 21.

Ethelat, abintestato in possessionem missus bonorum parentum, VII, 4, F. R. 50, 39.

Etheling, zie de definitie van *etheling*, *friling* en *letslachta*, Bijl. I, § 21.

Ethwitis word, declaratio, quod quis aliquem audivit jurare vel scit, quod juraverit, verklaring dat iemand een eed gehoord heeft zweeren, VI, 21.

Ettegris orde, spitze van het zwaard, of der spies, III, O. F. W. I, 2, 45. *Etker*, H. L. III, 5. *Etkeris oerd.* Wachter glos, ethger, etgere, telum saxonicum, ategar aetgare, framea. Spelman en leije *ategar*, framea.

Ettene, pastus, weiding, VI, 21, E. L. III, 38.

Etzel, radius, calcar, spoor; aculeus, II, 11, H. L II, 11.

Ewelgung, vitalitium, levensonderhoud, VIII, 23, IX, 13. In de *Groninger Regtkennis*, uitgave 1738, bl. 99, vindt men, wat is oevelgank? Oevelgank is een schenkinge, waardoor iemand bij levende lijve al zijn goed of een gedeelte aan een ander met der daad overgeeft, met beding, dat daarvoor gedurende zijn leven behoorlijk onderhoud zal genieten.

Ewitha, contractus legalis, wettige overeenkomst, VI, 9.

F.

Fad, deminutio pecuniae, vermindering van het geld, I, 17, VI, 13, W. d. B. 157. H. L. III, 6. Ie E. L. III, 9. O. F. W. XIII, 8. XII, 14, *Faed.*

Farendum, Bijl. II. Carpentier verv. op du cange *fara*, fraus, dolus. Kil. vaerende wijf, toveres, incantatrix, venefica.

Faxfengen, arreptiones crinium, haarpakkingen, grepen, IV, 19, V, 1. Pld. Ms. d. i. haervanck. H. L. IV, 41 V, 22. Ie E. L. IV. As. III, 1. O. F. W. VII, 9. Junius observ. uahs, fahs. Leije faex, capillus, hoofdhaar.

Feda, patruus, oom van vaderszijde, I, 5, II, 6, VI, 5, VII, 3. *Fedria*, H. L. IV, 43. W. d. B. II9, Ie E. L. II, 6. O. F. W. IV, 6. As. VII, 22, vindt men *fidiran sunu* en *modiran sunu*. Pld. Ms. m. f. *fedria*, dat is de oem. Later komt het ook weder voor, alwaar het bij *feta* staat en oom en moei van vaders zijde beteekent. Ms. 4to *fedria*, die vaders of olde vaders broder, Ms. fol. bl. 145, staat *fedria*, d. i. oldevader. Hier schijnt broder vergeten. Bl. 148, l. l. vindt men *fedria* und *feta oeme* und *modria*. Deze twee laatsten zijn van moeders zijde.

Fial, rota, wiel, rad, V, 32, 33, VI, 24. Pld. Ms. rat of veel. Ie E. L. VI, 4. E. L. I, 84. H. L. II, 25. W. d. B. I47.

Fille, flagellare, gezelen, IV, 2, O. F. W. III, 16,

VIII, 21. *wtoer scheran ende wtoer filan* zonder brandmerk en zonder geesseling.

Fiterat, vinctus, catenatus, gebonden, gekluisterd, II, 2, 1e E. L. III, 8. O. F. W. IV. 2. As. II, 2, Ysl. at fiotra, vinculis constringere, in boeien slaan.

Flacht, locus tectus, overdekte plaats, vlucht. Zooals: duivevluchten, VIII, 1.

Flet, *flette*, dos, huwelijks goederen eener dochter, ook inboedel, II, 4, VII, 2, 4. 1e E. L. II, 4. Het wordt ook *flethe* genoemd en heeft mede de beteekenis van roerende goederen. Pld. heeft *alle fletgaue*, dat sint bodell gauen. As. voorr. 1, II, 4, F. R. 50, 38, 39. H. L. II, 4. O. F. W. IV, 4, I, 67, 69. Leije flet, coenaculum, domus, casa, habitatio.

Flogum, stirpes, gentes, staken, vlokken, VI, 5.

Forfanda, defunctus, overledene, VIII, 16. Misschien eene zamentrekking van *forfarende*, en alsdan overeenkomende met *forferena*. In de bisschop Everhards brief van 1276, en O. F. W. IV, 2, vervarene.

Forledene, defunctus, overledene, VI, 13.

Fortlefde, relinquebant, nalieten, VI, 9.

Fotwirts, articulus pedis, voetwervel, gewricht der voet, V, 21. H. L. V, 40. Chartb. 1, 100.

Framma, honorare, vereeren, IV, 4. Satisfacere, voldoen. *Jus Municipale Frisonum*, VI, 17, XII. Chartb. 1, 348, 349. *Framia*, *fromia*, prodesse, voordeelig zijn. O. F. W. VI, *froen*, utilis voordeelig.

Frey, laetus, vrolijk, III, O. F. W. II, 7. *Froe*, J. M. F. IV, 9. *Fry ende bly.*

Fretma, tentatio, bekoring, Bijl. II, Ysl. fregn rumor, fama, *freistni*, tentatio.

Frist, dilatio, uitstel, IV, 30, F. R. 3, 1, 15, 39. O. F. W. 1, 59. *Fersta*, uitstellen. Wachter, frist, angels, Fyrst, spatium temporis quodcumque, — terminus judicialis. Fris-

ten, comperendinare vel diem judicis dicere. Halthaus Fristen, belgice versten, vorsten, proferre, diem prolatare.

Frudele, amatus, procus, vrijer, V, 38, VI, 6. H. L. III, 6.

Frumdede, vulnus principale, hoofdwonde, V, 4, 7, 23, 26. H. L. V. 38.

Frumdolch, idem, V, 29, H. L. V, 36.

G.

Gadirtochte, VI, 13. Misschien is dit te zamen denking, gelijk denken, en alzoo bewijs, probatio.

Gelt, persequitur, vervolgt, geleidt, VI, 17, 1e E. L. V, 16. Pld. geldt d. i. jaget.

Gersfal, casus in terram, aardval, grasval, V, 5, 7, 8, 14, X, 18, As. III, 4. 1e E. L. IV. W. d. B. 9, wordt het van een omvergehaald huis gebezigd. O. F. W. VI, 6. W. d. B. 189. *Gerssilinge* vindt men H. L. V, 15.

Glede, carbo, kool, gloed, II, 24, 2e E. L. I, 16. W. d. B. 29. Leije gled, pruna, carbo. Pld. Ms. glander glada, dat is mit eener vuyriger koelenn.

Glisinge, fulguratio, glinstering; van het oog als het watert, V, 6. *Glisand*, As. III, 3. *Glisa*, fulgere, fulgurare, radiare. H. L. V, 30. Hoogduitsch gleysen.

Grenskin, moneta quaedam, zekere munt, Groninger scheijssen, d. i. scheide munt of penning dit scheijssen is in de woudstreken alhier nog bekend, V, 8.

Gristelis breke, fractura cartilaginis, knarsbeenbreuk, V, 5, 8, 1e E. L. IV. 2e E. L. I, 1. E. L. I, 2. As. III, 4. Leije gristle, O. F. W. XI, 2 3, *Gerstelkerf*.

H.

Havdin, possessiones, bezittingen, haven, VI, 3.

Heila, calx, hiel, V, 24, E. L. I, 34.

Heine, servus, domesticus, bediende, huisgenoot, V, 44, VI, 3, 41. H. L. V, 41. O. F. W. XII, 19. Chartb. I, 108. *Hine*, F. R. 50, 50. *Hyneghe*, familia. As. II, 4. *Hionon* domestici, huisgenooten. H. L. II, 1, 4, *Hiuna*.

Helda, carcer, custodia, gevangenis, II, 17, VI, 22, W. d. B. 144. HALTHAUS, helte, retinaculum, vinculum, pedica.

Helebreda, humerus, schouder, halsblad, V, 15, 1e E. E. IV. H. L. IV, 5.

Hiepessa, vergelijk aant. en O. F. W. VII, 6.

Hlied, confitentur, bekennen, I, 15, F. R. 12, 22. VII, 25, probat, bewijst.

Hliet, incumbit, ligt, II, 2.

Hoke, domus, huis, VI, 10.

Homelinge, debilitatio, truncatio, verstommeling, VI, 21, H. L. V, 38, VII, 35, IX, 28. *Homelia*, destruere, vernielen.

Hondeftaskette, arrha, handpenning, VI, 1, 21.

Hondkelene, satissactio quaedam, handkoeling, verzoening door geld op hand te geven, VI, 12.

Horning, notus, spurius, hoerkind, onechtkind; ook *hornege* en *hornengh*, VII, 9, 1e E. L. VI, 1. H. L. IV, 48. LEIJE hornung, fornicatio, BJÖRN HALDERSON Dict. Isl. hornungr, filius illegitimus.

Huslowa, census, qui exiqitur ab unaquaque domo, huisschatting, I, 7, As. I, 7. H. L. I, 9. *Huslotha* en alhier III, *hwslotha*.

Hweng, separabat, afzonderde, VI, 3.

I.

Ia, *Iha*, *Jaën*, *Jan*, confiteri, bekennen, I, 15, II, 23, 24, IV, 16, 31, As. II, 12, 23. H. L. II, 24. E. L. III, 19. I. M. F. II, 40. 1e E. L. II, 24, W. d. B. 76.

Iding, zie de aant.

Ien, obstringebant se, approbabant, keurden goed, III.

Jera, aqua fimi plena, stercorata, aal, gier, jarre, mistwater, V, 43, E. L. I, 87. 1e E. L. V, 17. *Jeringe* canalis fimi, mistsloot, E. L. III, 48. 2e E. L. IV, 31, *jertochta*.

Ihvnum, domestici, huisgenooten, VI, 6. Zie *Heine*.

Yla, (*witha*) mox, stante pede, terstond, VI, 1.

Incepta, introrsum pressus, ingekeept, V, 1, 5, O. F. W. XI, 47. Zie *abel.*

Inch, iratus, gram, verbolgen, IV, 34, V, 37, *inxta.* O. F. W. VIII, 23, hebben *ire.*

Inhalinga, *inhalnigum*, contractiones, zamenvoegingen, tweeërleij boete in eene wonde.

K.

Kayde, procurabat, verzorgde, VI, 10. Ik geloof dat het letterlijk sleutelde beteekent; van *kay*, sleutel. Leije, caeg, clavis, zie ook O. F. W. I, 70. F. R. 28, 18.

Kanya, of *knaya*, cognationem probare proximam, naaste bloedverwantschap bereekenen, bewijzen, II, 16, As. II, 16, heeft *kniande. Kni* beteekent gradus affinitatis, geslacht, graad, W. d. B. 116. H. L. II, 6, en alhier II, 6, VII, 6.

Kattere, is, qui peccat contra naturam, sodomiet, VI, 13. Het schijnt verwant met koot, vuiligheid. Zoude ons woord kwaad hiermede ook geene verwantschap hebben?

Keddan, homines, kerels, mannen, V, 35, As. VII, 19.

Kerena frist, zal *skerena frist*, moeten zijn, uitstel van de heetijzer proef, V, 30.

Knidling, gradus, graad, VI, 5, en *knileg* H. L. IV, 43.

Kragga, boja, catena, vinculum, quo collum circumdetur, halskraag der misdadigers, I, 16, pld. Ms. m. f. krage, de die koe niet en heuet, en Ms. fol. kroige.

L.

Layna, praestare, doen, IX, 15, 16. H. L. VII, 18, *leyna.*

Lefde, relinquebat, liet na, II, 21, 1e E. L. II, 22. Ook hier VI, 9, VII, 3.

Legersforda, via corrupta, slechte, bedorvene weg, VI, 14, in margine staat: fon einen guden wech to maken.

Leit, tristis, droevig, leed, III.

Leseke, ruga, huidplooi, V, 1, 1e E. L. IV. As. III, 2. O. F. W. XI, 40. E. L. I, 17.

Letar, verdienst, II, 15, aldus wordt het in het pld. genoemd.

Leueden, promittebant, beloofden, VI, 25.

Leus, proditio, verraad, VI, 10, O. F. W. I, 2. In de saksische wetten komt dit woord onder leudum, leudis, leodis voor. Gothisch: leugan, prodere, verraden.

Liatze, de i is hier euphonie, dus *latze*; de tz is k, wordt *lake* d. i. misdoet. Men denke hier aan *lek*, gebrek, Bijl. II.

Lifheftich, vivens, capax vitae, vatbaar om te leven; van eene vrucht, die zich bewegen kan, V, 32. Zie over den groei der vrucht, E. L I, 44.

Likegere, si ei convenit (emtio), gelijkt zij hem. Zoo hem de koop goed voorkomt, II, 2, As. II, 2.

Lithwege, via trans articulum, lidweg, V, 16. Dit is het geval, wanneer de wonde over het lid gaat, zoodat de beide ledematen bezeerd zijn. Elders vindt men *lidwey* en *hlithwey*, SPELMAN liduwagi, As. III, 2. Chartb. I, 99. O. F. W XI, 29.

Liudgarde, familia, familie, ook *liodgarda*. LEIJE heeft leodgard, natale solum, populi terra, dominium, patrimonium en leodward, patrimonium, II, 4, 6, VI, 6, As. II, 4. H. L. II, 4. W. d. B. 113. Pld. Ms. fol. luydtgaerda dat is erue off gelt.

Lunglagan, pulmones, longen, V, 31.

Lust, relinquit, verlaat, voorr. *Verlust*, verlies.

Luterslan, merces tutelae matri a filio solvendae usque ad 12 annum. Behoedloon, hetwelk de moeder kan eischen, zoo zij haar kind behoorlijk heeft verzorgd tot den ouderdom van 12 jaren, IV, 6, E. L. III, 73. O. F. W. I, 10.

M.

Maran, fossae, sloten, VII, 1, H. L. V, 14.

Meida, dona geschenken, VI, 21, IX, 14, H. L. III, 1. 1e E. L. I, 3. *Mede*, O. F. W. III, 3, X, 32.

Meinwyf, foemina, quae portionem hereditatis accepit, eene vrouw, die haar ouderlijk erfgoed ontvangen heeft, eene weduwe, IV, 37.

Meitele, multa homicidii, boete, welke door de familie, wegens een doodslag moet betaald worden, II, 15, IX, 11, 1e E. L. II, 16. F. R. 20, 15. I. M. F. VI, 16. O. F. W. IV, 17. Zie de wijze, waarop zij hiertoe bijdragen. Aldaar, IX, 1.

Meldka, os sacrum, podex, aarsknop, V, 15.

Merche, prati, agri, landen, I, 3. In tegenoverstelling van *mora*, paludes, veenen, terra palustris.

Mislike, varie, verschillend, voorr. 1. O. F. W I.

Molka, vestimenta, kleederen, VI, 3.

Monda, communio societas, gemeenschap en *monda selscip*, gemeenschappelijke vereeniging, V, 43, IX, 14, H. L. V, 18, VII, 17. O. F. W. XII, 26. F. R. 30, 10. *Manda*.

Mora, zie *merche*.

Mosdolch, vulnus quassatum, gekneusde wonde, V, 26, E. L. I, 19. 1e E. L. IV. As. III, 12. O. F. W. XI, 47.

Mose, prandium, maaltijd, III, O. F. W. II, 1. Wachter Mus, cibus. Leije meosa, mensa, tafel.

N.

Na, nec, noch, voorr. 1.

Nanne, nullus, geene, V, 18, 1e E. L. VI, 2. 1e E. L. III, 68. W. d. B. 90.

Nedscine, impedimentum legitimum, noodschijn, bewijs van nood, II, 1, VI, 21. As. en H. L. II, 1. O. F. W. IV, 1.

Nethtend, waagden het, III, O. F. W. II, 1.

Niata, uti, nutten, genieten, gebruiken, IV, 34. *Nieta*, O. F. W. XII, 21, XIV, 4.

Nicht, invidia, nijd, II, 9.

Nomilic, nominatus, cognitus, genoemd, bekend, voorr. 1, O. F. W. XII, 27, *Naemlik*.

Nordalde tre, quércus septentrionalis, noordschen eikenboom, I, 17. Zie de aant. *Nordaldabam*, VI, 25. H. L.

II, 25, *northalde* en *norhthalne*, W. d. B. 147. Pld. staat: ekenboom.

O.

Ondern, responsio, antwoord, ontschuldiging, VI, 13, H. L. V, 43. *Onderde*, hetzelfde met *anderde*.

Ondert, *onder*, præsentia, responsio, tegenwoordigheid, antwoord, II, 15, IV, 36, VIII, 2. Onderde, H. L. VII, 18.

Onsittande, difformis, ontsteld, V, 6, As. III, 3. H. L. IV, 1. 1e E. L. IV, letterlijk: wanzittend.

Onstal, delocatio, ontstelling, luxata membra, wanstaltige leden, V, 10, O. F. W. XI, 9. Ie E. L. IV, 1.

Ontele, conventio, contractus, overeenkomst, IV, 7.

Onwerp, instigatio, inspiratio, ingeving, I, O. F. W. I, *Oenwerp.*

Orde, margo, boord, zoom, rand, VI, 6, 13.

Orle, voor *orleue* permissio, oorlof, verlof, I, 16.

Orne, alter, andere, V, 19, 37, As. I, 4. H. L. III, 1.

Osa, cloaca, goot, VI, 25, E. L. I, 90. Ie E. L. V, 18. H. L. III, 5.

Ouerhalve voor *otherhalve*, anderhalve $1\frac{1}{2}$, VI, 6.

P.

Ple and plicht, cura et periculum, zorg en gevaar, II, 2, 17, V, 3, H. L. V, 29. 1e E. L. II, 17. As. II, 17. Pld. Ms. hoede ende ind plicht.

Poda, kruin van het hoofd, lat. podium, uitstek, balkon, Friesch polle ons bol voorhoofd. Bijl. II.

Q.

Queth, loquitur, spreekt, I, VI, 8, O. F. W. I, 50. F. R. 6, 2. H. L. II, 5.

R.

Red, impedimentum, belemmering a *redda*, impedire, nocere, beletten, benadeelen, II, 4, O. F. W. IV, 4, heeft *dera*, zoude dit ook eene omzetting hiervan zijn?

Rider, vestis, kleed, VI, 8.

Rira, mobilia, beweegbare goederen, Bijl. II. IJsl. *Rir*, exilis, tenuis.

Riwat, applanatus, geëffend, VII, 1. Dat is, rijven, rijten, vaneenscheuren en dus hier effenen.

S.

Sade, puteus, put, IV, 6, E. L. III, 63, 64. *Sath.*

Schaluere, scholfering, VI, 13.

Scolange, reparatio, voldoening, schadevergoeding, VI, 9, O. F. W. IV, 4. H. L. II, 4. 1e E. L. II, 4.

Scomelike ewel, pudendum malum, geheime ziekte, V, 30.

Seden, ustus, gebrand, gekookt, gezoden, V, 29.

Serade, tonsus, geschoren, 1, 8, 10, VI, 25. H. L. III, 4, 5. Pld. Ms. m. f. *zeerada*, fol. Ms. bl. 55 *screden*. De frankische ridders waren hoogom geschoren.

Setega, possidens, bezittend, VI, 20.

Siama, humor, zeem, vocht, V, 25, E. L. 1, 12. H. L. IV, 1. 2e E. L. 1, 13.

Sin ende sin wite, zie aant. VI, 1.

Synena, conjuges, echtgenooten, VII, 6. *Synnethe* W. d. B. 136. *Syde*, conjux, O. F. W. XII, 30, XIV, 3.

Skefte, vagina, baculum, decempeda, schacht, staf, maatstok, III, VI, 9. *Skeft*, I. M. F. IV, 10. Pld. Ms. m. f. pieck.

Skeninge, donatio, schenking, IX, 27, H. L. VII, 32.

Skettene, custodia pecoris, schutting, bewaring van vee, VI, 2.

Skildwepere, moneta quaedam, zekere munt, VI, 6, H. L. IV, 30, *sceldwepere.*

Skira, mobilia, roerende goederen, VIII, 15, 21. Hoogduitsch: geschirr.

Slaudolch, V, 29. Wat het woord *slau* hier beteekent moet ik bekennen niet te weten. De rede is hier van twee wonden door waterbrand ontstaan.

Sothe, muria, pekel, V, 29, E. L. 1, 83. 1e E. L.

V, 17. H. L. III, 6.

Spera hond, linea masculina, mannelijke lijn, VII, 7, F. R. 50, 45.

Sponste, seductio, persuasio, sponsio, verleiding, overreding, IV, 12, O. F. W. V, 8, XII, 10.

Stapelan, loci forenses, stapelplaatsen, VI, 25.

Star, moriebat, stierf, van *stera*, sterven, VI, 9.

Stebbe, instupens, rigidus, stijf V, 26, 1e E. L. IV. H. L. V, 35. As. III, 8. *Stembe* vindt men V, 16.

Steenewel, calculus, graveel, V, 31.

Stemblinga, mutilationes, verstommelingen, V, 5, 8, As. III, 4. H. L. IV, 13. 1e E. L. IV.

Stempene, obstructio, stopping, V, 10, 11.

Strichalt, labans, qui ire nescit, struikelend, strijklam, V, 21, O. F. W. XI, 39. W. d. B. 210.

Sum, partim, deels, gedeeltelijk, V, 5. Hiermede schijnt *summe*, aliqui verwant te zijn, 1e E. L. V, 3. *Thet summe tar of tha aga lete sunder willa* dat het (lid) eenige tranen uit het oog laat, tegen wil.

Swargum, affines, zwagers, VI, 6. *Swiaring*, W. d. B. 150. *Suiareng*, H. L. IV, 30.

Swes, cognatus, verwant, II, 9, 16. *Sues*, H. L. II, 9. 1e E. L. II, 9. Pld. Ms fol. euen zwesse, dat is: de die lycke sibbe ende like nae sint.

Swesdeel, pars bonorum paternorum filio familiae competens. Vaderlijk erfdeel voor den zoon, II, 6, As. II, 6. H. en 1e E. L. III, 6.

Sweselike, talis, zoodanige, I, 12, H. L. I, 12.

Swithe, cohors, comitatus, gevolg, I, 8. *Swide* O. F. W. III, 8. H. en 1e E. L. I, 8, *suithe*.

Swire, linea, lijn, staak, VI, 5.

T.

Tella, appellare, beroepen; loqui, spreken, IX, 20. H. L. VII, 23. As. II, 9. W. d. B. 39.

Tenda, sepimenta, omheiningen, V, 44. Leije tene.

Thantze, cogitat, denkt. Tz is k, Bijl. II.

Thiuchda, furtum, diefstal, I, 16, VI, 20.

Trotbolla, larynx, strotknoop, V, 15. Het zal *strotbolla* moeten zijn.

Tredzia, cognatus in tertio gradu, verwante in den derden graad, II, 7, 1e E. L. II, 7. Pld. Ms. m. f. tredzien, dat sint broder kinder. Ms. fol. dat sint kindes kint.

Twiskia, discernere, onderscheiden, V, 29.

Tzurckstal, visitatio ecclesiae, aditio ecclesiae, kerkgang, IV, 4, O. F. W. VIII, 22, *kerkstal.*

V.

Vlite lemelsa, laesio cutis in manibus vel capite, zichtbare huidbezeering in de handen of in het hoofd, V, 5. Men vindt ook *wlite wlemmelsa*, — *wlemelsa* — *wemelsa* en — *lemmelsa*, E. L. I, 11. Chartb. I, 98. As. III, 3. O. F. W. XI, 15.

Vnade, excercebant, oefenden, I, 17.

Vnbern, procreatus, ontsproten, ontboren, VII, 2.

Vnderleit, oppugnat, bevecht, VI, 17.

Vndskawidis, illaesus, onbeschadigd, VI, 8.

Vndrein, ablatus, ontdragen, IV, 12. *Ondrein* O. F. W. V, 8.

Vnebinomad, ablatus, afgenomen, IV, 1. *Oennaemd*, I. M. F. III, 6. *Bynaemd*, F. R. 1, 33.

Vnehlest, non prestatio, niet voldoening, VI, 10.

Vneselade, ongezeefd, VI, 3.

Vnewlemeth, immaculatus, onbezoedeld, IV, 6. *Onweemed*, O. F. W. I, 10.

Vnfruchta, timere, vreezen, I.

Vngulde, solvebat, ontgold, III.

Vnicheed, consuetudo, gewoonte, I.

Vnner, miles, soldaat, VIII, 3, 4. *Wnre*, W. d. B. 215. *Wonir*, As. V, 7. Het beteekent ook servus, bediende, F. R. 62, 6. heet het *wonnen kneppa*, I. M. F. XIII, *wnum.*

Vnsekene, negare, ontkennen, IV, 29. *Vnseika* E. L. III, 19. Leije onsaeca, purgare, onsace, purgatio.

Vntgunst, retortus, verdraaid, ontsteld, V, 1, 15.

Vntkande, agnoscebat, erkende, I, 17.

Vntpantis, solutus, ontbonden, VI, 15, 21.

Vntteztsa, eripere, defraudare, ontvreemden, I, 6.

Vnttya, detrahere, onttrekkken, I, 6.

Vptaga, distorsiones, optrekkingen, V, 6.

Vrbalat, dilapidat, doorbrengt, VI, 9, F. R. 50, 41.

Vrferelsa, laesio, bezeering, V, 17.

Vrorfadir, sine consensu, boven, over toestemming, VI, 15.

Vrsed, deponit, legt ter neder, verzet, VI 11.

Vrsend and vrsed, in flagranti delicto, op heter daad, I, 17.

Vrstode, resistebat, impediebat, hinderde, belette, II, 1, As. VI, 5.

Vtbeliat, dotabat, uitboedelde, VII, 2.

Vtfleten, egressus, uitgegaan, uitgevloeid, V, 1.

W.

Wagis, murus, wond, V, 8. Hier figuurlijk het knarsbeen in de neus, de dam genoemd.

Waldwaxa, spina dorsi, ruggespier, V, 2. Ook *waldwaex* en *walduwaxa*, *waldensine*, E. L. I, 31, 33. 1e E. L. IV. H. L. IV, 12. As. III, 7. Pld. Ms. wylenasse.

Want, quid, wat, VI, 9.

Wapeldronck, submersio, waterdompeling, VI, 21. Ook *wapeldepene — depinge — depna*, en *wapuldepene* geschreven, H. L. IV, 2, II, 14. As. II, 15, III, 10. Chartb. I, 100. Leije, vapelian, ebullire.

Wasande, gurges, oesophagus, de keel, V, 31, E. L. I, 30.

Wathemhof, domus sacerdotis, huis van den priester, kosterij, kleed of garvekamer der kerk, VI, 24. 1e E. L. VI, 4. Pld. Ms. wedemhuis d. i. des priesters huis.

Wederwonlinga, aëris mutatio, weersverandering voelbaar in het gestel van iemand, V, 1, 45. *Wederwandlinge*,

wederawoldinge, *wederwondlinge*, 1e E. L. IV. As. III, 3. H. L. V, 27, 30,

Wedzie, carrus, kar, V, 2. *Widzie*, As. III, 7.

Wendan, actiones, handelingen, V, 2, H. L. III, 1.

Wepet, monstrat, toont, II, 2. *Werpht*, 1e E. L. VI, 3.

Werne, opponit, tegenwerpt, 1, 9, F. R. 32, 4. H. L. 1, 9.

Werra, pejor, erger, slegt, 1, 17, W. d. B. 32. H. L. III, 6. 1e E. L. III, 9, *wirra*.

Wesencline, filii vel filiae filius, pupillus, kindskind, wier ouders dood zijn, IV, 4, I. M. F. VII, 57.

Wiaka, recedere, wijken, 1. *Wycka*, O. F. W. 1.

Widerwendinge, extraditio, uitkeering, VIII, 17.

Wige, bellum, oorlog, II, 1, O. F. W. I Leije vig. bellum, *wigendlike*, pugnax, H. L. VI, 2. As. I, 11, *wich*.

Wilat, dolorosus, pijnlijk, V, 16. Men zoude het ook slap, verflenst, werkeloos kunnen noemen. Men zegt in 't friesch verwijld voor verwelkt.

Winclen, cavi, holen, II, 2, I. M. F. VI, 2. O. F. W. IV, 2, hebben *gaeten*.

Winna songe, laeta cantu, met vrolijk gezang, IV, 3, O. F. W. VIII, 22.

Witsend, pirata, zeerover, III, VI, 25, As. IV, 20. *Witsing*, O. F. W. 1, 2. *Wising*,

Withsete, obsedebat, belegde, VI, 10.

Witta, torques, band, halsband, III, O. F. W. voorr. en II, 2.

Wiucht, recedit, wijkt, voorr. 1.

Wlema, annihilare, te niet doen, IX, 17, H. L. VII, 19. *Wlemma*, 1e E. L. IV, *wlemmelsa*, laesio, beschadiging.

Wlite, zie *vlite lemelsa*.

Wreith, accusat, aanklaagt, IV, 17, As. IX, 8.
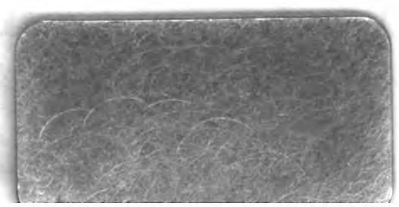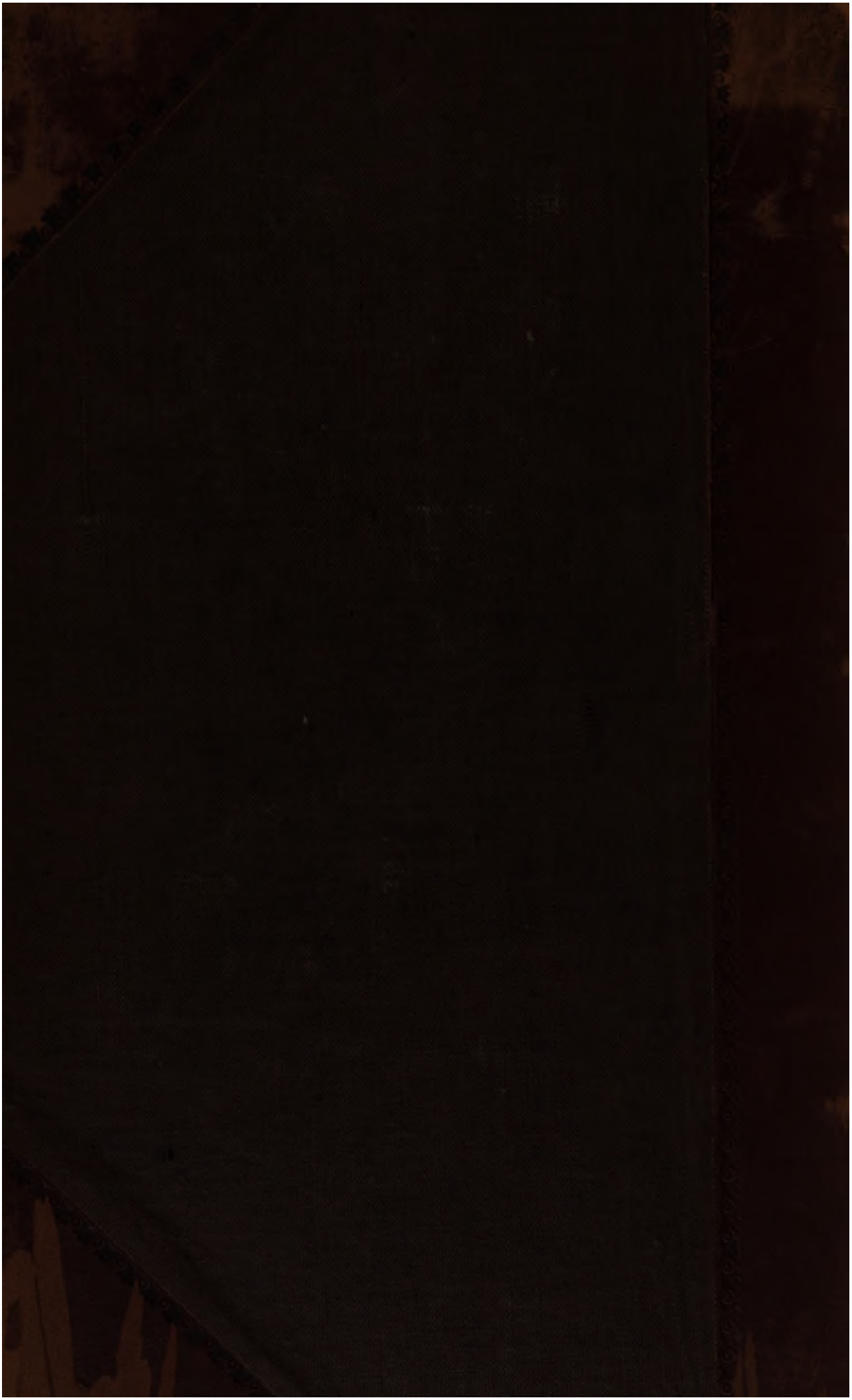
Wrogat, idem, IV, 2, 15, O. F. W. VII, 13.